НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ МАТІЯ САНДОРФА.

Ю. ВЕРН.

НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ МАТЇЯ САНДОРФА

ПОВІСТЬ.

ТОМ II.

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ".

ЧАСТИНА ТРЕТЯ.

Середземне море.

„Середземне море красне головно задля двох своїх прикмет задля своїх гармонійних берегів і живости та ясности свого воздуха і світла... Таке море, як воно, гартує якось дивно чоловіка. Воно надає йому як найбільше витревалої і упругої сили; воно витворює раси, що найдовше держать ся".

То сказав Мішле[1]) і правду сказав. Але на щастє для людий, природа, не чекаючи на якогось Геркулеса, розірвала скалу Кальпе від Абілї, щоби утворити пролив Гібральтарський[2]). Можна спокійно не оглядати ся на, то, що говорить деякий ґеольоґ[3]), і сказати, що той пролив був вже з давен-давна. Без него не було би Середземного моря. З того моря випаровує направду три рази тілько води, кілько йому доносять всї ріки, що до него впадають. Коли-б отже через той

[1]) Юлій Мішле, славний французький історик і фільозоф; родив ся 1798 р. в Парижі, а помер 1874 в Гієрі.

[2]) У стародавних народів, як Фенїкіян, Греків і Римлян, що жили над Середземним морем, була повірка, що пів-божок (нїби бог а чоловік) Геркулес (Гераклїй, Мелкарт) розірвав Европу і Африку, котрі держали ся разом в тім місци, де нинї полудневий кінчик Европи пригірок Гібральтар, званий в стародавних часах Кальпе, а напротив него в Африцї, коло міста Цевтри гора звана давнїйше Абіля і впустив воду з Атлянтійського оке-

пролив не доплївала вода з Атлянтійського океана, то з него зробилось би було вже давно, може ще богато соток лїт тому назад мертве море, і воно не було би таке живе, яким, поправдї сказавши, є нинї.

Отже тут, десь в якійсь найбільше укритій і нікому незнаній сторонї сего величезного моря Середземного, жив собі й ґраф Сандорф — а він, бачите мусїв аж до послїдної хвилї, аж до довершеня свого дїла, все ще називати ся доктором Антекіртом — і користав з того, що всї думали, мов би то він вже давно помер.

На нашій земли є два Середземні моря, одно в старім, а друге в новім світї[4]). Американським Середземним морем є залив Мексиканський; море се займає не менше як чотири і пів мілїона квадратових кільометрів. За то Середземне море старого світа, хоч займає лиш два мілїони вісімсот тисячів пятьсот двайцять і два квадратових кільоме-

---

ана. Тогди кажуть настала потопа і утворилось Середземне море. В тім місци є нинї пролив Ґібральтарський.

[3]) Ґеольоґом зве ся учений, що із всїляких скал та закаменїлих звірят і ростин в земли дослїджує, в який спосіб творила ся наша земля. Ґеольоґи отже кажуть, що Середземне море було вже давно перед тим, заким у людий настала згадка про якусь потопу, але то море було тогди инакше; проливу ґібральтарського ще не було, а був довгий канал, що ішов через нинїшну Францію, туди де нинї ріка Рона.

[4]) Европа, Азія і Африка — то старий світ, а Америка і Австралія новий.

трів, є в своїм розложеню далеко ріжнороднійше і має богато заливів і заток та поменших частий, що є досить просторі та заслугують вповні на назву моря. От хоч би грецький архіпеляг[1]), море повпєпне острова Крети, долїшне Лїбійське море, Адрійське море межи Італ о, Австрією, Турецчиною і Грецією; Йонське море, що обливає Корфу, Занте, Кефальонію і другі острови; Тірренське море на заході від Італії, море Еольське, там де громадка лї арийських островів, залив лїонський, залив еновський а на полудне від него море Лїґурійське, залив Ґабес, затока тунезиньска; обі Сирти, що так глибоко врізують ся в африканську сушу помежи кириеський півостров а Тріполїс.

А де-ж би доктор Антекірт вибрав собі тут в сїм мори на мешканє таке укрите місце, котрого береги ще мало знані? В сїй, своїм обємом величезній долївцї є ще сотки, ба тисячі поменших островів. Трудно би було вичислити всї їх пригірки та затоки. А кілько то народів всїляких рас, всїляких обичаїв, та полїтичних відносин жиє на сих побережах, на котрих історія людськости більше як від двайцяти соток літ витиснула своє пятно! Тут жиють: Французи, Італїйцї, Іспанцї, Австріяки, Турки, Греки, Араби,

---

[1]) Архіпеляґом зве ся море, де є богато островів при купі.

Єгиптяни, Тріполітанці. Тунезійці, Мароккани, — навіть Анґлійці на Ґібральтарі, Мальті і Кипрі. Три одноліті суші чи континенти творять береги сего моря: Европа, Азія і Африка. Отже де завів собі резиденцію ґраф Сандорф, котрий тепер називає ся доктор Антекірт — імя дороге для людий на Сході — і де розгравалась проґрама його нового житя? Петро Баторий мав то незадовго довідати ся.

Розкривши на хвильку очи, став він знову без памяти і так само без чутя, як тогди, коли доктор лишив його дома в Дубровнику, як би неживого. Тогди то виконав доктор один з тих досвідів на людській природі, в котрих воля грає так велику ролю, а о котрої дивних обявах вже ніхто не сумніває ся. Обдарований незвичайною силою піддаваня[1]), міг він навіть без меґнезіового світла і без світячого ґузика, просто лиш своїм проникаючим поглядом, викликати в Петрі стан гіпнотичний і піддати йому на місце його волї свою власну волю. Петро, ослаблений упливом крови, не давав вже ніякого знаку житя, заснув і на волю доктора, зно-

[1]) Піддаване або суґґестія, є то спосіб, яким один чоловік може вплинути на другого так, що той піддасть ся йому, переймає його волю, слухає його, і робить то, що той йому каже, а не має свідомости того, що і для чого так робить. Піддаваня уживають в гіпнотизованю і до того казано давнійше дивити ся в який світячий предмет.

ву пробудив ся. Тепер розходило ся о то, щоби піддержати погасаюче житє. Трудна справа, бо треба було величезної старанности і всякої помочи лікарської штуки. Доктор не смів у тім нічого занедбати.

— Буде жити!... Я хочу, щоби він жив! — говорив він сам до себе. — Чому не було менї в Котарі виконати мого первістного пляну?... Длячого приїзд Саркaнього до Дубровника здержав мене і не дав менї вирвати його із сего проклятого міста... Але я таки його уратую!... Нехай Петро Баторий стане ся колись в будучности правою рукою Матія Сандорфа!

Від пятнайцяти лїт думав доктор Антекірт лиш над тим, як би то пімстити ся і відплатити ся. Не забув на то, чим зобовязав ся супротив Стефана Баторого і Володислава Затмара та самого себе. Тепер настала пора дїланя і длятого приїхав був на „Саварені" до Дубровника.

За той довгий час доктор дуже змінив ся, так, що нїхто був би його не пізнав. Його волосє, коротко обстрижене як щітка, було зовсїм посивіло, а лице стало якесь безбарвне. Йому було пятьдесять лїт і він чув ще в собі молодечу силу, але був вже спокійний і холодний, як старий. Тим, що виділи перед собою поважного і студеного, як лїд, доктора Антекірта, було би нїколи не прийшло на гадку його кучеряве волосє, його свіжа, румяна барва лиця і венеціянська білява бо-

рідка, яку молодий ґраф колись посив. Але він набравшись ще більше досвіду і загартувавши своє тіло, був одною із тих твердих як зелїзо натур, о котрих можна сказати, що від них дрожить маґнетична голка, скоро лиш вони до неї зблизять ся. То-ж і з сина Стефана Баторого хотїв він зробити такого самого, як і він.

Впрочім доктор Антекірт був вже від довшого часу послїдним з родини Сандорфів. Читателї ще не забули, що він мав дитину, донечку, котру по його арештованю віддано в опіку панп Ляндек, жінцї управителя замку Артенак. Та дївчина, — їй було тогди два роки — була одинокою спадкоємницею ґрафа. Коли-б дожила вісїмнайцятого року житя, мали їй віддати половину маєтку її батька. Тим вироком, яким засуджено її батька на смерть і сконфіскoвано його маєток, зроблено їй тоту ласку. Позаяк управителя Ляндека полишено і дальше управителем засеквестрованої части посїлостий в Семигородї, то він і його жінка з дитиною лишили ся на замку та постановили присвятити цїле своє житє тїй дитинї. Але видко, що вже якась така судьба повисла була над родиною Сандорфа, котра складала ся ще лиш із сеї маленької дитини. В кілька місяцїв по засудженю заговірників в Триєстї і по тих подіях, що по тім наступили, пропала десь дитина і не можна вже було її відшукати. Знайшли лиш капелюшок на березї од-

ного із тих потоків, що перепливають через парк. Не що иншого, лиш вода понесла дитину десь в яку із тих пропастий, котрими пливуть карпатські бистриці; дальшого сліду не знайдено ніякого. Для Рожени Ляндекової, жінки управителя, було се смертельним ударом: в кілька неділь по сій пригоді вона померла. Мимо того не хотіло правительство зробити ніякої зміни в своїй постанові. Часть Сандорфової посілости позістала і дальше під секвестром і вона мала аж тогди припасти державі, коли-б спадкоємниця, котрої смерть не сверджено після закона, не появила ся аж до означеного часу і не упімнула ся о свою спадщину.

То був послідний удар, який дістав ся родині Сандорфів, бо зі смертию послідного потомка сеї благородної і могучої родини, кінчив ся і цілий рід. Час впрочім робив своє і незадовго як ся подія, так і все инше, що вязало ся з заговором в Триесті, пішло в непамять.

Граф Матій Сандорф перебував тогди в Отранті і жив там так, що його ніхто не знав; там і довідав ся він о смерти своєї дитини. З нею щезло і все, що остало ся ще було йому по ґрафині Рені, котра лиш так короткий час було його жінкою, а котру він так дуже любив. Як прийшов він, що ніхто о тім не знав, так і винїс ся він з Отранто, і ніхто не був би в силї сказати, де він розпочав відтак нове житє.

Коли він в пятнайцять літ опісля вигинув знову, ніхто не здогадував ся, що то він той, що грає ролю доктора Антекірта.

Матій Сандорф жив отже виключно лиш тою гадкою, щоби виконати свої пляни. Був тепер лиш сам один на світї і мав доконати лиш одного діла, котрого довершенє уважав своєю святою задачею. В кілька літ опісля, коли покинув Атранто, коли став ся могучим через ту силу, що лиш сама одна робить чоловіка богачем, серед обставин, які зараз пізнаємо, коли ніхто не знав нічого про него, почав він слїдити за тими, котрим хотів пімстити ся. Петро Баторий — таке було його намірене від давна — мав йому помагати в тім ділї справедливости. Він найшов собі аґентів по всїляких містах на побережу Середземного моря, платив їм добре, але за то жадав, щоби вони мовчали як камінь о його роботї. Вони лиш переписували ся з доктором то при помочи скорих кораблів, то підводним телеґрафом, що сполучає отров Антекірта з електричними дротами на Малтї, а Малту знов з Европою.

Через то, що він і сам слїдив на підставі справоздань своїх аґентів, впав він нарешті на слїд тих, що посередно або безпосередно стояли в звязи з заговором ґрафа Сандорфа. Він сторожив їх здалека, звідував ся, що вони роблять і ходив за ними через чотири чи пять літ, так сказати би, слїд в слїд. Він знав, що Сіляс Торонталь покинув

Триєст та перенїс ся з жінкою і дитиною до Дубровника. Слїдив за Сарканїєм по всїх містах, куди той їздив і тратив його масток, слїдив за ним і у східних сторонах Сицилїї, де він з своїм товаришем Ціроном придумував способи, як би відтак весело жити та гуляти. Він знав, що Карпена покинув Ровіньо та Істрию і пішов до Італїї, а відтак до Австрії та доти дармував, доки стало йому юдиного гроша. Він був би певно визволив Андрія Феррата з вязницї в Штайнї в долїшнїй Австрії, де той покутував за своє благородне поступлене з втїкачами з пізіньскої башнї, коли-б так до кількох місяцїв вже смерть сама не була його визволила. Його дїти, Марія і Люїджі, покинули також Ровіньо і десь бідували. Але вони десь так сховали ся, що годї їх було відшукати. Паню Баторову, що з сином Петром і Бориком, давним слугою ґрафа Володислава Затмара, осїла була в Дубровнику, не спускав доктор з ока і звістно, що він післав був їм значну суму гроший, котрих однакож горда і відважна панї Баторова не хотїла приймити.

На конець настала пора, коли доктор міг розпочати свій трудний похід. Він був певний того, що по так довгій неприсутности, коли його через пятнайцять лїт уважали за помершого, нїхто його не пізнасть, і так приїхав він до Дубровника саме в пору, коли син Стефана Баторого залюбив ся був в донцї Сіляса Торонталя, а він хотїв тепер ту

любов за всяку ціну розірвати. Ще памятаємо, що тогди стало ся, коли вмішав ся Сарканій та які були з того наслідки для обох сторін; як принесли Петра до дому його матери і що зробив доктор в тій хвили, коли здавало ся, що молодець вже умирає; як і серед яких обставин він провів його знову до житя і представив ся йому відтак яко правдивий Матій Сандорф.

Треба було тепер лічити Петра, а відтак сказати йому то, чого він не знав, то є, що його батько і оба його товариші погибли через підлу зраду; треба було йому сказати, хто були зрадники і він мусів стати ся неумолимим судією в справі, котру доктор хотів залагодити без людського суду, позаяк він сам став ся жертвою того суду.

Отже насамперед треба було брати ся до лічення Петра! Доктор взяв ся його лічити, як міг і знав.

В перших осьми днях, коли Петра привезли на остров, було з ним таки дуже небезпечно, він важив ся межи житєм а смертию. Не лиш що його рана виглядала якось дуже непевно, але ще й в голові йому дуже було помішало ся. Йому прийшла на гадку Сара, котра вже, як йому здавало ся, мабуть віддала ся за Сарканього; відтак нагадав собі на свою матір, котра його оплакує, ба ще й воскрес перед ним ґраф Матій Сандорф, що жив під іменем доктора Антекірта — Матій Сандорф, найщирійший приятель

його батька. Від того всего могло йому таки направду попутати ся в голові.

Доктор не відступав Петра день і ніч. Чув, як він в горячці повтаряв заєдно імя Сари Торонталївної. Видів, як дуже він полюбив був її і яка взяла ся Петра мука від того, що віддала ся тота, котру він любив. Мусів отже наконець поставити сам собі питанє, чи така велика любов не готова противити ся всему, навіть і в тім случаю, коли-б Петро довідав ся, що Сара є донькою чоловіка, що зрадив його батька, що його продав, убив. А всеж-таки хотів доктор то йому сказати. Він рішив ся на то, уважав то своїм обовязком.

Може яких двайцять разів здавало ся, що Петро буде умирати. Був вже і на тїлї і на дусї так ослаб, що не пізнав Матія Сандорфа, котрий стояв йому в головах. Вже не мав навіть на стілько сили, щоби вимовити імя Сари.

Але дуже старанний догляд поміг йому перебути тяжку недугу. Сила молодости взяла верх. Недужий почав поправляти ся на тїлї, але на дусї все ще був слабий. Рана почала гоїти ся: легки стали знову правильно робити і дня 17 липня був вже доктор певний, що Петро буде жити. Того дня пізнав він доктора знову. Слабим, ледви слишним голосом закликав він знову його по імени.

— Я лиш для тебе, мій сину, Матій Сандорф, а більше для нікого.

А коли Петро видивив ся на него такими очима, як хотів його спитати, що то має значити, додав він:

— Пізнійше, пізнійше!

В привітній комнаті, котрої вікнами, зверненими до півночи і сходу, міг входити свіжий воздух, а перед котрими росли красні, вічно зелені дерева, що їх обливала весело плівуча водиця потічка, мусів Петро скоро приходити до здоровля. Доктор не переставав доглядати його. Що хвильки заходив до него, а коли вже видко було, що йому полекшало, то приставив до него чоловіка, котрий мав його доглядати, а на котрого обачність і добру волю можна було спустити ся.

Тим чоловіком був Поент Пескаде, котрий так само був щирий для Петра Баторого як для доктора. Розуміє ся, що він і Кап Матіфу мовчали о тім, що діяло ся на кладовищи в Дубровнику, а так само була певна річ, що вони ніколи з тим не виговорять ся, що молодця ще живого видобули з гробу.

Поент Пескаде знав досить добре о всім, що діяло ся в послідних кількох місяцях. Тим то й більше інтересував ся він недужим. Ту любов Петра Баторого, котрій станув Сарканій на перешкоді — той поганець в його очах, до котрого він справедливо мав якусь відразу — та стріча похорону з весільними повозами перед двором на Страдоне,

то добуване тіла з гробу на дубровницькім кладовищи, все то викликало в тім добрім чоловіці сочувство, тим більше, коли він зміркував, що й Петро стоїть в якійсь звязи з плянами доктора, хоч не міг поняти їх остаточної цїли.

Із того всего, що сказано, виходить, що Поент Пескаде принияв ся ревно доглядати недужого. Рівночасно наказав йому доктор, щоби він своїми дотепами розвеселяв Петра. А на дотепах йому не збувало. Впрочім від часу празнику в Ґружу він постановив був собі відплатити ся в якийсь спосіб Петрови Баторому.

Для того Поент Пескаде, коли приставили його до недужого, старав ся всякими силами розривати гадки Петра і недавати йому задумувати ся; він балакав та плїв, що лиш йому на язик прийшло. Так розповідав він одного дня, коли Петро його о то спитав, як він познакомив ся з доктором Антекіртом.

— Підчас спусканя трабоколя на воду, пане Петре — відповів він. — Хиба ви собі того не пригадуєте? Чей ви ще не забули тої історії з трабоколем, в котрій вславив ся Кап Матіфу і став ся героєм.

Петро таки не забув тої події, що перервала була й ярмарок в Ґружу, коли то надплив був прогульковий яхт. Але того він не знав, що на предложенє доктора оба акробати покинули свої штуки, а стали у доктора на службу.

— Оттак, пане Петре — казав Поент Пескаде — то була причина, а пожертроване Капа Матїфу стало ся для нас великим щастєм. Але хоч ми маємо бути вдячні докторови, то не забуваємо, що ми й вам повинні бути вдячні.

— Менї?

— А так, вам, пане Петре, бо ви того дня стали для нас за всю публику, значить ся, ми заробили того дня два ринські, не заслуживши їх собі, бо високо поважана публика не зайшла до нашої буди, хоч заплатила була за своє місце.

Поент Пескаде привів тим Петрови Баторому на гадку ті часи, коли то він зложивши два ринські, хотів зайти до буди провансальських акробатів, але відтак зараз десь щез.

Молодець вже давно був на то забув, але тепер пригадав собі і усміхнув ся, але якось так сумно, бо пригадав собі, що він тогди, шукаючи Сари Торонталївни заміпав ся був поміж людий.

Очи йому замкнули ся і він став собі пригадувати все, що від того дня стало ся. Скоро пригадав собі на Сару, котра тепер може вже віддана, стиснув його за серце якийсь такий біль, що він готов би був проклинати тих, що виратували його від смерти.

Поент Пескаде зміркував, що сей празпик в Ґружу викликав у Петра сумну згад-

ку. Не відзивав ся отже дальше лиш подумав собі:

— Мій недужий має діставати що пять мінут по пів ложки добра-веселости. Так хоче доктор, а то не так легко.

За кілька хвиль почав таки сам Петро, розкривши очи, розпитувати ся дальше:

— Чи ви, Поенте Пескаде, знали доктора Антекірта ще перед тим, заким спускано трабокольо на воду?

— Ні; ми його перед тим ніколи й на очи не виділи — відповів Поент Пескаде — ми навіть не знали, як він називає ся.

— Але від того дня ви вже його ніколи не попускали ся?

— Ніколи, хиба що він виелав мене де за якими орудками.

— А в якім же ми тут краю? Може би ви мені то сказали, Поенте Пескаде?

— Мені видить ся, що ми на якімсь острові, бо море обливає нас довкола.

— А вже-ж, але в котрій части Середземного моря?

— Хиба так! По правді сказавши, я й сам не знаю, чи на півночи, чи на заході, чи може на полудни або на сході — відповів Поент Пескаде. Впрочім то так все одно. Одно лиш річ певна, а іменно то, що ми в доктора Антекірта, що нас тут добре [illegible] ють, добре убирають, дають добре вис[illegible] ся, не згадуючи вже про ті відзначеня...

— Але чей може знаєте, як називає ся

сей остров, хоч не знаєте, де він лежить? — спитав Петро.

— Чому би не знати?... Знаю добре! Він називає ся Антекірта! — відповів Поент Пескаде.

Надармо силував ся Петро Баторий, щоби пр гадати собі, чи є де на Середземнім мори . ий остров, котрий би так називав ся. Він видивив ся на Поента Пескадого.

— Так, пане Петре, Антекірта! — відповів Пескаде на німе питанє. Коли-б так був у мене який вуйко, то він адресував би до мене лист хиба так: „Туди. та сам не знаю куди!” Але то впрочім нічого дивного, що сей остров називає ся Антекірта, бо він належить до доктора Антекірта. А чи доктор називає ся так від острова, чи остров від доктора, то вже годі мені сказати, хоч би я й навіть був ґенеральним секретарем якогось ґеоґрафічного товариства.

Петро приходив поволи до сили, живив ся добре і з кождим днем ставав дужший. Доктор навідував ся часто до него та розмавляв з ним о всім, лиш не о тім, що могло Петра безпосередно інтересувати. А Петро знов, що не хотів перед часом викликувати довірочности, чекав, аж доктор сам перший звірить ся йому.

Поент Пескаде доносив докторови все вірно, о чім він жартами розмавляв з Петром. Петро очевидно був цікавий, що то має ся значити, що не лиш про самого доктора,

але навіть про остров ніхто нічого не знає. Так само видко було, що він заєдно думав о Сарі Торонталївній, котра тепер так далеко була від него, бо вся звязь межи сушею а островом Антекіртою була перервана. Але надходила вже хвиля, в котрій треба було йому досить сили, щоби о всім довідати ся.

Так то! Він мав о всім довідати ся, а доктор постановив був собі бути того дня зовсім без чутя, як той лікар, що робить операцію.

Минуло кілька днів. Рана молодця була зовсім загоїла ся. Він міг вже вставати і сідати собі коло вікна. Вигрівав ся на теплім світлі сонця Середземного моря; здоровий морський вітер роздував його легки і додавав йому здоровля та сили. Очи його вдивляли ся опорно в безмежний овид і він рад би був глянути ними аж поза него; видко, що на дусі ще не зовсім був подужав. Море довкола острова було майже завсїгди пусте. Ледви що показали ся десь здалека побережні судна як шебеки та тартани, поляки або сперонари[1]), але до острова ніяке не підходило. Великого корабля торговельного, або якого пакетового парохода тут не було ніколи видко.

Можна було справедливо сказати, що

[1]) Шебеки, поляки і сперонари є більші судна, що мають по три машти; на шебеках є машти похилі. Тартани є італійські лоди рибацькі з одним маштом.

остров Антекірта лежить десь на самім кінци землї.

Дня 24 липня заповів доктор Петрови Батòрову, що він на другий день по полуднп може вийти на двір і навіть сам обіцяв ся піти з ним на сей перший прохід.

— Коли я маю вже силу виходити, пане доктор, то маю також силу й довідати ся про вас.

— Про мене? Що у тебе на думці Петре?

— А от що: ви знаєте ціле моє житє, а я вашого не **знаю.**

Доктор дивив ся уважно на него, вже не як приятель, а більше як лікар, щоби зміркувати, чи порадно буде додавати огню і зелїза до здорової крови недужого. Відтак сїв собі коло него і сказав:

— Коли так, то послухай моєї історії.

Минувшість і теперішність.

Насамперед історія доктора Антекірта, котра розпочинає ся в тій хвили, коли ґраф Матій Сандорф кинув ся у филї Адрійського моря.

— Я вийшов ціло з посеред граду куль, який посипав ся на мене з карабінів полїциянтів; нїчого менї не стало ся. Ніч була дуже темна. Я нїчогісенько не видів доокола себе. Струя несла мене у море і я не міг би був вернути ся до берега, хоч би хотів. Ду-

маю собі: волїю умерти, як щоби мене зловили і завели назад до Пізіно і там розстріляли. Коли згину, то всему буде конець; колиж випратую ся, то всї будуть стояти тогди на перешкодї доверши ти дїла справедливости, на що я присяг ся перед ґрафом Затмаром і твоїм батьком та сам перед собою... та й довершу його.

— Дїло справедливости? — спитав Петро котрому на то слово, яке почув несподївано, аж очи засвітили ся.

— Так, Петре, довідаєш ся і ти, що то значить то слово, бо для того, щоби й ти взяв участь в тім дїлї справедливости, виніс я тебе так само мертвого і так самого живого, як і я, з могили на дубровницькім кладовищи.

На ті слова пригадав собі Петро ті часи зперед пятнайцяти лїт, коли то його батько погиб на подвірю пізінської кріпости.

— Цїле море — говорив доктор дальше — аж до італїяньского побережа, лежало для мене отвором, але хоч і як з мене добрий пливак, то таки я не міг зважити ся поплисти по нїм. Коли менї боже провидїнє — думав я собі — не наднесе якої чайки, або якого чужесторонного судна, що витягнуло би мене з води, то я пропаду. Але коли чоловікови приходить ся вже загибати, то й знайдесь ще у него досить сили ратувати житє, коли то ще можна.

— Я ще з самого початку був кілька

разів пішов під воду, щоби ратувати ся від куль, що посипали ся за мною. Але коли я вже був певний того, що мене не буде видко, то я держав ся верх води і пустив ся на широке море. Одїж на мені була мені мало на заваді, бо вона була дуже легенька і приставала до тіла.

— Було може пів до десятої вечером. Як я міркував, плив я вже більше як годину в противну сторону від брега; я відпливав очевидно чим раз дальше від порту в Ровіньо, бо видів, як поволи ставало в нім світло чим раз слабше.

— Куди я плив і на чім опирала ся моя надія? Я, Петре, певно не мав ніякої надії, але чув в собі якусь надлюдську силу опору, якусь таку упругу силу, котра не давала менї потонути. То вже не своє житє я ратував, а діло будучности. Коли-б в тій хвилї надплила була яка рибацька лодка, я би був зараз пішов під воду, щоби вона мене не побачила. Бо й кілько-ж то зрадників міг я ще мати, що були би так само готові зловити мене і за добру заплату віддати властям в руки, як віддав свого часу той Карпена чесного Андрія Феррата!

— Але около першої години ось що стало ся: Нараз показало ся якесь судно. Воно надплило із широкого моря та розпустило всї вітрила, щоби добити ся до берега. Я був вже змучений і длятого лежав горілиць на водї; але задля осторожности я обернув ся,

щоби бути готовим піти під воду. То надплила рибацька лодка, що плила до якогось істрийського порту, отже я мусів її підозрівати.

— Мене були вже доглянули, бо один з моряків відозвав ся був до других по далматинськи, і казав їм брати ся судном на бік. Але я пішов скоренько під воду і судно пересунуло ся понадомною так, що мене ніхто із людий на судні не видів.

— Я виринув знову зпід води, щоби відотхнути, а відтак пустив ся плисти дальше на захід.

— Чим більше в ніч, тим слабший ставав вітер тай филї на воді спадали, котили ся ще лиш довгими баранами і заєдно підоймали мене та несли на широке море.

— Таким способом відбив ся я то пливучи, то спочиваючи, ще о одну годину дальше від берега. Я думав лиш о тім, щоби плисти дальше і дальше, а ч… дорога, котру менї треба було перепливс… далека, про те менї було байдуже. Треба було зробити пять десять миль дороги, щоби перебрати ся через адрійське море; я задумав переплисти ту дорогу, та й був би переплив! Треба, бачиш, самому таке раз в житю перебути, щоби знати, що то може чоловік, що може та чоловіча машина, коли сполучить ся в нїй сила моральна з фізичною.

— Отже я держав ся ще й другу годину верх води. Ся часть Адрійського моря

була зовсїм пуста. Навіть птахи не лїтали, бо поховали ся у гнїзда на скалах. Лиш ще морські чайки покрутили ся менї над головою, закигикали і як стріла полетїли дальше.

— Але хоч менї ще не здавало ся, що я утомив ся, то всеж-таки руки вже омлївали і ноги ставали тяжкі: пальцї вже не приставали добре до себе і лиш з великим трудом міг я ще стулити до купи. Голова стала менї така тяжка, як коли-б менї хто до гязів учепив якусь кулю, і я не міг вже удержати її верх води.

— Мене брали ся якісь привиди. Я вже не знав, о чім думаю. Якісь дивні гадки почали крутити ся менї по голові. Я зміркував, що вже й не чую та й не виджу добре, чи то якийсь шум, що зробив ся нараз недалеко від мене, чи то якесь світло, що коло мене заблисло. А то от що стало ся:

—Була може північ, як дав ся чути здалека той глухий гуркіт у східній сторонї, зробив ся шум і я не міг поняти, що то є. Перед очима, що мимоволї менї замкнули ся, зробило ся менї ясно. Я хотів повернути головою, але ледви міг то зробити в той спосіб, що занурив ся до половини у водї. Відтак я оглянув ся.

— Розповідаю тобі, Петре, подрібно все, як було, щоби ти все докладно знав, а з того і мене пізнав.

— Я вас, пане доктор, дуже добре знаю,

— відповів хлопець. — Хиба-ж думаєте, що моя мати не розповідала мені, хто то був ґраф Матій Сандорф?

— Вона, Петре, може й знала Матія Сандорфа, але доктора Антекірта певно не знала. А то його треба тобі пізнати. Отже слухай дальше.

— Той шум, який я почув, походив від великого корабля, що плив зі сходу до італійського побережа. Світло — то була біла ліхтарня, вивішена на кінці передного машту і означаючи, що то пливе пароход. Так само скоро побачив я його світла, означаючі його боки, червоне з правого а зелене з лівого боку. А що я їх рівночасно побачив, то й зміркував, що корабель пливе просто на мене.

— Найблизша хвиля мусїла рішити Позаяк пароход плив з тої сторони, як Триєст, то все промавляло за тим, що він пливе під австрійською фляґою. Просити ся, щоби він мене взяв, значило зовсїм те саме, що віддати ся в руки ровіньским жандармам. Я постановив собі не робити того, але всеж-таки скористати з нагоди і ратувати ся, як можна.

—Той пароход був поспішний. Чим близше він підпливав, тим більше видавав ся він менї своїм обємом якийсь великий і я видїв вже, як пінилось море під його передом. Не більше як за дві мінути мусїв він

прийти на то місце, де я лежав майже недвижимо.

— Я вже не сумнївав ся, що то був австрійський пароход. Але й то могло бути, що йому було назначено плисти до Бріндізі або Отранто, або що він там хоч би лиш пристане. Колп-б так, то він мусїв би там стануть за яких двайцять і чотирп годин.

— Я постановив собі чекати. Певний того, що серед темноти нїхто мене не добачить, держав ся в тім напрямі, в якім плила та величезна маса. Корабель плив досить поволи і серед низьких филь навіть не хитав ся.

— Наконець доплив він до мене. Своїм передом підоймав ся він може на яких двайцять стіп понад воду. Піна, яку він робив, залила мене, але не кинуло мною на бік від него. Довгий зелїзний дзюб зачепив об мене, але я відбив ся сильно рукою. То тревало всего кілька секунд. Відтак, коли показала ся висока його задна часть, вхопив ся я керми, не зважаючи на то, що мене може вхопити шруба[1]).

— На щастє пароход був з повним набором так, що глубоко лежала під ним шру-

[1]) Т. зв. шрубові пароходи гонить т. зв. „шруба без кінця" з великими крилами, умішена в сподї корабля при задній його части. Шрубу обертає парова машина на кораблї; вона вшрубовує ся у воду як н. пр. звичайна шруба в дерево і тим способом посуває корабель. Шрубу для кораблїв придумав віденський технїк Ресель.

ба і не виставала з води, бо коли-б не то, то мене міг би був вхопити вир і я не міг би був імити ся держака від керми, як то я зробив. Як у всіх того рода кораблях, так і тут звисали по заду корабля два зелізні ланци, причіплені до керми. Я вхопив ся одного з них і підліз аж під то місце, де вони зачіплені саме над водою. Там примостив ся, як міг, саме коло позадного ребровго балька... Тут був я вже досить безпечний.

— В три години опісля почало свитати. Я розважив собі, що коли пароход має пристанути в Бріндізі або Отранто, то мені треба сидіти так ще двайцять годин. Найгірше було, що мені хотіло ся їсти і пити. . Важна була та обставина, що з гори з корабля не міг мене тут ніхто видіти, хоч би навіть і з лодки ратункової, що висіла позаду корабля. Правда, що з кораблів, котрі плили би проти нас з боку, можна би було мене добачити і дати о тім знати, але того дня стрічали ми лиш дуже мало кораблів, а й ті що перепливали попри нас, плили так далеко, що ледви могли би були добачити якогось чоловіка, що держав ся ланців керми.

— Незадовго стало сонце припікати і одіж на мені висохла а я здоймив її з себе. Тих триста ринських що я дістав від Андрія Феррата, мав я все ще в чересї на собі. Вони мали стати мені в пригоді, скоро би я вийшов на беріг. Там вже не було мені чого бояти ся. В чужім краю не могли вже бути

небезпечні для мене австрійські аґенти. Тоді ще не було такої умови, щоби видавати собі політичних втікачів. Але менї хотіло ся не лиш жити, но й того, щоби всї думали, що я погиб. Нїхто не повинен був довідати ся о тім, що послїдний втікач з пізінської башнї станув на італїянській земл̄

—Так, як я хотів, так і стало ся. День минув без всякої пригоди. Настала ніч. Около десятої години почало показувати ся в полуднево-західній сторонї світло в правильних перервах. То лїхтарня морська в Бріндізі пускала світло[1]). В дві години опісля навернув корабель до порту.

— Але заким ще лометан[2]) прийшов на корабель, дві морські милї від берега пустив ся я лащуха від керми, привязавши собі свою одіж, звязану в вузлик до шиї, і зсунув ся у воду.

В мінуту опісля щез менї корабель з о-

---

[1]) Лїхтарня морська є то висока вежа, виставлена де на якім недалекім острові, на котрій на самім вершку є замість банї великий кіш або клїтка, межи котрої зелїзними шеблями є уміщені склянні сочки рядами, так, що один ряд тих сочок перепускає світло, а другий ні. Той кіш на вежи обертає ся за помочию такого самого приладу, як в годинниках з вагами, а під кошем горить вогонь. В ночи отже кіш той то раз пускає світло далеко на море, то знов на хвильку його перериває і так дає знаки кораблям, куди плисти до пристани.

[2]) Той, що веде корабель до порту і показує йому дорогу.

чпй і я чув лиш, як його парова свиставка голосно давала знаки.

— Море було зовсім спокійне і за пів години приплив я до берега в місци, де вода не била об береги і де не було нікого. Я вліз між скали, убрав ся знову і ляг спочивати в прогалині між скалами, де було трохи сухої морської трави. З утоми я вже й голоду не чув.

— Ледви що стало світати, пішов я до Бріндізі, вишукав там собі одну із найпростійших гостинниць і заким ще уложив собі плян до цілого мого нового житя, чекав я там, що то буде дальше.

— По двох днях довідав ся я з ґазет, що справа заговору в Триєсті вже закінчила ся. Писали також, що шукано за тілом ґрафа Матія Сандорфа, але не могли його знайти. Всї уважали мене за погибшого — так само за неживого, як коли-б мене разом з моїми товаришами, Володиславом Затмаром і твоїм батьком Стефаном, розстріляли на замку в Пізіно.

— Отже я помер! — Та ні! Петре, ще вони побачать, що я жию!

Петро Баторий слухав уважно оповідання доктора. Воно тронуло його так дуже, як коли-б то відзивав ся до него голос з могили. Ба, то лиш ґраф Матій Сандорф умів так говорити! Супротив него, що був вірним образом свого батька, не був вже доктор так холодний, як звичайно; він розкрив перед

ним цілу свою душу, хотів показати ся йому таким, яким був, бо через тілько літ мусів удавати кого иншого. Але коли Матій Сандорф ані словечком не згадав про то, що Петро рад би був почути, не згадав про то, в чім Петро числив на його поміч.

То, що доктор оповідав йому про свій переїзд через Адрійське море, було до слова правдою. Він дістав ся ціло і здорово до Бріндізі, підчас коли Матій Сандорф раз на завсїгди помер.

Йому розходило ся насамперед о то, щоби чим скорше винести ся з Бріндізі. Се місто є лиш портом для переїзду. Тут або всїдають ті, що їдуть до Індії, або висїдають ті, що приїздять до Европи. Місто буває звичайно пусте, бо лиш раз або два рази на тиждень настає там живійше житє, коли приходять заморські пароходи, особливо ті, що належать до товариства „Peninsular and Oriental Company",

Але той рух, який викликують приїзди тих кораблів, міг був як-раз вистати хиба на то, щоби хтось пізнав пізінського втікача, а хоч він — як раз кажемо — не потребував побоювати ся о своє житє, то всеж-таки була то для него важна річ, щоби всї думали, що він погиб.

О тім роздумував доктор, коли на другий день по своїм приїздї проходжував ся при сподї тераси, на котрій стоїть стовп Клео-

патри[1]), саме там, де починає ся стара Апійська вулиця. Плян свого нового житя був вже собі уложив. Хотів поїхати на Вехід, призбирати там собі богацтва а з ними й силу. Але то не годилось з його пляном їхати посеред подорожних всілякої народности на якімсь з тих пароходів пакункових, що удержують рух торговельний з побережем Малої Азії. Йому було догідно їхати хиба на великім корабли транспортовім, бо там би не так впадав в очи; але такого кораблю не було в Бріндізі. Отже ще того самого вечера поїхав він зелїзницею до Отранто.

За півтора години станув поїзд в сїм місті, котре лежить майже на самім кінци запятка італїйського чобота[2]), над тим каналом, що творить вузький вхід до Адрійського моря. В сїм майже опустілім порті згодив ся доктор з властителем якоїсь шебеки, що готова вже була до виїзду до Смирни[3]) та везла стадо альбанських коний, на котрі в Отранті не було купця

[1]) Стовп, названий так під іменем давної королевої египетської; але то не є котрийсь з тих обелїсків, що стояли колись в Александриї і звісні під назвою „Ігол Клеопатри".

[2]) Італїйський півостров виглядає на карті або мапі зовсім, як чобіт; „італїянський чобіт" значить то саме, що „італїянський півостров".

[3]) Смирна, по турецьки Ізмір, дуже старе місто над Середземним морем в Малій Азії, славне із своєї торговлї

На другий день виплила шебека на море і доктор видів, як поза ним щезла на овиді морська ліхтарня, що стоїть на самім кінчику Італії, званім Пунта ді Люкка, підчас, коли на противнім побережу тонули у мраці Акрокеравнські гори[1]). В кілька днів пізнійше серед спокійної плавби об'їхали вони пригірок Матапан на самім кінци полудневої Греції і заплили до порту в Смирні.

Доктор розповів Петрови сю часть своєї подорожи кількома словами, а відтак також і то, як він довідав ся з ґазет про смерть своєї доньки та що він з тої пори лишив ся сам один на світі.

Наконець — говорив він дальше — станув я на земли Малої Азії[2]), де мені прийшло ся жити кілько літ і ніхто того не знав. Тепер мусіли мені станути в пригоді та помагати заробляти собі прожиток наука медицини і хемії, науки природні, котрих я пильно учив ся за молоду в школї та університетах угорських, де твій батько пожив був собі яко професор тільки слави.

— Щасте послужило мені так, як я того й не сподівав ся і я здобув собі яко лікар насамперед у Смирні, де прожив яких сім

[1]) Гори на пригірку акрокеранськім, звані по італіянськи Лінґулетта або „язичок", котрий лежить проти Отранти на другім боці Адрійського моря в Туреччині.

[2]) Мала Азія є то великий півостров азійський, обським з другої морем Егейським, а з третої морем Селитий з одної сторони Чорним морем і морем Марморрилземним.

чи вісім літ, велику славу. Кілька случаїв виліченя, що мені щасливо удали ся, звели мене з найбогатшими людьми тих сторін, в котрих про штуку лікарську майже ніхто нічого не знав. Я рішив ся покинути місто. Як давні професори, ходив я з одної сторони в другу і то лічив, то учив других штуки лікарської, або й сам учив ся незнаної мені терапії[1]) талебів[2]) Малої Азії або індийських пандитів[3]). В однім місци перебув я кілька неділь, в другім кілька місяців; мене звали на поміч до Карагіссара, Бендера, Адама, Галеба, Тріполіса і Дамаса; чутка про мене несла ся по всім світі, ставала чим раз більша і приносила мені майно, котре разом зі славою ставало чим раз більше.

— Але того було мені за мало. Я мусів здобути собі безмежну власть, таку, як її мають жиючі в достатках індийські раджі[4]), котрих знане рівнає ся їх богатству.

— Лучила ся добра нагода.

— В Гомс, в північній Сирії, жив собі

[1]) Терапією значить штука розпізнаваня недуги, а відтак і штука лічення.

[2]) Талеб, значить по арабськи то саме, що у нас доктор або учений.

[3]) Пандіти або пундіти, то є Індийці, котрих Англійці вивчили способу міреня землї; в Індії уважають їх за великих учених і вони лічать також людий.

[4]) Раджа значить по індійськи: „король" або „князь" („магераджа" — великий княз).

чоловік що сох дуже від якоїсь укритої недуги. Ніякий лікар аж до мого приїзду не міг розпізнати, щоби то була за недуга і длятого ніхто не міг знайти способу, як би того чоловіка вилічити з неї. Той чоловік звав ся Фац-Рат і мав високе становище при Порті. Він мав лише що сорок і пять літ, то й жаль було йому умирати, тим більше, що він мав величезний масток і міг уживати всіх роскошний сего світа. Фац-Рат довідав ся о мені, бо моя слава розійшла ся вже була тогди дуже далеко. Отже він просив мене, щоби я приїхав до Гомс і я поспішив на його запрошенє.

— Чуєш, докторе — каже він до мене — дам тобі половину мого маєтку, коли вернеш мені здоровлє.

— Держи собі свою половину маєтку — відповів я. — Буду тебе лічити, а коли Бог поможе, то й вилічу.

Я пильно присмотрював ся сему недужому, котрого лікарі були вже відступили. Вони сказали йому, що він буде жити ще лиш кілька місяців. Я мав на стілько щастя, що розслідив на певно, яка у него недуга. Відтак побув я у Фац-Рата три неділї, щоби придивити ся, як йому помагають мої ліки. Він подужав таки зовсім. Коли опісля хотїв зі мною розрахувати ся, домагав ся я лиш тої заплати, яка менї по моїй думці належала ся, а відтак і виїхав з Гомса.

— В три роки опісля погиб Фац-Рат з

якоїсь пригоди на польованю. А що він не мав ніяких близьких свояків, то назначив мене в своїм завіщаню одиноким спадкоємцем цілого свого маєтку, котрий був таки вже направду варт що найменше яких пятьдесять міліонів ринських.

— Минуло як-раз тринайцять літ, як втікач з Пізіно станув на земли Малої Азії. Імя доктора Антекірта, о котрім вже по цілім світі оповідали собі всілякі байки, понеслось також і по цілій Европі. Так осягнув я того, чого бажав. Треба було ще лиш то довершити, що є одинокою цілию мого житя.

— Я рішив ся вернути до Европи, або бодай десь в таке місце Середземного моря, що лежить на самім її кінци. Я поїхав на африканське побереже і там купив за значну суму важний, богатий і урожайний остров, з котрого матеріяльні доходи могли би заспокоїти потреби житя малої кольонії; став ся властителем острова Антекірта. Оттут, Петро, я паном, необмеженим паном, королем без підданих, але маю службу, що преданна мені душею і тілом; маю средста до оборони, котрі стануть ся страшними, коли їх докінчу; маю телеґрами, що сполучують мене з всілякими місцями та островами на Середземнім мори; маю маленьку фльоту але таку скору, що я із сего моря, так сказати би, зробив собі державу.

— А де-ж той остров Антекірта? — спитав Петро Баторий.

— На водах великої Сирти, котрої слава, що правда, з давен-давна не найліпша, на самім краю сего моря, на котрім від північних вітрів навіть для новійшого рода кораблів дуже небезпечно, в середині заливу Сідри, що врізує ся в африканське побереже межи Триполітанською а Киринийською державою.

Там таки направду лежить остров Атекірта, в північній громаді сиртийських островів. Богато, богато літ перед тим об'їздив доктор киринейське побереже, Сузу, старий порт киринейський, край Барка, всі міста, що повстали з стародавного Птолемаіс, Береніки та Андріянополя, словом цілу Пентаполіс[1]), що була колись грецька, македонська, римська, перська, сараценська і т. д., а нині є арабська і зависима від пашалику Тріполіс. Раз случайно — бо він їздив всюди, де лиш його кликали — заплив він і помежи ті численні острови, що розкинені досить густо перед лібійським побережем як: Фарос і Антіродос, Плїнтіне, Енесіпте, Гіфалї, Понтієни, білі острови і наконець Сирти.

Там в заливі Сідри, трийцять миль на полудневий захід від турецкого вілєету Бен-Гаці, звернув на себе його увагу осо-

[1]) Пентаполїс — „край пяти міст" — так називав ся той край, що звесь нині Барка, і лежить в північній Африці межи Сиртами а Єгиптом. Від міста Кирени звано його також Киренеікою.

бливо остров Антекірта, положений найблизше коло побережа. Той остров назвали так длятого, бо він лежить перед громадами островів, що звуть ся Сирти і Кірти. З тої пори постановив собі доктор купити її колись для себе і як би на запоруку того, що колись стане ся її властителем, прибрав собі прізвище Антекірт, прізвище, котре незадовго стало звістне в цілій Малій Азії.

В тім виборі мав він дві важні причини: раз була Антекірта досить простора — вісімнайцять миль в обємі " і могла помістити всю його службу, котру він хотів тут зібрати разом; остров лежав досить високо, бо із скалистого горба, що підниває ся на вісімсот стіп високо в гору, видко на цілий залив аж до киринейського побережа; плодів тут є досить всіляких, а води також подостатком, так, що тут могло би безпечно виживити ся кілька тисячів людий. Відтак був сей остров положений на мори, що дуже небезпечне через бурі на нім і вже в стародавних часах стало ся небезпечне арґонавтам[1]): Апольоній з Родоса, Гораций Верґіль, Проперций, Сенека, Валерій Фляккус, Люканус і много инших ґеометрів та поетів: Полібій Салюстий, Страбо, Меля, Пліній, Прокопус, описували та оспівували ті небезпечности.

[1]) Арґонавти — назва тих смілчаків з грецької казки, що їздили на кораблі „Арґос" по золоте руно до краю Кольхіди.

на які виставляє Спрта, або „та, що тягне в долину“ — бо то значить її назва.

Остров творить отже сам про себе малу державу, а то було докторови Антекіртови як-раз на руку. Він купив той остров за велику суму на свою виключну власність, без всіляких яких небудь зобовязань; акт відступленя підписав сам султан і зробив доктора Антекірта таким самим властителем, яким був і він.

Три роки панував він вже на сім острові. Около триста европейських та арабських родин дали ся намовити тим, що доктор обіцяв їм забезпечити тут безжурне житє і заложили малу кольонію, котра мала всего може два тисячі душ. Мешканці не були анї невільниками, анї підданими доктора, лиш вірними свому начальникови товаришами, котрі в сій закутинї нашої землї знайшли для себе нову вітчину.

Поволи заведено на острові порядки, як ся належить, а навіть і військо, потрібне для оборони; верховну власть творили знатнійші кольоністи, але та власть не мала майже що робити. Відтак побудовано після власних плянів доктора котрі він порозсилав найпершим верфтам в Анґлії та Америці, ту чудову фльотилю, ті пароходи, парові яхти, шонери[1]) та „електріки“, котрими можна

[1])Шонер, або шуняр — довгий а вузький корабель з двома маштами.

було дуже скоро їздити по цілім Середземнім мори. Рівночасно почали підносити ся й укріпленя на Антекірті: вони ще не були доси викінчені, хоч доктор не без важних причин прискорював роботу, як міг.

Хиба-ж Антекірта могла в сих сторонах заливу Сидри побоювати ся якогось ворога? А вже-ж! А то тої страшної секти, того справдішного союза розбишаків, що заздрісним оком і з ненавистю в серци споглядала на нову кольонію, котра закладала ся недалеко лібійського побережа.

Тою сектою було музульманське братство Сіді Магомеда бен- Алї-ес-Сенусіх[1]). Сего року (1300 р. після геджри[2])) виступала та секта грізнїйше, як коли небудь а її прихильників у всїх сторонах було майже три міліони. Вона мала в Єгипті, в европей-

---

[1]) Сенусія — братство релїгійне, котре держить ся „сунни" т. є. нїби тої правдивої науки магометанської віри, котра походить просто від пророка Магоммеда.

[2]) Геджра або гіджра — слово арабське, значить „втеча", головно же втеча пророка Магоммеда з міста Мекки до Медіни. Ся втеча стала ся лїтом 622 р. по Хр. і вона становить у магометанських народів, як: Турків, Арабів і т. д. так важну добу, що вони числять від неї лїта, подібно як ми від рождества Христового або як жиди від сотвореня світа. (Доба або епоха магометанська, календар магометанський). Новий рік у Турків припадає на лїто, в липни, а що вони зачали числити лїта о 622 лїт пізнїйше, а до того ще й дни в місяци числять все від нового місяця, то річ ясна, що вони після свого календара числять тепер менше лїт, як ми;

ській і азійській части турецької держави, в краю Баелїв і Тубусів, у східній Нубії, в Тунісі, Альжірі і Марокку, в независимій Сагарі і в Судані осередки для своєї роботи, а її жуавії і віляети[1]) були ще численнійші в Тріполїсї і Киренї. Звідтам грозила заєдно небезпечність европейським посїлостям в північній Африцї, між иншими і в величавому Альжірови, що міг би бути найбогатшим краєм на світї, а особливо островови Антекірті як то ще побачимо. Доктор робив отже дуже розумно, коли сполучав на острові всї новочасні средства оборони і обезпеки.

О всїм тім довідав ся Петро підчас розмови і научив ся з того не мало. Його привезли отже на остров Антекірту, далеко в мори обох Сирт, в закутину, найменше звісну світови. Сотки миль відділяли його від Дубровника, де осталось по нїм двоє людий, котрих память в його серци не могла нїколи погаснути: його мати і Сара Торонталївна.

Доктор пояснив ще кількома словами ті подрібности, що відносили ся до другої доби його житя. Підчас коли він займав ся згаданим укріпленєм острова, підчас коли старав ся використати богатства землї і дбав про матеріяльні і духові потреби малої ко-

---

[1]) Жуавії і віляети — перше слово значить відділ війська в північній Африцї, друге — турецькі ґубернії. Жуавами називали ся давнїйше наймлені в Африцї війська, а також французькі полки африканського походження.

льопії, відбирав він вісти о всім, що пороблялли його давні прятелї, межи иншими, що діяло ся з панею Баторовою, її сином і Бориком, коли вони перенесли ся з Триєсту до Дубровника.

Аж тепер зрозумів Петро, для чого „Саварена" прибула до Ґружа серед обставин, котрі незвичайно зацікавили були всю публику; для чого доктор навідував ся до панї Баторової а вона, о чім її син нїчогісенько не знав, звернула докторови гроші, які він дав їй до розпорядимости; наконець, що доктор приїхав якраз ще в пору, щоби добути Петра з могили, в котрій він мусїв перележати в маґнетичнім снї.

— А ти мій сину стратив голову і не побояв ся наложити сам на себе руку? — закінчив доктор сим питанєм своє оповіданє.

Петро, як би угнївав ся, кинув собою і звернув ся до доктора.

— Я не побояв ся самоубийства? Хиба-ж ви то могли подумати, щоби я сам пробивав ся?

— Петре! Хвиля розпуки і...

— Ба, мене взялась була розпука — та й ще не попустилась!... Але Господь Бог не велить того, щоби чоловік в розпуцї накладав руку на себе... Він каже, що треба конче жити... треба ще пімстити ся!

— Нї, не мстити ся — поправив його доктор — а лиш покарати. А хто-ж хотів тебе убити?

— Чоловік, котрого я ненавиджу — відповів молодець — а з котрим я того вечера зійшов ся случайно в пустій вулици, що іде вздовж мурів Дубровника. Може той чоловік думав, що я кину ся на него і його визву... Він кинув ся перший на мене!... Він пробив мене... Той чоловік, то той Сарканій...

Петро не міг докінчити. Коли нагадав собі того нужденника, котрий тепер в його очах був мужем Сари, то аж від розуму відходив, очи йому замкнули ся і здавало ся, що вже прийшлось йому умирати, що рана його знову відновила ся.

Доктор відтер його і привів знов до памяти, а споглядаючи на него говорив цілком з тиха:

— Сарканій!... Сарканій!...

Петрови треба було по сїй пригоді конче спочити, але того він не хотїв.

Ні! — сказав він. — Ви менї спершу сказали: Насамперед історія доктора Антекірта, котра розпочинає ся з тою хвилею, коли ґраф Матїй Сандорф кинув ся у филї Адрійського моря.

— Правду кажеш, Петре!

— Тепер остає ся вам ще то менї розповісти, чого я не знаю про ґрафа Сандорфа.

— Але чи стане тобі лиш сили мене слухати?

— Розповідайте лиш!

— Нехай і так буде! — відповів доктор. — Лїпше, щоби ти відразу довідав ся

всю тайну, котру знати маєш право, зі всїм тим страшним, що скрила в собі минувшість, як би ми ще раз мусїли до того вертати.. Отже ти міг собі подумати, Петре, що я тебе опустив, тому, що я мусїв виїзджати з Гружа!... Отже слухай!... Відтак лїпше мене зрозумієш!

— Знаєш вже, що з вечера перед страченем мої товариші і я хотїли-сьмо втїкати. Але Володислава Затмара зловили сторожі в тій хвили, коли він мав лїзти за нами на долину під башню. Твого тата і мене понесла бистриця в печеру Буко і ми уйшли їх рук.

— Коли ми якимсь чудесним способом виратували ся з плеса Фойби і вийшли в каналї Леме на беріг, доглянув нас якийсь падлюка, котрий таки зараз продав наші голови за цїну, яку визначило було правительство. Нас викрили у одного рибака в Ровіньо, якраз коли той заходив ся коло того, щоби нас перевезти на другий бік Адрійського моря. Твого тата зловили і привели назад до Ровіня. Я щасливо утїк. Яким способом, то вже знаєш, але отсего ще не знаєш.

— Ще перед тим, заким нас зрадив той Іспанець — він звав ся Карпена — через котрого рибак Феррато дістав ся до кримiналу, а в кілька місяців і погиб, знайшло ся було двох людий, що за гроші зрадили тайну заговору в Триєстї.

— Як вони звались? — спитав Петро нетерпеливо.

— Спитай ся насамперед, як ми дізнали ся о їх зраді? — відповів доктор, успокоюючи його, а відтак розповів йому коротко о тім, що стало ся було в башнии, в тій коли, де вони сиділи і як вони тим способом, що голос ніс ся попід мури, довідали ся імена зрадників.

— Кажіть же, як вони називали ся! — спитав Петро ще раз. — Чей же не будете їх імен передомною таїти.

— Я тобі зараз скажу.

— Ну, як же?

— Один з тих зрадників був той молодий книговодець, що закрав ся був яко шпігун до дому Володислава Затмара. То той сам, що хотів тебе убити. Сарканій!

— Сарканій! — крикнув Петро і аж така якась взяла ся у него сила, що він прискочив до доктора. — Сарканій!... Той падлюка!... А ви то знали!... І ви, товариш Стефана Баторого, ви, що обіцюєте його синови свою опіку, ви, котрому я звірив ся з тайною своєї любови, ви що мені додали відваги — ви позволили тому безчесному чоловікови спокійно вступити в дім Сіляса Торонталя, хоч могли одним словом боронити йому приступу! Тим, що ви мовчали, додали ви йому відваги до сего злочину, так, до злочину, бо лиш через такий злочин віддали нещасливу дівчину за него.

— Так, Петре, я то зробив!

— Та длячого?

— Длятого, що вона не могла стати твоєю жінкою.

— Вона немогла; вона?

— Бо то було би ще поганійшим злочином, коли-б Петро Баторий оженив ся був з панною Тороньталївною.

— А то-ж чому?... — чому? — спитав Петро і його взяв якийсь такий страшний ляк, що аж його щось за горло душило.

— Бо Сарканій мав ще спільника... бо, не спільника, а таки товариша в тій спільній роботі, що загнала твого батька в могилу. — А тим спільником — та вже мусиш раз довідати ся... був давний банкир з Триесту. Сіляс Тороньталь!

Петро довідав ся тепер і зрозумів!... Не міг нічого на то сказати. Уста йому затиснули ся, як би їх корч зловив. Був би може на землю повалив ся, коли-б небув таки на цілім тілї задеревів. Зіниці йому в очах не в міру розширили ся і він дивив ся як би в якусь незміриму темноту перед собою.

Але тей його стан тревав лиш кілька хвиль, підчас коли доктор з обавою сам себе питав ся, чи недужий по такій операції, яку він зробив на нїм, не буде мусів згинути.

Але бо й Петро Баторий був чоловіком сильної волї. Він зумів придушити в собі то обурене, яке було його взяло ся. Кілька сльоз покотило ся йому з очий.. відтак кинув ся

на крісло, а доктор взяв його за руку.

— Петре — сказав він поважним і лагідним голосом — ми оба умерші для цілого світа. Я тепер сам один на світі, не маю ніякого приятеля, не маю вже й дитини... Хочеш бути мені сином?

— Добре... отче! — прошептав Петро. Було то таки справді вітцівське а заразом і синівське чувство, що сполучило обох разом.

Що діяло ся в Дубровнику.

Підчас сих подій на Антекірті діяло ся ось що в Дубровнику.

Пані Баторової не було вже під ту пору в Дубровнику. По смерти її сина вивіз її Борик при помочи кількох приятелів далеко з дому при вулици Марінеля. В перших днях була обава, що нещаслива мати таки з розуму зійде від послїдного удару судьби. Хоч і яка була з неї енерґічна жінка, а все-таки в її поведеню були ознаки божевільства, котрі навіть самих лїкарів налякали. За їх порадою перевезли паню Баторову внаслїдок тих ознак до місточка Вінтічельо, до одного з приятелів її родини. Там доглядали її, як лиш могли і уміли. Але яку можна було дати відразу сій матери, сій жінці, котра два рази зазнала смертельного удару, в своїй любови як для сина так і для мужа?

Її старий слуга не хотів її покинути. По-

замикавши добре дім при вулиці Марінеля пішов за нею, щоби служити їй щиро і вірно в її горю.

О Сарі Торонталївній, котру мати Петра Баторого прокляла була, не говорили вже нїколи нїчого; не знали навіть, що її вінчанє відложено на пізнїйший час.

Стан здоровля, в якім знаходила ся молода дівчина, змушував її, не вставати з постелї. Та-ж і вона дізнала несподївано страшного удару. Той, котрого вона любила, вже не жив... очевидно згинув з розпуки.. Його тїло несли саме тогди на кладовище, коли вона виїзджала з двора вінчати ся з нелюбом.

Через девять днів, значить ся, аж до 16 липня був стан здоровля Сари таки небезпечний. Її мати не відступала її анї на хвильку. Впрочім то були й послїдні заходи, бо й вона сама мала смертельно занедужати.

О чім розмавляли мати з донькою, в тих довгих годинах, коли були лиш самі одні з собок[illegible] здогадувати ся і не треба того [illegible]ирати. Крізь плач і сльози неслись заєдно два імена, імя Сарканього, котрого проклинали — та імя Петра, котре по правдї лиш було виписане над могилою та хиба лиш для того спонукувало до плачу.

З тої розмови, котрої Сіляс Торонталь і послухати не хотїв — він навіть уникав доньки і не хотїв з нею сходити ся — вийшло, що панї Торонталева постановила ще

раз зробити пробу, чи не намовить свого чоловіка инакше. Вона жадала, щоби він не наставав на се подруже, бо Сару, скоро вона лиш нагадє собі о тім, бере якийсь ляк та відраза.

Але банкир стояв уперто при своїй постанові. Коли-б так він сам мав в тім ділї рішати і коли-б хтось другий не напирав на него, то він може би був і послухав тої намови, може й сам був би прийшов до такого переконаня. Але що його спільник мав більший вплив на него, як того можна було сподївати ся, то й не хотів вже більше з панею Торонталевою о тім говорити. Коли вже раз було постановлено, що Сара має віддати ся за Сарканього, то й вінчанє мусїло відбути ся, скоро би лиш Сара подужала.

Можна собі легко уявити, як Сарканїй перепудив ся, коли настала така несподївана перешкода; як то в души лютило, що йому щось влїзло в дорогу, та як він став брати ся до Сіляса Торонталя, складаючи вину за все на него. Коли було придивити ся всему лїпше, то можна було видїти, що то розходило ся вкінци лиш о відложенє вінчаня, але як раз то відложенє, коли-б мало протягнути ся, грозило знївеченем всїх його плянів, які він був уложив собі на будучність. З другої вже сторони й він сам міркував то дуже добре, що Сара й на очи не хоче його видїти, така йому неприхильна.

Що би то було вийшло з тої неприхиль-

ности, коли-б молода дївчина хоч би лиш здогадувала ся, що Петро Баторий погиб від ножа того чоловіка, за котрого зневолюють її віддати ся?

Сарканій, що правда, міг лиш радувати ся з того, що він при сій нагоді позбув ся свого соперника. По нїм не було видко анї слїду того, щоби його совість гризла, бо його серце було зовсїм замкнене для всякого людського чувства.

— Таки добре стало ся, — сказав він одного разу до Сіляса Торонталя — що той хлопчище загадав смерть собі зробити. Чим менше того накорінку Баторих на світї, тим лїпше для нас. Видко, що таки й небеса шлють нам поміч.

А по правдї хто ще остав ся в живих з трох родин Сандорфа, Баторого і Затмара? Однїсенька стара жінка, котрої дни вже були почислені. Здавало ся, що таки направду Господь Бог взяв тих нужденників в свою опіку, бо нїби його ласка держала їх аж до послїдної хвилї, значить ся аж до того дня, коли Сарканій мав стати мужем Сари Торонталївної а заразом і паном її майна.

Але Господї Бог хотїв йому показати, доки він терпеливий, бо причина, задля котрої відложено вінчанє, ще довго тягнула ся.

Коли недужа — бодай на тїлї — прийшла знову до себе по тїй страшній пригодї, коли Сарканій гадав, що можна вже завести знову бесїду про залагодженє його проєкту,

занедужала також і пані Торонталева. Та бідна жінка так була висхла, що аж жаль брав на ню дивити ся. Та й нічо в тім не було дивного, по такім житю, яким жила вона по подіях в Трiєстї та від того часу, коли довідала ся, з яким нечесним чоловіком вона собі світ завязала. Відтак прийшло ся їй хоч не поборювати, а все таки саму себе перемагати тогди, коли постановила зробити послїдний крок в користь Петра. Вона бажала направити бодай часть того лиха, яке заподіяно родинї Баторих. Наконець ще й тим гризла ся, що її просьба не помогла нічого супротив впливу Сарканього, котрий так несподївано явив ся в Дубровнику.

Зараз в перших днях недуги стало ясне, що отсему житю приходить вже конець. Лїкарі робили пани Торонталевій ще лиш на кілька днів надію. Вона мусїла умирати з винищеня сил. Ніякий лік не міг їй помогти, хоч би навіть і Петро Баторий встав з гробу та оженив ся з її донькою.

Сара відплачувала ся їй за всю її любов та опіку, якої зазнала від неї, і сиділа день та ніч коло її постелї.

Що діяло ся Сарканьому через ту нову проволоку, можна зрозуміти. Він сварив ся та лаяв ся раз-ураз з банкиром, котрий так само, як і він, не міг нічого вдіяти.

Се положенє мусїло конче роз'яснити ся.

Дня 27 липня, отже в кілька днів пізнійше, здавало ся, що пани Торонталевій

якось ніби полекшало, сили її ніби знову вернули.

То було так лиш від горячки, котра була така сильна, що до 48 годин мусіла їй конець зробити.

Перед її очима стали показувати ся якісь привиди, вона почала говорити без памяти, як звичайно у великій горячці.

В тій горячці повтаряла вона все лиш одно імя, — котра неаби як счудувало Сару. То було імя Баторий; але не сина, лиш його матір згадувала, недужа раз по раз, кликала її, кляла ся їй, як коли-б мала щось на совісти і та її мучила.

— Простіть, пані... простіть мені!

Коли-ж пані Торонталева по однім такім нападі горячки дуже ослабла і стала трохи спокійнійша, спитала її молода дівчина, чого вона так кличе Баторову, а вона тогди як би переляканa сказала до неї:

— Мовчи, Саро!... Мовчи!... Я нічого не говорила!

Так настала ніч з 30 на 31 липня. Через якийсь час думали лікарі, що недуга пані Торонталевої дійшла вже до найбільшої сили, а тепер вже ослабає.

В день було їй ліпше, вже не говорила без памяти, а в недужій настала повна і несподівана зміна. Здавало ся, що й ніч буде так само спокійна, як був день.

Ся користна обставина мала свою причину. Пані Торонталева почула в собі ще

на короткий час перед смертию силу волї, якої нїхто по нїй не сподївав ся. Помиривши сь з Богом постановила вона собі щось, що мала виконати і чекала до того лиш догідної хвилї.

Доньцї сказала, щоби вона сеї ночи положила ся на кілька годин спочити. Сара, хоч зразу тому противилась, послухала, бо видїла сильну волю своєї матери.

Около одинайцятої години в ночи пішла Сара до своєї комнати. Панї Торонталева лишила ся сама. Дома всї спали і настала така тишина, що можна би було справдї сказати: „як коли-б всї повимирали“.

Панї Торонталева встала, і та недужа, котра так була ослабла, що не мала як здавало ся, на стілько сили, щоби підоймити ся, мала силу убрати ся і сїсти коло малого столичка.

Тут взяла вона папір і дрожачою рукою написала на нїм кілька рядків, під котрими підписала ся своїм іменем. Відтак вложила сей лист до коверти, запечатала його і написала на нїй таку адресу:

Панї Баторова, улиця Марінеля,

Страдоне, Дубровник.

Панї Торонталева ще лиш на силу держала ся на ногах, так була утомила ся при сїй незвичайнїй тепер для неї роботї: а всеж таки отворила двері від своєї комнати, зій-

шла сходами на долину, перейшла через подвіре та отворила з трудом малу фірточку, котрою виходило ся на вулицю, і вчинила ся на Страдоне.

На вулици було пусто і порожно, бо то було вже по півночи.

Хитаючись на всї боки поволїкла ся пані Тороnталева може на яких пятьдесять кроків дальше, лївим боком по тротоарі, аж до почтової скринки і вкинула там свій лист; відтак вернула назад до двора.

Але тут вже й скінчила ся вся її сила, на яку здобула ся, щоби виконати свою послїдну волю. Вона зімлїла і упала коло порога, під помешканєм свого візника.

Тут її і знайшли в годину пізнїйше. Сіляс Торонталь і Сара тут її відтерли. Відтак занесли її назад до комнати, але вона там знову стратила память.

На другий день розповів Сіляс Торонталь Сарканьому, що стало ся. Анї одному анї другому не могло і на гадку прийти, що панї Торонталева послїдної ночи надала лист на почту. Чого вона вийшла з двора? Не могли знайти на то ніякої розумної відповіди і та загадочна подія осталась для них лиш предметом занепокоєня.

Недужа мучила ся ще дальших двайцять і чотири годин. Ще лиш конвульсійними судорогами давала ознаки житя; то були послїдні прояви душі, що мала вже улїтати. Сара держала її за руку, як колиб не хотїла

пустити матїр із світа, па котрім мала незадовго лишити ся без всякої опіки. Але уста матери вже були занїміли і навіть імя Баторий не виходило із них. Її совість була вже спокійна, її послїдна воля доверпена. Панї Баторова не потребувала вже просити, не потребувала благати прощеня.

Слїдуючої ночи, около третої години рано, підчас коли Сара сама одна сидїла коло своєї матери, рушилась та і хотїла взяти доньку за руку.

Дотулившись руки отворила очи і споглянула на Сару. Так якось дивила ся, як би хотїла щось промовити, щось спитати ся, що аж Сара не могла того зрозуміти, що то значить.

— Мамо!... Мамо!... Може чогось хочете?

Панї Торонталева кивнула на ню.

— Хочете менї щось сказати?

— А я! — відозвала ся вона зовсїм виразно.

Сара нахилила ся на постіль, а недужа дала знак, щоби вона ще більше нахилила ся до неї:

— Дитинко моя! менї вже конець приходить!

— Мамо!... Мамо!

— Цить, дитинко! — упімнула її умираюча, — цить... щоби нас нїхто не підслухав!

Відтак ще раз зібрала всї свої сили і відозвала ся:

— Саро, прошу тебе, прости менї то, що я тобі такого лиха заподіяла; не було у мене на тілько відваги, щоби не допустити того лиха.

— Ви, мамо, ви?... Ви кажете, що ви менї якогось лиха заподіяли?... Ви просите, щоби я вам простила?

— Поцїлуй мене в послїдне, Саро!... Добре? Послїдний раз!... На знак, що менї прощаєш.

Молода дївчина приложила лагідно уста до блїдого чола умираючої.

Умираюча мала ще на стілько сили, що обняла доньку за шию, відтак пустила її а споглядаючи на ню заєдно так, як би чогось бояла ся, сказала:

— Саро!... Саро, ти не Сіляса Торонталя донька!... Ти не моя донька!... Твій тато...

Не могла вже докінчити. Її взяли смертельні корчі і вона пустила руку Сари, а з послїдним її словом, розлучила ся її душа з тїлом.

Молода дївчина припала до помершої... Хотїла привести її до житя... Але надармо.

Почала кликати помочи. Хто лиш жив в [illegible]рі, прибіг. Сіляс Торонталь увійшов перший до комнати своєї жінки.

Коли Сара його побачила, взяло ся її якесь таке чувство відрази, що й годї його описати; аж відскочила від того чоловіка,

котрим погорджати, котрого ненавидіти мала тепер повне право, бо то не був її батько. Умираюча сказала то їй, а чоловік не вмирає з неправдою на устах.

Сара відступила ся і пішла до своєї комнати та непоказувала ся, перелякана тим, що їй розповіла нещаслива жінка, котра любила її, як свою ріднy доньку, а може ще більше перелякана тим, чого пані Торонталева не мала часу їй доповісти.

Третого дня відбув ся похорон з великою парадою. У кождого богача повно приятелів, ну, та й у банкира були вони. Коло него ішов за домовиною Сарканій; з того було видко, що у него все ще було на думці получити ся з родиною Торонталя. Він таки направду мав на то надію, а коли-б мало колись прийти до того, то треба було усунути насамперед богато перешкод. Сарканій духав впрочім, що тепер вже все складає ся добре для його плянів, позаяк Сара була тепер ще більше як давнійше завпсима від його ласки.

Проволока, яку викликала нетуга пані Торонталевої, мусїла через її смерть, як зовсїм природно, стати ще більшою. Підчас жалоби в родині не могло бути й бесїди о весїлю. Годить ся преці зачекати бодай кілька місяців, коли хтось помер в родині, а тогди аж подумати о весїлю.

І то стануло Сарканьому знову впоперек його плянів, бо він хотів, щоби сю справу як найскорше залагодити. Але годі, му-

сів піддати ся конечности, хоч кілька разів таки добре поперечив ся з Сілясем Тороніталем. Їх звичайна розмова кінчила ся завсігди словами банкира:

— Я не можу в тім нічого змінити, а впрочім не маєте ніякої причини чогось побоювати ся, скоро весілє відбуде ся, заким ще мине пять місяців.

Але їх обох дуже то непокоїло, що не могли знати, яка була причина послідного кроку пані Торонталевої перед її смертию. Сарканьому прийшло на гадку, чи покійниця перед смертию не хотіла може надати якийсь лист на почту, о котрім би ніхто не знав, до кого він написаний. Він сказав той свій здогад банкирови, а той майже повірив, що то могло бути.

— А коли-б так було, — заключав Сарканій дальше, — то той лист міг би бути для нас безпосередно дуже небезпечним. Ваша жінка бунтувала завсігди Сару против мене, ба, вона навіть підпирала мого соперника і хто знає, чи ще перед самою смертию не знайшлась у неї така сила волї, якої ми по ній не сподївали ся, та чи вона не зрадила нашу тайну. Чи не лїпше було би в такім случаю, щоби ми заздалегідь вибрали ся з міста, в котрім як ви так і я, можемо більше стратити, як зискати?

— Коли-б той лист мав для нас бути небезпечним — сказав на то одного дня Сіляс Тороніталь — то було би то вже давно

показало ся, але досї наше положене в нічім не змінило ся.

На такі докази мусів Сарканій мовчати. Коли той лист дотикав дійстно їх будучих плянів, то доси не було видко його наслідків, отже й не було видко якоїсь грозячої небезпечности. Коли-ж би дійстно грозила яка небезпечність, то все ще було досить часу до діланя.

Але небезпечність настала в дві неділї по смерти панї Торонталевої, і то з тої сторони, з котрої вони оба навіть її ніколи не сподівали ся.

Від смерти своєї матери держала ся Сара завсїгди з боку, а навіть не виходила з своєї комнати. Показувала ся лиш тогди, коли її кликали обідати. Банкирови ніяково було оставатись самому з нею і він того не хотів, бо то було би лиш робило йому клопіт. Лишив її отже повну волю, а сам мешкав на другім боцї двора.

Сарканій докоряв Торонталеви не раз таки дуже за то, що він пристає на то, щоби вона так особняком жила. Задля того, що молода дївчина взяла собі такий звичай, не мав він тепер нагоди сходити ся з нею, а то не було на руку його плянам. Він сказав то таки отверто банкирови. Хоч тепер підчас жалоби не могло бути й бесїди о весїлю, то всеж-таки не хотів він допустити до того, щоби Сара собі подумала, що її батько і він

відступили вже від того, щоби її з ним одружити.

Наконець Сарканій так вже був собі розібрав супротив Сіляса Торонталя, що той 16 серпня велїв сказати Сарі, що хоче з нею поговорити. А що він рівночасно казав повідомити її о тім, що при їх розмові буде й Сарканій, то сподївав ся, що вона буде тому противити ся і не покаже ся. Але ошибнув ся. Сара казала відповісти, що зробить так, як він того хоче.

Коли настав вечер, дожидали Торонталь і Сарканій Сару нетерпеливо у великім сальоні. Перший з них був готовий не зважати на ню, бо він яко батько мав власть і право над нею; другий, постановив був сидіти тихо, більше слухати, як говорити, бо хотів передовсім вивідати ся, які є тайні гадки молодої дївчини. Він все побоював ся того, що вона може неодно лїпше знає, як то здавало ся.

О назначеній годинї увійшла Сара до сальону. Сарканій встав, коли вона увійшла; але коли він повитав її, то вона нїчого не відповіла, навіть і головою не кивнула. Здавалося, як би його не виділа, а то, вона очевидно не хотіла його видїти.

Коли Сіляс Торонталь казав її сїсти, вона сїла собі і не обзиваючись, сиділа та чекала, що її будуть питати, а її блїде лице при чорнім її одїню виглядало ще блїдше.

— Саро — відозвав ся банкир — я

шанував твій сум по смерти твоєї матері і длятого не противив ся тому, що ти жаєш так в самоті. Але тоті сумні події потягнули за собою наслідки і длятого треба поговорити о деяких важних справах... Хоч ти ще й не повнолітна, то всеж-таки добре, що-б ти знала, яка на тебе припадає спадщина...

— Коли то розходить ся лиш о мій маєток — відповіла Сара — то не потребуємо о тім богато говорити. Мені не треба ніякої спадщини, о котрій ви хочете говорити.

Сарканій кинув ся, а то можна було уважати за знак, що він в чімсь або дуже завів ся, або може побоював ся чогось, чого несподівав ся.

— Я бачу, Саро — став Сіляс Торонталь знову говорити — що ти не зрозуміла великої ваги моїх слів. Чи ти хочеш, чи ні, а всеж-таки ти спадкоємницею твоєї матери, а закон обовязує мене здати тобі рахунок, скоро ти станеш повнолітною...

— Наколи вже наперед не зречу ся спадщини — відповіла молода дівчина спокійно.

— А то би длячого?

— Бо без сумніву не маю ніякого права до неї.

Банкир аж крутив ся на своїм фотели. Такої відповіди він ніколи не сподівав ся. Сарканій не обзивав ся. Після його думки Сара нібн лиш грала, як грає ся в карти, а він старав ся заглянути їй в ті карти.

— Я не знаю Саро — сказав Сіляс Торонталь, котрому вже не ставало терпцю, коли видів, що дівчина така рівнодушна — я не знаю, до чого тота твоя бесіда і хто тебе того навчив. Та й не хочу перечити ся з тобою о праві і о тім, що наказує право. Я твій опікун і ти не маєш ніякого права на власну руку, ані нічого зрікати ся, ані щось приймати. А мені здає ся, що ти піддаш ся повазї твого батька, котрої чей не заперечиш?..

— Може й заперечу — відповіла Сара.

— Таки направду — сказав Сіляс Торонталь, котрого вже трохи опускала його холоднокровність — таки направду. Ти взяла ся трохи за скоро так говорити, Саро; ще три роки треба тобі підождати. Аж тогди, коли станеш повнолітною, будеш могла розпоряджати своїми грішми, як можеш. До того часу спочиває твій інтерес в моїх руках і я буду його боронити, як буду уважати за відповідне.

— Добре — відповіла Сара — то я буду чекати.

— Та на що будеш чекати? — спитав банкир. — Ти очевидно забуваєш, що твоє становище змінить ся, скоро на то обставини позволять. Не маєш отже тим менше права позбувати ся свого майна, позаяк воно тогди вже не лиш тебе саму буде обходити...

— Так... Отже то розходить ся о майно! — запримітила Сара погірдливим голосом.

Тоті слова, виговорені з такою різкою погордою були очевидно вимірені против Сарканього і длятого й він уважав за потрібне вмішати ся до розмови:

— Вірте мені, панно Саро — сказав він — що благороднійше чувство...

Сара як би зовсім того не чула, дивила ся лиш просто банкирови в очи, котрий трохи вже непевним голосом говорив до неї:

— Ти бо, видиш, вже не сама — позаяк смерть твоєї матери не може нічого змінити в наших проєктах.

— А то-ж які проєкти? — спитала Сара.

— Нібито ти не знаєш, що маєш віддати ся і що пан Сарканій має бути моїм зятем.

— Хиба-ж ви то таки вже на певно знаєте, що я віддам ся і що пан Сарканій стане вашим зятем?

Сим питанем вона так виразно відтяла ся, що Сіляс Торонталь аж встав і хотів вже вийти до своєї компати, щоби не показати по собі свого заклопотаня. Але на знак Сарканього він лишив ся, бо той хотів конче знати, на чім вже раз стане.

— Слухайте, тату, бо то вже послідний раз, що я вас так називаю — говорила дівчина дальше. — Пан Сарканій хоче женити ся не зі мною, а з моїм маєтком, котрого я від нині зрікаю ся. Хоч яка у него зухвалість, а не скаже, що я говорю неправду.

Коли-ж він каже, що я на то подруже пристала, то нехай почує мою відповідь. Так! Я пристала була на то, бо уважала то за свій обовязок стати ся жертвою, коли ще думала, що честь мого батька загрожена. Але самі признаєте то, що мого батька не можна втягати до сего поганого діла. Коли хочете з пана Саркаиього зробити богача, то дайте йому мій маєток... Більше він нічого не хоче.

Молода дівчина встала і пустилась до дверий.

— Саро — відозвав ся Сіляс Торонталь, заступивши їй дорогу — ти щось таке говориш, що воно... не держить ся купи... що я просто того не розумію... Ти мабуть і сама того не розумієш... Мені аж хоче ся думати, чи то не смерть твоєї матери так тобі...

— Моєї матери... он куди! Чувством була вона мені матірю, то правда! — сказала дівчина з тиха.

— Чи то не з жалю за матірю так тобі помішало ся в голові — говорив Сіляс Торонталь дальше, не чуючи вже більше нічого, лиш свої власні слова. — Ба, чи ти може не здуріла...

— Он що... здуріла!

— Що я постановив, то й стане ся! До шести місяців будеш жінкою Саркаиього!

— Ніколи в світі!

— Я вже дам собі раду і змушу тебе!

— А то яким правом? — спитала молода дівчина з виразом невдоволеня, бо вже

вкінци не могла таки його в собі утаїти.

— Правом моєї батьківської власти!

— Ви! Ви!... Ви мені не батько і я не називаю ся — Сара Тороталївна!

Банкир не знав вже, що сказати на ті слова, лиш відступив ся, а молода дівчина вийшла із сальону до своєї комнати та навіть і головою не кивнула.

Сарканій, що через цілий час розмови уважно приглядав ся Сарі, сподівав ся такого кінця, який прийшов. Він того вже давно здогадував ся. Стало ся то, чого він побоював ся. Сара знала, що вона ніяка своячка Торонталевої родини.

Для банкира був сей несподіваний удар тим тяжший, позаяк він не мав на стільго сили, щоби зміркувати, що так колись стане ся.

Тепер відозвав ся Сарканій і своїм звичаєм вкоротких словах представив образ положеня. Сіляс Торонталь не обзивав ся, лиш слухав. Він мусів на все приставати, бо його давний товариш говорив безперечно дуже розумно.

— На то вже не можна числити, щоби Сара колись пристала на се подруже, а добровільно — то таки ніколи — говорив Сарканій. — Але з причин, які нам звісні, треба би конче, щоби вона за мене віддала ся. Що вона може знати о своїй минувшости? Нічого. бо була би преці щось сказала. Знає лиш, що вона не ваша донька. От

і все. А хиба може знає свого батька? Анї слїду о тім, бо коли-б знала, то перше, що була би нам таки до очий сказала, то його імя. Або хиба вона вже від давна знає про своє правдиве становище супротив нас? Також нї, здає ся, що панї Торонталева сказала їй то аж перед самою смертию. Але видко, що того Сарі не сказала, що вона має робити, щоби відмовити послуху чоловікови, котрий не є її батьком.

Сіляс Торонталь лиш кивав головою на ті докази Сарканього. А видко, що Сарканїй не ошибав ся анї в тім, яким способом молода дївчина довідала ся о всїм, анї в тім, коли та й що довідала ся з тої тайни свого походженя.

— А з того тепер ось який висновок — говорив Сарканїй дальше. — Хоч і як Сара мало знає про свою особу, хоч не знає нїчого про нашу минувшість, то все-таки для нас обох небезпечно. Вам небезпечно для вашого почестного становища, яке ви собі виробили в Дубровнику, а менї для мого інтересу, який менї забезпечує се одружене, а котрого я не можу нїяк зречи ся. Отже коли має ся що робити, то треба робити борзо, а то ось що треба робити: виїхати з Дубровника, менї і вам, та взяти Сару з собою, — лїпше нинї, як завтра, щоби вона когось не порадила ся, — та не скорше назад сюди вертати, аж по вінчаню, коли вже Сара яко моя жінка буде мусїла мовчати. Скоро лиш

вона вийде звідси, то ми вже не будемо бояти ся. То вже моя річ, зробити так, щоби вона пристала добровільно віддати ся за мене; проволока вийде ще на мою користь і Бог би мене так побив, коли то менї не удасть ся.

Сіляс Торонталь на все потакував. Положенє було дійстно таке, як його представив Сарканій. Викрутити ся якось годї було, бо його товариш і спільник так вже був його опанував, що він не міг вже нічого робити. хиба потакувати. Та й чому би йому не потакувати? Хиба може задля тої дівчини, котру чогось дуже не любив, для котрої нїколи не мав серця?

Ще того самого вечера постановили так зробити, як урадили, виїхати з міста, заким би ще Сара могла вибрати ся куда з двора. Сіляс Торонталь і Сарканій розійшли ся відтак. Стали тепер лагодити ся чим скорше в дорогу та й не без рацїї, як то зараз побачимо

На другий день приїхала панї Баторова разом з Бориком з Вінтічелльо, перший раз від смерти свого сина, до дому при улици Марінеля. Вона постановила собі була винести ся раз на завсїгди з того дому і міста, з котрими вязало ся тілько розриваючих серце згадок; хотїла ще лиш спакувати свої річи.

Коли Борик отворив двері, знайшов

лист в скрині, що була прибита у дверах на листи.

То був той сам, котрий пані Торонталева надала на почту вечером перед своєю смертию, серед обставин, котрі певно ще кождому добре в памяти.

Пані Баторова взяла той лист, отворила його і глянула насамперед на підпис, відтак прочитала чим скорше слова, написані рукою умираючої, котрі зраджували тайну походженя Сари.

Нагло сполучила пані Баторова в дусї від разу імя Петра з іменем Сари!

— Вона!... Він!... — крикнула вона.

І не кажучи ані слова, — бо й не могла би була нічого сказати — вибігла з хати, не відповідаючи старому слузї нічого на його питанє, котрого лиш трутила на бік, та пустилась вздовж вулицею Марінеля на Страдоне і станула саме перед дверми Торонталевого двора.

Чи розважила вона, що то може з того вийти, що вона хотіла робити? Чи не ліпше було в інтересї самої Сари поступати з меньшим поспіхом і з більшою розвагою? Ні! Якась могуча сила тягнула її до тої дївчини, їй здавало ся, як коли-б її чоловік Стефан і її син Петро кликали до неї з могили:

— Ратуй її!... Ратуй її!

Пані Баторова запукала до дверий двора. Двері отворили ся. Вийшов якийсь слуга і спитав, чого їй треба.

Пані Баторова хотіла конче поговорити з Сарою.

Її не було вже в дворі.

Пані Баторова хотіла поговоріти з банкиром Торонталем.

Банкир виїхав був ще з вечера день перед тим і не сказав нікому куди, а панну взяв з собою.

Се був новий тяжкий удар для пані Баторової, вона захитала ся і повалила ся Борикови на руки, котрий як-раз ще в пору був надбіг.

Коли старий слуга привів її назад до дому при вулици Марінеля, сказала вона до него:

— Любий Борику, завтра підемо разом на весілє Петра і Сари.

Пані Баторова зійшла з розуму.

На мальтанських водах.

Підчас коли то все, що ми тут розповіли, а що Петра Баторого так дуже обходило, діяло ся в Дубровнику, дужав він з кождим днем що раз більше. Незадовго був вже й зовсім спокійний, бо рана його цілком загоїла ся.

Але ще не мало мусів Петро натерпіти ся, коли нагадав собі свою матїр та Сару, котрі, як йому здавало ся, вже зовсім були страчені для него.

Свою матїр?... Чей же ніяк не можна

були лишити її саму під тим ударом судьби, якого зазнала через неправди у смерть свого сина. Отже умовили ся так, щоби її поволи переконати, що син жиє, а відтак перевезти її на остров Антекірту. Один з аґентів доктора в Дубровнику дістав приказ не спускати її з ока, доки аж стан здоровля Петра не поправить ся, на що недовго треба було чекати.

Що-до Сари, то Петро закляв ся, що ніколи не згадає о ній перед доктором. Але хоч він тепер вже певний був, що вона віддала ся за Саркаfurther нього, то все-ж таки не міг її забути. Чи може перестав її любити, відколи довідав ся, що вона донькою того Сіляса Торонталя? Де-ж там! Хиба-ж Сара була тому винувата, що її батько допустив ся такого злочину? А преці той злочин загнав Стефана Баторого в могилу. Настала отже в нім борба, а яка вона в нім була страшна, кілько разів доводила його до крайности, міг би був хиба лиш сам Петро розповісти.

Доктор зміркував то по Петрі. Щоби длятого надати його гадкам иньший напрям, не переставав нагадувати йому діло справедливої відплати, котрого мали оба разом довершити. Зрадників треба покарати і таки їх покарають. Як би до них взяти ся, о тім ще не постановлено нічого, але треба було постановити.

— Тисячі доріг ведуть до одної цїли —

говорив бугало доктор.

А коли було би потреба, то доктор був вже такої натури, що пішов би був і тисячами доріг.

Вже в послїдних днях свого подужаня міг Петро ходити на прохід по острові, чи таки пішки чи їздити возом, та оглядати і подивляти остров. Кого-ж би то було не чудувало, коли-б він видів, що зробило ся з тої малої кольонії під проводом доктора?

Передовсїм вела ся без перерви робота около укріплень, що мали забезпечити місто під горою, порт тай сам остров від всякого нападу. Коби лиш ті роботи були вже раз готові, а тогди можна вже було з батерій, узброєних далеконосними пушками, брати кожде неприятельське судно в два огнї і недопустити його до берега.

При тій системі оборони мала електричність відограти важну ролю; вона мала то підпалювати торпеди, котрих було повно під водою, то помагати при стріляню з пушок. Доктор умів тим новим средством руху, котрого жде ще будучність, виконувати найдивнїйші роботи. Осередочна стація, заосмотрена паровими кітлами, надавала рух двайцяти динамічним машинам зробленим після нової дуже улїпшеної системи. Тими машинами витворювано електричні протоки, котрі надавали величезної сили збиручам електрики або аккумуляторам, що знов служили

до всїляких уряджень на Антекіртї, як і до водопроводів, осьвітленя міста, телєґрафів, телєфонів, до їзди по шинах, по острові і довкола него. Словом, доктор при помочи того, що научив ся за молоду, сповнив все, то, чого новійша наука так давно бажала: ужив електрики до переношеня сили на далеку розстайність. При помочи тої сили електричної, котрої можна так в простий спосіб уживати, поробив він ті кораблї, о котрих вже була бесїда, ті „електрики”, що то так скоро плили, а котрі давали йому можність переїздити з одного кінця Середземного моря на другий, як коли-б поспішними поїздами.

Позаяк для парових машин, що виробляли електрику, треба було камінного вугля, то в маґазинах на Антекіртї був завсїгди значний їх запас, а той запас доповнювано заєдно окремим кораблем, що привозив вуглє просто з Анґлїї.

Порт, в котрого глубинї лежить півколесом мале місто, утворила сама природа, але людські руки його уліпшили. Дві греблї і гать, що розбиває филї, обезпечують його дуже від вихрів з кождої сторони, а вода в нїм всюди досить глибока, навіть при березї, що простовисно падає у воду. Тому то мала фльота доктора могла тут добре сховати ся перед кождою бурею. А та фльотиля складала ся з яхту „Саваренп”, корабля, що

возив вугле просто з Свензена і Кардіфу, з парового яхту званого „Феррато”, котрий міг змістити в собі сім до вісімсот бочок набору і трьох „електриків”, з котрих два уживали ся яко лоди торпедові та могли добре помагати в обороні острова.

Заходами доктора росла отже сила опору Антекірти з дня на день. То знали морські розбишаки з Туніса і киренейського півострова дуже добре. Вони нічого не були би так бажали, як того, щоби захопити сей остров в свої руки, бо коли-б раз забрали його, то се було би дуже скріпило пляни верховоди сунезійського братства, Сіді Магоммеда Ель-Магдія. Але що вони знали, як то трудно се зробити, то й чекали нагоди до діланя з тою терпеливостію, яка є найвиднійшою прикметою Арабів. Доктор знав то і длятого з горячковим поспіхом заходив ся около докінченя укріплень. Треба було хиба тих новочасних пушок, що все нищать, щоби можна було розвалити ті укріпленя, коли вони вже раз станутъ готові, а Сунезіти таких пушок не мали. Крім того були ще й мешканці острова у віці від вісімнайцяти до сорок літ поділені, як військо, на компанії та узброєні в скорострільні карабіни, а також вправляли ся і в стріляню з пушок. Найліпших з них пороблено комендантами, так, що до бою могла виступити ціла збройна сила в числї пять до шість сот мужа, на котрих можна було спустити ся.

Підчас коли декотрі кольоністи проживали в пороблених собі до того хуторах, то більша часть з них осіла в невеличкім місті, що одержало семигородську назву Артенак, на спомин посілостий ґрафа Сандорфа під Карпатами. Місто Артенак представляло живописний вид і обнимало що найбільше кілька сот домів. Вони не були розложені чотироугольниками і не мали таких простісеньких вулиць, як американські міста, а стояли порозкидані по горбах вздовж каналів, котрими перепливала вода, черпана елеваторами. Мури піднимали ся зпосеред цвитучих огородів а дахи їх крили ся у верхах дерев. Будова домів була всіляка, то европейська, то арабська. Все то разом робило на чоловіка миле і потягаюче вражіне. Артенак ледви чи могло називати ся містом, але мешканці його мали, що так скажемо, ту користь, що як би члени одної родини належали до одної громади та могли в спокою і независимости жити в своїх домівках.

Які-ж щасливі були ті мешканці острова Антекірти! „Там вітчина, де добре" — то певно не патріотична приповідка; але вона як-раз годила ся до тих чесних людий, що послухали зазиву доктора; вони були в своїй вітчині бідні і жили скупенько, а на сім привітнім острові знайшли щасте і вигоду.

Дім доктора Антекірта називали вони

„ратушем". Там жив не їх пан, але найперший між ними. Той ратуш був одним із тих пречудних будинків маврийських, з мірадорами, мушрабами, з ґалєріями, присїнками, водограями, сальонами та компатами, які прикрасили найзнаменитші артисти декорацийні з арабських провінций. До його будови ужито найцїннїйшого матеріялу, мармору і оніксу[1]); то камінє звозили з богатих гір Фільфіля над нумідийським заливом, віддалених від міста Філіпвіль лиш на кілька кільометрів, а ломив їх там учений і зручний інжинір. Тото камінє надало ся якось дивно до фантазії будівничого і в горячім африканськім підсоню прибрало ту золоту барву, яку викликує на нїм жарке промінє сонця у східних краях, мов би малювало їх пезлем.

Понад Артенаком піднимала ся хороша вежа з дзвонами при малій церковцї, до котрої ужито білого і чорного мармору з тих самих ломів, а той мармор надавав ся дуже добре до всїляких робіт будівельних і різбарських; синий мармор і жовтий ахат[2]) подобали якось дивно на давні вироби з Кар-

[1]) Оніксом називає ся рід каменя, подібного до кременя, званого хальцедоном; онікс відзначає ся тим, що має смуги, уложені колїсцями, на переміну, чорні і білі або темно брунатні.

[2]) Ахат є мішанина хальцедону, яснісу, карнеолю і т. д.; він буває білий, червоний або має всїлякі смуги.

рари[2]) і Пароса.

Поза містом — один за другим — сто- [illegible] на сусідних горбах ще й другі будинки. [illegible] е більше осібняком, кілька двірків та [illegible] шпиталь в чистім в[illegible]здусі. Доктор, що [illegible]нокпм лікарем в своїй кольонії, ви- [illegible] туди недужих, коли які були. На спа- [illegible] горбів, що підходили аж до моря, стояло [illegible]в кілька двірків. Один з них, [illegible] вигідно уряджений, але потяжкий, і [illegible], подо- баючий більше на малу кріпо[illegible], він стояв саме коло брами, котрою ішло ся на греблю — можна би було дуже добре назвати дво- ром Пескада і Матіфу. Там, бачите, жили оба нерозлучені приятелі з одним [illegible] слу- гою Саідом. Їм ані не снило ся, що будуть колись жити в такім дворі.

— От тут добре жити — говорив заєдно Кап Матіфу.

— Аж за надто добре — відповів йому Поент Пескаде — як на наше образоване, то нам аж ніяково тут жити. Правду сказав- ши, мій Капе Матіфу, то нам би ще до шко- ли ходити, нам ще учити ся в якій ґімназії та здавати іспит зрілости.

Ахату уживають часто різьбарі і малярі церковні до гладженя позлітки при позолочуваню.

[2]) Каррара є місто в Італії, а заразом і провінція, де добувають найкрасший і найціннійший мармор, особли- во білий. Парос є знов грецький остров, славний із сво- го мармору вже в глубокій старині.

— Та-ж ти, Поенте Пескаде, преці чоловік образований — казав йому на то велит — ти умієш і читати і писати та рахувати...

Правда, що Поент Пескаде міг би був супротив свого товариша уважати ся за вельми ученого. Він, бідачиско, знав однакож аж надто добре, кілько йому ще не стає до образованя. Але де й коли мав він учити ся, коли навіть ніколи не ходив до школи? Користав отже з бібліотеки в Артенаку, читав і образував ся сам, як міг, підчас коли Кап Матїфу випросив ся у доктора і лазив по пісках і скалах на побережу та шукав собі тут місця, де би догідно було ловити рибу на вудку.

Петро Баторий додавав Поентови Пескадови найбільше охоти до науки; він добачив в нім рідку понятливість, котрій лиш потреба було доброго проводу. Він взяв ся його учити і довів до того, що Поент Пескаде набрав собі від него вповні перших початків науки. Але були ще й инші причини, що сполучали Петра з Поентом Пескаде. Той знав добре його минувшість. Він же мав приказ сторожити пильно Торонталів двір в Дубровнику. Там то стало ся, що Сара упала без памяти, коли відбував ся Петрів похорон. Поент Пескаде мусів йому нераз розповідати про ті сумні події, в котрих і він, хоч лиш з боку, брав участь. Лиш з ним міг Пе-

тро о тім розмавляти, та й лиш з ним розмавляв, коли йому иноді ставало дуже важко на серци.

Але тимчасом надходила пора, коли доктор хотів вже переводити свій подвійний плян: насамперед відплатити, а відтак покарати.

Довг, якого він вже не міг сплатити Андрієви Ферратови, бо той умер був в кілька місяців по його арештованю у вязници в Штайні, був би він радо сплатив його дітям. На нещастє: хоч і як перевідували його аґенти, не міг він довідати ся, що стало ся з Люіджім і його сестрою. По смерти їх батька покинули вони обоє Ровіньо та Істрию і пішли вже другий раз шукати нової вітчини. Але куди вони пішли? Ніхто того не знав, ніхто не міг того сказати. Докторови було дуже жаль того, що він не міг тут нічого вдіяти. А всеж-таки мав надію, що відшукає дітий того чоловіка, що жертвував ся для него, і на його приказ вели ся пошукуваня безупинно дальше.

Петро бажав з цілої душі того, щоби паню Баторову спровадити на остров Антекірту. Але доктор, котрий хотів скористати з того, що люди уважали його і Петра за померших, говорив йому на розум, що в сім случаю треба дуже осторожно поступати. Впрочім хотів він зачекати, щоби з одної сторони Петро на стілько подужав, що міг би

разом з ним вибрати ся в похід, з другої же сторони, щоби відбуло ся вінчане Сарканього з Сарою, котре задля смерти пані Торонталевої треба було відложити.

Один з його аґентів в Дубровнику, котрий мав на все уважати, що діє ся в домі пані Баторової і в дворі при вулици Страдоне, давав йому о всім знати.

Оттак стояло діло. Доктор чекав нетерпеливо, щоби ціла проволока вже раз скінчила ся. А хоч він і знав, що стало ся з Карпеною, за котрим і слід пропав, відколи він виніс ся з Ровіня, то всеж-таки Сіляс Торонталь і Сарканій не могли уйти його рук, бо они все ще були в Дубровнику.

Можна собі подумати, як то докторови було немило, що якось так все йому не складало ся. Аж ось 20 серпня наспіла з Дубровника через Мальту депеша від його аґента до ратуша на Антекірті. В депеші було сказано, що Сіляс Торонталь з Сарою і Сарканієм виїхали та що й пані Баторова з Бориком щезли десь з Дубровника і не можна ніяк довідати ся, де вони поділи ся.

Доктор не міг вже довше чекати. Він заклікав Петра до себе і розповів йому все, що стояло в тій депеші. Який же то був знову удар для Петра! Його мати десь пропала, а Сіляс Торонталь повіз кудись Сару, котра без сумніву все ще була в руках Сарканього.

— Зараз завтра поїдемо! — сказав доктор.

— Хоч би й нині! — відповів на то Петро. — Але де-ж відшукаємо мою маму?... Де її шукати?

Не міг вже докінчити сеї гадки, бо доктор перебив йому і сказав:

— Менї видить ся, що в тім, що стало ся, були лиш случайно однакові наміреня. Коли би Сіляс Торонталь і Сарканій були причиною того, що твоя мати десь пропала, то довідаємо ся о тім ще завчасу. Передовсім мусимо вишукати сих обох падлюків.

— Але куди би вони могли поїхати?

— Може бути, що на Сицилію!

Треба собі пригадати, що ґраф Сандорф ще в пізинській башни підслухав був розмову, в котрій була бесіда про Сицилію, де то Ціроне вславляв ся бувало своїми дїлами, а той Ціроне радив свому товаришеви, щоби він туди приїзджав, коли того буде потреба. Доктор не забув того так само, як і не забув імя Цірона. Але то була лиш слаба ниточка, по котрій можна було до чогось дійти; инших познак не було і хиба лиш та ниточка могла ще навести на слїди Саркаиього і Сіляса Торонталя.

Постановлено отже вибирати ся безпроволочно в дорогу. Поент Пескаде і Кап Матіфу, повідомлені о тім, що мають їхати з доктором, мусіли лагодити ся в дорогу. По-

ент Пескаде довідав ся при сій нагоді, хто є властиво Сіляс Торонталь, Сарканій і Карпена.

— Три падлюки! Я о тім і не сумніваю ся — сказав він, а відтак відозвав ся до Капа Матїфу:

— Тепер ти виступиш на сцену.

— Зараз?

— А вже-ж, але зажди, аж дадуть тобі знак.

Ще того самого вечера настав від'їзд. Корабель „Феррато”, що був завсїгди готовий до дороги, набрав повні комори провіянту. Його компаси зреґульовано і о осьмій годинї рушили з місця.

Від внутрішного кінця великої Сирти аж до найбільше на полудне положеного кінчика на Сицилії, пригірка Порто ді Пальо, числять около девять сот і пятьдесять морських миль. Скорий яхт паровий, що робив пересїчно вісїмнайцять миль на годину, потребував на дорогу що найбільше півтора дня.

„Феррато”, котрого уживано до розвідуючої служби при антекіртській фльотї, був знаменитим судном. Його збудували у Франції на верфтах Льоарп і він, коли-б того було потреба, міг здобути ся навіть на силу тисяча пятьсот коний. Його кітли, зроблені після системи Бельвіля — система після котрої тюби мають воду замість огню — ма-

ли то за собою, що не треба було до них богато вугля і вони могли скоро витворювати богато пари та піднести напружене її аж до сили чотирнайцяти або пятнайцяти кільоґрамів. без небезпечности якого вибуху. Тому пару втягали знову т. зв. репюфери і вона ставала ся тим средством, що ділало якось ніби чародійно та надавало яхтови такої скорости, яку мають лиш авізові кораблі[1]) европейських фльот. хоч той яхт був значно коротший як який корабель авізовий.

Не треба й говорити. що корабель „Феррато" був уладжений зі всякими вигодами для пасажирів. Крім того мав він ще й сталеві пушки, що набивають ся з заду, дві револьверові канони системи Гочкіса і дві мітрайлези Ґатліґа, а на самім переді одну пушку, що стіжковатою кулею. грубою в поперечнику на трийцять дециметрів, стріляла на шість кільометрів далеко.

Штаб корабля складав ся з одного капітана, іменем Кестріка. родом з Дальманії, другого капітана і двох поручників; до обслуги машин були старший і молодший машиніст, два палячі і два помічники: залога складала ся з трийцять моряків під проводом одного начальника і двох кватирмай-

[1]) Авізовий корабель, е то легкий корабель военний, що пливе з великою скоростию і розвозить прикази і вісти до портів і других кораблів.

стрів: службу в кухни і сальонах робили два старші кухарі і три Саіти — загалом було на кораблі чотирьох офіцирів та сорок і три мужа.

В перших годинах ішов виїзд із заливу Сідри зовсім добре. Хоч дув противний вітер — досить острий вітер від північно-західних берегів — міг капітан надати кораблеви все-таки значної скорости; але годі було розвісити всі вітрила, особливо же переднє і чотиригранне вітрило.

В ночи могли доктор і Петро, в обох сусідних кабінах, а Поент Пескаде і Кап Матіфу в кабінах під палубою спокійно спочивати; паровий ихт плив так само спокійно, як кождий добрий корабель вітриловий і не було чого побоювати ся. А треба сказати, що оба приятелі таки добре спали, підчас коли доктор і Петро майже й ока не зажмурили, так були зажурені.

Коли пасажири на другий день вийшли на палубу, відплив вже був корабель за дванайцять годин більше як сто двайцять миль. Сонце підняло ся було понад такий овид, котрий віщував бурю, а душний воздух казав вже догадувати ся борби елементів.

Поент Пескаде і Кап Матіфу сказали докторови і Петрови добрий день.

— Добре здоровлє! — відповів їм доктор. — Та чи добре спало ся сеї ночи?

— Ми спали, як забиті — відповів Поент Пескадо.

— А Кап Матіфу поснідав вже перший раз сегодня?

— Ще й як, пане доктор! Випив кави, оттак за макітру та з'їв до того два кільо сухарів.

— Гм. Трохи за тверді тоті сухарі.

— І ще би! Для такого, що бувало на перекуску гриз камінчики...

Кап Матіфу лиш покивував на то злегка головою — то був у него знак, що він годить ся на відповіди свого товариша.

Тимчасом „Феррато" гонив дальше після виразного приказу доктора з повною скоростию; дві довгі смуги піни значили далеко дорогу, котру прорізував він своїм сподом.

Той поспіх був лиш знаком розважности. Капітан Кестрік радив ся вже доктора чи не було би порадно причалати до острова Малти, котрої світла з ліхтарень морських могли вже показати ся около осьмої години з вечера.

В самім ділі виглядав воздух чим раз грізнійше. Мимо того, що побережний вітер ставав під захід сонця чим раз сильнійший, піднималась на сході чим раз більше густа мрака і засунула наконець може четвертину неба. Саме понад поверхнею води спустила ся непрозорна сіра верства, котра ставала таки аж чорна, коли проміне сонця проди-

рало ся крізь провали в ній. Вже й блискавки стали тихцем перелітати поміж верствами електричних хмар, котрих горішний конець збив ся був в густу, звисаючу масу, що ледви ще зміняла свої обриси. Здавало ся, що розпічне ся борба межи східним а західним вітром; чоловік ще не чув нічого, але море, видко, вже прочувало, що прийде до тої борби, бо зробило ся неспокійне. Филї стали пiднимати ся високо як гори і розбрискували ся та заливали вже палубу яхту. Около шестої години настала таки пітьма, бо густі хмари закрили цілий небосклін. Стали котити ся громи, а ясні блискавки освічували непроникливу темноту.

— Кермуйте, куди хочете — сказав доктор до капітана.

— Та й не остаєсь нічого иншого, пане доктор — відповів капітан. — На Середземнім мори треба бути на все приготовленим. Східні і західні вітри борють ся з собою, а коли вже мішає ся до них і туча, то я бою ся, щоби побіда не була по сторонї східних вітрів. Море по тамтім боцї острова Гоцо або Малти буде розбурхане і не дасть нам спокою. Не хотів би я радити вам, щоби шукати захисту в Ля Валетті, а впрочім-таки нема иншої ради, як підплисти до під західне побереже котрогось із сих островів

— Робіть так, щоби було добре — сказав на то доктор.

Паровий яхт був як-раз на західнім боці від острова. На острові Гоцо, що лежить трохи на північний захід від Малти і відділений від неї двома вузкими проливами, що їх розділяє малий островець, є перворядна ліхтарня морська, що кидає своє світло на яких двайцять і сім миль далеко.

Ще заким би минула година часу мусів „Феррато" мимо розбурханого моря підплисти близько ліхтарні. Головна була річ, щоби відшукати ту ліхтарню; треба було старати ся підплисти до неї, але й не задто близько до берега і тут сховати ся на кілька годин перед бурею.

Капітан Кестрік так і зробив. Але він був і на стілько осторожний, що зменшив скорість корабля, а то для того, щоби не було якої пригоди, щоби щось не попсувало ся в машині, або в переднім кінци корабля.

Але минула й година, а морської ліхтарні на Гоцо все ще було видко. Таки ніяк не можна було розпізнати берегів, хоч скали сего острова піднимають ся до значної висоти.

Буря лютила ся з цілою силою. Пустив ся теплий дощ грубими каплями. Вітер вхопив тепер цілу масу збитих на небосклоні хмар і став гнати ними з шаленою скоростию по небі. Там, де їх розривав, показались на хвильку ясні зірки, але відтак знову щезли. Громи били раз по раз у воду, а

блискавки обгорнули нараз своїм світлом цілий яхт.

Аж до сего часу було положене мореплавців трудне, але нараз мало воно ще й занепокоїти їх.

Капітан Кестрік, котрому здавало ся, що він що найбільше ще лиш на двайцять миль від острова, не міг зважити ся підпливати ще близше до него. Йому таки вже лячно ставало, чи то може не филї ідуть так високо, що він не може добачити світла лїхтарнї. А всеж-таки мусів він вже бути близько острова. Коли-ж би корабель попав де на яку підводну скалу під берегом, то не було би вже для него ратунку.

Около пів до десятої рішив ся капітан плисти дальше лиш слабою парою. Не казав ще зовсім застановити машини, лиш робити так, щоби шруба корабельна обертала ся дуже поволи; тим способом удавало ся йому добре кирмувати кораблем, так, що той своїм передом ішов завсїгди против филь. Серед таких обставин кидало кораблем таки добре, але й не було обави, щоби він перевернув ся.

Так правив він кораблем може три години, аж до півночи. Опісля положене ще більше погіршило ся. Як буває часто підчас бурі, так стало ся і тут. Борба межи противуположеними собі вітрами, східним і західним, притихла. Нараз подув побережний ві-

тер з тої самої сторони, що за дня, але вже такий сильний, як вихор. Перед тим сперла ся була струя воздуха з противного боку, а тепер став він серед блискавок дути знову з повною силою.

— Світло з правого боку! — дав знати нараз моряк, стоячий на варті коло передного машту.

— Кермою в бік! — закомандував капітан Кестрік, що хотів конче відвернути судно від берега.

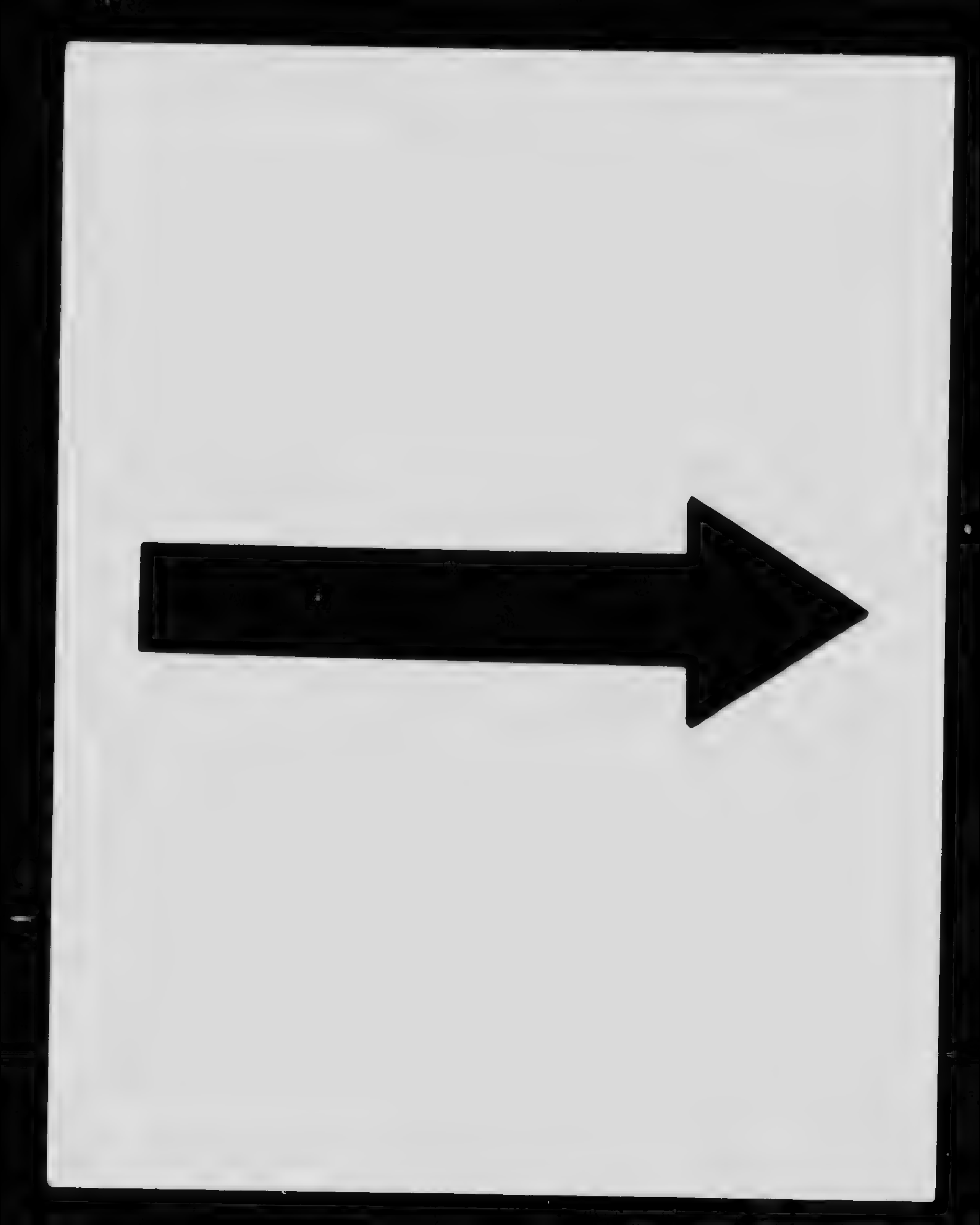
Він побачив був також світло. Було то перериване світло і походило очевидно з острова Гоцо. Був ще як-раз час плисти в противну сторону, бо противний вітер подув з нечуваною силою. „Феррато" був ще на дві милї від того місця, де несподївано показалась морська лїхтарня.

Машиніст дістав приказ пустити пару, але машина почала нараз робити поволїйше, замість скорше.

Доктор, Петро Баторий, служба корабельна і всї, що були на корабли, зміркували, що попсувало ся щось небезпечно.

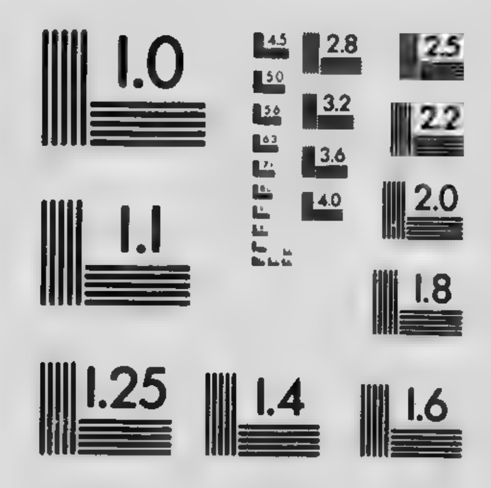
Так і дїйстно було; при машинї було щось попсувало ся. Вентіль від воздушної помпи[1]) перестав робити, конденззатор вже зле дїлав і по кількох скрипячих обкрутах,

[1]) То лиш така назва; на дїлї не є то воздушна помпа, лиш помпа, котра впускає до кітла, в котрім є пара, студенну воду, а тогди пара гусне і робить ся з неї во-

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

що дали ся так чути, як би настав який вибух, перестала шруба корабельна обертати ся.

Таке ушкоджене машини, бодай серед таких обставин, в яких знаходив ся корабель, годі було направити. Треба би було насамперед відшрубувати помпу, а на то треба було кілька годин. До двайцять же мінут міг вихор перевернути яхт на бік.

— Розвісити вітрило від бурі!... Розвісити передне вітрило!... Розвісити також вітрило марсове!

То були прикази, які видавав капітан Кестрік один по другім, зміркувавши, що зможе удержати судно ще лиш вітрилами верх води. Всї взялись як один до роботи. Що й Поент Пескаде з своєю зручностию та його товариш велит з своєю силою поспішили також на поміч — о тім чей не треба й говорити. Линви до натяганя вітрил мусїли подати ся в руках Капа Матїфу — хиба би пукли.

Але положенє судна не було тим зовсїм забезпеченє. Судно пароходне, довге а вузке, що не їде глубоко в воду і має мало вітрил, не дає ся удержати против вітру; линви на нім можуть попукати, машти поломитись і вітер погонить ним по филї. Отсе могло

да, а помпа випомпову з него ту воду. Вентіль є то затичка в помпі, котра сама отвирає ся і замикає ся, а кондензатор — то котел, де пара гусне.

стати ся і з „Ферратом". Поминувши то, що трудно було розвісити на нім вітрила, то таки против вітру не можна єим було ніяк плисти на захід. Вітер гнав ним до берега і не оставало ся нічого, як хиба шукати місця, де би причалити. Серед темної ночи не міг капітан ніяк доглянути берегів. Він знав, що Ґоцо відділяють від Малти два вузкі проливи, північний і полудневий Коміно, але куди йому плисти, щоби дістати ся на західне побереже острова, або може навіть до порту Ля Валлєта? Хиба якийсь лотсман або якийсь рибак міг би був показати дорогу. Але котрий рибак зважив би ся був серед так бурливої ночи підплисти до корабля?

Парова свиставка яхту стала свистати на трівогу і стрілено кілька разів з пушок.

Нараз від берега серед мраки показало ся щось темного. То плила лодка до загроженого „Феррата". То певно був якийсь рибак, котрого буря змусила була шукати захисту в малій пристани коло Маллєги. Там десь сховав він свою лодку між скалами а сам вліз може до печери богині Каліпсо, так чудової, як печера Дінґаля на островах Гебрідах коло Шкоції і там зачув свист і вистріли з яхту.

Він пустив ся отже на поміч яхтови з нараженєм власного житя і хиба ще він міг подати якийсь ратунок. Лодка підпливала чим раз близше. На яхті держали вже линву,

щоби її кинути до лодки. Ще треба було лиш кілька хвиль, але ті хвилї здавались вічностию, бо скали були вже під боком.

В тій хвилї кинено линву, але величезна филя підоймила лодку і кинула нею об бік „Феррата” так, що розбила її на дрібні кусні, а рибак, що сидів в лодці, був би певно погиб, коли-б Кап Матіфу не імив був його ще завчасу за руку та не витягнув на корабель.

Рибак той не кажучи й слова, — бо й не було вже на то часу — побіг чим скорше до колеса від керми та як-раз в тій хвили, коли „Феррато” своїм переднимм кінцем мав вже ударити об скалу, навернув ним і направив у вузкий пролив, північний Коміно. Вітер дув тепер в корабель із заду і за кілька хвиль станули вони коло східного побережа Малти в спокійним мори. Яхт плив ще може пів милї вздовж берегів острова. Около четвертої години рано, коли стало розвиднювати ся, навернув яхт до каналу коло Ля Валлєтти та запустив якор коло греблї Санґлеа при в'їздї до воєнного порту.

Доктор Антекірт приступив до молодого чоловіка, що стояв на командантськім містку і відозвав ся до него:

— Ви нас виратували, мій приятелю!

— Я зробив лиш, що моя повинність.

— Чи ви може лотсман?

— Нї, пане, я собі лиш рибак.

— Як же вам на імя?
— Люїджі Феррато.

Мальта.

Отже то був син рибака з Ровіня, що ось подав своє імя докторови Антекіртови. Провидінє Боже так вже зробило, що то відвага і зручність Люїджа Феррата спасла паровий яхт, його пасажирів та цілу залогу від неминучої загибелї.

Доктор мало що вже не кинув ся Люїджови на шию, але якось стямив ся. Коли-б так був за скоро показав по собі, що він його пізнав, був би тим зрадив себе, що то він ґраф Матій Сандорф, а ґраф Сандорф мусїв преці бути для всїх помершим, отже і для сина Андрія Феррата.

Не так Петро, котрий так само і з таких самих причин повинен був бути здержаливим: він був би таки забув на то, коли-б доктор не моргнув був на него. Оба зійшли на долину до сальону, куди попросили за собою і Люїджа.

— Чи ви, мій приятелю — так спитав доктор — може син того рибака з Ровіня, що звав ся Андрій Феррато?

— Той сам, паноньку — відповів Люїджі.

— А ви маєте ще й сестру?

— Маю, ми мешкаємо разом в Ля Ва-

леттї. Хиба ви може — додав він — знали мого батька?

— Вашого батька? Нї, не знав — відповів доктор. — Ваш батько приймив був пятнайцять лїт тому назад на ніч до своєї хати двох втїкачів. То були мої приятелї, але його добре серце не могло їх випратувати, а за ту свою доброту стратив він волю і житє; його завезли до Штайн і там він помер.

— Але не жалував того, що зробив — відповів Люїджі.

Доктор взяв молодого рибака за руку.

— Отже бачите, Люїджі, то я той, котрому мої приятелї вложили за обовязок відплатити ся за то, що ваш батько для них зробив. Від многих лїт старав ся я надармо довідати ся, що стало ся з вами і вашою сестрою; але за вами, відколи ви пішли з Ровінія, і слїд був пропав. Андрієви на споминназвано і отсей корабель „Ферратом"... Позвольте-ж нехай вас обійму мій приятелю!

Коли доктор обняв Люїджа, то сему аж сльози станули в очах.

Петро на вид такої трогаючої сцени не міг видержати. Йому здавало ся, як коли-б щось непоборимою силою тягнули його душу до сего майже рівного йому чоловіка, доброго і честного сина ровінського рибака.

— І менї, і менї позвольте! — відозвав ся він розложивши руки.

— Вам, пане!

— І менї... синови Стефана Баторого.

Ледви чи доктор був би жалував того, що Петро так нехотячи признав ся, хто він. Певно, що нї, бо був переконаний, що Люіджі Феррато задержить тайну так само, як то зробили Поент Пескаде і Кап Матіфу.

Люіджі довідав ся відтак о всїм, а іменно о тім, що задумав тепер доктор Антекірт робити. Лиш одно затаїли перед ним, а то, що він стояв таки перед самим ґрафом Сандорфом. Молодий рибак не повинен був того знати.

Доктор хотїв, щоби його таки зараз повести до Марії Феррато. Він хотїв побачити її, хотїв довідати ся, як їй тепер жиє ся, певно десь працює, бо по смерти Андрія лишив ся на її голові ще й її брат.

— Добре, пане доктор, — сказав Люіджі — коли хочете, то підемо таки зараз на беріг. Марія і так вже десь неспокійна, що мене нема. Вже майже дві доби, як я лишив її саму та пішов над пристань Маллеги[1]) ловити рибу; вона може гадає, що менї підчас бурі сеї ночи лучила ся якась пригода.

— А ви любите свою сестру? — спитав доктор Антекірт.

— Вона менї й матїр і сестра — відповів Люіджі.

Чи той остров Мальта, що лежить на

[1]) Село і затока на Мальтї.

сто кільометрів від Сицилії, належить до Африки, чи до Европи? То питане, над котрим ґеоґрафи вже нераз ломили собі голову. Але нехай буде, як хоче — остров сей належить нині до Анґлії і ледви чи далось би його видерти нині від неї. Остров сей дарував колись Кароль V. лицарям Йоаннітів[1]), котрих прогнав був Солиман з Родоса. Від сего острова і назвали ся вони мальтанськими лицарями.

Мальта є островом, що має поздовж двайцять і зісім, а впоперек шіснайцять кільометрів. Столицею її є Ля Валлетта та її підгородя. На сім острові є ще й другі міста та місцевости, от хоч би Чітта Веккія — ніби святе місто, котре в часах, коли тут жили ще мальтанські лицарі, було столицею епископа — Боскет, Дінґлї, Цебуґ, Іта, Брі-

---

[1]) Йоанніти були монахи в Єрусалимі, що опікували ся богомольцями і за патрона взяли собі св. Йоанна — звідси їх назва. Їх настоятель Раймунд (1120 р.) назвав ся „майстром" і розділив їх на лицарів, священиків і вояків. Йоанніти вели борбу з Турками. Прогнані з Єрусалима, осїли в місті Птолемаіс (Акка), відтак перенеслись на Кипер, а звідси на Родос. Коли звідси прогнав їх (1522 р.) султан Солиман, дарував їм німецький цісар Кароль V, (1530 р.) Мальту. В 1800 р. забрали їм Мальту Анґлїйці. Мальтанські лицарі остались і до нинї, але їх дуже мало; до них пристають хиба лиш великі пани. Вони займають ся тим, що закладають і удержують шпиталї; дають поміч раненим у війні. Ноша мальтанських лицарів є: чорний плащ з осьмикінчастим, білим хрестом, під сподом червоний сурдут і білі штани та меч і капелюх з перами.

кікара, Люка, Фарруджі і так дальше. Східна часть острова є дуже урожайна, а західна суха і пуста. Ту впадаючу в очи ріжницю видко найлїпше по тім, що населене — всего сто тисяч душ — є у східній части далеко густїйше, як в західній.

Що тут зробила природа, запустивши в береги острова чотири чи пять портів — найкрасших на світї — годї собі уявити. Всюди вода, всюди клинцї, пригірки та горби, котрі дуже надають ся до укріплень і до уставленя на них батерій. Коли вже лицарі мальтанські укріпили були остров так, що годї було його здобути, то о скілько-ж більше укріпили його Анґлїйцї, котрі мимо договору в Аміянї, забрали сей остров і зробили з него кріпость, котрої таки ніхто би не здобув. Здає ся що ніякий корабель панцирний не міг би на силу дістати ся до Великої Марзи і великого порту, а тим менше до карантанового порту або до Марзи Мушетто. А припустїм, що якийсь корабель і міг би аж туди підійти, то стрітив би ся тут з пушками що важать по девятьсот кільо на дві милї. Нехай знають о тім ті держави, котрим жаль, що сей гарний остров в руках Анґлїйцїв, і що вони запанували на цїлім осередку Середземного моря, де би могла зібрати ся вся анґлїйська фльота.

Розуміє ся, що на Мальтї є і Анґлїйцї. Там є їх ґенеральний ґубернатор, що мешкає

в давній палаті великого майстра мальтанського ордена, начальник маринарки і портів та залога, зложена з яких чотири або пять тисячів вояків. Крім того живуть там і Італійці, що хотіли би тут панувать, а крім того, подібно як на Гібральтарі, є тут ще й богато таких, що вештають ся по цілім світі, іменно же Мальтанці.

Мальтанці то — Африканп. В портах вони за керманичів, на своїх, яскравими красками помальованих барках; в улицях за візників, що їздять своїми візками по таких горбах, що аж голова крутить ся; на торгах продають вони при світлї маленької лямпочки, що світить ся перед святим образом, овочі, горох та фасолю, мясо і рибу. Можна сказати, що всї ті люди подібні до себе; у всїх чорнобрунатне лице, чорне, трохи кучеряве волосе, у всїх палкі очи і всї вони середного росту та здоровенні. Можна би на то присягнути, що женщини походять з однаї однїсенької родини; очи у них з довгими рісницями, однаково великі; волосе однаково темне; руки хороші, ноги маленькі, а стан тонкий і гнучкий; тїло у них таке біле, що і від сонця не може обгоріти, тим більше ще, що вони мають завсїгди на собі фальцету, рід плаща з чорного шовку. Той плащ носять вони все ще після тунезийської моди, а носять його всї кляси і він служить їм рівночасно за прикрасу до волося, за плащ,

ба й за ва' яр.

Мальтанці придат дуже на купців. Всюди їх повно, де лиш є щось на продаж. Вони працьовиті, ощадні, дуже промислові і тверезі, але й скорі до гніву, мстиві і заздрісні, бодай о скілько то можна зміркувати, по простім нареці, котрому ще найбільше можна пригляпути ся. Вони говорять якоюсь мішаниио, котрої основою є арабська мова — останок із тих здобутків, які лишили ся по упадку римського цісарства; є то мова гнучка і живописна, та надає ся дуже добре до порівнань, образового говореня і поезії. З Мальтанців бувають знамениті моряки, скоро їх хто зможе держати добре в руках. відважні рибаки, що привикли на сім мори до всілякпх бур і не боять ся ніякої небезпечности.

Отже на сім острові був Люїджі рибаком і займав ся риболовством з такою відвагою, як коли-б він був таки Мальтанцем з роду, а він жив тут з своєю сестрою Марією несповна пятнайцять літ.

Повисше було сказано: Ля Валлетта і її підгородя. Місто се складає ся, бачите, дійсно що найменше з якпх шість міст. що розложили ся около обох портів Великого Марза і порту карантанового. Фльоріяна Ля Сенглея, Ля Коспіква, Ля Вітторіоза, Ля Слієма, Ля Мізіда — то не передмістя. не лиш купки домів, в котрих жиють бідні

люди, але справдішні міста з пишними домами, дворами, церквами, котрі є окрасою столиці, що має двайцять і пять тисяч душ, а в котрій є палати, що називають ся оберджа провансальська, кастильська, оверньска, італійська і французька.

Брат з сестрою жили таки в самій Ля Валлетті. Лїпше було би сказати — під Ля Валлетою, бо їх помешкане було нїби під землею в тій части міста, що зве ся Мандераджо, а до котрого заходило ся від улиці святого Марка. Там знайшли вони собі хатчину, що відповідала їх доходам і туди завів Люїджі доктора і Петра, скоро яхт станув в порті.

Всї три вийшли на греблю, ледви обігнавши ся від барок, з котрих кожда хотїла конче їх перевозити. Пішли через Порта делля Маріна серед заглушаючого звуку дзвонів, що розлягав ся попад містом, як би якийсь дзвенячий воздух. Перейшовши попри кріпость з подвійними казематами, пустили ся горі стрімкою рампою, а відтак вузкою вулицею, попри високі доми з зеленими підсїнями і зайшли аж до церкви св. Івана.

Вийшовши на гору поза катедрою, пустили ся в долину як до порту, і наконець в половині горба, в улиці св. Марка, станули перед сходами, котрими іде ся праворуч до низше положеної части міста.

Манджераджо є то передмістє, що сво-

їми вузкими вулицями, в котрі сечие ніколи не заходить, те своїми високими жовтавими мурами, в котрих повно дїр, що називають ся вікнами, тягне ся аж попід вали. Всюди пов но крутих сходів, котрими іде ся до низьких, вогких і темних хат. Вулиці тут, то нїби якісь дебри, та фоси або темні тунелї, а всюди якісь страшні л диска; старі баби, як чарівницї; жінки з блїдими від браку воздуха лицями; дївчата всїлякого росту в лахманах; на пів голі хлопцї, що качають ся в болотї, діди, що показують кожд му своє калїцтво та свої рани, а за то зб рають гроші; мущини, двигарі та рибаки з виразом дикости ,готові до всего злого — а посеред сеї голоти кількох байдужних поліцаїв, що ... лиш увикли ,але навіть і посвоячились з нею. Отже тут стоять в однаковій глубинї з греблею ті дивовижні будівлї, що кінчать ся закратованими помешканями в пивницях.

В однім із тих домів і то на найвисшім поверсї жили Марія і Люїджі Феррато. Вони мали всего лиш дві хатчини. Докторови впала тут зараз в очи біднота в хатї, але мимо того й велика чистота в нїй. Всюди було слїдно руку запопадливої господинї в домі ровінського рибака.

Коли доктор і Петро увійшли, схопила ся Марія скоренько. Відтак обернувшись до брата відозвала ся:

— Дитинко моя!... Мій Люїджі!

Можна собі подумати, якого страху вона набрала ся підчас бурі минувшої ночи.

Люїджі обняв свою сестру а відтак представив їй гостий, що з ним прийшли.

Доктор розповів кількома словами, серед яких обставин наражував Люїджі своє власне житє, щоби ратувати корабель від загибели, а рівночасно покликав ся і на Петра, сина Стефана Баторого.

Коли він так розповідав, дивила ся Марія на него з великою увагою, так що доктор став вже побоювати ся, що вона ще готова пізнати в нім ґрафа Сандорфа. Але то щось так лиш блисло на хвильку, перед її очима, а відтак потахло. Та й як би могла вона пізнати його по пятнайцяти роках, коли він і так лиш через кілька годин гостив у її батька.

Донці Андрія Феррата було тепер трийцять і три літ. Можна сказати, що вона ще й тепер була красна, то для того, що черти її були правильні і що вона мала великі, палкі очи. Лиш кілька сивих волосків показало ся було в її косах, але й то не для того, що вона вже довго жила на світі, а тому, що їй прийшло ся тепер тяжко бідувати. То не з старости вона сивіла, а з того, що журила ся і зазнала не мало горя від часу смерти ровінського рибака.

— Від тепер вже ваша доля і Люїджа в наших руках — сказав доктор і закінчив си-

ми словами своє оповідане. — Хиба-ж мої приятелї не остались довжниками Андрія Феррата? Правда, Марiє, ви позволите на то, щоби Люїджі вже не розлучав ся з нами?

— Мій брат — мої панове, — зробив сеї ночи лиш то, що повинен був зробити — відповіла Марія — і я дякую Богови за то, що дав йому таку гадку. Він же сином чоловіка, котрий знав лиш то одно, що сповняти свій обовязок.

— А ми також лиш одно знаємо — відповів доктор — а то, що маємо право відплатити ся дїтям того...

Доктор урвав тут, бо Марія так якось вдивила ся в него, що її погляд наскрізь проникав його і він налякав ся, чи може не за богато сказав.

— Але чей не будете тому противити ся, щоби Люїджі був менї братом? — спитав Петро Баторий.

— Та й ви самі, Марiє, чей не будете тому противні, що я вас возьму за свою доньку? — додав доктор і подав їй руку.

Марія мусїла тепер розповісти, як їй жило ся від того часу, коли вона вивандрувала з Ровіня; як їй то вже було надоїло, що австрійські аґенти вічно за нею слїдили; для чого прийшло їй на гадку перенести ся аж на Мальту, де Люїджі мав нагоду вивчити ся на мореплавця, а рівночасно і займати ся риболовством; як вони пережили тілько лїт в

борбі з нуждою, бо їх скупенькі средства так борзо вичерпали ся.

Але Люїджі міг незадовго рівнати ся відвагою та зручностию хоч би й котрому небудь з Мальтанців, що мають дуже добру славу. Він умів так само, як і вони, дуже добре плавати і міг би був рівнати ся славному Николї Пешеї ,що був родом з Ля Валєтти. а котрий як кажуть, переносив депеші з Неаполю до Палєрма, перепливаючи через Еольське море[1]). Люїджі умів також дуже зручно полювати на дикі голуби та морські птахи, до гнїзд котрих треба добирати ся, аж в тих величезних печерах, в котрих так небезпечно від того, що їх филї морські заливають. З него був відважний рибак і він не бояв ся бурі, коли треба було запускати сїть на рибу. Длятого то шукав він захисту в пристани коло Меллєги, коли почув знаки парового яхту взиваючі на поміч.

Але на Мальтї є такий достаток морської риби, птахів морських та мякунів[2]), що їх низька цїна не виплачує риболовства. Мимо його запопаливости було Люїджови дуже трудно придбати для свого малого ґаздівства того, чого було потреба, хоч Марія помагала тим, що брала роботу до шитя. Щоби отже

---

[1]) На півночи від Сицилії, там де т. зв.Ліпарийські або Еольські острови.

[2]) Мякунами називають ся такі звірята як· слимаки скальки, устрицї і т. д.

не було видатків, то винаймили собі помешкане в Мандереджо.

Підчас коли Марія розповідала свою історію, пішов був Люіджі до своєї комнатки і вернувши звідтам приніс лист. Було то кілька рядків, які написав був Андрій Феррато саме перед своєю смертию. Там було написано:

„Маріє, поручаю тобі твого брата! Незадовго буде мати лиш тебе одну на світї. Я, мої любі дїтоньки, не жалую того, що зробив, хиба лиш того, що менї не удало ся пожертвованем власної свободи і власного житя виратувати тих, що віддали ся були моїй опіцї. Я би радо і ще раз то зробив, що зробив. Не забувайте на свого батька, котрий на смертельній постели передає вам послїднї, сердечні чувства.

Андрій Феррато".

Петро Баторий не міг підчас відчитуваня того листу укрити свого смутку, а доктор Антекірт відвернув голову, щоби Марія не дивила ся йому так заєдно в очи.

— Слухайте, Люіджі — відозвав ся він відтак умисно рубашним голосом — ваша лодка розбила ся сеї ночи на куснї, вдаривши об мій яхт.

— Бо вона була вже стара, пане доктор — відповів Люіджі — та й для нїкого не була би то велика страта.

— Може бути, але позвольте, що я за ню дам вам иншу, і то таки той сам корабель, котрий ви виратували?

— Що?

— Хочете стати за другого офіцира на корабли „Феррато?" Мені придав би ся молодий, рухливий чоловік і добрий моряк.

— Кажіть, що годите ся на то! — відозвав ся Петро.

— А моя сестра?

— Ваша сестра буде належати до великої родини, що замешкує мій остров Антекірту — відповів доктор. — Ваше жите буде на будуче належати до мене, а я зроблю вас так щасливим, що не будете за тим тужити, що минуло ся, хиба може буде вам лиш того жаль, що не стає вам батька.

Люіджі кинув ся до доктора і став його цілувати по руках, а Марія не мала вже слів подяки і лиш розплакала ся.

— Завтра буду вас ждати на корабли — сказав доктор і вийшов чим скорше з хати, бо й сам був вже так зворушений, що ледви ще міг запанувати над собою, а Петрови дав знак, щоби він ішов за ним.

— Таки то аж лекше на серци, коли чоловік може когось нагородити.

— Певно, що то красше, як коли чоловік мусить когось карати — сказав Петро на то.

— А всеж-таки треба покарати!

На другий день ждав вже доктор на Марію і Люїджа на кораблі.

Тимчасом видав капітан Кестрік приказ, щоби безпроволочно брати ся до направи ушкодженої машини на яхті. При помочи Самійла Гріча і спілки корабельних аґентів, при вулици Леванти, у котрих корабель був записаний, поступала робота скоро наперед. А всеж-таки треба було на то пять до шість днів, бо воздушну помпу і кондензатор треба було зовсім розібрати, позаяк кілька рурок було заткало ся. Та проволока була докторови дуже не на руку, бо йому хотіло ся станути як найскорше на сицилійськім побережу. Через якийсь час було у него навіть на думці приcлати собі „Саварену”, але опісля відступив від сеї гадки. Здавало ся йому, що буде ліпше почекати ще кілька днів терпеливо, а відтак поїхати до Сицилії на добрім і добре узброєнім корабли.

Задля більшої осторожности і на случай якоїсь несподіваної пригоди, вислано підморським каблем, що сполучав Мальту з Антекіртою, депешу на сей послідний остров. В тій депеші було сказано, щоби „Електрік ч. 2” безпроволочно плив до побережа Сицилії і крутив ся там безустанно коло пригірка Порто ді Пальо.

Около девятої години рано привезла лодка Марію Феррато враз з її братом на корабель. Доктор повитав їх обоє дуже сер-

дечно.

Люїджа представлено капітанови, кватирмайстрови і залозї яко другого офіцира. Поручник, котрий досї займав сю посаду, мав перейти на „Електрік ч. 2”, скоро лиш стрітять ся з ним коло полудневого побережа Сицилії.

Хто би лиш подивив ся на Люїджа, мусїв би признати, що з него був справдїшний мореплавець. Його відвагу і сміливість всї знали, бо прецї трийцять і шість годин тому назад, дав він докази того в пристани коло Меллеги. Всї були йому раді. Його приятель Петро і капітан Кестрік обводили його по кораблн та все йому показували, бо він хотїв знати кожду дрібничку.

За той час розмавляв доктор з Марією. Він говорив о її братї, але так, що мусїв її глубоко тронути.

Доктор лишив їй до вибору, або остати ся на кораблн, доки аж намірений похід не скінчить ся, або вертати просто на Антекірту, куди були би її зовсїм безпечно відвезли. Марія просила, щоби їй було вільно поїхати на кораблн разом з другими до Сицилії. Для того умовили ся, що вона за той час, доки „Феррато” перебуває в Ля Валлеті, залагодить свої справи, попродасть то, що має, словом, прилагодить ся так, що на день перед від'їздом буде могла перенести ся на корабель і там розгостить ся в призначеній

для неї кабіні, як у себе дома.

Доктор розповів Марії все докладно, та які його пляни, котрі мусить довести аж до самого кінця. Одна часть його наміреня сповнила ся вже тим, що він не потребував журити ся будучностию дітий Андрія Феррата. Тепер ще треба було з одної сторони відшукати Сіляса Торонталя, а з другої Сарканього та дістати ще в свої руки Карпену. Сліди тамтих обох, так він то міркував собі в своїй голові, дадуть ся знайти на Сицилії; за тим треба буде ще дальше шукати.

Марія попросила тогди доктора, щоби він позволив їй поговорити з собою лиш в чотири очи

— Я би вам щось такого сказала — відозвала ся вона — з чим таїла ся доси навіть перед братом. Він би був не видержав, коли-б був довідав ся то, що я знаю, і було би впало на нас нове нещастє.

— Люіджі оглядає тепер як-раз кабіни залоги — сказав доктор. Ходім, Маріє до сальону, а там можете безпечно говорити; ніхто не почує.

Коли замкнули ся за ними двері сальону, сіли обоє на софці, а Марія відозвала ся:

— Карпена є тут, пане доктор!

— На Мальті?

— Так перебуває тут від кількох днів.

— В Ля Валлєті?

-- Таки в самім Мандераджо, там, де

ми живемо

Для доктора була то велика несподіванка і він був дуже рад з того, що довідав ся. Відтак спитав:

—А може ви ошибаєте ся, Маріє?

— Ні, не ошибаю ся. Той чоловік аж занадто добре остав ся менї в памяти. Я би його ще й по сто роках на певно пізнала... Він таки тут.

А Люіджі о тім не знає?

— Ні, не знає, бо коли-б я була йому все сказала, то він би був його вишукав, був би зачепив, а може...

— Добре-сте зробили, Маріє. Той чоловік лиш до мене належить. А він вас пізнав, як гадаєте?

— Не знаю. Ми стрітили ся два чи три рази на вулици в Манджераджо. Він все недовірчиво за мною оглядав ся. Коли ходив за мною, коли звідував ся, як я називаю ся, той мусить знати, хто я.

— Але вас не зачіпав?

— Ніколи.

— А може знаєте, чого він прийшов до Ля Валлетти і що він тут робить?

— Знаю лиш то, що він жиє тут в Мандераджо серед найпослїднїйшої голоти. Майже не виходить з піяцьких нор та сходить ся там з найбільшими розбишаками. Здає ся, що він має гроші і вербує таких, як і він, до якоїсь розбишацької ватаги.

— Чи тут?

— Того вже не знаю, пане доктор.

— То я вже довідаю ся.

Саме тепер увійшов до сальону Петро, а за ним іпює молодий рибак. Розмова отже закінчила ся.

— Ну, як, Люіджі, чи ви вдоволені тим, що бачили? — спитав доктор Антекірт.

— Та-ж то пишний корабель, той „Феррато" — відповів Люіджі.

— Я рад з того, що він вам сподобав ся — відповів доктор, бо ви будете у мене другим офіцирои лиш доти, доки аж обставини не позволять мені заіменувати вас капітаном.

— О, пане доктор!...

— Памятай собі, любий Люіджі — відозвав ся Петро, —що коли доктор раз щось скаже, то так і певно буде.

— Певно, що так буде, але скажи, Петре, ліпше, коли Бог поможе.

Марія і Люіджі розпращали ся з доктором і Петром та мали вертати до дому. Умовили ся так, що Люіджі мав обняти службу, аж коли його сестра перенесе ся на корабель. Доктор не хотів, щоби Марія оставалась в Мандераджо, бо річ була можлива, що Карпена пізнав би був в ній доньку Андрія Феррата.

Коли брат і сестра пішли, казав доктор закликати до себе Поента Пескаде, з котрим хотів поговорити в присутности Петра

Баторого.

Поент Пескаде прийшов зараз і станув собі так, як той чоловік, що готов вислухати приказу і зараз його сповнити.

— Мені потреба тебе Поенте Пескаде — сказав доктор.

— Мене і Капа Матіфу.

— Поки що лиш тебе самого

— Що маю робити?

— Підеш зараз на беріг. таки аж до самого Мандераджа, то є передмісте під Ля Валлєтою, там наймеш собі деяке помешкане, комнату або хатчину, найліпше в найпростійшій господі.

— Розумію

— Звідтам будеш слідити на кождім кроці за одним чоловіком — то річ дуже важна — щоби він мені не втік. Але памятай, щоби ніхто навіть не здогадував ся, що ми знаємо ся. Коли буде треба, то й переберош ся.

— Отсе як-раз для мене.

— Той чоловік, так мені розповідали — говорив доктор дальше — вербує найбільших злодюгів в Мандераджо і платить їм готівкою. На чий рахунок він то робить, і на що їх вербує, не знати. Отже ти розвідаєш ся о тім, і то як найскорше.

— Я то вже довідаю ся.

— Коли-ж довідаєш ся, як діло стоїть, то не вертай назад на корабель, бо може хто

буде слідити за тобою. Напиши лиш кілька слів до мене і дай на почту в Ля Валлєтті та назначи мені на вечер яке місце де на самім кінци на підгородю Ля Сеглса. Там вже мене застанеш.

— Добре, — відповів Поент Пескаде. — Але по чім я пізнаю того чоловіка?

— То не буде трудно. Від чого у тебе розум? Я спускаю ся на твою інтеліґенцію.

— Та коби мені хоч знати, як називає ся той панок?

— Він називає ся Карпена.

Ледви що Петро почув то імя, як відозвав ся зараз на голос:

— Що? Той Іспанець тут?

— Тут! — відповів доктор Антекірт — мешкає таки на тім самім передмістю, де ми відшукали дітий Андрія Феррата, котрий з його ласки дістав ся до вязниці і там помер.

Доктор розповів все, що йому сказала Марія. Тепер і Поент Пескаде зрозумів, яка то важна річ придивити ся, що робить та чим займає ся той Іспанець, котрий певно по тих норах злодійських в Ля Валлєтті лагодив ся до якогось злочину.

В годину пізнійше не було вже Поента Пескадого на корабли. Щоби ніхто його не вислідив, на случай коли-б хтось за ним ходив, став він волочити ся вздовж Страда Реале, котра тягне ся від форту Санкт Ельмо аж до Фльоріяна. Коли-ж вже добре було

смеркло ся, пустив ся до Мандераджо.

Щоби зібрати ватагу злодюгів, котрі вже з натури готові були би до розбоїв і рабунку, не було дійстно догіднійшого місця, як е підземне місто. Там можна було без сумніву знайти людий із всіх країв, падлюків зі Сходу і Заходу, втікачів з кораблів торговельних, дезертирів з военної маринарки, передовсім же Мальтанців з найпослїйднійшої верстви народу, горлорізів, в котрих плила ще кров давних розбишаків морських.

Карпена, що мав зібрати горстку відважних людий, готових до всего, мав тут в чім вибирати. Від часу свого приїзду не виходив він з тих шинків, що знаходять ся в найнизше положених вулицях Мандераджа, і там його знакомі могли застати його кождого часу. Поснт Пескаде не мав отже майже ніякого труду вишукати того чоловіка; одно, що лиш було трудно — то вивідати ся, для кого і за чиї гроші він тих людий вербує.

То очевидно не його були гроші. Пять тисячів ринських нагороди, котрі він заробив собі на ровіньскій пригоді, пустив він був вже давно. Карпену ненавиділи люди в цілій Істриї і він не міг знайти собі місця в ніякій салїні на побережу. Взяв ся отже волочити ся без цїли по цїлім світї. Гроші розкотили ся борзо, а він, що став ся нужденником через звістне своє погане діло, упав ще глубше.

Отже нікого не подивує, що він пішов на

службу великій ватазї розбишаків, для котрої збирав тепер послїдних падлюків, що мали колись заповнити опорожнені на шибеницш місця. В тій цїли прибув він на Мальту, а головно до Мандераджа. Куди мав Карпена повести свою ватагу, того бояв ся він сказати, бо недовіряв дуже своїм новим товаришам. Тим знов було все одно, чи вони то знають, чи нї; їм ходило лиш о то, щоби дістали готові гроші та щоби з крадїжи і розбоїв мали добру пайку — тогди були вони готові пійти хоч би й на конець світа.

Тут треба ще сказати, що Карпена не мало здивував ся, коли побачив знову Марію на вулици в Мандераджо. Мимо того, що не видів її вже пятнайцять лїт, пізнав її відразу, так само, як і вона його. Впрочім він дуже був нерад з того, що вона може довідати ся, за яким то дїлом він приїхав сюди аж до Ля Валлєтти.

Поент Пескаде мусів дуже хитро забирати ся до свого дїла, щоби довідати ся того, чого докторови дуже було потреба, а з чим Іспанець дуже таїв ся. А всеж-таки Поент Пескаде перехитрив Карпену. Він перебрав ся за волоцюгу, не відступав Карпену і зі всеї зволочи в Мандераджо умів найлїпше позискати собі його довіре, бо хвалив ся тим що вже всюди наброїв страшного богато; ще лиш яка дрібничка, а на Мальтї чекає вже

його шибениця, в Італії ґійотина[1]) а в Іспанії ґаротта[2]). Він удавав, що дуже не любить, ба й ненавидить тих боягузів, що то вже дрожать на сам вид поліціянта. Словом, удавав знаменито послїдного драба! Карпена, що знав ся на того рода людях, умів його оцінити.

Оттаким способом робив Поент Пескаде розбишака з себе та й осягнув свою ціль, і довідав ся о всім. Дня 26 серпня рано дістав доктор Антекірт письмо, від него, в котрім він доносив йому, де має з ним зійти ся ще того самого вечера, аж на самім кінци підгородя Сенґлея.

В послідних днях поступала робота на кораблп „Феррато" досить жваво наперед. Найдальше до трьох днів мала закінчити ся направа, мали набрати вугля і корабель міг виплисти знову на широке море.

Вечером пішов доктор на то місце, котре назначив йому Поент Пескаде. Була то мала площа на самім кінци підгородя.

---

1) Ґійотина — машина до стинаня голов, уживана в Франції, придумана француським лікарем Гійотеном, а заведена підчас француської революції. Є то тяжкий, острий ніж, що спадае з гори, посуваючись в пазах між двома стровпами, на ковбан, на котрім спочивае шия чоловіка, котрого мають стратити.

2) Ґаротта, є то машина до траченя людий, уживана в Іспанії; е то стовп, а на нім зелїзо, котре закладають чоловікови на шию і відтак стягають його шрубами доти, доки аж чоловіка не задушать.

Вибила осьма година. Може яких пятьдесять осіб ходило ще по тій площі, бо тут відбував ся торг, котрий доси не був закінчив ся.

Доктор Антекірт ходив собі тут помежи людьми, мущинами і жінками; вони всї були тутешні. Нараз хтось поклав на него руку. Якийсь дрантивий і замащений хапун, в позагинанім, старім капелюсї на голові, подав йому хусточку від носа та відтак сказав до него:

— Отсе украв я Вашій Світлости як-раз в сій хвили. Другим разом нехай Ваша Світлість лїпше пильнують своєї кишенї.

То був Поент Пескаде, так перебраний, що й не можна було його пізнати.

— Пустий жарт — сказав доктор.

— Що жарт то правда, але не пустий, пане доктор!

Аж тепер пізнав доктор Поента Пескадого і мало що не розсміяв ся на весь голос, але й зараз стямив ся та спитав, що чувати про Карпену.

— Він таки направду вербує тут самих найбільших злодіїв які лиш є в Мандераджо.

— А для кого?

— Для якогось Цірона.

Для Цірона, того що родом з Сицилії, для товариша Сарканього? Яка може бути звязь межи сим нужденником а Карпеною?

Коли доктор то собі лїпше розважив, то

й знайшов пояснене, длячого то все так якось дивно склало ся. Та й не ошибав ся в своїх здогадах.

Сарканій мусів преці довідати ся, що втікачів з пізінської башні половили лиш через Іспанця. Він певно десь казав вишукати того Карпену і знайшов його в найбільшій нужді та зробив з него аґента для Ціроуна, котрому треба було таких людий до служби в інтересї своєї спілки. Карпена був отже першим початком слїду, за котрим вже доктор не потребував шукати на ослїп.

— А чи знаєш, на що вїн тих людий збирає? — спитав доктор Поента Пескадого.

— Для ватаги розбишаків, що обібрали собі Сицилїю за поле свого дїланя.

— Сицилїю? Так, правда!... Так є!... А то би де там?

— У східних провінціях, межи Сиракузою, а Катанїєю.

Так отже дійшли до початку предприємства.

— А ти як то довідав ся?

— Таки від самого Карпени, що зі мною дуже подружив ся, а котрого поручаю і Вашій Світлости.

Доктор на то лиш кивнув головою.

— Іди-ж тепер на корабель та перебери ся.

— Ще нї, бо отся ноша менї дуже спо-

добала ся.

— А то чому?

— Бо я маю честь бути бандитою з ватаги Цірона.

— Гляди ж, щоби тобі не зняли голови з плечий.

— За вас, пане доктор, нехай би! — відповів Поент Пескаде.

— Лепський з тебе чоловік!

— З мене, не хвалячись, трохи хитра штука і я хотів би їх всіх загнати в матню.

Доктор зміркував, що поміч Поента Пескадого може серед сих обставин стануги його плянам в пригоді. Через то, що Поент Пескаде удавав розбишака, умів він підійти Карпену і довідати ся від него його тайни, буде отже добре, коли він буде так робити, як сам хоче.

До пять мінут скінчила ся розмова. Доктор і Поент Пескаде розійшли ся, щоби їх ніхто разом не побачив. Поент Пескаде пішов вздовж берега Сеґлеї, наймив там собі у великім порті лодку і вернув сею дорогою до Мандераджо.

Заким він туди прийшов, був доктор вже на яхті. Там розповів він все Петрови, що стало ся. Не таїв також перед Капом Матіфу того, що Поент Пескаде для загального добра взяв ся на дуже небезпечні способи.

Велит підніс голову і тричі розложив руки та знову їх спустив а відтак говорив, як

би сам до себе:

— Горе їм, скоро би лиш один волос спав йому з голови, лиш один волос...

Послідні слова стали за все, що Кап Матіфу міг би був сказати, коли-б у него був талант до говореня пустих слів.

В охрестностях Катанії.

Коли-б комусь сказали зробити земний ґльобус[1]), то він зробив би його безпечно за одним заходом, при помочи якоїсь машини, подібно, як робить ся білярдову кулю, і не лишив би на нім ані одної нерівности або якогось ґузика. Але куля земна — то діло Сотворителя і для того на сицилійськім побережу межи містами Ачі Реале і Катанією повно пригірків, підводних скал, печер, скалистих шпиталів та гір.

В сїй части тіренського моря починає ся мессинський пролив, а по тамтім його боці тягнуть ся калябрійські гори. Якими були той пролив, то побереже, ті гори, понад котрі Етна найвисша, за часів Омира[2]), такими

[1]) Ґльобус, є то куля, зроблена з паперової маси (дерева, скла, порцеляни), котра має нам показати, як виглядає наша земля; на ґльобусї є помальовані всї части землї і всї моря.

[2]) Омир, або Гомер є то імя якогось грецького поета, котрий на кілька сот літ перед Христом, як кажуть, описав стихами війну Греків з Троянцями о місто Ілїон, або Трою. Звідси і назва того стихотвору „Ілї-

вони ще й нині — величаві! Хоч і нема вже того ліса, в котрім Еней[3]) знайшов Ахеменіда, то всеж-таки лишила ся на своїм історичнім місци печера Галятеї[4]) та Поліфема, кікльопські острови, а трохи дальше на північ скали Сціля і Харибра[5]) ; ще й нині можна би станути на тім самім місци, де вийшов на беріг троянський герой, коли заходив ся около заснованя нової держави.

Треба справедливо признати, що велит Поліфем доказував таких геройських діл,

яда". Той сам поет описав також блуканину по світі, Одисея, одного з грецьких проводирів у сїй війнї, і звідси назва того стихотвору „Одисея". Той Одисей заплив був аж у сторони Сицилії і тут зійшов ся з Кікльопами, помічниками божка Гефайста або Вулкана, божого коваля. Одним з тих Кікльопів (велитів з одним оком) був і Поліфем. Новійші розслїди показали, що не було ніякого Омира, а згадані стихотвори зложили ся в грецькім народї таксамо, як у нас думи історичні.

[3]) Еней, син троянського короля Анхіза. По збуреню міста Трої блукав він по світї, аж зайшов до краю Кікльопів коло гори Етни; він став опісля основателем римської держави.

[4]) Ґалятея була русалка (богиня водна), з котрою любив ся божок Акіс або Аціс. Кікльоп Поліфем урвав кусень гори і убив його, а Ґалятея замінила кров його в ріку Акіс (нинї називає ся вона Ачі), що спливає з гори Етни.

[5]) Сцілля або Скілля був вир коло міста Мессини, а проти него, на другім боці проливу, була скала Харибра, в котрій була величезна пропасть, що три рази на день втягала в себе воздух з разом з нею і кораблї.

яких би Кап Матіфу певно не доказав, хоч був також велитом. За то Кап Матіфу жив ще і тепер, а Поліфем помер, що найменше яких три тисячі літ тому назад. А може такого чоловіка й не було на світі, хоч Одисей про него згадує. Єлисей Реклі[1]) каже, а то річ дуже імовірна, що той кікльоп — то не хто инший, лиш таки сама гора Етна, „котрої кратер підчас вибухів світить ся, як велличезне отверте око на вершку гори, та кидає з найвисших верхів її спадів камінє, з котрих роблять ся маленькі острівці та підводні скелї, як ось ті Фаралїоні".

Тоті Фаралїоні, що лежать на кілька сот метрів від побережа та гостинця, що веде до Катанії, попри котрий тепер іде ще й шлях зелїзниці із Сиракузи до Мессини — то давні кікльопські острови. Не далеко від них є печера Поліфема, а вздовж цілого сего побережа чути заглушаючий шум филь, котрими море гонить аж у внутро базальтових печер.

Саме посеред сих скал розмовляло вечером 29 серпня двох людий, що зовсім не подобали на таких, котрих би займали такі історичні згадки. Вони говорили о таких ділах, що й сицилійські жандарми не були би від того, щоби о них довідати ся.

Один з них, що вже від довшого часу чекав на другого, то був Цїроне. Другий, що

[1]) Француський ґеоґраф.

надійшов гостинцем з Катанії, був Карпена.

— Ну преці раз — відозвав ся до него Ціроне з досадою. — Де ти так забарив ся? Я вже таки на правду думав, що Мальта десь щезла так, як свого часу її сусідка, остров Юлія[1]), а гучи та боніти[2]) з'їли тебе на дні Середземного моря як який паштет.

Видко, що товариш Сарканього мимо того, що о пятнайцять літ був старший, все ще так само любив балакати і так само був зухвалий, як давнійше. В капелюсі, що заложив собі його на бакер, в брунатнім плащи на опашки та в ходаках, від котрих волоки обязав собі аж по коліна, виглядав як бандита, бо й був ним з давен-давна.

— Годі було ранше вернути — відповів Карпена — бо аж нині рано привіз мене корабель пакетовий до Катанії.

— Тебе і твоїх людий?

— Ну, так.

— А кілько-ж ти їх привів?

— Дванайцять.

— Лиш дванайцять?

— Але за то один в одного хлопці, яких рідко!

— Всї з Мандераджо?

— Не всї, але переважно Мальтанцї.

[1]) Вульканїчний остров Фердінандея, що показав ся був на полудневім заходї від Сицилїї в липни 1831 р а вілтак щез.

[2]) Роди риб морських.

— Отже добрі рекрути, але все таки їх за мало, бо від кількох місяців служба стала тут дуже трудна і коштує богато — сказав Ціроне. — Здає ся, коли-б тоті жандарми на Сицилії десь тепер з під землі виростали. Але то нічого не поможе. Коли твої люди на правду такі добрі...

— Мені бодай так видить ся, Ціроне — відповів Карпена. — По першій пробі, яку з ними зробиш, сам найліпше осудиш. Впрочім привів я одного порядного драба якогось акробата, що волочив ся давнійше по ярмарках; він дуже зручний і здібний до всего. Коли буде треба, то його можна буде перебирати також і за дівчину; я думаю, що він нам дуже придасть ся .

— А що-ж він там робив на Мальті?

— Крав годинники, коли йому де удало ся, або хоч би лиш хусточки від носа, коли не було годинників.

— Як йому на імя?

— Пескадор.

— То добре — сказав на то Ціроне. — Будемо користати з його здібности і розуму. А де-ж ти лишив цілу ту ватагу?

— В господі в Санта Ґротта, повисше Нікольозі.

— Отже ти станеш тепер знову господарем в господі?

— Від завтра.

— Ні, таки ще від нинішного вечера.

— відповів Ціроне — бо я дістав новий приказ. Чекаю тут на поїзд, що буде їхати з Мессини. Через дверці послїдного ваґона в поїздї мають дати мені знак.

— Знак... а хто?

— Ба... та-ж він. Длятого, що він якось не може оженити ся, то я мушу працювати щоби він мав з чого жити. Але ба! Чого бо то чоловік ще не зробив для такого відважного кумпана?

Від сторони Катанїї почув ся тепер гуркіт, котрий відзначав ся виразно від шуму филь. То над'їздив поїзд, на котрий Ціроне чекав, Карнена і він вилїзли на скалу і за кілька хвиль станули на дорозї, не замкненій від шляху нїякою заставкою.

Льокомотива в'їзджала в малий тунель, свиснула два рази, а то був знак, що надходить вже поїзд, котрий їхав тут досить поволи. Незадовго було вже виразно чути, як сопіла льокомотива; її лїхтарні освітили великими, білими відблесками темноту, а шини заблисли вже спорий кусень дороги наперед.

Ціроне з великою увагою слїдив за поїздом, що котив ся лиш на три кроки далеко попри него.

На хвильку перед тим, заким послїдний ваґон станув в однїй мірі з ним, спустив хтось в нїм вікно і виставила ся голова якоїсь женщини. Скоро вона побачила, що Си-

цилїєць стоїть на своїм місци, кинула чим скорше з ваґона помаранчу, котра покотила ся по дорозї, де стояв Ціроне, і спинила ся на кілька кроків від него.

Тою женщиною була Наміра, шпігунка Сарканього. В кілька хвиль по тім щезла вона разом з поїздом, що поїхав аж до Ачі Реале.

Ціроне підніс помаранчу, або радше лиш обі половини помаранчевої лупини, що були счіплені разом шпильками. Іспанець і він вернули ся відтак назад тою самою дорогою і сховали ся поза якусь високу скалу. Там засвітив Ціроне малу лїхтарню, розщіпив обі половини помаранчевої лупини і виймив з них карточку, на котрій було написано:

„Він має надію, що за пять або шість днів зійде ся з вами в Нікольозі. Стережіть ся якогось доктора Антекірта".

Видко, що Саркапій довідав ся в Дубровнику, що сей загадочний чоловік, котрий так дуже зацікавлював людий, заходив два чи три рази до дому панї Баторової. А що Сарканій вже з навички був дуже недовірчивий, то його се чогось занепокоїло, хоч він сам не знав, для чого. Тому то й остеріга в він Ціронa, і то навіть не почтою, але через Наміру.

Ціроне сховав карточку до кишенї і загасив світло, а відтак відозвав ся до Карпена:

— Чи чув ти колись що про якогось доктора Антекірта?

— Ні, не чув, — відповів той — але може його знає той малий Пескадор. То такий, що він знає кождого.

— Побачимо — сказав на то Цірoне. — Скажи-но мені, Карпена, чи не буде нам лячно іти серед ночи, як ти гадаєш?

— Та-ж не так лячно, як коли-б прийшло ся йти в білий день.

— Правду кажеш... В день десь всюди влізе тобі в дорогу якийсь жандарм. Ну, то ходім! За три години мусимо бути в господі в Санта Гротта.

Оба перейшли через насип зелізничий та пустили ся добре знаними Цірoнови стежками, що ведуть попід гору Етну.

Вісімнайцять літ тому назад була на Сицилії, головно ж в Палєрмі, її столиці, страшна ватага злочинців. До тої ватаги належало кілька тисячів людий і вони мали навіть свої права. Цілию тої спілки розбишацької, що називало ся Маффія, було красти, обманювати та розбивати і уживати до того всіляких способів. Богато купців та промисловців, коли хотіли спокійно торгувати або займати ся своїм промислом, мусіли їм добре оплачувати ся і що року складати розбишакам великі гроші.

Сарканій і Цірoне належали тогди — а то ще перед заговором в Триєсті — до сеї спілки та були одними з найвизнійших і

найбільше діяльних членів Маффії.

Але як все на світі поступає наперед, так і заряди по містах, хоч не в цілих повітах, настали ліпші, а та спілка розбишацька не могла вже так господарити, як бувало давнійше. Данина зменшала ся а панщину не хотів їм вже ніхто робити; крім того спілка та ще й розбила ся, бо більша часть учасників відпала від тих, що уважали розбишацтво за найпоплатнійший інтерес.

Саме під ту пору змінило ся було політичне правліне Італії внаслідок заведеня єдности краю і народу. Сицилія мусїла так само, як кожда инша провінця, піддати ся новим законам, особливо же взяти на себе ярмо конскрипції. Сей новий лад наробив богато ворохобників, що не хотіли піддати ся законам, богато таких, що не хотіли слухати нового правліня, богато людий без совісти, маффійців і других, а ватаги їх рабували по цілім краю.

Ціроне стояв на чолї одної ватаги, а коли розійшли ся гроші, які заробив був Сарканій на маєтку ґрафа Сандорфа за ціну зради, взяли ся вони оба жити на давний лад, в надії, що важними предприємствами поправлять знову свою долю.

Нагода до сего показала ся: Сарканій мав оженити ся з донькою Сіляса Торонталя. То вже знаємо, що заходи Сарканього в сім напрямі були безуспішні, а й то знаємо, для чого.

Тота Сицилїя, то якийсь дивно догідний край для розбишацтва, аж до нинїшного дня. Чого бо нема в тій Трінакриї[1]) в обсмі сім сот і двайцяти кільометрів меже трома вистаючими рогами того трикутника: на північнім сході пригірок Фаро, на заході пригірок Марсаля, а на полудневім сході пригірок Пассеро? Пасма гір, як Пельори, Неброди; окрема купка гір, Етно; ріки, як: Джарелля, Кантара, Платані; плеса, долини, рівнини, міста, що ледви стоять з собою в якій звязи; місточка, до котрих приступ дуже недогідний; села, що лежать майже на неприступних горах; монастирі в ягугах і на убочах гір, наконець криївки, до котрих втечу можна собі завсїгди забезпечити, та множество заток, котрі дають тисячні догоди до втечі на широке море. Словом, той кусник сицилійської землї є вірною відбиткою цілої кулї земної, бо на ній є все, з чого складаєся ціла земля: гори, вулькани, долини і рівнини, ріки, потоки, озера і плеса; міста і села пристанї і порти, заливи, пригірки і роги, підводні скелї та лави. А в тих природних або штучних садибах жиє майже два мілїони людий, розкинених на просторі двайцяти і шість тисячів квадратових кілометрів.

Хиба-ж може бути догіднїйше місце для

[1]) Стародавні Греки називали Сицилїю, задля того, що вона виглядає як трикутник — Трінакрія.

роботи якої ватаги розбишацької? А хоч тому розбишацтву прийшов вже конець, хоч сицилїйські і калябрийські[1]) бриґанди[2]), як здаєсь, вже пережили ся, хоч їх вирекла ся бодай найновійша лїтература, хоч наконець кождий то видить, що праця більше хісна приносить, як крадїж — то все-таки порадно для подорожних їздити осторожно по сїм краю, котрий дорогий для Какуса[3]), а котрий Меркур[4]) так щедро поблогославив своєю ласкою.

В послїдних роках взяла ся була жандармерія на Сицилії добре до тих розбишаків, засїла на кілька таких ватаг та вистріляла богато з них. Так стало ся між иньшими і з ватагою Цірона, в котрій було тепер всего лиш трийцять мужа. Отсе й було причиною, що він хотів скріпити її чужими лю-

---

[1]) Калябрією називає ся той кінчик Італії, що лежить проти Сицилії і відділений від неї лиш мессинським проливом.

[2]) Бриґанти, значило первістно: „неспокійні люди"; були то люди, що наймали ся до служби військової, а покинувши її, ставали розбійниками.

[3]) Какус, був то розбійнич, про котрого старо-італійські казки розказують, що він украв Геркулєсови воли, а щоби по слїдах не можна було їх відшукати, тягнув їх за хвости взад і так завів до своєї печери. Але воли стали ревіти в печері і так зрадили Какуса, котрого Геркулєс відтак убив.

[4]) Меркур був у Римлян божком купців, але заразом і злодіїв.

дьми, іменно же Мальтанцями. Ціроне знав, що в норах р Маддераджо, де й він був колись як у себе дома, є богато бандитів та що їх можна там і сотками набрати. Для того то й Карпена поїхав був до Ля Валлети, а хоч він не міг там звербувати більше, як двайцять людий, то за то були вони самі добірні.

Нехай то нікого не дивує, що Іспанець був так послушний Ціронови. Отсе ремесло було йому до вподоби; але що він був боягуз, то при всяких предприємствах, о скілько міг, не висував ся наперед, особливо там де стріляють. Йому було досить тої дешевшої слави, що підготовляв діло, придумував пляни та ставав за господаря льоканди[1]) в Санта Гротта, тої страшної нори розбишацької, що крие ся в першій половині висоти вулькану.

Розуміє ся, що Сарканій і Ціроне знали з минувшости Карпени все, що відносило ся до справи Андрія Феррата але Карпена не знав нічого о тім, що стало ся було в Трієсті. Він уважав то за річ зовсім певну, що увійшов в звязь з чесними бриґантами, котрі вже від многих літ займали ся в сицилійських горах своїм ремеслом.

Ціронови і Карпені не лучила ся в дорозі ніяка пригода, значить ся не стрітили ся нігде ані з одним жандармом, а мусїли вони від скал Поліфема аж до Нікольозі зроби-

[1]) То саме, що „господа“.

ти добрих вісім миль італійських. Вони ішли досить прикрими стежками почерез поля, засаджені морвами, деревами оливними, помаранчевими і цитриновими, помежи корчами вільшини, корковою дубиною та індийськими фіґами[1]). Нераз переходили через висохлі русла рік, що виглядали з далека, як биті гостинці, на котрих ще лиш рінь не була добре привалкована. Сицилієць і Еспанець минули місцевости Сан Джованні і Трамерстієру, що лежать вже в значній висоті понад уровенем Середземного моря. Около півдо одинайцятої години дійшли до Нікользі. Є то місцевість положена в осередку величезного округа, до котрого від півночи і зі заходу прилирає менцілієрський верхнюк вибуховий[2]), відтак вершки Монте Россі і Серра Піццуса.

Се місточко має шість церков, один монастир під призванєм св. Николая з Арени, і дві господи — а то для місточка річ найважнійша. Але Ціроне і Карпена немали з сими господами ніякого діла. Господа в Санта Ґротта, до котрої треба їм було іти ще цілу годину, лежить в найтемнійшій ярузі, поміж вершками гори Етни. Вони прийшли туди, за-

[1]) Рід кактуса, котрого овочі, звані „індійськими фіґами" можна їсти.

[2]) Гора Етна має богато вершків, з котрих бухає лява, або бодай дим виходить, а найважнійші з них вершки Монте Россі.

ким ще на церквах в Нікольозі вибила дванайцята година о півночи.

В Санта Ґротта нікому ще й на гадку не приходило лягати спати. Всї ще сиділи при вечери, викрикували та сварили ся. Там зібрали ся були люди, котрих звербував Карпена. Найстарший з ватаги звав ся Беніто, був ніби за господаря. Друга часть ватаги, яких сорок гірняків і втїкачів, були двайцять миль дальше на захід; вони перешукували противуположені убоча Етни і мали незадовго зійти ся з тамтими другими. В Санта Ґротта було отже лиш тих дванайцять Мальтанцїв, що їх звербував Карпена. Межи ними був і Пескадор — або Поент Пескаде, як він вичайно називав ся — котрий і собі разом з другими викрикував та розповідав несотворені річи. Але при тім він і все добре слухав. на все мав око, а навіть і записував собі, щоби не забути, коли щось було важного. Так між иншим не забув він і тої промови, яку виголосив Беніто до своїх гостий, щоби якось трохи втихомирити.

— Мовчіть, ви чорти не Мальтанцї, мовчіть, кажу! Вас певно чути десь аж до Кассони, куди центральний комісар вислав цїлий відділ карабінерів!

Він лиш жартом так грозив, бо Кассоне лежить досить далеко від Санта Ґротта. Але нові товариші думали таки на правду, що їх крики доходять аж до карабінерів, або

жандармів сего краю. Перестали отже викрикувати, але за то порали ся тим більше коло фляшок з етненським вином, котрого наливав їм сам Беніто витаючи гостий. Всї вже були собі добре підпили, коли отворили ся двері до господи.

— А то хлопцї як-раз! — відозвав ся Ціроне, увійшовши до господи. — Видко, що з Карпени щаслива рука; та бо й Беніто знає свою службу.

— Бо то вони, бачите, мало не погинули, так їм хотїло ся пити — відозвав ся на то Беніто.

— А ти знаєш, що то найпоганїйша смерть від спраги, то й не дав їм загибати. Красно! Нехай-же тепер лягають спати. Завтра придивимо ся їм близше.

— Чому аж завтра? — відозвав ся один з рекрутів.

— Бо ви занадто пяні, та не зрозумієте і не схочете послухати — відповів Ціроне.

— Пяні!... Пяні!... Може длятого, що ми тут випили кілька фляшок вашого квасного вина? Ба, ми звикли на джін та віскей[1]) шинків в Мандераджо!

— А то що за чоловік? — спитав Ціроне.

— То той малий Пескадор! — відповів Карпена.

---

[1]) Джін — горівка анґлійська, а віскей — горівка американська.

— А то що за чоловік? — спитав Пескадор і собі, показуючи на Сицилійця.

— То Ціроне! — відповів йому Іспанець.

Ціроне споглянув з цікавостию на молодого розбишака, котрого Карпена так дуже перед ним вихвалював, а котрий йому тепер так сміло представив ся. Він і сам тепер признавав, що Пескадер виглядав з лиця на відважного, а заразом і на інтелїґентного чоловіка, бо кивнув головою нїби потакуючи собі, а відтак обернув ся до Пескадора і спитав:

— Чи ти тільки випив, що й другі?

— Ще більше, як другі.

— І ти ще при розумі?

— Та же чоловік ще не запє ся на смерть, коли дрібку випє.

— Скажи же менї, мій малий — говорив Ціроне дальше — Карпена казав, що ти міг би менї може дати поясненя в одній справі.

— Та за дармо?

— На, лови!

І Ціроне кинув йому пів пяста¹) а Пескадор сховав його зараз в кишеню так зручно, як то роблять фахові чародії, в котрих руках гроші нїби десь в одній хвили щезають.

¹) Пястер, турецька монета.

— Отсе але штука — сказав Ціроне.

— Та ще й яка штука — відповів Пескадор. — Отже чого вам треба?

— Чи ти знаєш Мальту добре?

— Чому би не знав? Знаю Мальту, Італію, Істрию, Дальмацію і Адрійське море — відповів Пескадор.

— Видко, що ти наїздив ся по світї!

— Цілий світ зїздив, але власним коштом.

— Я би тобі таки радив не їздити инакше, бо в противнім случаю буде правительство за подорож платити...

— То би мене за дорого коштувало — сказав Пескадор.

— Правду кажеш — відповів Ціроне урадований сим новим товаришем, з котрим можна собі бодай побалакати.

— Ну, а відтак що? — підхопив Пескаде знову.

— А відтак от що: чи ти їздивши по світї не чував де що коли про якогось доктора Антекірта?

Мимо своєї хитрости не був Поінт Пескаде приготований на таке питане. Але все ж-таки умів на стілько запанувати над собою, щоби не дати по собі пізнати, що то питане так його несподївано заскочило.

Яким способом міг Ціроне довідати ся про доктора, звідки він знає навіть його імя, коли він не був анї в Дубровнику під ту

пору коли там стояла в порті „Саварена—, ані в Ля Валлетті, коли там задержав ся „Феррато?"

Своїм бистрим розумом зміркував він зараз, що перша його відповідь, мусить стати йому в помочи, на дальше, і длятого не довго отягав ся з відповідию.

— Доктор Антекірт? — відповів він. Ага, вже знаю!.. Та же то по всїх краях над Середземним морем говорять о тім чоловіці.

— А ти вже його коли видів?

— Ще анї разу.

— А чи не знаєш, хто то, так поправді, той доктор?

— Кажуть, що великий бідачиско, не має більше нїчого, лиш кілька сот мілїонів — так бодай говорять — коли де іде, то бере у кожду кишеню свого одїня по одному мілїонови, а в тім одїню є що найменше шість кишень. То якийсь нещасливий, котрий немає що робити та лїчить людий, їздить собі то на своїм шонері, то на паровім яхтї, а на кожду із двайцяти і двох тисячів недуг, котрими обдароване людське племя, має при собі відповідний лїк.

З Поента Пескаде виліз при добрій нагоді знову давний клявн, і його дотеп очаровував дуже Цірона, так само і Карпену, котрому аж таки хотїло ся сказати.

— Отсе добрий ректут! Що, може ні?

Пескадор мовчав. Він закурив собі па-

піроску і пускав дим так, що здавало ся, як би йому виходив відразу ротом, носом, очима і ухами.

— Отже кажеш, що той доктор то богач? — спитав Ціроне.

— Такий богач, що міг би купити цілу Сицилію та зробити з неї анґлійський огород — відповів Пескадор.

Але відтак прийшло йому на гадку, що може якраз тепер настала догідна пора, щоби піддати Ціронови плян, котрого переведене він сам мав на думці.

— Заждіть, ще щось, пане капітане Ціроне! — говорив він дальше. — Я, що правда, не видів самого доктора Антекірта, але за то видів один з його яхтів; кажуть, що він для своїх прогульок по мори має цілу фльотилю.

— Один з його яхтів?

— Ага, його „Феррато". Кажу вам, величаве судно! Оттаке судно придало би ся якраз мені, щоби я собі поїздив на нім по неапольськім заливі з одною або двома правдивими принцесами.

— Де-ж ти той яхт видів?

— На Мальті — відповів Пескадор.

— А коли то було?

— Оногди в Ля Валлєтті. Коли ми з нашим паном вахмайстром Карпеною сідали на корабель, стояв той яхт ще у военнім порті. Але тогди говорили, що він в двайцять

і чотири годин по нашім від'їзді пустить ся на широке море.

— Куди-ж?

— До Сицилії, і то до Катанії.

До Катанії? — повторив Ціроне.

Ціроне став ще більше підозріваючим, коли побачив, що від'їзд доктора Антекірта зійшов ся якимсь дивним случаєм разом з остереженем, яке він дістав.

Поент Пескаде зміркував зараз, що в голові Ціропа снує ся якась тайна гадка; але яка? А що він не міг її відгадати, то постановив підобрати ся ліпше до капітана.

Коли Ціроне сказав:

— Чого той чорт не доктор хоче на Сицилії та чого йому як-раз в Катанії потреба? — відозвав ся Пескадор:

— А чого-ж би хотів? Не що иншого, лиш хоче подивити ся на місто. Полізе на гору Етну. Такому богачеви, як він, чей забагає ся їздити.

— Чуєш Пескадоре — відозвав ся Ціроне, в котрім відзивало ся від часу до часу якесь невиразне чувство недовірчивости — ти бачу, більше знаєш про того доктора, як потреба.

— Знаю тілько, кілько мені треба знати, коли лучаєсь нагода, відповів Пескадор.

— Ніби до чого ти то кажеш?

— А от до чого: до того, що коли докторови, як видкс, забагає ся ходити на про-

ходи в наших сторонах, то й справедливо, щоби нам добре за то заплатив.

— На правду? — слазав на то Ціроне.

— А коли той жарт буде його коштувати мілїон, два, то чи не буде то все ще дешево для него.

— Так думаєш?

— В сїм случаю були би Ціроне і його приятелї хиба великими дураками.

— Ну, за таке почестне слово — відозвав ся Ціроне усміхаючись — іди хиба тепер вже спати.

— Та й я так думаю — відповів Пескадор. — Я вже навіть знаю, що менї буде снити ся.

— Ну, що?

— Мілїони доктора Антекірта... Золоті то впрочім сни!

Пескадор пустив послїдний раз дим з папіроски і пішов відтак до своїх приятелїв до шопи в господу а Карпена пішов до своєї комнати.

Але відважний молодець, замість спати, став розбирати в своїм дусї все, що доси зробив або сказав.

Чи він від тої хвилї, коли Ціроне на превелике його диво заговорив про доктора Антекірта, заходив ся добре около повірених йому інтересів? Нехай кождий сам то найлїпше осудить.

Доктор пустив ся до Сицил длятого,

бо мав надію, що знайде там Саркаиього а також і Сіляса Торонталя, скоро вони ще оба разом що все-таки могло бути, позаяк вони оба виїхали з Дубровника. Коли-б не застав Саркаиього то хотів взяти ся до його товариша, хотів зловити Ціропа, а відтак спонукати його або погрозами, або обіцянками до того щоби він сказав, де можна знайти Саркаиього і Сіляса Торонталя. Такий був його плян, а ось як задумав він його перевести.

Доктор в молодих літах наїздив ся по Сицилії, а особливо по провінції доокола Етни[1]). Він знав всілякі дороги, котрими хо-

[1]) Етна, е то найбільша в Европі, огниста гора (вулькан), бо е три рази так висока, як Везув коло Неаполя в Італії і доходить до висоти 3.313 метрів понад морем; доокола сподом має вона 180 кільометрів, а кратер її (горно, або отвір на вершку, котрим виплиіває із середини розтоплена маса або лява), має доокола 3.600 метрів. Слово „Етна", фенікійське „аттуна" значить „горно", але Італійці називають гору звичайно „Монджібелльо". Етна є то найвеличавійша гора на весь світ. На самім її вершку є вічні снїги і ожеледиці, боками долиною вкрита вона всілякою деревиною, сподом сягає аж до моря, а у внутрі її вічний огонь, вічно в ній кипить і зарить ся. На її убочах є 65 сіл, місточок і осель, в котрих жие около 300.000 людий. У висоті 3000 метрів є під вершком велика рівнина, до 8 кільометрів, а з поперечности широка, а посеред неї піднимае ся як стіжок кратерова гора на 300 метрів висока. На сій рівнині виставили вигідні Англійці в 1811 р. хату, де можна на горі переночувати і длятого вона називае ся „хатою Англійців" або Каса Інглезе. Коло

дять ті, що лїзуть на ту гору, а з котрих одна, по котрі найчастїйше ходять веде саме попід хату, побудовану для розслїдів осередного стіжка, котра називає ся „хатою Анґлійцїв“ або Каса Інґлезе.

Як раз тепер рабувала ватага Цірона на убочах Етни. Річ певна, що приїзд такого славного чоловіка, як доктор Антекірт, був би зробив і в Катанії своє звичайне вражінє. А що доктор ще до того казав пустити як найгоснїйшу чутку, що піде на гору, то можна було на певно припускати, що й Цірone о тім довідає ся — особливо же, що тут і Поент Пескаде о то потайком старав ся. Ми вже виділи, що початок цїлого дїла удав ся без великого труду, бо Цірone перший став розпитувати Пескадора про того доктора, про котрого так богато всї говорили.

Сїтка, в котру хотїли звабити Цірона — а можна було бути певним, що він дасть ся в ню зловити — була ось така:

Вечером, день перед тим, коли мали вибрати ся на гору, мало пійти потайком дванайцять узброєних людий із залоги „Феррато“ до Каса Інґлезе. На другий день мав вийти доктор з Люіджім, Петром і одним провід-

тої хати побудовано звіздарню. Від сходу є тут величезний повал в горі (Валь дель Ґове) а саме над нею стоїть „вежа фільософів“. Цїла гора є по боках вкрита стіпковатими, малими горами, котрих є більше як 200.

ником з Катанії та пустити ся звичайною дорогою і то так, що о осьмій годині вечером мав станути в Каса Інґлезе. Не було ніякого сумніву, що Ціроне під напором Поента Пескадого буде старати ся зловити десь доктора, сподіваючись, що з доктором не буде більше нікого, лиш оба єго товариші. Але скоро би він напав на Каса Інґлезе, то там повитали би його кулями моряки з „Феррата", а тоді всякий його опір не придав би ся до нічого

Поент Пескаде, котрий знав о тім пляні, умів зручно скористати з обставин і піддав Ціронови гадку, щоби він старав ся зловити того доктора Антекірта. Ціроне гадав собі, що доктор буде для него богатою добичею, та що не буде мати на своїй совісти, [illegible] ить такого богача, як то йому роз[illegible] октора. А що йому ще дали знак, щоби він стеріг ся того доктора, то він думав, що буде таки найліпше, коли він зловить доктора, хоч би навіть і прийшло ся йому стратити окуп[1]). Ціроне отже зважив ся на то, чекаючи на дальші прикази Сарканого. Щоби тим певнійше дійти до своєї цїли, задумав він ужити до того предприємства Мальтанців, котрих привів був Карпена, бо

---

[1]) Сицилійські бандити ловлять богатих людий, а відтак жадають і дістають звичайно від родини зловленого значний окуп.

цілої ватаги, що була розбігла ся на всі сторони, не міг він в сій хвили разом зібрати. Пескадови було то байдуже, бо тих 12 розбишаків певно не замоглиби людий з „Феррата.

Але Ціроне не спускав ся ніколи на слїпий случай. Позаяк після того, що говорив Пескадор, мав паровий яхт прибути вже слідуючого дня, то він вийшов досьвіта з льокапди в Санта Гротта і пустив ся в долину до Катанії. А що там ніхто його не знав, то й не було для него ніякої небезпечности

Паровий яхт стояв вже від кількох годин під містом. Він не підплив був під самі берегти порту де завсїгди повно кораблїв лиш станув перед портом, межи північною греблею портовою а величезною масою чорної ляви, яка напливала до моря підчас вибуху в 1669 р.

Вже скоро світ вийшли були Кап Матіфу і одинайцять людий із залоги під проводом Люіджа на беріг коло Катанії та пустились відтак особняком на гору до Каса Інґлезе.

Розуміє ся, що Ціроне не знав о тім нічого, а що „Феррато“ стояв таки досить далеко від берега, то він навіть не міг видїти, що діяло ся на кораблі.

Около шестої години вечером привезла корабельна лодка двох пасажирів з парового

яхту до берега. То були доктор і Петро Баторий. Они пустились улицями Вія[1]) Стезікоро і Страда Етнея до Вілля Беллїні, пречудного публичного огорода, найкраснього може в цілій Европі, з тересами, отїненими величезними деревами, з пливучими водами та з вульканом в глубині, сповитім хмарами диму.

Ціроне пішов за чужинцями, бо був певний того, що один з них є той доктор, котрого йому потреба. Так крутив ся коло них, що навіть серед товпи людий, яка зійшла ся була послухати музики у Віллї Беллїні, все стояв їм за плечима або ішов слїд в слїд за ними. Докторови і Петрови мусїло то впасти в очи, що коло них крутив ся заєдно якийсь чоловік і они не так з цікавости як з бачности приглянули ся лїпше сему хлописькови, котрий їм видавав ся якийсь підозрілий. Коли-б они були знали, що то той Ціроне, котрого они шукали, то були би мали найлїпшу нагоду дістати його в свої руки, заким би він ще дав ся звабити в заставлену на него сїтку.

Около одинайцятої години вечером, коли уже оба пустили ся виходити з парку і хотїли вертати до корабля, відозвав ся доктор нароком голосно до Петра:

— От-же стоїть на тім що завтра виберемо ся і переночуємо в Каса Інґлезе.

---

[1]) „Вія“ значить по італїйськи: „дорога“, а „страда“ значить: „вулиця“.

Той що їх підслухував, довідав ся очевидно того, чого було йому треба, бо за хвильку по тім щез десь від них.

Каса Інглезе*).

На другий день, о першій годині сполудня, стали доктор Антекірт і Петро Баторий вибирати ся з „Феррата“ на беріг.

Оба сіли на лодку; але заким ще доктор зійшов з корабля, наказав капітанови Кестрікови уважати добре, коли надпливе „Електрік ч. 2“, котрого сподівали ся що хвилї, і вислати його зараз на Фаріліонї, або иншими словами до скал Поліфема. Коли-б плян удав ся, коли-б можна зловити Сарканього або бодай Цірона, то посиїшний пароход мав зараз завезти їх на Антекірту, бо там міг доктор зробити зі зрадниками з Триєсту і Ровіня, що хотів.

Лодка поплила до берега. За кілька мінут станули доктор і Петро на сходах при березї під Катанією. Убрали ся як ті, що лазять по горах і мусять зносити зміну теплоти, котра при самім мори доходить до трийцять степенів понизше нулї[1]).На них чекав вже провідник з кіньми, присланий їм секцією

*) Слово „каса“ — „дім“ або „хата“.

[1]) Степені на термометрі або тепломірі Цельзея і Реоміра понад нулею означають тепло, а понизше нулї означають морози. При сподї Етни є отже невелика спека, а на її вершку морози.

клюбу альпейського[1]), що міститься при улици Лінкольна ч. 17. В Нікользї мали конї заміняти ся на мулів, знаменитї і дуже витревалі звірята, що ходять дуже безпечно по горах.

Через місто Катанію, що довше як ширше, переїхали они борзо. По нічім не було видко, що хтось слїдить за сею малою громадкою і гонить за нею. Скоро доктор і Петро вийшли на улицю як до Бельведеру, то були вже й на найнизших убочах Етни, котру Сицилїйцї называють Монджібелльо, а котра в поперечнику має не менше лиш двайцять і пять миль.

Дорога, як зовсїм природно, піднимає ся стрімко в гору та іде викрутасами, обминаючи струї ляви та базальтові[2]) скали, що міліони лїт тому, як вже застигли і ствердли, або висхлі русла рік, котрими лиш з вес-

---

[1]) В 1852 р. заснувало ся було в Льондонї товариство „клюб альпейський", котрого цїлию були розслїди альпейських гір. Таке саме товариство засновано опісля в Австрії і Швайцарії а наконець і в Італії. Італїйський клюб альпейський ставить собі за цїль розслїджувати не лиш гори альпейські ,але й Апеніни або італійські горі, до котрих зачисляє ся і Етна.

[2]) Базальт є то каміне, котре ще тоді повстало, коли на земли не було ще жиючих тварий, а то могло бути хиба міліони лїт тому назад, Тота маса добувшись на верх застигла і затвердла і з неї зробив ся базальт, одно із найстаршого каміня на світї. Базальтові скали можна по тім пізнати, що вони попадались на множество гранчастих стовпів.

ни спливають рвучі води. Але та дика природа гори лежить все ще серед буйної ростинности і серед дерев оливних і оранжевих, дерев рожкових, ясенів та винограду, що ве ся по стоячих коло него деревах. То є перша з тих полос, на які ділить ся сей вулькан або „горно", як то Фенїкіяни называли гору Етну, чи там той „цьвях землї" і „підпора неба", як сї звали ґеольоґи в ту пору, коли ще не було ґеольоґічної науки.

За дві години коли більше задля звірят, як задля людий треба було станути на спочинок ,могли вже доктор і Петро побачити під собою в низу ціле місто Катанїю, величаву суперницю міста Палерма, числячу не менше лиш 85.000 душ. Они виділи цілу сїть найкрасших улиць, що ідуть рівнобіжно від берегів моря, дзвінницї та вежі сто церков сего міста, його многі і живописні монастирі та доми, що любують ся в стилю сімнайцятого столїтя, а все то разом окружене як би вінцем найкрасших дерев. Дальше перед містом виднів ся порт, для котрого сама Етна усипала природні греблї, засипавши часть знего підчас страшенного вибуху в 1669 р., коли то засипала чотирнайцять сіл і місточок, коли згинуло вісімнайцять тисячів[1]) людий та коли розлило ся по цілій

[1]) Після А. дель Торре згинуло підчас вибуху Етни в 1669 р. аж 26,000 людий. В тім роцї плила величезна струя ляви аж до Катанїї, а коли вже доходила до му-

охрестности міліярд кубічних метрів ляви.

Що Етна в нашім столітю дає менше знати о собі, то мабудь для того, що она потребує тепер трохи спочинку. Від початку християнського численя літ було не менше лиш трийцять вибухів Етни. Що Сицилїя при тім не розлетіла ся, то хиба лиш для того що она в споді кріпко держить ся. А треба ще й то узглядиити, що вулькан зробив собі не лиш один кратер; він вибухає, де і коли йому сподобаєсь. Гора розпадає ся там, де в ній пре огниста струя, а через зроблений отвір бухає лява, що збере ся по боках гори. Отсе й та причина, що на горі поробило ся множество маленьких вульканів, ось як ті Монте Россі, що зробили ся 1669р. до трох місяців з піску та жужлів і дійшли до висоти 137 метрів; дальше кратери Фрументо Сімоні, Сторнельо і Крісінко. Они вигляда-

рів бенедиктинського монастиря, перепуджений нарід побіг з плачем до церкви і виніс звідтам статую св. Агати, патронки міста, заслонену густим білим вельоном та станув з нею коло мурів загроженого монастиря. Тогди — так розповідають собі нині — сам архієпископ з Катанії здоймив вельон із статуї святої та держав його против струї; лява тогди завернулась і поплила у море. З найновійших часів звісні два вибухи Етни: 1886 і 1892 р. В сім послїднім роцї плили з осередного кратеру дві струї ляви; одна з них була 300 метрів широка а 5 метрів висока і знищила цілу охрестність коло місцевости Черві, а друга трохи менша, спалила цілий ліс каштанів та богато винниць і збіжа в поли.

ють як ті дзвіночки, позавішувані доокола церковної бані, а до них прилучають ся ще й товариші з вибухів з 1809, 1811, 1819, 1838, 1852, 1865 і 1879., котрі так повертіли боки головного стіжка, що він виглядає як решето.

Коли переїхали через місточко Бельведере, взяв ся провідник коротшою стежкою, щоби дістати ся на дорогу, що іде до Траместієрі, а відтак до Нікольозі. То все ще перша, урожайна полоса гори, що тягне ся аж до сего місточка, отже до висоти двох тисячів сто двайцять стіп. Була може четверта година з полудня коли показало ся Нікольозі, а подорожним не приключила ся була ще досі ніяка пригода на цілім, пятнайцять кільометрів довгім шляху, що відділяв їх від Катанії: не виділи нігде ані вовків, ані диків. До Каса Інґлезе мусіли ще їхати добрих двайцять кільометрів.

— Доки ваша світлість схотять тут задержати ся? — спитав провідник.

— Як найкоротше, — відповів доктор —так, щоби ми вечером о девятій годині могли станути в Каса Інґлезе.

— Може сорок мінут?

— Добре, нехай буде сорок мінут.

То було досить часу, щоби тут добре дещо перекусити в котрійсь із тих двох гостинниць, що виглядають трохи ліпше як звичайні льоканди на Сицилії. То вже треба

признати тим трьом тисячам мешканців, які разом з множеством дідів жиють в Нікольозі. Там можна вже дістати й кусень козини та овочів, винограду, помаранч, ґранатових яблок та вина із Сан Плячідо, котре виробляють коло Катанії; в Італії є богато більших міст, як Нікольозі, а в неодній їх гостинници не дістав би того що тут.

Ще перед пятою годиною сіли доктор і Петро та їх провідник на мули і поїхали дальше в гору, другою лісовою полосою. Там вже нема тільки деревини, як би то можна догадувати ся того із самої назви, бо і там, як всюди, рубають та нищать ліси, а незадовго й слід по них загине. А всеж таки ростуть тут десь-де купками в здовж струй застиглої ляви або понад берегами провалів дуби, буки і фіґові дерева з чорним листєм, а відтак трохи висше, де вже холоднійший воздух, сосни, ялиці і березп; там же, де попіл помішає ся з землею, виростають і корчики папороти, мальв та жостелиш і творить ся густа мурава.

Вечером о осьмій годині стали вже доктор і Петро у висоті трьох тисячів метрів, майже там, де є границя вічного снігу. На узбочах Етни лежить така сама маса снігу[1]),

[1]) Етна доставляє снігу і леду не лиш для цілої Сицилії, але й для Мальти, а катанський епископ, на котрого рахунок продають сніг з Етни, потрібний для роблення холодних напитків, має з него річно 15 до 18

що коли-б його розстелити, то можна би ним вкрити безпечно цілу Італію і Сицилію.

Тепер прийшли вже в полосу чорної ляви, попелу та жужлів, що тягне ся по тамтім боці величезного, подовгастого круглого провалу, званого Валь дель Бове*). Треба ще було перебрати ся через височезні трахітові та базальтові скали, що піднимають ся на яких тисяч метрів високо, а котрим доси ще ні бурі ні вітри не могли нічого вдіяти.

Перед ними підоймав ся в гору властивий вершок вулькану, доокола котрого де яке дрібненьке зілячко творило ще зелений вінець. Отся осередочна гора, то радше ціла купка горбів, сягає аж до висоти трох тисячів триста піснайцять метрів понад море.

Там вже дрожала земля під їх ногами. Від того, що гора в середині горить і кипить в ній лява, то й ціла Етна дрожить, а то дрожене даєсь навіть і там почути, де земля вкрита снігом. Вітер гнув смугами сіркової пари, що піднимала ся місцями з вершка, аж до самого його споду, а на білу, снігову покриву спадав цілий град дрібних жужлів, що розжарені, як вугле шипіли та погасали в снігу.

Студінь була вже велика, кілька степе-

тисяч лір доходу.

*) Валь дель Бове є то первістний кратер на вершку Етни, посеред котрого зробив ся другий, теперішний вершок гори.

нів понизше нулї, а віддихати було дуже трудно задля того, що воздух в такій висоті був рідкий. Они мусїли добре загорнути ся в свої плащі. Острий вітер дув в лице шпильочками леду, котрі здували з землї. Із сеї висоти можна було, понизше огнем дихаючого горла, в котрім виднїло ся справдїшне огненне море, побачити ще й другі, поменші кратери, сїркові челюсти і чорні канли, крізь котрі в сподї видко було розжарену ляву. Заєдно було чути якийсь шум та гуркіт, мов би то надходила буря, або як коли б то шумів паровий котел, коли отворять вентиль і пускають з него пару. Однакож не було обави що настане вибух. То лиш так гудїло та гуркотїло в горішнім кратері, а від того й вершок так тріскав.

Настала девята година. На небі засвітили ся мілїярди зірок, котрі ніби ще яснїйше сьвітити тут у рідкім воздусї. Сходячий місяць купав ся на заходї у филях еолського моря. На якій иншій горі, де не було горіючого вулькану, був би се справдї величезний вид серед так тихої ночи.

— Чей вже не задовго станемо на місци? — спитав доктор.

— Онтам вже Каса Інґлезе — відповів провідник і показав на мур, з двома вікнами і дверми, котрі вправне його око доглянуло на пядесять кроків перед собою, а на чотири ста двайцять і вісїм метрів понизше осеред-

ного вершка. Була то хата, виставлена в 1811 р. анґлїйськими офіцирами на площи, званій Піяно дель Ляґо, котру отворила лява.

Ту хату, звану також Каса Етнеа, удержував через довший час своїм коштом брат ученого ґеольоґа Ґемелляро, а недавно тому направлено сї коштом клюбу альпейського. Недалеко від неї стирчали серед темноти якісь розвалини, походячі з римских часів, котрі названо „вежею фільозофів". Кажуть, що з того місця кинув ся в кратер Емпедоклес[1]). По правдї сказавши, то треба таки немало фільозофії до того, щоби перебути вісїм днїв на сїм самотнїм місци і можна зрозуміти, для чого аґріґентський фільозоф втакий спосіб зробив конець свому житю.

Доктор Антекірт, Петро Баторий і провідник пустили ся до Каса Інґлезе та запукали до дверий. Двері зараз відчинили ся.

За малу хвильку були вже посеред своїх людий. Каса Інґлезе складає ся лиш з трох комнат, в котрих цїлою обставою були столи, стільцї та прибори кухонні: сего вистане для тих, що лїзуть аж на вершок Етни, бо они раді, коли можуть спочити. Дійшовши до висоти двох тисячів вісїм сот вісїмдесять пять метрів.

[1]) Емпедоклес, грецький фільозоф, родом з міста Аґріґенту на Сицилїї, жив около 430 р. перед рожд. Хр. Кажуть, що він мешкав через якийсь час в згаданій вежи.

Люіджі бояв ся щоби не зрадити свого малого відділу, котрий тут сховав ся, і для того, хоч як було студено, не казав класти огню. Але тепер не треба було тої осторожности, бо Ціроне знав вже, що доктор буде ночувати в Каса Інґлезе. Наклали отже дров, які знайшли у дровітни, та розложили ватру і незадовго запалахкотіла поломінь, даючи досить тепла і світла, котрого доси також не було.

Доктор закликав Люіджа на бік та спитав його, чи від часу, коли він тут прийшов з своїм відділом, не було якої пригоди.

— Не було ніякої! — відповів Люіджі. — Я лиш побоюю ся того, чи не стало вже звістно, що ми тут сховали ся.

— А то для чого?

— Для того, що коли не опибаю ся, то від самого Нікольозі ішов за нами якийсь чоловік котрий щез десь відтак, якраз тогди, коли ми ходили вже до обніжа до верхного стіжка.

— То було би таки на правду недобре — сказав на то доктор. — Ціронови могла би відійти охота напасти на мене. А чи від тої пори, коли змеркло ся, не крутив ся ніхто коло Каса Інґлезе?

— Ніхто, пане доктор — відповів Люіджі. — Задля більшої осторожности я сам перешукав розвалини вежі фільозофів, але там не було нікого.

— Будемо ждати, Люіджі, але нехай один знаших людий стане на варті коло дверий. Воздух чистий і можна досить далеко видіти, а то річ дуже важна, щоби нас не заскочили несподівано.

Приказ доктора виконано зараз, а коли він сів собі на стільчику коло ватри, полягали його люди спати на соломяних матах.

Кап Матіфу підійшов тепер до доктора. Глянув на него, але не важив ся промовити до него. Але не трудно було відгадати, що у велита було на думці.

— Хочеш знати, що стало ся з Понтом Пескаде? — спитав його доктор — ще лиш трохи потерпи!... Він не задовго прийде до нас, хоч взяв ся до такої роботи, за котру пишим разом міг би й повиснути. ..

— Але на нашій шиї — докинув Петро борзенько, коли побачив, що Кап Матіфу так дуже зажурив ся долею свого товариша.

Минула ще одна година, підчас котрої нічо не перебило тої тишини, яка панувала доокола осередного стіжка вульканічного. З переду на білій площи Піяно дель Ляґо не видко було й живої душі. Петрови і докторови не ставало вже терпеливости і почав їх брати ся якийсь неспокій. Коли-б Ціроне на нещастє довідав ся, що тут сховала ся мала їх громадка, то готова би ще підійти йому охота нападати на Каса Інґлезе. А всеж- таки, коли не можна вже зловити са-

мого Саркатього, то треба би дістати всвої руки бодай його товариша і довідати ся від него всеї тайни.

Якраз доходила десята година, коли десь може на пів милї далеко, понизше Каса Інглезе роздав ся вистріл з рушницї.

Всї повибігали на двір і стали розглядати ся доокола, але не було видно нічого підозрілого

— То таки хтось стрілив з рушницї — сказав Петро.

— Може якийсь мисливий, що стоїть на засїдцї межи горами, на орла або на дики.

—Ходим до хати — сказав доктор — щоби нас хтось не підглянув.

Всї зайшли до хати.

Але в десять мінут опісля вбіг до хати моряк, що стояв на дворі на вартї і крикнув:

— Стережіть ся менї видить ся що...

— Кілько людий? — спитав Петро живо.

— Нї, лиш один однїсенький.

Доктор, Петро, Люїджі і Кап Матіфу підійшли до одверий, але уважаючи на то, щоби не висунути ся з тїни.

І дійсно по старій струї ляви, що виставала на площу,лїз якийсь чоловік так борзо і зручно, як би яка коза. Він був лиш сам один і по кількох дальших скоках кинув ся Капови Матіфу в розложені його руки.

То був Поент Пескаде.

— Борзо! Борзо ідіть до хати, пане доктор! — відозвав ся він.

В одній хвили вернули всї до хати і замкнули двері за собою.

— А Ціроне? спитав доктор. Що з ним стало ся?... А тобі-ж можна було його покинути?

— Було можна!... щоби вам дати знати.

— Чи іде сюди?

— За двайцять мінут мусить тут бути.

— Тим лїпше.

— Де-ж там! Тим гірше... Не знаю, хто йому то зрадив, що ви вислали сюди наперед кільканайцять людий.

— То певно той селянин, що ішов за нами — відозвав ся на то Люїджі.

— Хто зрадив то зрадив — відповів Поент Пескаде, — але він зміркував, що ви заставили на него сїтку.

— Нехай лиш прийде — відозвав ся Петро.

— Він прийде, пане Петре! До тих дванайцять людий. що їх привезли з Мальти, прилучила ся й цїла ватага, котра прийшла нинї рано до Санта Ґротта.

— А кілько-ж людий є тепер в цїлій ватазї? — спитав доктор.

— Пятьдесять мужа — відповів Поент Пескаде.

Положенє доктора і його малого віддїлу,

що складав ся всего лиш з одинайцять моряків, Люіджа, Петра, Капа Матіфу і Поента Пескаде — разом шіснайцять людий против пятдесять — було таки дуже загрожене.

Але закпм доктор мав видати дальші роз порядженя, хотів насамперед довідати ся від Поента Пескаде про все, що стало ся, а той ось що розповів.

Сего дня рано вернув був Ціроне з Катанії, де перебув через ніч. Не що иншого, лиш то він сам був чоловіком, що крутив ся по Вілії Беллїні. Коли він прийшов до льоканди в Санта Гротта, застав там якогось селянина котрий дав йому знати, що громадка людий, числом може двайцять, надходячи з ріжних сторін заняла Касу Інґлезе.

Ціронови лиш того було треба, щоби зміркувати як стоїть діло. То вже не він підсїдав на доктора, але доктор, той, перед котрим його остерігали, заставив на него сїтку. Мимо того Поент Пескаде наставав на него, щоби він напав на Касу Інґлезе, доказуючи, що Мальтанці дадуть собі раду з людьми доктора Ціроне не міг якось рішити ся і не знав, що робити. Коли-ж Поент Пескаде став дуже на ширати на него, то він набрав якогось підозріня і казав стерегти Поента Пескаде, але Пескадор борзо то зміркував. Ціроне був би таки не зважив ся серед так непевних обставин нападати на доктора, як би не то, що о

третій годині по полудни його ватага прилучила ся до него. Тепер мав він вже під собою пятьдесять людий і не отягав ся довше; ціла ватага вийшла з льоканди в Санта Ґротта і пустилась до Каса Інґлезе.

Поент Пескаде зміркував, що доктор і його люди пропали би, скоро би він не остеріг їх завчасу; они могли-б тогди або втікати або бодай мати ся на осторожности. Чекав отже, доки аж ватага не підійде так близько до Каси Інґлезе, що єї буде вже видно, бо він не знав де она стоїть. Світло у вікнах показало йому о девятій годині, де тота хата, хоч то треба було іти ще дві милї аж до обніжа вершка. Поент Пескаде пустив ся на раз бічи туди. Ціроне стрілив за ним але не поцілив — то був той вистріл, що його було чути аж до Каси Інґлезе. А що він, звичайно як клявн був зручний, то відбіг незадовго так далеко, що його вже не була би досягнула куля, і тим способом станув може на двайцять мінут скорше як ватага Ціронa.

Доктор устиснув відважному та інтелїґентному молодцеви руку, дякуючи йому за його дїло і за то, що він розповів.

Утїкати серед ночи з Каса Інґлезе та пускати ся долї спадом гори, на котрій Ціроне і його люди знали дуже добре всї стежки та криївки, було річию неможливою, бо значило би іти собі таки на погибель. Було сто раз лїпше остати ся тут аж до білого дня.

затарасувати ся і боронити ся з сеї хати. По днині, коли-б вже конче треба звідси сходити, не було би то так небезпечно, бо не треба би було на осліп спускати ся у провали та сіркові челюсти. Постановлено отже тут остати ся і ставити опір. Зараз взяли ся всї лагодити ся до оборони.

Передовсїм треба було позамикати вікна і о скілько можна міцно позасувати всї засувки. На отвори до стріляня надавали ся дуже добре ті шпари, які були межи муром а кроквами даху. Кождий моряк був узброєний скорострільним карабіном і мав при собі пятьдесять патронів. Доктор, Петро і Люіджі могли станути в помочи з своїми револьверами. Лиш Кап Матіфу і Поент Пескаде стояли голїруч, а всеж-таки они й голими руками могли добре боронити ся.

Минуло було може сорок мінут, а якось ще нїхто не нападав на хату. Чи може Цірone не відступив тепер від свого пляну, догадуючись, що Поєнт Пескаде остеріг доктора і що він не буде вже міг напасти несподївано на него? Але годї було того припускати, бо він, маючи під собою пядесять людий і знаючи добре цїлу охрестність, міг мати надїю, що побіда буде по єго сторонї.

Нараз около одинайцятої години вбіг до хати моряк, що стояв на дворі на вартї. Підходила ватага, котра так маневрувала,

щоби обступити Касу Інґлезе з трох сторін, бо четверта припирала до гори і туди не можна було втікати.

На вість о тім наміреню нападаючих замкнено двері і затарасовано, а кождий станув на своїм місци при шпарі в піддашу. Доктор наказав строго всім, щоби не стріляли без потреби.

Тимчасом підходив Ціроне поволи з своєю ватагою, але так осторожно, що всі сунулись попід скали, щоби тим способом дістали ся на площу Піяно дель Ляґо. Тут лежали купою величезні брили трахіту і базальту, мабудь на то, щоби в зимі хоронити Касу Інґлезе від засипів снігових. Коли-б ватага Ціроне видобула ся раз на гору, на площу, то вже моглаби легко взяти ся до хати, могла би виломити вікна і виважити двері , а відтак, маючи перевагу, могла би зловити самого доктора Антекірта і його людий.

Аж ось роздав ся вистріл. Легенька хмара диму показала ся межи кроквами піддаша. Оден розбишака, ранений смертельно, повалив ся на землю. Ціла ватага поступила ся кілька кроків взад і присіла поза скалами. Але Ціроне підвів поволи свою ватагу, користаючи з горбоватости землї, аж під саму площу Піяно дель Ляґо.

Коли то діяло ся, поніс ся ще який де-

сяток вистрілів спід піддаша з Каси Інґлезе і знов двох із напасників повалило ся на сніг.

Ціроне крикнув брати ся до приступу, а ватага не зважаючи на ранених кинулась на Касу Інґлезе. Кілька куль пробило двері та зранило кількох моряків, що стояли поза ними в середині, і они мусіли уступить ся звідтам.

Тепер розпочала ся борба таки на добре. Приступаючим удало ся гаками і піками виломати двері і одно вікно. Не було иншої ради, лиш треба було виступати з хати і серед граду куль відпирати нападаючих. Люіджови продіравила куля капелюх, а Петра був би якийсь розбійник пробив пікою, коли-б не Кап Матіфу. Той велит ще в пору вирвав розбійникови піку і убив нею його самого на місци.

Кап Матіфу почав тепер на добре поратись з розбійниками. Може двайцять разів брали они його на ціль але все якось куля хибила.Коли-б Ціроне побідив, то Поента Пескаде ждала неминула смерть, а у велита на саму ту згадку брала ся звідкись подвійна відвага.

Від такого опору мусіли розбійники другий раз поступити ся взад. Доктор і його люди могли спокійно вернути до Каси Інґлезе і там порадитись, що дальше робити.

— Кілько у вас ще амуніциї? — спитав доктор.

— Десять до двайцять патронів на одного — відповів Люїджі.

— А котра вже може бути година?

— Ледви що опівночи.

Отже аж за чотири години мало свитати. З амуніцією треба було ощадно обходити ся, щоби досьвіта можна було розпочати відворотний похід під охороною оружя. Але як би то оперти ся новому приступови, як не допустити, щоби Ціроне і його ватага, коли-б ще раз вернули ся, не взяли Каси Інглезе приступом?

А то дійсно стало ся по чверть годинній перерві, підчас котрої розбишаки позатягали своїх ранених під струю ляви, котра творила для них щоби якийсь шанець. Розлючені завзятим опором і тим, що пять чи шість їх товаришів було вже ранених, перелїзли они знов через ляву, перейшли то місце що відділяло їх від купи базальтового каміня, і станули знов на площи.

З хати ніхто анї разу не стріляв підчас того, коли они до неї підходили. Ціроне догадував ся з того зовсім справедливо, що замкнувшим ся в хатї не стало вже амуніцниї. Він додав відваги своїй ватазї а надія, що буде можна дістати в свої руки чоловіка, котрого маеток виносить сотки мілїонів могла ще більше заохотити сих злочинців найпослїднійшого рода.

Они кинули ся з такою лютостию до двериий та вікон, що були би таки влізли до середини, як би не то, що із середини посипались знов кулї і пять чи шість розбишаків лягло на місци трупом. Они мусіли знов відступити ся аж поза край площи, але й двох моряків було так тяжко зранених, що не могли вже дальше боронити ся.

Оборонцым Каси Інґлезе остало ся ще лиш по чотири до пять набоїв на кождого. Серед таких обставин навіть серед білого дня трудно було вертати назад. Они виділи вже, що їх жде погибель, скоро ще завчасу не прийде їм якась поміч. Але звідки мала прийти та поміч?

На нещасте не можна було на то числити, що Ціроне і его товариші відступлять від свого наміреня. Їх було все ще сорок здорових і добре узброєних розбишаків. Они знали, що незадовго не буде вже нїхто відповідати на їх стріляне і взялись що раз до приступу.

Нараз почали котити ся з вижини на горі величезні грунища, як камінє якого осуга, та поломили кости тром розбишакам, що не вспіли відступити ся.

То Кап Матіфу котив базальтові скали і пускав ними в долину з площі Піяно дель Ляґо.

Але той спосіб оборони не міг довго потягнути ся, бо незадовго мусіло забракну-

ти матеріялу. Не позістало отже нічого, як лиш або піддати ся, або завізвати звідкись помочи.

Поентови Нескадови прийшло щось на гадку, але він не хотів того сказати доктορові, бо бояв ся що той па то не пристане і для того сказав свою гадку лиш Капови Матіфу.

Він знав з тої промови, яку Беніто виголосив до розбишаків в льоканді Санта Грота що в Кассоні стоїть відділ жандармів. Але щоби туди дістати ся, треба було іти годину туди, а годину назад. А може би як удало ся дати жандармам знати? Ба, коби то можна потайком перебрати ся почерез обступивших хату розбишаків і зараз пустити ся горами на захід!

— Я таки мушу якось вндобути ся на другий бік — подумав собі Поент Нескаде.

— Там до чорта! А від чого-ж я якийсь клявн!

Він сказав тогди Капови Матіфу, якпм способом хоче то зробити, щоби видобути ся звідси і закликати поміч.

— То бачиш річ небезпечна... сказав Кап Матіфу зажурений.

— Нехай буде, спробую!

Кап Матіфу не був би ся важив спротивити ся Поентови.

Оба пішли на право від хати, де навіяло було велику купу снігу.

В десять мінут опісля, коли що вела ся завзята борба з обох сторін, явив ся Кап Матіфу знову і котив перед собою величезну кулю снїгову. Разом з тими грунащами, які пускали моряки із площі в долину, котила ся також і та снїгова куля; вона перелетіла помежи розбишаків і задержалась аж на пятьдесять кроків низше, скотившись в якусь невеличку яму.

З кулї, котра вже і так була розпукла ся, вдаривши собою об землю, вискочила тепер жвава якась жива, трохи злослива людина, як то казала сама о собі.

То був Поент Пескаде. Залїшившись як та черепаха в твердий снїг, зважив ся він скотити ся в долину, хоч би йому й прийшло ся полетїти в яку пропасть. Вчинившись тепер на-воли, побіг він чим скорше стежкою почерез гори в сторону як до Кассони.

Було тепер пів до першої по півночи.

Доктор, котрий десь не видів Поента Пескаде побоював ся вже, чи його не зранили, і став його кликати.

— Нема, пішов! — відозвав ся Кап Матіфу.

— Пішов?

— Пішов!... По поміч.

— Та як він видобув ся звідси?

—В снїговій кули.

Кап Матіфу розповів тепер, що Поент Пескаде зробив.

— Відважний чоловік! — сказав доктор.

— Не тратьте-ж і ви відваги, приятелі!... Не дістануть нас в руки ті розбишаки!

І знову загуркотіло каміне, що котило ся в долину на розбишаків. Але наконець вже й сего средства оборони зачало не ставати.

Около третої години досьвіта мусіли доктор . Петро. Люіджі і Кап Матіфу разом з другими моряками, що забрали своїх ранених, уступити ся з хати, котра дістала ся в руки Ціропа Двайцять його товаришів перелягло вже було трупом, а все ще була перевага по його стороні. Малий відділ міг ще лиш тим способом приступити до відвороту, що пустив ся лізти в гору боками осередного кратеру, того стіжка, що його усипали лява, жужлї та попіл, а на котрого самім вінчику є кратер, значить ся, безконечна пропасть, з котрої бухає огнем.

Туди в гору пустили ся всї. З триста метрів висоти цілого стіжка уйшли вже були двіста пятьдесять серед диму сірки, котрою вітер гнав їм в очи. Вже починало свитати а повисше всхідного побережа сицилійського проливу показали ся в світячих красках зариси калябрийських гір.

Але в тім положеню, в якім знаходили ся доктор і його громадка, не було навіть серед дня вигляду на щасливу втечу. Мусіли

поступати чим раз висше аж до самого кінця гори та пускати в долину послідне камінє. Кап Матіфу робив то майже з надлюдською силою. Здавало ся, що аж тут прийде ся їм загибати, коли кулї стали бити об обніже стіжка.

Нараз показала ся в рядах розбишаків якась непевність, а за хвильку пустились всї в розтїч по спадах гори. Они побачили жандармів, що надходили від сторони Кассоні з Поентом Пескаде попереду.

Той відважний чоловяга навіть не потребував іти аж до міста, бо жандарми почувши стрілянє, пустились вже були зараз в дорогу. Поет Пескаде мав їх лиш завести до Каси Інґлезе.

Доктор і його люди були тепер горою. Кап Матіфу, сам про себе вже як який осуг, кинув ся на двох розбишаків і задушив їх, а відтак імив ще й Ціроно.

— Славно, мій Капе, славно! — відозвав ся Поент Пескаде, що надбіг на то. — Кинь ним об землю!... Мої панове, поєдинок Капа Матіфу з Ціроном!

Ціроне почув ті слова і вирвавши руку, вхопив за револьвер та стрілив до Поета Пескадого.

Той і не писнувши слова, повалив ся на землю.

Тепер настала страшна сцена! Кап Матіфу вхопив Цірона за горло і став його ду-

шити. Надармо кликав доктор, що хотів мати Цірона живцем в своїх руках, щоби він його не душив. Надармо прискочили Петро і Люіджі та старали ся вирвати його з рук велита. Кап Матіту знав лиш то, що Ціроне застрілив Поента Пескадого. Тепер вже не знав він, що з ним діє ся, не видів перед собою вже нічого, лиш ще останки якогось чоловіка, котрі держав перед собою, витягнувши руки. Одним скоком вчинив ся він над берегом кратеру і вкинув Цірона в ту огнем і сіркою дихаючу пропасть.

Поента Пескадого, котрий був досить тяжко зранений, взяв доктор межи коліна, оглянув його рану і обвязав. Коли Кап Матіфу вернув назад до него, покотили ся йому сльози як горох по лици.

— Не бій ся, мій Капе... То нічого, то лиш оттак собі!— сказав Поент Пескаде з тиха.

Кап Матіфу взяв його на руки як дитину, і всі зійшли на долину, а жандарми пігнали тимчасом за послідними втікачами з Ціронової ватаги.

В шість годин опісля станув доктор з своїми людьми в Катанії і сів на корабель „Феррато".

Поента Пескадого поклали на постіль в його кабіні. Доктор Антекірт був його лікарем, а Кап Матіфу доглядав його, отже йому вело ся добре. Рана його — куля лиш вир-

...ому кусень литки — не була небезпеч... ...ся борзо. Коли мав спати, то Кап ... ...повідав йому всілякі історії — за... ...і ті самі — а він засипляв здо... ...ном.

...октор вже з самого початку свого по... ...не мав щастя. Сам мало не ...ся в руки Цірона, а не міг зловити ...цем Сарканього спільника і довідати ся від него тайни - а то все з вини Капа Матіфу. А всеж таки годі було гнівати ся за то на того велита.

Доктор перебув в Катанї ще ... днів, але не міг нїчого довідати ся про Сарканього. Коли той дійсно хотів з Цірономъ зійти ся в Сицилії, то мусів тепер инакше надумати ся, скоро довідав ся, що Ціронови не лиш не удало ся зловити доктора Антекірта, але ще й він сам при тім погиб.

Дня 8 вересня пустив ся „Феррато“ знову на море і не задовго доплив щасливо до острова Антекірти. Там взяли ся доктор, Петро і Люіджі розважати знову дальше свої пляни, для переведеня котрих присвятили ціле своє житє. Розходило ся тепер насамперед о то, щоби відшукати Карпену, котрий мусів знати, що стало ся з Сарканїм і Сілясом Торонталем.

Але Іспанець, котрий лиш через то уйшов смерти при розбитю Ціронової ватаги, що на своє нещастє лишив ся в льоканді Санта Ґротта, не довго тїшив ся свободою.

В десять днів опісля доніс докторови один з його аґентів, що Карпену арештували в Сиракузї — але не зато, що він був товаришем Ціронa, лиш за якийсь злочин, котрого він допустив ся ще пятнайцять літ тому назад, за якесь убійство, задля котрого він мусів утїкати з Альмати в провінції Маляґа до Ровіня в Істриї.

В три неділї опісля, по виданю Карпени іспанським властям, засуджено його на ціле житє на ґалери[1]) і відвезено на марокканське побереже до Цевти, найбільшої іспаньскої кольонії карної.

— Прецї раз один із тих злочинцїв дістав ся на засїгди до банї[2])-сказав Петро.

— На завсїгди?.... деж там! відозвав ся на то доктор. Коли Андрій Феррато погиб у вязниці, то Карпена ще не конче мусить гинути в бани!

[1]) Ґалери, — давні кораблї военні гнані веслами, котрими робили приковані до них ланцухами засуджені на тяжку кару злочинцї.

[2]) Баня — слово італїяньске, багно (баньо), значить первістно: „Купіль". А що коло султанських купелїв в Константинополи була також вязниця для невільників, то сим словом називано також великі вязниці головно у Франції, в портових містах, до котрих посилано злочинців, засуджжених на ціле житє до кріміналу. Слово „баня" перенесло ся з Туреччини і до нас, головно на Україну та до Росії і значить то само що „лазня або „парня".

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТА.

Президіо в Цевті.

Дня 21 вересня, в три неділї по тих подіях, про котрі ми вже розповіли, а котрі стали ся в Катанії, плив скоренько паровий яхт — а був то „Фррато“ — гнаний північним вітром, помежи тим полудневим кінчиком що лежить в іспаньскім краю а належить до Анґлії, і пригірком Альміна, що лежить на марокканьскім боцї а належить до Іспанії. Від одного пригірка до другого є на чотири вистріли далеко. Коли-б хтось вірив в науку о богах[1]), то гадав би, що то Геркулес, попередник Лєсепса[2]), зробив тут тілько місця, вдаривши своєю булавою по скалах і розламавши їх, щоби відтак було куди проливати ся воді із атлянтийского океана до середземного моря.

---

[1]) Наука о грецких, римськких і египетських і т. д. богах зве ся мітольоґією.

[2])Фердинанд Лєсепс, славний французький інжинір, що викопав канал суезкий межи Азиєю і Африкою та морями середземним і червоним, га утворив тим способом дорогу до індийського океану. Опісля взяв ся він копати канал панамський, котрий мав розділити північну Америку від полудневої. На старість діждав ся тої вдяки, що-його з вини других поставлено перед суд за обманьства.

Поент Пескаде був би певно не забув звернути увагу свого приятеля, Капа Матіфу, на лежачу на півночи гору ґібральтарску і на полудневу гору Гахо. Кальпе і Абіля - то оба ті стовпи, що ще до нинї називають ся по імени славного предка Капа Матіфу. А колиб Кап Матіфу був при тім, як Геркулес розбивав ті скали, то певно був би похвалив по заслузї таке дїло сили, і був би йому не позавидував того. Провансальский Геркулес був би певно з признанем склонив голову перед сином Зевеса і Алькмени[1]).

Але анї Капа Матіфу анї Поента Пескадого не було межи пасажирами на паровім яхтї. Один з них мусїв доглядати свого товариша і длятого мусїли оба лишити ся на Антекіртї. Коли-б пізнїйше потреба було їх до помочи, то мали їх завізвати телеґрафічно і приставити борзо одним із поспішних кораблїв, званих „Електрік“.

Доктор і Петро Баторий були самі на яхтї „Феррато“, що плив під командою капітана Кестріка і корабельного поручника Люїджа. Послїдний похід на Сицилію, що мав на цїли викрити слїди Саркаького і Сіляса Торонталя, не удав ся, бо притім Ціроне погиб. Розходилося тепер о то, що-би знову прийти

---

[1]) Зевес (у Греків) або Юпітер (у Римлян), божок неба; сплодив з донькою короля Електріона з Мікени, Алькменою, сина Гераклїя або Геркулеса.

на слід, а втій цїли треба було змусити Карпену, що би він сказав, що знав о Сарканїм і товаришах. Але що Іспанця, засудженого до робіт на ґалєрах, завезли до Президіо в Цевтї, то треба було там за ним пошукати, бо лиш там можна було з ним розмовити ся.

Цевта є мале, укріплене місто, друге таке, як Ґібральтар в Іспанїї. Оно лежить на всхідних убочах гори Гахо і ще того самого дня, около девятої години рано, показав ся перед його портом паровий яхт, віддалений не сповна три милї від побережа.

На цїлім середземнім мори нема так оживленого місця, як отсе, котре можна назвати горлом сего моря. Сюди впливає до него вода з атлянтийского океану. Сюди заплива̀ють тисячі кораблїв, що їдуть з північної Европи та обох Америк, і котрі соткам портів сего величезного басену надають многовидного житя. Туди і звідтам пливуть величезні, заатлянтийскі пароходи і кораблї военні, котрим велика здібність одного француза отворила порти в индийскім океанї і мори полудневім. Ледви чи є щось живописнїйшого, як сей вузкий пролив, що веде поміж так всїляко збудованими горами. На півночи видніють ся зариси андалюзийських сієр[1]). На полудни, на прекрасно в зубцї врізанім побережу, почав-

[1]) Сієрами називають ся в Іспанїї гори з просторими і рівними полонинами. Андалюзия є провінція в Іспанїї.

ши від пригірка Спартель аж до пригірка Альміна, вистають чорні гори буллььвів, горамали і найвисші вершки, семи братів[1]). По правім і лївім боцї видніють ся живописні міста Тарифа, Альхесірас, Танґер і Цевта; они піднимають ся в глубинах заливів і є окружені по боках гір. Довгі ряди домів в них тягнуть ся аж по низьких берегах, котрих обезпечують величезні, скалисті стїни. Помежи тими берегами поре воду множество всїляких пароходів, котрих бігу не здержує нї вітер нї вода, і богато кораблїв вітрилових, що задля західного вітру мусять не раз сотками приставати коло устя до атлянтийского океану, а вода тут мінить ся своїми красками, показує ся то сїра і збита та скаламучена, то сина і спокійна, а по нїй збивають ся гребенями противні собі струї що зазначують ся крутими зиґзаковатими лініями. Нема чоловіка, що не відчував би тої величавої краси, яку розкривають обі части землї, Европа і Африка, в подвійній панорамі ґібральтарского проливу, стоячи проти себе лицем до лиця.

„Феррато“ відпливав скоренько до африканьского побережа. Каблукувата затока, в котрої глубині лежить місто Танґер, вже скри

[1]) Наведені тут назви — то назви пригірків. За римських часів була понизше гори Гахо або Ахо римська кольонія, звана „сїм братів“ (ад септем фратрес); кольонію ту звано коротко „септем“, а від того слова пішла нинїшна назва міста — Цевта.

вала ся по за берегами а гора Цевти виступала тим виразнїйше, чим більше береги поза танґерским заливом скручували ся на полудне. Она показувала ся чим раз більше, як би якийсь простриї остров, що вирина́є коло кінчика якогось пригірка і лиш вузенькою шийкою вяже ся з сушею. Повисше, в тій сторонї, як вершок Гахо, показав ся малий шанець; він зроблений з римскої цитаделї і тут стоїть раз на все варта, котра має стерегти проливу морского, особливо же не спускати з ока марокканьского краю, в котрім Цевта творить лиш енкляву[1]).

О десятій годинї рано запустив „Феррато" якор в портї, чи радше трохи подальше від того місця де виходить ся на беріг, а де филї цїлою своєю ширшиною бють об береги. Цевта має лиш отверту пристань, в котрій филї середземного моря підходять аж під самі береги. На щастє є для кораблїв, що не можуть приставати на заходї від Цевти, ще пристань по тамтім боцї гори, і тут вони безпечні від вітрів.

Скоро лиш власти санїтарні прийшли на корабель і переглянули поверховно докумен-

---

[1]) Енклява (слово французьке) — маленька посїлість якоїсь держави в другій державі, замкнена доокола так що до неї є лиш або дуже малий приступ, або й нема ніякого, хиба лиш дорогою через другу державу. Енклявою називає ся також прим. селянський ґрунт в панськім лїсї.

ти корабельні, казав доктор повезти себе разом з Петром о першій годині в полудне на беріг. Він підплив під то місце, де мури міста і тут вийшов на беріг. Що ціль подорожи була та, щоби дістати Карпену в свої руки, о тім не було сумніву. Але як хотів то доктор осягнути? Він ще й сам того не знав; насамперед хотів розглянути ся по місцевости а відтак аж мав рішити ся, чи лиш улекшити йому в течу з Президія в Цевті.

Сим разом не таїв доктор зовсім свого приїзду - противно. Урядники, що були на його корабли, розпустили зараз по місті чутку о приїзді сего славного чоловіка. А хто-ж в цілім арабскім краю, від Суеса аж до пригіка Спартель, не знав або бодай не чував про ученого талеба, котрий жив тепер на самоті на острові Антекірті в мори обох Сирт? Його мали повитали радістно так само Іспанці, як і Марокканці. А що вільно було оглядати й корабель „Феррато", то до него підплило множество лодок.

Той великий шум, якого наробив сей приїзд, був докторови очевидно на руку. Його слава мала тепер станути в пригоді його пред приємству. Петро і він не уникали тепер зовсім цікавости публики. Отвертим повозом, котрого доставив їм найперший готель в Цевті їздили они по місті та оглядали його улиці і доми, що ні своїми красками, ні своєю будовою не в падали в око. Деnеде показала ся

мала площа, на котрій росли винидїлї дерева, вкриті порохом, і затїняли підозріно виглядаючі шинки, один чи два правительствені будинки що виглядали як касарні-словом оригінального не було тут нічого видно, хиба ще на маврийскім передмістю, де краска на домах ще не зовсїм була щезла.

Около третої години велїв доктор повезти себе до ґубернатора, котрому хотїв зробити візиту— бо так яло ся високо образованому чужинцеви.

Розуміє ся, що тут губернатор — то не цивільна особа. Цевта є передовсїм військовою кольонією, она числить около десять тисячів душ, офіцирів і вояків, купцїв, рибаків, або моряків, що служать на побережних суднах. В містї жиє майже таке саме число людий, що й на тім куснику землї, котрий тягне ся на всхід і творить всю посїлість іспаньску.

Цевтою правив тогди полковник Ґаярре. Сей вищий офіцир мав під своєю командою три баталїони піхоти, що належали до континентальної армії і мусїли відслугувати свою службу в Африцї, полк карний, котрий стояв постійно в малїй кольонії, дві батерії, компанію женїйних вояків і компанію муринів, котрих родини жиють на окремім передмістю. Арештантів буває тут і два тисячі.

Щоби з міста дістати ся до резиденції

ґубернатора, треба було їхати возом поза валами, мурованим гостинцем, що їде вздовж іспаньскої енкляви аж на її всхідний конець,

Вузкий кусень краю по обох боках сего гостинця, замкнений межи обніжем гори а мочарами, які лишило по собі море, є досить добре удержаний, завдяки трудам мешканців, котрі мусять тут здобувати собі працею кождий кусень лихого ґрунту. Там не брак всіляких плодів земних і всілякої садовини, але треба й мати на увазї, що там є подостатком людий до роботи.

Арештантам, бачите, не лиш держава дає тут роботу, чи то у варстатах, чи при укріпленях або дорогах, котрі треба заєдно направляти, чи навіть при поліциї, коли вони добре ведуть ся, але й приватні люди можуть уживати до робіт арештантів, засуджених на двайцять або й більше літ вязниці в Цевті, хоч під услївями, які поставить ґубернатор.

Ще коли доктор оглядав Цевту, видів вже арештантів, що ходили по вулицях без всякого дозору, особливо таких, котрі наймали ся до домашної роботи: в далеко більшім числї можна їх було побачити поза валами міста на гостинцях і в поли.

Найважнїйша річ була довідати ся, до якої кляси арештантів в Цевті належить Карпена. Плян доктора був би значно змінив ся, скоро би Іспанець ходив без дозору

на роботу до приватних людий, але инакше було би, коли-б він робив на рахунок держави.

— Здає ся — говорив доктор до Петра — що Карпена не має ще тої пільги, яку мають старші арештанти, коли вони добре ведуть ся, бо його лише що недавно засудили.

— А коли-б його закували? — спитав Петро.

— То тим труднійше буде вивезти його звідси — відповів доктор. — А всеж-таки мусить так стати ся; так буде.

Тимчасом котив ся віз поволи гостинцем дальше. На яких двіста метрів поза укріпленями бетонувало[1]) дорогу більше число арештантів під проводом дозорців з Президія. Було їх яких пятьдесять людий, одні товкли камінє, другі розсипували його по дорозї, а ще инші привалковували його валками. Віз доктора мусів пустись бічною доріжкою, щоби обминути ту часть дороги, котру направляли.

Нараз вхопив доктор Петра за руку.

— То він! — шепнув він до Петра.

Може на яких двайцять кроків від своїх товаришів стояв якийсь чоловік, сперши сь

---

[1]) Бетон є то мішанина дрібно потовченого каміня з цементом, піском і водою, котра борзо твердне і творить так тверду масу як найтвердше камінє. З бетону роблять канали,басени на воду і т. д.

на держак від свого чекана.

То був Карпена.

Доктор по пятнайцяти роках пізнав робітника із салїн в Істриї в арештантскій одежи так само відразу як пізнала його Марія Феррато на улици в Мандераджо в мальтаньскій нонии. Того арештанта, залїнивого і неспосібного до нїякої роботи, не могли ужити до роботи навіть в арсеналї в Президіо. Ще хиба товчи камінє на дорозї — то була для него робота.

Але то лиш доктор пізнав Карпену, бо Карпена ледви чи міг би був пізнати в докторі ґрафа Сандорфа. Він його лиш раз і то не добре видїв в хатї Андрія Феррата під ту пору коли привів був полїцію. Але й він, як і всї, довідав ся був о приїздї доктора. Карпена знав то дуже добре, що той славний на весь світ доктор був тим чоловіком, о котрім говорив з ним Ціроне, коли то они балакали собі коло скал Поліфема на сицилїйскім побережу: він знав що то той чоловік, перед котрим остерігав Сарканій Ціропа, та що то той мілїонер, задля котрого Ціропа ватага взяла ся до нападу на Касу Інґлезе, котрий, як звістно, не удав ся.

Що-ж діяло ся в души Карпени, коли він несподївано побачив перед собою доктора? Яке вражінє зробила на його мозок ся поява? Трудно би було сказати. На всякий случай почув Іспанець нараз, що доктор опану-

вав його цілого якоюсь моральною перевагою що він став ся нїчим супроти доктора, що його обезсилила якась чужа воля, котра була сильнїйша як його, хотів додати собі відваги і сили, але якось не міг; мусїв піддати ся тому не[illegible]магаючому вп[illegible]и.

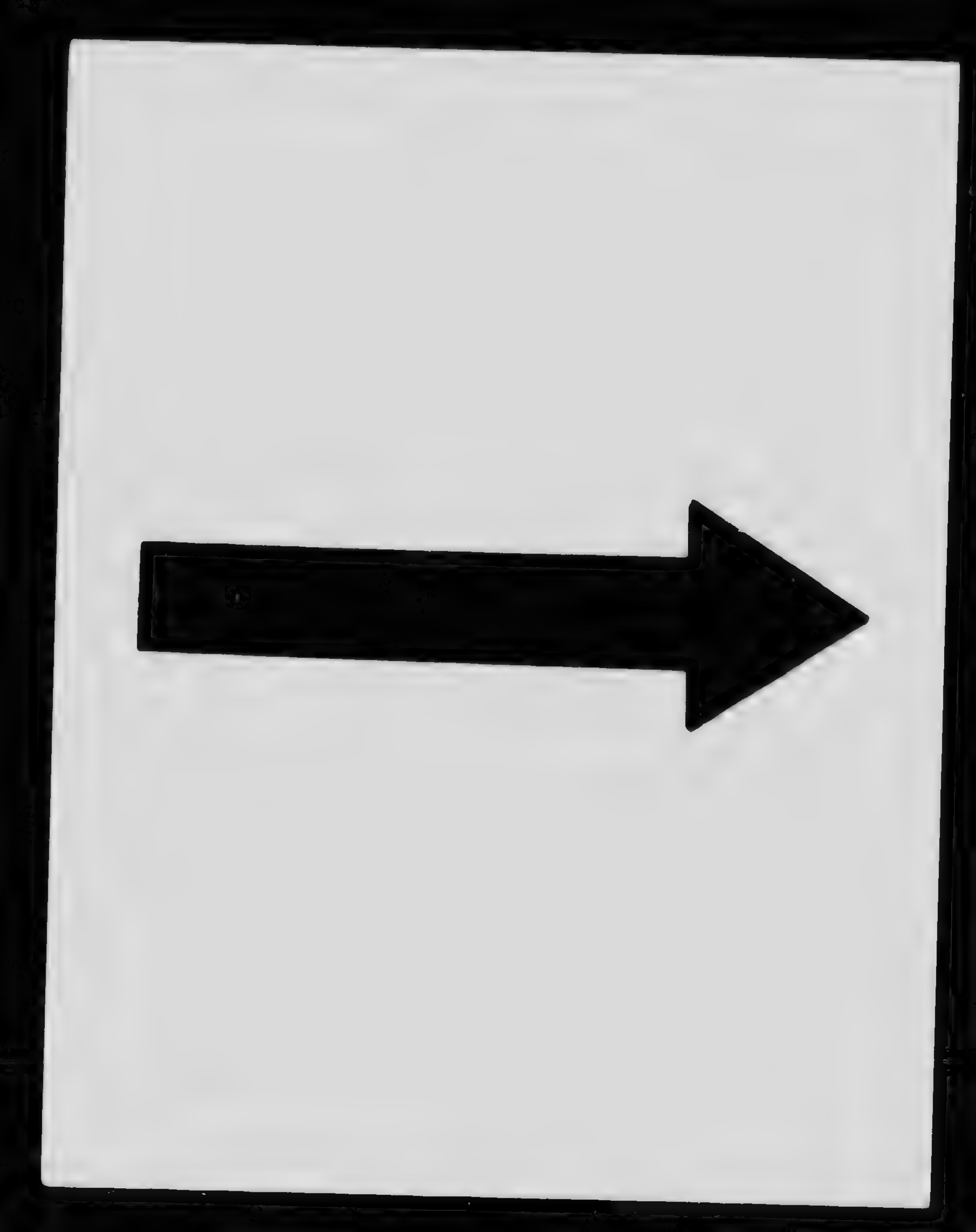
Доктор велїв задержати коні і не переставав дивити ся [illegible] оком на Карпену. Світяча в очах його точка зробила на Карпені якийсь дивний [illegible], котрому він не міг оперти ся. Змисли [illegible] почали поволи ослабати, він став клїпати повіками і замкнув очи, а потім стали йому повіки чогось як від корчів дрожати. Карпена, стративши зовсїм память, упав [illegible] дороги, а його товариші навіть не виділи, що стало ся. Він запав в маґнетичний сон, з котрого нїхто з його товаришів не міг би був його пробудити.

Доктор велїв тогди задержати коні і везти ся дальше до резиденції ґубернатора. Цїла та сцена тревала всего може пів мінути. Нїхто не міг добачити того, що дїяло ся межи ним а Іспанцем — нїхто, хиба лиш один Петро Баторий.

— Тепер вже він мій — сказав доктор — і можу змусити його.

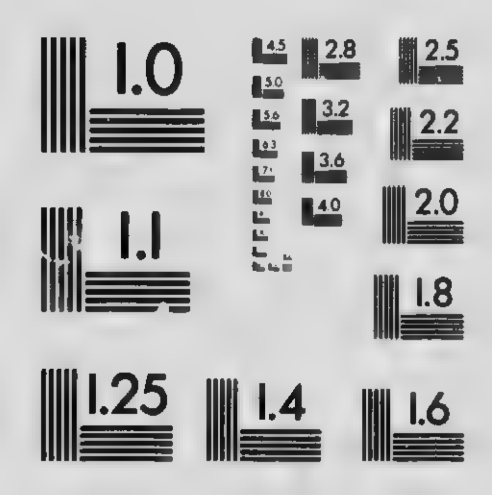
— Щоби нам все сказав, що знає? — спитав Петро.

— То нї, але щоби робив то, що я схочу і то несвідомо. Від першого разу скоро я лиш на того нужденика оком ки-

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

нув, почув я, що його опаную, що замість його волї піддам йому свою.

—Хоч він і не слабий?

Хиба-ж ти думаєш, що вилив гіпнози показують ся лиш у людий, що нездужають на нерви? Нї, Петре, божевільні бачиш, як раз найбільше непридатні медиї. Противно, такий чоловік мусить мати волю і лиш обставини стали менї в пригодї, коли помогли менї знайти в Карпенї таке медиюм, що піддає ся дуже добре моїй волн. Він буде доти таким сном спати, доки я його не пробуджу.

— Ну, нехай, але яку-ж цїль може мати сей сон, коли не можлива річ піддати Карпенї щоби він втім снї розповів нам то, чого нам хоче ся знати — сказав Петро на то.

— Правду кажеш — відповів доктор - і річ зовсїм ясна, що я не можу казати йому то говорити, чого я сам не знаю, але всеж-таки маю я силу змусити його до того, і коли менї сподобає ся, казати йому, щоби так робив, а він не важить ся тому спротивити ся, от хоч би на примір завтра, позавтру, за вісїм днів, за пів року, а навіть хоч би він і не запав у сон. Коли схочу, щоби він пішов з Президія, то піде!

— Та як йому піти з Президія, з власної волї? - спитав Петро здивований?.. Таж насамперед мусїли би йому дозорцї на то позволити! Прецї вплив піддаваня не може

бути так великий, щоби кайдани з него спали щоби отворили ся двері криміналу. щоби він міг перелїзти вкінци через мур, через котрий годї перелїзти?...

— Нї. Петре, — відповів доктор — то правда, що я не можу змусити його до того, щоби він робив то, чого я не можу зробити і для того то їду я в гостину до ґубернатора Цевти.

Доктор не говорив щось такого, що не могло би бути. Ті факти піддаваня в гіпнотичнім станї є вже нинї доказані. Труди і спостереженя Шаркота, Бравн-Секарда, Азама, Рішета, Лімошелєра, Моделея, Гака, Тукого, Ріґера[1]) і богато инших учених не лишають нинї вже ніякого сумніву. Доктор мав нагоду підчас своїх подорожий на Всходї слїдити за найдивнїйшими проявами і причинив сїй галузи фільозофічної науки богато нових спостережень. Він знав ся отже дуже добре на сих чудовищних з'явищах та наслїдках, які з них бувають. Обдарований сам великим засобом тої сили піддаваня, котрої дїланє випробував нераз в Малій Азиї, числив він на то, що при помочи тої сили буде міг дістати Карпену в свої руки, бо случай показав, що Іспанець є вражливий на гіпнотизм.

---

[1]) То імена учених, котрі займали ся розслїдами гіпнотизму.

Але коли доктор мав в будучности запанувати над Карпеною, коли мав піддати йому свою власну волю і заставити його ділати так, як він того хотів і коли хотів, треба було конче, щоби арештант міг собі ходити свобідно тогди, коли-б прийшла пора, в котрій він мав би виконати якесь діло. В тій цїли треба було виробити собі повновласть від ґубернатора. Доктор мав надію виробити її у полковника Ґваяра, бо лиш тим способом могли йому видати Іспанція.

Десять мінут опісля станув віз при входї до великих касарень, що стоять майже на самій граници енкляви, і заїхав перед резиденцию ґубернатора.

Ґубернатор Ґваярре знав вже про приїзд доктора Антекірта до Цевти. Вість о сїм славнім чоловіцї, яку несли його здібність та маєток, розходила ся вже на перед, як о якім подорожуючім монарсї. Для того то приняв ґубернатор доктора і його молодого товариша з як найбільшою чемностию, коли їх введено до сальону для принятий. Передовсїм обіцяв ся бути їм помічним при оглядаию інкляви, того мало кусника іспанської землї, котрий так щасливо всунув ся в мароккаиський край.

— Ваше предложене, пане ґубернатор — відповів доктор по іспаньски, котру то мову розумів також і Петро, бо й він говорив по іспаньски — приймаємо дуже радо,

але мені видить ся, що не будемо мати на стілько часу, щоби користати з вашої ласкавости.

— Але-ж прошу, пане доктор, наша кольонія не така велика — відповів ґубернатор; — за пів дня обійдемо її. Хиба-ж ви не думаєте задержувати ся тут якійсь час?

— Що найбільше чотири або пять годин — відповів доктор. — Мушу ще сего вечера від'їзджати до Гібральтару, де вже мене завтра перед полуднем будуть виглядати.

Ще нині вечером хочете від'їзджати? — відозвав ся на то ґубернатор. — Позвольте-ж, що я вас попрошу, щоби ви таки лишили ся. Будьте певні, пане Антекірт, що наша військова кольонія заслугує на то, щоби її добре пізнати. Ви певно в своїх подорожах вже не одно виділи не одному приглянули ся, але вірте мені, що Цевта звертає на себе увагу як учених, так і тих, що займають ся народною господаркою.

Годї брати ґубернаторови за зле, що він так дуже захвалював свою кольонію. Але він правду казав, бо система адміністрацийна Президія в Цевті — така сама як Президія в Севіллї — уважає ся за найліпшу в старім і новім світі, так і що-до моральної їх поправи. Ґубернатор наставав отже на то, щоби так славний чоловік, як доктор Антекірт відложив свій виїзд, а зро-

бив ту честь і оглянув всі відділи карного заведеня.

— На жаль, то не може бути, пане ґубернатор, але нині я вам до услуги, а коли хочите....

— Коли-ж бо то вже четверта година, — сказав на то полковник — і самі видите, що лишає ся мало часу....

— Таки правда — відповів доктор — а мені тим більше жаль, що я вже наперед так тішив ся, що буду мати нагоду, повитати вас на моїм яхті, коли ви так добрі і хочете мені особисто показати свою кольонію.

— Хиба таки ніяк не можете, пане доктор, відложити свого відїзду до Ґібральтару о один день?

— Та можна би, коли-б я не умовив ся і не був змушений ще сего вечера пустити ся на море.

— Шкода, таки на правду шкода! — відповів ґубернатор, — і мені дуже прикро, що не можу вас тут довше задержати. Але пождіть! Ваш корабель стоїть не далеко від пушок моєї кріпости, то я можу розбити його кулями і затопити!

— А що буде, пане ґубернатор, коли й я возьму ся до пушок? — сказав на то доктор Антекірт усьміхаючись. Або може хочете вести війну з так могучою державою, як Антекірта?

— Я то знаю, що я напитав би собі лиха — відповів ґубернатор жартуючи й собі. — Але чого би чоловік не зробив, щоби хоч добу довше з вами погостити ся.

Петро, котрий не мішав ся до розмови, думав, що доктор вже позабув на ціль, яку мав надію осягнути. Для него була то немала несподіванка, що доктор задумав ще того самого вечера виїхати в Цевти. А як же би він міг поробити в так короткім часї всї приготовленя до того, щоби Карпена звідси утік? За кілька годин преці мусїли вже всї арештанти вертати на ніч під ключ до Президиї. То йому якось не могло помістити ся в голові, щоби Іспанцеви було опісля вільно ходити собі свобідно.

Але й то правда, що Петро зараз зміркував, що доктор держить ся добре обдуманого пляну, бо він відозвав ся до ґубернатора:

— Поправдї сказавши, пане ґубернатор, менї таки прикро, що не можу вволити вам вашу волю— бодай не нинї. А може би то можна все-таки якось залагодити?

— Та як, пане доктор? Скажіть, прошу.

— Для того, що я мушу бути завтра в Ґібральтарі, то треба менї конче нинї вечером від'їзджати. Але я думаю, що побуду на тій анґлійській скалї що найбільше два або три дни. Нинї маємо четвер, а замість поїхати в північну часть Середземного моря,

приїду в неділю рано до вас до Цевти.

— То було би не зле — сказав ґубернатор — я був би вам за то не менше вдячний, як нині. Отже згода, пане доктор, нехай буде в неділю.

— Добре, але під услівєм.

— Нехай буде, яке хоче, я пристаю на него.

— Щоби ви і ваш адютант снідали у мене на корабли „Феррато”.

— Обіцюю вам то торжественно, пане доктор, ... але також під одним услівєм.

— Я так само як і ви годжу ся вже наперед на то услівє, яке би воно й небуло.

— Щоби ви і пан Баторий були у мене в неділю на обіді.

— Згода, — сказав доктор, — але так, щоби межи сніданком а обідом...

— Щоби я показав вам при помочи моєї власти всї чудеса мого королївства — відповів полковник Ґваярре і устиснув докторови руку.

Петро Баторий приняв також запрошенє і поклонив ся ввічливому дуже вдоволеному ґубернаторови.

Доктор став вже прощати ся з ґубернатором, а Петро видів по його очах, що він осягнув свою ціль. Ґубернатор однак ще наперся конче, щоби відвести своїх будучих гостий аж до міста. Они сїли в трійку до чекаючого на них повоза, котрий покотив ся

відтак одинокою вулицею, яка сполучає резиденцію з Цевтою.

По дорозі користав ґубернатор з кождої нагоди, щоби показати чужинцям більше або менше впадаючу в око красу кольонії і розповідав про улїпшеня, які думає він ще тут завести, як під взглядом військовим так і цивільним. Не забув і то додати, що положене сеї стародавної Абілї є значно многоцїннїйше, як положене гори Кальпе на противнім побережу, по тамтім боцї провалу та що з неї можна би зробити другий Гібральтар, котрий так само не можна би здобути як і анґлїйський. При тім і запротестував проти того що сказав Форд[1]), іменно: що Цевта мусить стати анґлїйською, бо Іспанія не уміє з неї нічого зробити і ледви ще може удержати її в своїх руках. Він жалував ся на Анґлїйців, котрі скоро лиш де раз станутъ, вже не уступлять ся звідтам. Словом, ґубернатор був розбалакав ся, але то й не диво, бо він був преці Іспанець.

— Оттак то! — кінчив він. Нехай їм не забагає ся Цевти, нехай лїпше пильнують свого Гібральтару. Є там ще гора, котру колись зможе їм Іспанія кинути на голову.

Докторови не хотїло вже розпитувати, яким би способом доказали Іспанії такого чуда, що двигнули би цїлу гору і кинули

---

[1]) Англїйський посол в Мадритї.

нею, анї не противив ся тим погрозам, що були висказанї з перехвалькою правдивого гідальґа[1]), а відтак розмова й урвала ся, бо нараз віз чогось станув. Візник мусїв спинити конї, бо вулицю заступило було може яких пятьдесять людий, котрі чогось збили ся були в купку.

Ґубернатор кивнув на якогось підофіцира, що там мав надзір. Той підбіг зараз до воза і станув так, як у війску приписано, салютував і чекав, що його будуть питати.

— Що тут такого стало ся? — спитав ґубернатор.

— Ми знайшли тут одного арештанта що спав край дороги — відповів дозорець. Здає ся, що він лиш заснув, а мимо того не можна його розбудити.

— Від коли-ж він тут вже спить?

— Може від години.

— І спить без перерви?

— Так є. Спить без чутя, так, як би був неживий. І тормосимо ним і кололи його, ба й стріляли йому таки коло самого уха з пістолєту, а він нїчого не чує.

— А чомуж хто не пішов по лїкаря до Президія? — спитав ґубернатор.

— Я посилав за ним, але його не було дома, а заким він прийде, то не знаємо, що

[1]) Гідальґо значить то само, що „шляхтич"; є то титул іспанської дрібної шляхти.

з тим чоловіком зробити.

— Занести його до шпиталю

Підофіцер хотів вже виконати приказ, коли доктор вмішав ся до того.

— Позволите мені, пане ґубернатор, розбудити сего упорного спюха? Та-ж і я лікар. Я хотів би приглянути ся близше тому чоловікоп.

— Добре кажете, та-ж то ваш фах. Такого драба буде лічити доктор Антекірт!... Той чоловік має таки на правду щастє.

Они злїзли з воза і доктор підійшов до арештанта, котрий все ще лежав на тім самім місци. В спячім чоловіці слїдно було житє ще лиш по тім, що він тяжко віддихав і що живчик бив в нїм живійше.

Доктор казав присутним трохи відступити ся. Відтак нахилив ся над тіло, що лежало як неживе, шепнув щось до спячого і вдивив ся в него, як коли-б хотів свою власну волю перенести на мозок Іспанця. Опісля підняв ся і сказав:

— То нїчо не значить. Він запав лиш в сон маґнетичний.

— Ей, на правду? — відозвав ся ґубернатор. То дуже цікава річ. А ви можете розбудити його із того сну?

— Нема нїчо лекшого, як то — відповів доктор.

Він дотулив ся чола Карпени, підняв йому повіки і сказав:

— Пробуди ся!... Я так хочу!

Карпена рушив ся і отворив очи, але все ще був заспаний. Доктор потер його кілька разів рукою по лици, щоби відогнати сонливість і вона почала поволи уступати. Карпена встав, але не знав, що стало ся і станув знову в ряді межи своїми товаришами.

Ґубернатор, доктор і Петро Баторий сіли знову до повоза і поїхали дальше до міста.

— А як ви думаєте — спитав ґубернатор — чи той пройдисвіт не був може пяний?

— Мені здає ся, що ні — відповів доктор. — То виглядало зовсім на сомнамбулїзм.

— Але звідки би він у него взяв ся?

— На то я вам пане ґубернатор, мимо найлїпшої волї не можу відповісти. Може той чоловік має вже такий наклін до того. Тепер він вже знову ходить і поки що не дістане нового нападу.

Віз доїхав до валів: в'їхав до міста а відтак впоперек через місто і наконець ста нув на малій площи. над тою частю берега, звідки всїдає ся на кораблї.

Доктор і ґубернатор попращали ся сердечно з собою.

—Ось стоїть „Феррато" — сказав док-

тор і показав на паровий яхт, що колисав ся на филях. — Чей не незабудете на то, що ви обіцяли мені прийти в неділю до мене на корабель на сніданок?

— А вже-ж що не забуду, так само як і ви, любий пане доктор, чей не забудете прийти до моєї резиденциї на обід.

— Буду вам служити.

Вони розійшли ся, а ґубернатор стояв ще на березї і дивив ся, доки аж його гості не сіли на лодку і не відплили до корабля.

Коли по дорозї Петро спитав доктора, чи все удало ся йому так, як він того хотів, відповів той же:

Все!... В неділю вечером прийде К...пена за призволенем губернатора на наш корабель.

О девятій годинї відплив паровий яхт з берега і поплив на північ, а незадовго й гора Гахо, що панує понад сею частию марокканського побережа, щезла у вечірнім сумерку.

Досьвід Доктора.

Подорожний, котрому не сказали, куди пливе корабель, що несе його, і не здогадав би ся, на якім місци землї стає його нога, коли він в Гібральтарі висїдає на беріг.

Насамперед видко беріг, поперериваний многими малими портами, в котрих можуть приставати кораблї, відтак башнї ва-

лових мурів, в котрих є звичайна собі брама, опісля не правильна площа, окружена високими, до горбів припираючими касарнями, наконець кусень довгої, вузкої, кривої вулиці, що називає ся Майн-Стріт.

На початку сеї вулиці, котрої брук при всякій погоді є вогкий, посеред твигарів, пачкарів, людий, що чистять чоботи, продають циґари та воскові сірнички, помежи всілякого рода візками і тачками, повними садовини і других плодів земних, снує ся множество людий з цілого світа: Мальтанці, Портуґальці, Німці — представителї всіляких племен і народів, навіть горожани Сполучених Держав, котрих можна зараз пізнати по їх червоних кафтанах, які носить американська піхота, або синих, які має артелерия, та по шапочках як у пекарчуків, так малих, що вони лиш якимсь чудом держать ся на голові.

То бо й Ґібральтар, бачите! Та Майн-Стріт іде через ціле місто, від брами, що над морем, аж до Порта д'Алямеда. Звідтам іде вона аж до Пунта д'Европа попри двори і зелені огороди, через цьвітники і склади куль, батериї з всілякого рода пушками та через садки з деревиною з ріжних сторін світа. Вулиця та тягне ся чотири тисячі триста метрів, значить ся, майже так само, як довга й ціла гора Ґібральтарська, що виглядає як би верблюд без голови, котрий

присів в піску коло Сан Рокп[1]), а хвіст [illegible]в у море.

Та величезна, скалиста гора виходить від сторони суші, до котрої їжить ся більше як сімсот пушками, що виставляють свої горла крізь множество отворів до стріляня в казематах — Іспанці посьміхуючись, називають їх „бабиними зубами" — а відтак піднимає ся стрімко в гору аж до висоти чотириста двайцять і пять метрів. На долішних убочах гори жиє двайцять тисячів мешканців і шість тисячів мужа залоги, а на самім вершку старої Кальпе є ще й чотироногі мешканці, славні „моноси", безхвості малпи, потомки давнїйших родів, що жили на сім місци і по правдї сказавши, були дїйсними властителями сеї землї. З вершка гори можна опанувати цїлий пролив, можна сторожити цїле марокканське побереже і середземне море з одного боку, а атлянтийский океан з другого. Анґлїйскими дальновидами можна розглянути ся на двіста кільометрів доокола і не уйде їх уваги хоч би яка мала та укрита точка — а як тоті дальновиди добре розглядають ся!

Коли-б „Феррато" яким щасливим случаєм міг би був станути на два дни скорше в ґібральтарськім порті, коли-б доктор Анте-

---

[1]) Іспаньске місто на північи від Ґібральтару. Ґрунт коло того міста пісковатий.

кірт і Петро Баторий за дня були вийшли на беріг та перейшли через браму від сторони моря, коли-б були пішли улицею Майн-Стріт, а відтак брамою Алямеда вийшли поза місто до красних огородів, що тягнуть ся по лївім боцї аж до половини гори, то може би тї події які тут роскажемо, були би скорше і мабудь зовсім инакше закінчили ся.

Дня 19 вересня по полудни сиділо, бачите, в огороді на лавці під деревом двоє людий і обернувшись плечима до пушок, що наставились на порт, розмавляли з собою, але так щоби їх не чули другі, що під ту пору проходжували ся по огороді: то були Сарканїй і Наміра.

Читачі наші мабудь ще того не забули, що Сарканїй хотів зійти ся з Намірою на Сицилії під ту пору, коли відбував ся похід на Касу Інґлезе, котрий закінчив ся смертию Цірона. Сарканїй, довідавшись завчасу, змінив свій плян кампанії, а то було причиною, що доктор на дармо стояв з своїм кораблем через вісім днів під Катанією. Наміра, діставши приказ, виїхала зараз із Сицилії і вернула до Тетуану, де під ту пору перебувала. З Тетуану приїхала до Ґібральтару, куди завізвав її Сарканїй. Она приїхала була вечером, день перед тим, і думала на другий день вертати назад.

Наміра, вірна товаришка Сарканього, була віддана йому душею і тїлом. Она вихо-

вала його в Тріполісі, мов рідна його мати і не опускала його ніколи, навіть і тогди, коли він був посередником правительства і коли вона потайком стояла в звязи з членами секти сенуситів, котрі носились з плянами заняти остров Антекірту.

Наміру вязала з Сарканієм якась ніби матерна любов і то не лиш в души, але й в її ділах і вона була може щирійша для него, як Ціроне, його товариш в доли і недоли. На сам його знак готова вона була допустити ся хоч би й якого злочину, а на його приказ була би без опору і на смерть пішла. Отже Сарканій міг безусловно спустити ся на Наміру, а коли завізвав її до Гібральтару, то длятого, що хотів поговорити з нею про Карпену, котрого міг тепер дуже побоювати ся.

То була між ними перша розмова, від коли Сарканій приїхав був до Гібральтару і вона мала бути одинокою. Вони розмавляли по арабськи.

Сарканій насамперед питав ся щось, а відповідь, яку він на то одержав, уважали обоє за дуже важну, бо від того зависіла їх будучність.

— А Сара?... спитав Сарканій.

— Она в Тетуані добре укрита — відповіла Наміра — можеш бути о ню спокійний.

— Хоч би й тебе там не було?

— Коли мене нема, то її пильнує стара жидівка, котра ані на хвильку не відступає

від неї. Она так як би в криміналї; нїхто не приходить до неї, нїхто й не міг би до неї дістати ся. Впрочім Сара й не знає, що она в Тетуанї, она не знає, хто я і що она в твоїх руках.

— А ти все їй кажеш, що она має віддавати ся?

— Та кажу — відповіла Наміра. — Я не даю її забути на то, що она має бути твоєю жінкою: та й буде.

— Таки мусить бути моєю, і то тим борше, що Торонталїв маєток вже не так значний, як був давнїйше... Гра бідного Сіляса трохи підорвала.

— Тобі його вже не буде потреба, бо ти станеш більшим богачем, як був коли небудь.

— Та я то знаю, Наміро, але вже крайна пора щоби я з Сарою повінчав ся. Менї потреба щоби она добровільно на то пристала, а коли не схоче...

— То я її до того змушу — відповіла Наміра. — Вже я постараю ся о то, щоби она добровільно на то пристала... Можеш спустити ся на мене.

Трудно би було уявити собі відважнїйше і більше дике лице, як воно стало у Марокканки, коли она так говорила.

— Дуже добре, Наміро! — сказав Сарканій вдоволений. — Пильнуйже її добре, а я прийду тобі на поміч, коли буде потреба.

— Хиба-ж ти не хочеш, щоби ми з Те-

туану виносили ся? — спитала Мароккан-ка.

— Розуміє ся, що не хочу, доки аж не буду змушений до того, бо там Сари ніхто не знає і не може знати. Коли-б обставини так склали ся, що ви би мусїли звідтам виносити ся, то я дам тобі завчасу знати о тім.

— Скажи-ж менї тепер, Сарканїє, чого ти мене закликав сюди до Гібральтару?

— Бо мушу поговорити з тобою о справах, о котрих можна лїпше нарадити ся устно, як листовно.

— Кажи-ж, о що розходить ся; коли хочеш, щоби я щось зробила, то зроблю, на то можеш спустити ся.

— Я хотїв тобі сказати, як я стою — відповів Сарканїй. — Панї Баторова десь щезла а її син помер, отже сеї родини я вже немаю чого боятм ся. Панї Торонталева померла, а Сара є в моїх руках. Отже і з сего боку можу бути спокійний. З других осіб, що знали або знають мою тайну, то лиш Сіляс Торонталь, мій товариш, а він мусить то робити, що я схочу; другий же Ціроне, той погиб в послїднім походї на Сицилїї. Отже зі всїх, котрих я тут навів, не зважить ся ані оден щось сказати і не скаже нїчого.

— Отже чого ти боїш ся? — спитала Наміра.

— Бою ся лиш двох людий, щоби вони не вмішали ся, а то одного, що знає частину

моеї минувшости, а другого, котрий чомусь більше мішає ся до мого теперішного житя, як би я того хотів.

Перший то Карпена? - спитала Наміра.

— Він — відповів Сарканій. — А другий то доктор Антекірт, котрого відносини до родини Баторих в Дубровнику були мені вже від самого початку підозріні. Я ще й довідав ся від Беніта, того, що то був за господаря в Санта Ґротта, що отсей чоловік, котрий має кілька міліонів маєтку, хотів при помочи якогось Пескадора, що служив у него, звабити Ціроиа і зловити його. Не що иншого, лиш вони хотіли дістати Ціроиа в свої руки, — бо не могли, бачиш мене зловити — щоби від него довідати ся тайни.

— То й може бути — сказала Наміра. — Для того треба тобі тепер тим більше стерегти ся того доктора Антекірта.

— Передовсім треба конче знати, що він робить, а головно, де він обертає ся.

—То не так легко, Сарканіє, — відповіла Наміра, — бо як я чула в Дубровнику, то він одного дня на однім, а другого на другім кінци середземного моря.

— Він, видко, якийсь такий, як той змий в байці, що йому відотни голову, а йому виростуть за то дві нові — сказав на то Сарканій. — Але то ще не значить, щоби я дав собі шкоду робити, а хоч би мені прийшло ся піти за ним на його остров Антекір-

ту, то я його....

— Коби ти вже раз оженив ся — відозвала ся Наміра, — то не будеш вже бояти ся анї його, анї нікого.

— Правду кажеш, Наміро, але аж до того часу....

— Аж до того часу будемо якось стеречи ся. А всеж-таки з одним буде для нас лїпше: бо ми будемо завсїгди знати, де він обертає ся, а він не може знати, де ми перебуваємо. Але лїпше говорім про Карпену! Чого тобі його бояти ся, Сарканїє?

— Карпена знає о моїх відносинах до Цірона. Від кількох лїт брав він участь у всїх предприємствах, в котрих була моя рука, і він може розповісти....

— Насамперед Карпена сидить під ключем в Цевтї, бо він засуджений на цїле житє на ґалєри.

— То й тїло, Наміро, котре менї не дає спокою.... Карпена може все виповісти на мене, щоби собі добре зробити, щоби дістати ся на волю. То не лиш ми знаємо, що його вивезли до Цевти, то знають і другі — от хоч би той Пескадор, що так зручно учепив ся його на Мальтї. Той чоловік може подати доктореви спосіб, як би то Карпени приступити, він готов за добрі гроші купити тайну, ба, він може помогти йому утечи з Презилія. То так річ можлива, що менї вже нераз приходило на гадку, чому він того досі не

зробив.

Сарканій, чоловік інтеліґентний, таки зовсім добре здогадував ся, що доктор задумував зробити з Іспанцем; він міркував дуже добре, чого йому стерегти ся.

Наміра мусїла таки признати, що Карпена в сїм положеню, в якім під ту пору находив ся, міг стати дуже небезпечним.

— Волїло би було його лихо взяти, як Цірона — відозвав ся Сарканій з пересердя.

— А хиба-ж не могло би то стати ся в Цевтї, що не стало ся на Сицилії? — сказала Наміра холоднокровно.

Сл і вийшло ясно питане. котрого обом сторонам було треба. Наміра розповіла відтак Сарканьому, що з Тетуану до Цевти не далеко, не більше як двайцять миль, бо Тетуан лиш трохи дальше на полудни від арештантської кольонії та від марроканьского побережа; она могла би пійти туди за кождий раз, коли-б того було треба. Позаяк арештанти по найбільшій части роблять коло доріг, або ходять по місті, то не було би трудно зійти ся з Карпеною, котрий преці знав Наміру. Можна би йому сказати, що Сарканій хоче помогти йому утечи з Президія, можна би підсунути йому пару крейцарів яко якийсь додаток до звичайної поживи арештантської. А коли-б Карпена наїв ся тогди затроєного хлїба або яких овочів та погиб, то хто би тим журив ся і доходив, що йому стало ся?

Було би одного злодія менше в Президіо; ґубернатор не робив би собі з того нічого, а Сарканій не потребував би тоди побоювати ся ані Іспанця, ані доктора Антекірта, котрий конче хотів дізнати ся його тайни.

З тої розмови ось що показало ся: Підчас коли одні хотіли дати Карпені нагоду до втечі, то другі не хотіли до того допустити і воліли би були виправити його перед часом до карної кольонії на тамтім світі, звідки годі вже вернути.

Коли так умовили ся, вернув Сарканій з Наміррою до міста і там розійшли ся. Ще того самого вечера поїхав Сарканій до Іспанії щоби там зійти ся з Сіласем Торонталем, а Наміра казала перевезти ся на другий день на тамтой бік ґібральтарского заливу, щоби в Альґезірас сісти на корабель пакунковий, що робить правильну службу межи Европою а Африкою.

Саме коли пароход виплинув з порту, розминув вся він з яхтом прогульковим, котрий плив до ґібральтарского заливу, щоби тут стануть на анґлійских водах.

То був „Феррато“. Наміра пізнала зараз той корабель, бо она добре придивила ся йому, коли він ще стояв в Катанії.

— От тобі й доктор Антекірт! — сказала она сама до себе. — Добре казав Сарканій, що грозить небезпечність і то близька!

В кілька мінут опісля прийшла Маро-

кканка до Цевти. Заким мала вернути до Тетуану, хотіла она ще постарати ся о то, щоби могла як зійти ся з Карпеною. Плян її був дуже простий і мусів би був удати ся, коби лиш стало часу на його виконанє.

Коли бо справа була більше запутана, як то Наміра могла знати. Карпена скористав з того, що доктор вмішав ся підчас першої своєї гостини в Цевті і зробив ся слабим, хоч настілько, що його на кілька днів всадили до арештантського шпиталю. Наміра ходила отже попід шпиталь, але не могла туди дістати ся. Лиш одним она потішала ся, що так само, як она, так і доктор Антерікт та його аґенти не могли його бачити. Отже она розважила собі що нема ніякої небезпечности. А також і того неможна було побоювати ся, щоби він втік, бо не ходив на роботу коло доріг.

Наміра однакож ошибнула ся в своїх здогадах. Як раз то, що Карпена пішов до шпиталю, мусіло бути догідним для плянів доктора і причинити ся до того, щоби они удали ся.

Дня 22 вересня станув „Феррато" в Ґібральтарскім заливі, в котрім аж надто часто дують всхідні і полудневo-західні вітри. Але яхт мав там стояти лиш до слідуючого дня, значить ся, до неділї. Скоро доктор і Петро вийшли на другий день на беріг, пішли зараз на почту при улици Майн -Стріт, де на них

чекали листи.

Один з них був від докторового аґента на Сициліі, а нім стояло що по від'їзді „Феррата" Сарканій не показав ся ані в Катанії, ані в Мессині, ані в Сиракузі

Другий походив від Поента Пескадого і був призначений для Петра Баторого. Пескаде доносив, що йому вже значно ліпше і що з рани не лишить ся ані сліду. Доктор Антекірт може його зовсім спокійно покликати знов до служби разом з Капом Матіфу, котрий обом панам передає свій глубокий поклін яко Геркулес „на урльоні".

Третий лист знову приніс Люїджови вість від його сестри Марії. Сей лист подобав більше на такий, як би його писала журлива мати а не любяча сестра.

Коли-б так доктор і Петро вийшли були на трийцять і шість годин скорше на прохід до огородів, то були би тут зійшли ся з Сарканїєм і Намірою.

Сей день був призначений на то, щоби наповнити комори „Феррата" вуглем при помочи тягарових підойм, що набирають його з плаваючих маґазинів, привязаних до берега. Набрано також свіжої води, по части на потребу кухні на „Ферраті". Все вже було готове, коли доктор і Петро, що вечеряли в однім з готелів, вертали на корабель раз втій хвили, коли з пушки дали знак щоби замикати брами міста. В Гібральтарі пильнують

того так совісно і строго, як би у якій вязниці в Норфольку або в Каєнні.

Але „Феррато“ не відпливав ще сего вечера. Він не потребував більше як дві години, щоби переплисти через пролив і для того приплив аж на другий день о осьмій годині рано. Скоро відплинули так далеко, що їх не досягали вже кулї анґлійских батерий котрі під ту пору вправляли ся в стріляню, пустив ся „Феррато“ повною парою до Цевти. Пів до десятої станув корабель під горою Гахо, але що під ту пору віяв північно-західний вітер, то він вже не міг ставати в тім місци, де стояв три дні тому назад. Капітан повернув тогди кораблем на другу сторону міста, до меншої пристани і тут станув яхт трохи подальше від берега.

В чверть години опісля вийшов доктор на малу греблю. Наміра, котра слідила за кождим рухом корабля, побачила його. Доктор, що лиш в сумерку видів Марокканку на базарі в Котарі, ледви чи був би її пізнав, але она, що виділа доктора нераз в Ґружу і Дубровнику, знала його дуже добре. Она постановила собі не спускати його з ока через цілий час, доки він буде перебувать в Цевтї.

Ґубернатор і його ад'юнтант чекали вже на доктора на березї.

—Витайте любі гостї! — відозвав ся ґубернатор. — Здає ся, що той напэд трохи вже ви мої бодай на цілий день....

— Але не скорше, пане ґубернатор, аж ви будете у мене в гостях. Не забувайте, що на вас жде снїданок на „Ферраті“.

— Ну коли вже жде, любий пане доктор то булоб не-чемно, щоби він ждав ще довше.

Доктор і його гостї сїли за лодку і поплили до корабля. Стіл був обильно заставлений, а всї засїли до него і живили ся, віддаючи честь господареви.

В часї снїданя вела ся розмова головно про управу кольонії, про звичаї та обичаї мешканців, і про відносини іспанських мешканців до місцевих. Лиш от так мимоходом спитав доктор про того арештанта, котрого два чи три дни тому назад розбудив з маґнетичного сну на гостинци, що веде до резиденції.

— Він десь нїчого собі не пригадує? — спитав доктор.

— Нїчого — відповів ґубернатор. — Впрочім він тепер не робить коло направляня дороги.

— А деж він? — спитав доктор, трохи занепокоєний, що однакож лиш Петро міг добачити.

— Він тепер в шпитали — відповів ґубернатор. — Звас славний чоловік. Тепер пошкодив його цїнному здоровлю.

— Хто він може бути?

— Він Іспанець, називає ся Карпена, простий убійник, не варт того, що ви ним інте

ресуєте ся, пане Антекірт ; не було би шкоди для Президія, коли-б він і помер.

Відтак зійшла бесіда на що иншого. Докторови очевидно ніяково було говорити все лиш о арештанті і його недузї, бо й так мали його за кілька днів випустити із шпиталю.

По снїданю випили ще каву на горі на корабли, та закурили собі циґара і папіроси. Опісля просив доктор ґубернатора, щоби вже ішов з ним. Він готов вже оглядати іспанську енкляву та буде ходити з ним хоч би й цїлий день.

Ґубернатор приняв охотно се предложене і мав аж до обідної пори досить часу обводити доктора по кольонії.

Доктор і Петро Баторий оглядали отже докладно цїлу енкляву, місто і його околицю. Все, навіть найдрібнїйші річи в арештах і казарнях мусїли видїти.

Того дня — а була то недїля — були арештанти, розуміє ся, вільні від роботи, а доктор міг оглядати їх серед нових обставин. Карпену побачив лиш тогди, коли переходив через одну салю в шпитали; здавалось, що доктор не конче зважав на него.

Доктор задумав вертати ще тої самої ночи на Антерікту, але хотів ще більшу часть вечера перебути у ґубернатора.. Около шестої години зайшов він до резиденції, де чекав вже на него пишний обід яко відплата за снїданок у него перед полуднем.

Розуміє ся, що Наміра ходила всюди слїдом за доктором, в містї і поза містом; він анї здогадував ся, що хтось так пильно за ним слїдить.

Обід минав серед загальної веселости. На обід було запрошених також кількох офіцирів з своїми жінками, та двох чи трох купцїв, а всї були раді з того, що могли видїти доктора Антекірта і говорити з ним. Доктор розповідав богато про свої подорожі по Всходї, по Сирії і Арабії, та північній Африцї. Відтак зійшла бесїда знов на Цевту, а доктор таки не видержав, щоби не висказати ґубернаторови похвали за його знамените правлїнє в іспаньскій енкляві

— А чи вам не приходить ся иноді трудно допильнувати арештантів? — додав він.

— Для чогож так питаєте ся, любий пане доктор?

— Бо менї здає ся, що ті люди пробують нераз утїкати. Кождий арештант, бачите, думає більше о тім, як би утечи, як його дозорець о тім, щоби до того не допустити, а з того виходить, що арештант знайде все нагоду до втечі. Мене би то й не здивувало, як би ви менї сказали, що нинї, вечером при перегляді показує ся, що котрогось з них нема.

— Того нїколи не буває! — відповів ґубернатор. Та й куди іти таким втїкачам? Дорога морем зовсїм для них замкнена. Утїкати

в глубину краю межи дикі племена марокканьські було би дуже небезпечно. Отже арештанти наші сидять спокійно в Президіо, хоч не звеликої приятности, але з розуму.

— Коли так, то вам, пане ґубернатор, хиба пожелати щастя, бо готово ще так бути, що стережене арештантів стане ще труднійше, як доси.

— До чогож ви то говорите, пане доктор? — спитав один з гостий, котрого ся розмова особливо інтересувала, позаяк то був доктор карного заведеня.

— До того мій пане — відповів доктор — що розсліди о маґнетичних з'явищах поступили вже значно наперед, що ті з'явища можна викликувати в кождім чоловіці, і на конець до того, що впливи підданя збільшають ся з кождим днем та доводять не до аби чого небудь иншого, лиш до заступленя одної особи другою.

— А як же би то могло бути в отсім случаю? — спитав ґубернатор.

— Мені видить ся, що всім случаю не буде иншої ради, лиш пильнувти дозорців мало що не так само, як арештантів. Я був сьвідком на моїх подорожах так незвичайних подій, що від того рода чудовищних з'явищ сподіваю ся всего. У вашім інтересї є не забувати, що коли якийсь арештант під впливом чужої волї може не свідомо втече, то й дозорець під таким самим впливом може йому

так само несьвідомо позволити втікати.

— Поясніть же нам, коли ваша ласка, що то є тото небувале доси з'явище — відозвав ся директор карного заведеня.

— Дуже радо, пане директор, на приміpі найліпше то зрозумієте, що я кажу - відповів доктор Антекірт. — Подумайте собі: що якийсь дозорець мав би вже з природи наклін піддавати ся маґнетичному, або що одно і то само, гіпнотичному впливови, і припустім дальше, що якийсь арештант міг би зробити на него такий вплив.... Отже видите, від тої хвилї запанував би арештант над дозорцем, казав би йому то робити, що він би хотів, казав би йому туди іти, куди би йому сподобало ся, змусів би його отворити йому вязницю скоро би лиш викликав в нім таку гадку.

— Правду кажете — відозвав ся на то директор — але то все може стати ся лиш під одним услівем: він би мусів насамперед наслати сон на дозорця....

— Ви в тім ошибаете ся, пане директор — відповів доктор — бо можна все робити в станї притомнім, а мимо того буде дозорець дїлати несьвідомо.

— Як то? Ви то кажете?...

— Я то кажу і охотно докажу то, що арештант, виконуючи маґнетичний вплив, може сказати до свого дозорця: Того а того дня о тій а тій годинї, зробиш то а то, а дозорець і зробив! Того дня принесеш менї клю-

чі від мої келї, він їх принесе! Того а того дня отвориш мені браму Президия, а він її отворить! Того а того дня я буду переходити попри тебе, а ти не будеш того зовсім видїти.

— Таки в притомнім станї?

— В зовсім притомнім!

На ті слова доктора настало межи присутними зле укрите порушене недовірюваня.

— А таки то щира правда, що сказав доктор — відозвав ся Петро Баторий — бо й я сам видїв подібні з'явища.

— Хибаж можна матеріяльність одної особи усунути зовсім поглядом другої особи? — спитав ґубернатор.

— Можна зовсім — відповів доктор.— Декотрим людям можна так запаморочити їх ум, що они возмуть сіль за цукор, молоко за оцет або за звичайну воду. У кого наклін до привидів у того все можливо, того мозок піддасть ся всякому впливови.

— Менї видить ся, пане доктор — відозвав ся ґубернатор — що вискажу гадку всїх моїх гостий, коли скажу, що в такі річи можна повірити хиба тогди, коли їх видить ся.

— І тогди ще трудно — докинув хтось з присутних, чоловік очевидно дуже недовірчивої натури.

— Шкода — говорив ґубернатор дальше— що ви лиш так короткий час побудете в Пешті, а то може би ви могли нам при нагодї показати такий досьвід.

— Певно, що можу — відповів доктор.

— Може й зараз?

— Хочби і зараз.

— А то як?... прошу, скажіть.

— Ви, пане ґубернатор, мабудь ще не забули — говорив доктор — що одного з арештантів в Президіо знайшли три дни тому назад спячого на гостинци, як до резиденції, та що той його сон, як я вам вже то казав, був маґнетичний.

— Зовсім так — відозвав ся на то директор карного заведеня — той чоловік тепер в шпитали.

— Ви собі чей пригадаєте, що то я його пробудив, а дозорець уживав всіляких способів і не міг того зробити.

— Правда.

— Та подія викликала вже меже мною а арештантом.... зараз, як то єму на імя?

—Карпена.

— Межи мною а Карпеною звязь, котра зовсім піддала його моїй волі.

— Коли він стоїть перед вами.

— Ні, хоч би ми один другого й не виділи.

— Хоч би ви були тут посеред нас, а він там в шпитали? — спитає ґубернатор.

— Так є, а коли схочете видати приказ, щоби того Карпену пустити на волю, щоби отворити йому всі двері в шпитали та у вязници, знаєте, що він тогди зробить?

— А що-ж? вимашерує — відозвав ся ґубернатор і розсьміяв ся.

— Ні, мої панове, відповів доктор Антекірт дуже поважно — той Карпена „вимашерує“ аж тогди, коли я йому прикажу і він буде лиш то робити, що я йому скажу.

— Що-ж на примір?

— Ну коли вийде із вязниці, то я піддам йому, щоби він ішов сюди, до вашої резиденциї, пане ґубернатор.

— Щоби сюди прийшов?

— Сюди, на отсе місце, коли схочу і він буде домагати ся, щоби йому було вільно поговорити з вами.

— Зі мною?

— З вами, а коли не будете уважати того за щось невідповідного, то я піддам йому гадку, щоби він уважав вас за якусь иншу особу.... от, припустім, за короля Альфонса XII.

— За його величество короля іспанського?

— Так, пане ґубернатор, і він буде вас просити....

— Помилуваня?

— Так, помилуваня, а коли й того не будете уважати за невідповідне, то ще й ордер хреста Ізабелї.

На сї послїдні слова доктора почали знов всї сьміяти ся.

— І той чоловік буде то все робити на

яві? — спитав директор карного заведеня.

— Так само на яві, як і ось ми тут всі.

— Ні!... Ні! Я тому не вірю, то не може бути — відозвав ся ґубернатор.

— Спробуйте!... Прикажіть, щоби Карпенї позволили все зробити, що він схоче... Для більшої певности прикажіть, щоби один або двох дозорців ішли за ним здалека, скоро він вийде з вязниці... Він буде все те робити, що я скажу.

— Згода, а коли хочете...

— Зараз буде пів до осьмої — відповів доктор, глянувши на свій годинник. Може о девятій годині?

— Таки так, а по досьвідї..

— По досьвідї верне Карпена спокійно до шпиталю і навіть не буде знати, що стало ся. Ще раз вам то кажу — і то є заразом одиноке поясненє, яке можна дати на се з'явище — що Карпена буде дїлати під впливом суґестії „підданя” яке від мене виходить, а поправді, то не він то все робить, але я.

Ґубернатор, котрий очевидно не хотів тому всему вірити, написав кілька слів, даючи приказ старшому дозорцеви Прозипія, щоби асистентови Карпенї позволили зовсїм свобідно ходити, куди хоче; треба лиш здалека іти за ним. Ту карточку заніс зараз один з ад'ютантів до вязниці.

Коли обід скінчив ся, встали гості від

стола і на запрошене ґубернатора пішли всї до великого сальону.

Розуміє ся що розмова ще і тепер вела ся про всілякі з'явища маґнетизму або гіпнотизму, котрі, як звістно, викликують всілякі погляди і мають так само богато таких, що в них вірять, як і таких, що не вірять. Коли подано каву і розходив ся дим від циґар та папіросів, — а Іспанці, як загально звістно, люблять такі річи — розповів доктор двайцять таких случаїв, при котрих він був свідком, або котрі сам виконав в часї своєї практики лікарської. Всї ті случаї були дуже імовірні і неоспоримі, а мимо того они якось не могли нікого переконати.

Він доповнив своє оповідане ще тим, що сказав, що законодавцї, криміналїсти та власти судові будуть мусїли таки на добре взяти під розвагу можливість суґестиї, бо її можна легко використати до всілякого рода злочинів. При помочи сего переношеня гадок могли би безпечно настати такі випадки або були би доконані такі злочини, котрих виновників не можна би ніяк викрити.

Нараз , на двайцять і сїм мінут перед девятою годиною, перестав доктор розповідати і сказав:

— Карпена виходить всїй хвили із шпиталю.

В мінуту пізнїйше відозвав ся знову:

— Тепер переходить через браму вязницї.

Голос, яким він вимовив ті слова, зробив на присутних велике враженє, лиш один ґубернатор покивував недовірчиво головою.

Розмова розпочалась на ново, один був против доктора , другий за ним, всї говорили нараз, аж на пять мінут перед девятою доктор перебив розмову і сказав:

— Карпена стоїть під брамою від резиденції!

Майже втій самій хвили увійшов слуга до сальону і дав знати ґубернаторови, що якийсь чоловік в арештантскім одїню хоче конче зним говорити.

— Скажи йому, най іде сюди — відповів ґубернатор, котрий в виду такого факту перестав вже очевидно недовіряти.

Била як раз девята година, коли Карпена показав ся в дверех сальону. Здавало ся, як коли-б він нікого з присутних не видів, хоч мав зовсїм отверті очи та ішов просто до ґубернатора. Станув перед ним на колїна і відозвав ся:

— Найяснїйший Пане, помилуйте мене!

Ґубернатор змішав ся, як коли-б сам був під впливом якогось привиду, і не знав, що має йому відповісти.

— Можете його зовсїм спокійно помилувати, — відозвав ся доктор усьміхаючись — бо він не буде зовсїм того памятати.

— Знай мою милість! — відповів ґубернатор з повагою іспаньского короля.

Найяснійший Пане, додайте ще до вашої милости ордер хреста Ізабелі! — просив Карпена, стоячи все ще на колінах.

— Даю тобі хрест!

Карпена став тепер робити руками так, як коли-б він брав від губернатора поданий йому хрест і припинав собі до грудий. Відтак встав, та ідучи взад, вийшов із сальона.

Тепер вже були всї присутні переконані і вийшли з ним аж до брами від Президії.

— Я піду за ним; хочу видїти, як він буде вертати назад до шпиталю — відозвав ся губернатор, котрий сам своїм очам не хотів вірити.

— Ходїть! — сказав доктор.

Губернатор, Петро Баторий, доктор Антекірт, а знпм й кілька других осіб пустились тою самою дорогою що й Карпена, котрий ішов до міста. Наміра, котра не спускала його з очий, від коли він вийшов був із вязниці, ішла нишком за всїма та уважала добре на все, що діяло ся.

Ніч була досить темна. Іспанець поступав правильним кроком та не надумуючись ішов гостинцем дальше. Губернатор і всї, що йшли з ним, держались на трийцять кроків від Карпени: оба дозорцї з Президія котрі дістали були приказ не пускати Карпени з очий, ішли також разом з ними.

Гостинець, підходячи до міста, іде понад залив, котрий по сім боцї Цевти творить дру-

гий порт. На темній воді, що здавалась як би непорушлива, показав ся відблеск двох чи трох сьвітел. Они добувались із каютових вікон та походили від сиґналових ліхтарень „Феррата", котрого вид як би збільшений показував ся серед темноти на овиді.

Коли Карпена вчинив ся проти корабля, зійшов нараз з гостинця і взяв ся на право, де кілька скал виставало може на яких дванайцять стіп понад море. Якийсь знак доктора, котрого ніхто не добачив, — а може лиш сама його воля — спонукала Іспанця змінити свою дорогу.

Дозорці мали велику охоту пустити ся за Карпеною, щоби звести його на добру дорогу, але ґубернатор котрий знав добре, що сюди не можна втечи, дав їм знак, щоби они дали йому спокій.

Карпена станув на одній із скал, як коли-б його встромила там якась невидима сила. Коли-б був хотів піднести ноги і рушити ними, то був би не міг. Воля доктора так прикувала його до землї.

Ґубернатор дивив ся на него через кілька хвиль, а відтак звернувшись до свого гостя, сказав:

— Таки правда, мій любий пане доктор! Чи хочеш чи не хочеш, мусиш вірити, коли таке видиш на власні очи.

— Отже ви тепер вже переконані, пане ґубернатор, так на правду переконані?

— Ще й як переконаний о тім, що є річи, в котрі не розважаючи, треба вірити. Тепер же пане доктор Антекірт, зробіть так, щоби той чоловік вертав зараз до Президія. Альфонс XII. так приказує!

Ледви що ґубернатор то сказав, коли Карпена навіть не крикнувши кинув ся стрімголов у воду. Чи то був лиш припадок? Чи може самостійне, добровільне діло? А може він якимсь щасливим случаєм видобув ся з під власти доктора? Ніхто не міг би був на то відповісти.

Всї вибігли на скалу, а цозорції збігли таки аж до самого заливу. З Карпени ані слїду. Надплило скоренько кілька людий рибацких, приплив також і паровий яхт.... Даремні труди: не знайдено навіть тіла арештанта; струя видко, вхопила його і понесла на широке море.

— Дуже менї жаль, пане ґубернатор— відозвав ся доктор Антекірт, що наш досьвід так сумно закінчив ся, а годї було то передвидіти.

— Як же ви поясните отсю пригоду?— спитав ґубернатор.

— Так, що при виконуваню того переношеня волї, котрого сили не можна ніяк заперечити, є ще якась перерва. Я о тім не сумнїваю ся, що той чоловік вирвав ся менї на хвилю з під власти, чи то наслїдком якогось завороту голови, чи може наслїдком я-

кихсь инших обставин, та упав із скали. А велика шкода, бо ми стратили в нїм дуже цїнне медиюм.

— Стратили хиба лиш одного падлюку і нїчого більше — відповів ґубернатор фільософічно.

То була цїла похоронна бесїда, яку виголошено Карпенї.

Доктор і Петро Баторий попращали ся тепер з ґубернатором. Они мусїли досвіта відпливати до Антекірти і длятого спішили ся, щоби подякувати свому господареви за щиру гостину, якої зазнали від него в іспанській кольонії.

Ґубернатор стиснув докторови сердечно руку, пожелав йому щасливої дороги, попросив ще, щоби він знову колись загостив до него, а відтак вернув до резиденції.

Може хтось подумав би, що доктор надужив довіря ґубернатора Севти. Добре, нехай же осудить і скритикує його поступоване при сїй пригоді! Але й не треба того забувати, яким плянам посьвятив ґраф Матій Сандорф цїле своє житє, та й того, що він сказав одного разу: „Тисячі доріг - а одна цїль!"

То, що як раз стало ся, була лиш одна із тисячів доріг, котрою треба було іти, щоби осягнути цїль.

В кілька хвиль опісля забрала лодка з „Феррата" доктора і Петра на корабель.

Люїджі повитав їх на зводжених східцях.

— Де той чоловік?... — спитав доктор.

— Після вашого приказу чекала наша лодка при споді тих скал і вхопила його зараз скоро він лиш упав в воду. Він спить собі тепер під ключем в однїй із кабін на переді корабля.

— Нїчого не говорив ? — спитав Петро.

— Та й як було йому говорити?...Він робив все як би в снї, та й не знає, що робив.

— Добре! — сказав на то доктор. — Я хотїв так, щоби Карпена упав із скали у море, і він упав!.., Я хотїв, щоби він заспав і він спить.. Коли схочу, щоби він пробудив ся то він пробудить ся!... Тепер, Люїджі, весело в дорогу!

Машина була вже повна пари, якор борзо підтягнули. За кілька хвиль виплив „Феррато” на широке море і поплив до Антекірти

Сімнайцять разів.

— Сімнайцять разів?

— Сімнайцять разів.

— А так!.. Червона сїмнайцять разів обминула.

— Здавалось би, що не може бути, а прецї так є.

— А грачі таки завзяли ся?

— Банк загорув більше як девять сот тисяч франків!

— При рулеті чи при трант е каран[1]).

— При трант е каран.

— Від пятьнайцяти літ, тут такого не видали.

— Від пятнайцяти літ, трох місяців і чотирнайцяти днів, — відповів холоднокровно старий грач, що належав до славетної кляси скупачів. — Так, мій пане, та й дивна обставина — то було літом, дня 16 червня 1867... Я би знав щось о тім розповісти.

Оттака більше меньше вела ся розмова в присїнку і підсїнях відділу для чужинців в Монте Карло вечером, дня третого жовтня, вісім днів по втечи Карпени з іспаньского заведеня карного.

Серед сеї товпи грачів, мужчин, жінок всілякої народности, всілякого стану, всілякого віку аж гуділо від одушевленя. Всї були би таки найрадше так величали червону, як величають в Епсомі або Льошанї того коня, що виграв першу нагороду. Для тих пройдисвітів, що сходять ся що дня до малого князівства Монако із старого і нового сьвіта значила черга сїмнайцять разів майже то само, що якась полїтична подія, котра зворушує европейську рівновагу.

[1]) „Трант е каран" — гра в карти, при котрій не сміє бути менше очок як 30 (трант), а більше як 40 (каран).

Чей кождий повірить, що по тій грі лишило ся на побоєвищи много жертв, гроший в банку була зн.чна сума. В поодиноких громадках оповідали собі, що майже міліон — а з того можна було вносити, що майже всї, що то собі розповідали, стратили там свої гроші.

Особливо же два чужинцї мусїли лишити на зеленім столї значні суми. Они оба сходили тепер в присїнку сходами в долину, щоби зайти в тїнь, яка вкривала терасу, що приладжена до стрілянь голубів. Оден з них держав ся остро, холоднокровно, хоч в нїм аж кипіло від великого зворушеня, другий же з розчухраним волосєм, виглядав з лиця, як той, що зійшов з розуму, або котрого взяла ся страшенна розпука.

— Отся проклята гра коштує нас більше як чотириста тисячів — відозвав ся старший зних.

— Можете спокійно сказати, що чотириста тринайцять тисячів — відповів молодший голосом касієра, котрий нїби лише що зрахував більшу суму.

— Тепер остало ся менї ледви двіста тисячів франків — відозвав ся перший грач знову.

— Лиш сто тисячів вісїмдесять і три — відповів другий з своїм упорним спокоєм.

— Та й тілько!... з тих двох міліонів, які я ще мав, коли ви мене зневолили іти

за вами.

— Міліон сімсот сімдесять і пять тисячів франків.

— І то до двох місяців.

— До місяця і шіснайцять днів.

— Сарканїс! — відозвав ся старший, котрого холоднокровність його товариша ще більше дразнила, як то, що він як би на глум все так точно рахував.

— Чогож вам треба, Сілясе?

Отже то були Сіляс Торонталь і Сарканій, що так з собою розмовляли. Від часу свого виїзду з Дубровника, до трох місяців, зруйнували ся зовсїм, або були бодай близькі того. Сарканій, пропутавши всю ту суму, яку дістав був в заплатї за свою підлу зраду, приїхав був до Дубровника, щоби там навязати знову зносини з своїм давним спільником. Оба разом з Сарою виїхали з міста, а Сарканій намовив відтак Сіляса Торонталя до того, що він взяв ся до гри. Але щасте в грі не завсїгди одинакове, і для того його майно в короткім часї дуже зменшило ся. Можна таки сказати, що Сарканьому не прийшлось трудно зробити з банкіра, котрий і без того вже давнїйше пускав ся на сміл[і] шпекуляції і нераз вже здавав ся в справах фінансових лиш на слїпе щасте, грача і правильного гостя кружків та пор картярських.

Та й як було Сілясеви Торонталеви то-

му операти ся? Хиба-ж він не був тепер більше, як коли небудь, в руках свого давного фактора тріполітанського? А хоч між ними була нераз і сварка, то все-ж таки Сарканій умів привязати його до себе якоюсь такою силою, котрій годі було Торонталеви оперти ся. Сіляс Торонталь упав вже так низько, що йому не ставало моральної сили до опамятаня ся а Сарканій ані одробинки не зважав на то, що Торонталь хотів иноді видобути ся з під його власти. Його брутальні відповіди, його неоспоримі доказп змушували Сіляса Торонталя за кождий раз покорити ся йому.

Коли оба союзники виїхали з Дубровника серед добре нам звісних обставин, було їх першим старанем, щоби примістити Сару в безпечних руках Наміри. В далеко положенім Тетуані, поза марокканською границею, було би дуже трудно: коли таки зовсім не можливо, її відшукати. Там то неподатлива товаришка Сарканього постановила собі зломити волю молодої дівчини і зневолити її, щоби она пристала на одружене з Сарканієм. Молода дівчина, не забуваючи на Петра, стояла доси непохитно при своїм. Але чи вбудучности моглаби она тому оперти ся?

Сарканій тимчасом не переставав додавати охоти свому спільникови, щоби він пробував щастя в грі, хоч і він сам стратив

в ній все своє майно. У Франції, в Італії, та Німеччині, по всіх осередках, де сліпе щастє у всіляких видах дає нагоду, на біржах, на перегонах, в клюбах картярских головних міст, на водах і в морских місцях купелевих — всюди слухав Сіляс Торонталь намови Сарканього а наслідки того були такі, що майно його скоренько змаліло до кілька сот тисячів франків. Підчас коли банкир ставив на карту власні гроші, то Сарканій грав за гроші банкира, а через ту подвійну страту заганяли ся оба з подвійною скоростию в біду. Карта падала все против них і для того шукали вони щастя на кождім поли. Наконець пішла на бакарат[1]) більша часть тих міліонів, що припала їм з майна ґрафа Сандорфа, а двір на Страдоне в Дубровнику треба було чим скорше продати.

Коли вже пустили ся були в ті підозріні круги картярські, де „Rien ne va plus" крупієрів[2]) іде рука в руку з „corriger la fortune", взяли ся на конець, щоби бодай трохи своє відбити, до рулєти і трант е каран. А хоч і тут їх так само, як і давнійше, обдерли, то бодай мали то вдоволенє, що самі завзяли ся вести борбу зі щастєм, котре від них утікало.

З отсеї то причини сиділи они вже від

[1]) Французька гра в карти, при котрій на карту ставить ся велику суму.

[2]) Крупіє —слово французьке — значить: помічник того, що при грі в карти або рулєту держить банк.

трох неділь в Монте Карло. Майже не відступали ся від зелених столів в клюбах; пробували найневиннійших способів, ставили на поля, котрі як би на умисно найменше вигравали; доходили того, як обертає ся цилїндер рулєти, бо рука крупєра звичайно ослабає в послїдній чверти години; обчисляли, котрі числа найбільше не хотять виходити; слухали рад виcлужених мантіїв, з котрих робили ся учителї гри; робили, що лиш могли, а навіть брали ся до всяких чарів, котрі не мають ніякого значіня, а роблять лиш з грача нїби дитину, котра ще не має розуму, нїби дурноватого, що вже стратив розум. Та колиб то ще лиш ставити гроші на карту! А то нї, грач ще й томить свого духа, бо робить найдурнійші комбінації та виставляє себе на нечесть, перебуваючи в дуже мішанім товаристві.

Коротко сказавши, в наслїдок того вечера, котрий в монтекарлївськім календари варто було червоно зазначити, в наслїдок того упору, який заставив їх при „трент е карант" ставити по черзї сїмнайцять разів на червону карту, остала ся обом кумпанам скромненька сума двіста тисячів франків. Иншими словами сказавши, нужда заглядала вже їм в очи.

Але хоч вони майже вже були зруйновані, то все ще не стратили розуму і коли на терасї розмавляли, могли побачити одно-

го якогось грача, котрий біг простоволосий через парк і кричав:

„Ще крутить ся!... Ще крутить ся!...“

Тому нещасливому здавало ся, що він поставив на якийсь нумер, котрий мав вийти, але циліндер, як став крутити ся, так і крутить ся і буде крутити ся до суду-віку... Бідачиско зійшов з розуму.

— Ну, що-ж Сілясе, чи ви вже успокоїли ся? - спитав Сарканій свого спільника. — Беріть собі науку з отсего божевільного, що не треба ніколи тратити голови.... На жаль, то правда, що ми не мали щастя, але воно нам ще покаже ся, бо мусить показати ся, хоч би ми й пальцем не рушили.... Навіть не старайме ся його поправляти. То небезпечно і нічого не поможе.... Преці карта не може добре бити, коли вона зле іде, а так само не може зле бити, коли добре іде... Зачекаймо, аж і на нас прийде, а тогди не пустимо вже щастя з своїх рук.

А чи слухав Сіляс Торонталь тої ради — дурної ради, як і всї докази, коли розходить ся о гру на сліпе щасте? —Ні, не слухав! Він був зовсїм прибитий, а у него було на думці лиш одно бажане, позбути ся Сарканього і щесь так утечи, що й слух за ним пропав. Але у такого неспокійного чоловіка того рода прояви волї не могли довго устоятись. Впрочім і Сілясів кумпан не спускав його з ока. Заким би Сарканій зовсїм

його покинув, мусїв би насамперед ожениги ся з Сарою. Тогди готов він був розлучити ся з Сілясем Торонталем, забути на него і навіть не згадувати про то, що колись таке слабе сотворіне, та що колись оба разом прикладали свої руки до поганої справи. Але аж до того часу мусїв банкир зависїти від него.

— Ми якось за надто не мали нинї щастя, Сілясе, — відозвав ся Сарканїй знову — то мусить бути инакше.... Завтра мусить щасте до нас навернути ся.

— А коли й ту марницю програю, яка менї ще липила ся? — спитав Сіляс Торонталь, що надармо старав ся не слухати нужденних рад свого товариша.

— То все ще останесь нам Сара Торонталївна — відповів Сарканїй живо. — Вона то ще найлїпша карта в наших руках. Лїпшої понад ню хиба нема.

— Так!... Завтра!... Завтра!... — відозвав ся на то банкир, котрий був вже в такім станї, як той грач, що готов і головою наложити.

Оба вернули відтак до свого готелю, що стояв в половинї дороги з Монте Карльо до Кондамінї.

Порт в Монако, котрий тягне ся від пригірка Фончінана аж до форту Антоан, є досить отвертий і виставлений на північно-всхідні і полудново-всхідні вітри. Порт той заокруглює ся межи скалою, на котрій сто-

їть столиця малого князївства, а вижиною, на котрій є готелї, двори і всякі заведеня в Монте Карльо, під обніжем величавої гори Агаль, з котрої вершка, високого на тисячу і сто метрів, прекрасний вид на лїґурийські побережа. Місто, в котрім жиє яких тисячу двіста людий, виглядає як би лежало перед Монаком на столї, окруженім з трох боків морем, і майже губить ся серед вічної зелени пальм, ґранатів, сикоморів, оранжів і цитрин, евкалїптів, ґераний, альоесів, міртів, дерев мастикових та пальм Христових, красують ся своїми цьвітами в чуднїй сїй мішанинї.

По другім боцї порту уступає ся Монте Карльо малій столици з її дивною мішаниною домів, що стоять всюди по боках гори — з її вузкими та зикзакуватими і горбоватими улицями, що ведуть аж до улицї Корніш, котра тягне ся в половинї гори та з її вічно цвитучими огородами і всїлякого рода двірками, заливом середземного моря.

Межи Монаком а Монте Карльо, в глубинї порту, в долинцї, що розлучає обі гори, є ще трете місто Кондаміне.

Понад сим містом, по правім боцї, піднимає ся масивна гора, котра з боку від моря виглядає як песя голова і длятого назвали її „песьою головою”. На тій голові, високій на пять сот сорок і два метри, стоїть тепер крі-пость, котра має право уважати ся за таку,

що її не можна здобути. Вона становить заразом з [illegible] і [illegible] китбовстка Монако.

З Кондаміни до Монте Карльо можна їхати возом через прекрасну рівнину. На горішній її части стоять поодинокі будинки і готелї. В однім із тих готелів мешкали Сіляс Торонталь і Сарканїй. З вікон їх комнати видко було так поза Кондаміну і Монако. Песя голова що виглядає як писок у бульдоґа і стоїть над середземним морем як сфінкс у пустини, заслонювала дальший вигляд.

Сарканїй і Сіляс Торонталь зайшли до свого помешкання. Там розважали вони обо своє положенє розуміє ся, кождий з свого становища. Хиба-ж змінчивість гри мала би розірвати ту спільність інтересів, яка вязала їх вже від пятнайцяти літ?

Сарканїй застав був в своїй комнатї лист, що пасийв був з Тетуану; він його розпечатав.

Наміра доносила йому кількома словами про дві важнї річи: насамперед про смерть Карпени, котрий утонив ся серед якихсь незвичайних подій в портї коло Цевти; а відтак про появленє ся доктора Антекірта на тій точцї африканського побережа, про відносини його до Іспанця і наконець про то, що доктор безпосередно потім знову десь щез.

Сарканїй, прочитавши лист, отворив

вікно від своєї комнати. Відтак перехилив ся через вікно і почав збирати до купи свої гадки.

— Карпена погиб?... Сам добрий час знайшов собі вмирати!... Тепер утопила ся разом з ним і його тайна!... Із сего боку нема вже мені чого бояти ся!.. Під сим взглядом можу вже бути спокійний!

Відтак став розважати другу часть листу:

— Тим безпечніше, що доктор Антекірт явив ся в Цевті!... Хто би то міг бути сей чоловік?... По правді сказавши, по тім всім, що доси стало ся, не була то для мене несподіванка, коли-б я знав, що у всіх справах, які мене обходять, є більше або менше докторова рука... В Дубровнику мав він якісь зносини з родиною Баторих!... В Катанії підсїдав на Цірона!... В Цевті, то певно його рука в тім, що Карпена зійшов із світа!.. Він вже був і недалеко Тетуану, але видко, ще не пішов туди; мабуть не знає о тім нічого, що там перебуває Сара. Коли-б він її там знайшов, був би то найлїпший удар для мене, а то ще може стати ся!... Побачимо, чи не лїпше не лиш на будучність, але на тепер боронити ся від того удару. Сенусити зачачують незадовго в цілій Киринеї і треба їм буде лиш перейти через один пролив, щоби впасти на Антекірту.... Коли би їх треба було до того намовити, то у мене того не купити!...

Що на Сарканевім овиді стягали ся всілякі чорні хмари, річ очевидна. При його поганій роботі, котрої ані на крок не попускав ся, при тих цілях, які хотів осягнути і вже не далеко був від того, могла була найменша дрібничка так ним кинути, що він був би вже більше не встав. Його не лиш то непокоїло, що доктор Антекірт мішав ся чогось до його діла, але також і теперішнє положенє Сіляса Торонталя зачинало його таки вже на добре журити.

— Видко — так говорив сам до себе —що нас вже притиснули до стіни!... Завтра все мусить рішити ся!... Або розібємо банк, або ми будемо розбиті!... А хоч попри Торонталя й я зруйную ся, то все-таки то не богато значить, бо я вже дам собі якось раду!... Але Сіляс! То инша річ. Тоди він стане ся небезпечним, не схоче держати язика за зубами, зрадить тайну, на котрій ще спочиває вся моя будучність!.. Доси я йому розказував, а тепер готово ще стати на відворот!

Ситуація була точнісенько така, як її представляв собі Сарканій. На моральну стійність свого товариша не міг він ніяк спустити ся. Та-ж він сам давав йому колись самі найліпші науки: Сіляс Торонталь умів би тепер ними покористовувати ся коли би вже не мав нічого до страченя.

Сраканій питав тепер сам себе, що бу-

ло би найрозумнійше робити. Задумав ся так, що навіть нічогісенько не видів з того, що діяло ся при вході до порту в Монако, кілька сот стіп під ним.

Недалеко від побережа сунулось довге, без машта і комина, веретенувате судно по мори, що виставало ледви може на дві або три стопи понад воду. Скоро лиш підплило поволи до пригірка Фочікана, понизше того місця, де в Монте Карло відбував ся стріляне голубів, вишукало отут собі спокійну воду і стануло. Відтак спустила ся з него мала, із зелізної бляхи зроблена лодка, котра так якось була приміщена на тім судні, що її не було видко. В лодку сіли три мужщини. За кілька хвиль прийшли они до низького берега і двох з них вийшло на беріг, а третий поплив лодкою назад до корабля. В якійсь час по тім, загадочне судно, що не зрадило свого приїзду ані якимсь сьвітлом сиґналовим, ані шумом, щезло десь серед темноти, навіть не з[illegible] [illegible]твини води по собі.

[illegible]ба ті мужщини вийшли на беріг, пустились стежкою в здовж скал як до двірця зелїзниці. Відтак зійшли на широку улицю, висаджувану деревами, звану Спелїґ, котра окружає монтекарлївські огороди.

Сарканій нічого не видів. Він був тепер гадками далеко поза Монаком, бо аж в Тетуані.... Але не сам він там був, змусив іти туди з собою і свого товариша.

— Сіляс.... мав би верховодити надо-мною?.. — повтаряв він заєдно. Сіляс мав би хоч би лиш одним словом не допустити мене до моєї цілп?... Ніколи!... Коли нам завтра гра того не верне, що забрала, то я вже буду знати, як зробити, щоби він пішов за мною!... От так!.... До Тетуану вже буде мусів іти зі-мною, а там на марокканьскім побережу ніхто не буде вже питати ся, де подів ся Сіляс Торонталь....

Звісно що Сарканій був того рода чоловік, котрий не побояв ся ніякого злочину, особливо же, коли до того надавали ся обставини, далека сторона, дикий стан людий та неможливість шукати за злочинцем і його прихопити.

Сарканій уложив собі плян, замкнув вікно і ляг спати та й зараз заснув бо ані сліду не було щоби його совість гризла.

Не так було з Сілясем Торонталем. Банкир мав страшну ніч. Що-ж лишило ся йому з цілого його майна? Ледви двіста тисячів франків, котрих ще доси не програв., а й ті гроші ледви ще належали до него. То була ставка до послідної гри. Того домагав ся його спільник, того хотів і він сам. Його ослаблений мозок, повен примховатих обчисленъ, не дозваляв йому розважити добре і холоднокровно. Він навіть не був в силї — бодай в сїй хвили — зрозуміти ясно свого положеня, от так, як то міг зробити Сарканій

Він не видів того, що ролї заміняли ся, що він мав би тепер того в руках, котрий доси держав його в своїх. Він видів лиш теперішність з грозячою йому руїною і думав лиш о слїдуючім дни котрий або позволить йому знову гуляти, або зажене його в послїдну нужду.

Та: минула ніч обом спільникам. Одному дозволила она переспати ся кілька годин, на другого наслала страшенну безсонність.

— Ну, Сілясе? - спитав Саркаиій таким байдужним голосом, як той чоловік, для котрого мізерия сего світа не має ніякої ваги— чи не приснило ся вам, котра ліпша, чорна чи червона?

— Я й на хвильку ока не зажмурив.... вірте.... анї на хвильку — відповів банкир.

— Тим гірше, Сілясе, тим гірше!... Нинї треба мати холодну кров, а кілька годин спочинку було би вам таки дуже придало ся. От дивіть ся на мене. Я спав без перерви і маю тепер охоту розпочинати борбу з щастем. Щастє, кажуть, називає ся фортуна, а фортуна то жінка, котра, як кожда, любить тих людий, що їй не попускають.

— Коли-ж бо та фортуна страшно нас зрадила!

— Ба!... То була лиш така примха!... Скоро она проминула, то щастє знов до нас наверне ся!

Сіляс Торонталь не сказав на то нічого.

Він ледви чи й чув, що говорив Сарканій, бо не зводив очий із свого записника, в котрім посписував собі кілька непотрібних комбінацний.

— Що ви там таке пишете? — спитав Сарканій. — Обчисленя? Штучки?... Хиба чортови они придали ся!... Ви, мій Сілясику, бачу, таки на правду нездужаєте!... На припадок нема ніякого обчисленя, а то хиба лиш якийсь припадок може й нині стануги нам на перешкоді.

— Добре! — сказав на то Сіляс і замкнув свій записник.

— Так то буває на світі, Сілясе!... Я знаю лиш один спосіб, як би припадком можна повести — сказав Сарканій глумливо. Але до того треба було окремо учити ся.... а наше виховане виказує в сім місци браки. Держім ся отже щастя.... Вчера було оно при банку; може бути, що нині від него відверне ся.... А коли так, то може нам гра знову все вернути що забрала.

— Все?

— А вжеж, що все, Сілясе! Лиш не треба тратити відваги. Противно, треба бути сьмілим і холоднокровним!

— А що буде вечером, коли вже будемо зруйновані?

— Ну, тогди виїдемо з Монака.

— Та куди поїдимо? — крикнув Сіляс Торонталь. Проклятий той день, коли я по-

знакомив ся з вами, Сарканіє, проклятий той день, коли я зажадав від вас прислуги!... Не був би я дійшов аж до того, до чого дійшов нині!

— Мої любі, ви взяли ся трохи запізно каяти ся — відповів на то той безвстидний чоловічиско — та й легко то звалювати вину на тих котрими послугувало ся.

— Стережіть ся! — крикнув банкир.

— І ще би!... Мені стерегти ся — замуркотів Сарканій.

Ся погроза Торонталя укріпила Сарканього більше, як все инше, в постанові, щоби зробити Торонталя не шкідливим. А відтак відозвав ся він на голос:

— Мій любий Сілясе, чого ми маємо один другого сердити? На що то придасть ся?... То лиш роздразнює нерви, а нині ніяково нам бути нервовими!... Не тратьте віри і не журіть ся більше як я!... А коли-б нещастє хотіло і всі чорти на нас змовили ся то не забувайте, що мене жде ще десять міліонів, тай ви дістанете свою пайку.

— Так так! — відповів Сіляс Торонталь — я мушу відограти ся! — Жилка картярська, котра була на хвильку притихла, відозвала ся в нім знову. — То правда, що банк мав вчера за велике щастє, як щоби нині вечером...

— Нині вечером станемо богачами, страшно великими богачами — сказав на то

Сарканій — і будети видіти, що не стратимо того, що виграємо. Що буде, то буде, а виїдемо з Монте Карльо... Виберемо ся в дорогу...

— Та куди?

— До Тетуану, де нас жде ще послідна гра. Але то буде й найкраща!

Послідна ставка.

Сальони заведеня для чужих — звані звичайно касином[1]) — стояли вже від одинайцятої години отвором. Хоч число грачів було ще мале, а вже деякі рулетові столи розпочали були свою роботу.

Уровень тих столів уреґульовано вже перед тим, бо вони мусять на кождім місци бути однаково високі. Найменшу нерівність, котра би зміняла оборот кульки, вкиненої до крутячого ся цилїндра, зараз би хтось добачив і пояснив то на шкоду банку.

На кождім із шестих столів рулетових було по шістьдесять тисячів франків золотом, сріблом і банкнотами; на обох столах до гри в „трант е каран" лежало сто пятьдесять тисячів. То є головна гра, а рідко буває, що адміністрація[2]) мусить відновляти сей основ-

[1]) Є то величавий будинок, положений над самим морем серед прекрасних огородів.

[2]) Дім гри належить до князя в Монако, але він пускає його в аренду і має з того великий дохід.

ний фонд. Коло кождого рулетового стола засїло вже було по вісїм крупієрів з кочержечками в руцї, на місци, лиш для них призначених. Коло них сидїли грачі, або ті, що приглядали ся грі. По салях проходжували ся інспектори, котрі уважали, як на крупієрів, так і на тих, що ставляли гроші, підчас коли послугачі на приказ публики або адміністрациї бігали го сюди, то туди по сальонах. А є тих послугачів до гри не менше, лиш сто пятьдесять.

Около пів до першої над'їхала поїздом з Ніцци спора громада грачів. Сегодня було їх може більше, як звичайно. В годину пізнїйше наповнили ся салї. Всї розмавляли, але тихцем о незвичайній пригодї, що червона карта сїмнайцять разів вигравала раз по раз.

Загально взявши нема нїчого сумнїйшого, як ті величезні салї мимо всеї пишноти своїх золочених окрас і фантастичної орнаментациї та множество павуків, з котрих добувають ся цїлї струї ґазового світла, незгадуючи вже про ті лямпи з зеленими ослонами, що окремо ще освітлюють столи до грання. Що тут чути мимо напливу гостий, то не шепіт голосів, але дзенькіт золотої монети і шум банкнотів, безустанно: „Червона виграє" або „сїмнайцять, чорна не рівна і манк" — все то вислови, виголошені рівнодушно проводирями гри — все то робить дуже сум-

не варжіне!

Тих обох, що вчера так славно програвали, ще не було в салях. Деякі грачі знали вже були на всілякі способи шукати щастя, одні в рулеті, другі в „трант е карон”. Але зиск і страта якось вирівнувала ся і не здавало ся, щоби ще раз показало ся таке „чудо”, як минувшого вечера.

Аж около третої години зайшли Сарканій і Сіляс Торонталь до касина. Заким увійшли до саль, де відбуває ся гра, перейшли ся по підсїню, де цікава публика звернула зараз на них свої очи. Люди споглядали на них, заступали їм дорогу та допитували ся, чи вони й нинї задумують знову заводити борбу з щастєм, котре їх вчера тілько коштувало. Деякі грачі з професиї мали велику охоту продати їм свої таболї такі певні, що після них можна на завсігди виграти. Банкир з своєм як би перепудженим лицем, ледви ще видів, що діяло ся доокола него. Сарканїй дивив ся холоднїйше і здержаливійше доокола себе. У обох була на думці лиш та хвиля, в котрій послїдний раз хотіли спробувати щастя.

Меже особами, що з такою цікавостию приглядали ся їм, як би яким недужим або засудженим на смерть, був і якийсь чужий чоловік, що анї на хвильку не спускав їх з ока.

Був то молодий чоловік, лїт за двайцять

і два або три, з делікатними чертами лиця і хитрим виглядом, а таким острим носом, що його міг би всюди уткнути. Очи його, що йому чогось дуже живо бігали на всї боки, були закриті очицями, котрі ще з боку для охорони очий мали скла. Видно, що він мав при собі богато гропший готівкою, а може так удавав, бо зведно держав руки в кишенях свого верхника ; коли стояв то ноги його стояли так, як в першій позициї до танцю. Він був одітий прилично, хоч не після найновійшої моди, як той стрійко, що дуже зважає на всю поверхов нїсть; йому може й не конче було вигідно в тій одежи, що дуже добре приставала йому до тїла.

Нїкого то й не подивує, коли скажемо, що то був не хто инший лиш Поент Пескаде.

Там на дворі ждав на него Кап Матіфу.

Той, хто їх вислав на свій рахунок до сего раю або, як хто хоче, до сего пекла в державі Монако, був то доктор Антекірт.

Корабель, котрий їх вечером день перед тим привіз до берега під Монте Карльо, був „Електрік ч. 2" з антекірської фльотилї.

Ціль тої подорожи до Монако була слїдуюча:

В два дни по тім, як привезли Карпену на коробель „Фератто", вивели його на острів і там мимо його опору, всадили до каземати. Там втїкач з іспанського Президія зміркував незадовго, що він з одної вязниці

дістав ся до другої. Замість належати до карної кольонії під властию ґубернатора в Цевті, попав ся він не знаючи того, в руки Антекірта. Де? сам би не міг того сказати. Чи він що зискав на тій зміні? Сам себе питав ся о то не без жури. Але впрочім був готов все робити, щоби якось поправити собі долю.

Коли отже сам доктор взяв його до протоколу, постановив собі від першого разу відповідати отверто на всї питаня.

Чи знав він Сіляса Торонталя і Сарканього?

Сіляса ні — але Сарканього знав — він з ним навіть від часу до часу сходив ся.

Чи Сарканій стояв в звязи з Ціроном і його ватагою, коли она увихала ся в охрестностях Катанії?

Стояв, бо Сарканього дожидали на Сицилії і він був би певно туди прийшов, коли-б той похід, підчас котрого Ціроне погиб, не був так нещасливо закінчив ся.

Де перебуває тепер Сарканій?

В Монте Карльо, коли вже не виїхав кудись з того міста, де проживав від якогось часу, і то мабуть разом з Сілясем Торонталем.

Більше не знав Карпена нічого, але для доктора було й того досить, щоби розпочати новий похід.

Розуміє ся, що Іспанцеви то й на думку не прийшло, який інтерес мав доктор в тім,

щоби заставити його втікати з Цевти і дістати його в свої руки, а тим менше, що той, котрий його випитував, знав дуже добре о тім, що він зрадив Андрія Феррата. Він навіть не знав, що Люїджі є сином рибака з Ровіня. Арештанта пильнувати в казематі далеко острійше, як в Цевті. Йому не вільно було з нїким сходити ся аж до того дня, коли мала порішити ся його судьба.

Отже з тих трох зрадників, що стали ся причиною кровавого кінця триєстинського заговору, був вже тепер один в руках доктора. Треба ще було зловити тамтих двох других, а Карпена сам сказав, де можна би їх відшукати.

Позаяк Сіляс Торонталь знав доктора, а Петра знав і Сіляс і Сарканій, то уважали они за відповідне виступити аж тогди, коли-б то могло мати якийсь успіх. Тепер, коли віднайшли ся нові слїди обох спільників, була річ дуже важна не спускати їх з ока доти, доки би обставини не дозволили взяти ся до них на добре.

Для того вислано до Монака Поента Пескадого, щоби він всюди за ними ходив, а Капа Матіфу, щоби станув йому в помочи сильною рукою коли-б того було треба; доктор, Петро і Люїджі мали приїхати туди на „Ферраті“ аж тогди, колиб прийшла відповідна до того пора.

Оба приятелї, приїхавши в ночи, взяли

ся зараз до роботи. Вишукати готель, в котрім проживали Сіляс Торонталь і Сарканій не було для них трудно. Підчас коли Кап Матіфу, чекаючи вечера, проходжував ся в околици, стояв Поент Пескаде на засідці і видів, як оба спільники вийшли кудись о першій годині зполудня. Йому здавало ся, як коли-б банкир був чогось дуже прибитий і мало говорив, але за то Сарканій щось дуже живо з ним розмовляв. Поент Пескаде довідав ся перед полуднем о тім, що стало ся вечером день перед тим в салях касина в Монте Карльо, значить ся о тій грі, котрої жертвою стали ся многі грачі а межи ними особливо Сіляс Торонталь і Сарканій. З того здогадував ся він, що розмова очевидно дотикала сеї нещасливої події. А що він крім того довідав ся, що оба грачі в послідних часах програли значні гроші, то висновував з того, що їм певно вже не стає гроший і для того певно надійде хвиля, в котрій доктор буде міг виступити.

О тім всім, що довідав ся, післав він зараз звістку телеграфом до Ля Валетти на Мальті, з звідси передали її окремим дротом борзенько на Антекірту.

Коли Сарканій і Сіляс Торонталь увійшли на підсіне касина, прийшов Поент Пескаде й собі за ними; коли они переступили через поріг до саль рулетових, зайшов і він туди також.

Була як-раз третя година зполудня. Гра починала оживляти ся. Банкир і його товариш перейшли ся насамперед по салях. Постояли якийсь час коло столів, де відбувала ся гра, дивили ся, як другі грають, але самі не грали.

Поент Пескаде зацікавлений ходив то сюди, то туди, але не спускав їх обох з ока. Щоби тим менше звертати на себе їх увагу, кинув і сам кілька штук по пять франків в рулетову переділку; розуміє ся що їх програв але з дивною холоднокровностию. Чому він не послухав ради одного дуже заслуженого грача з професії, котрий сказав до него: „Коли хтось хоче мати в грі щастє, мій пононьку, то нехай не ставить на малі, але відразу на великі нумери. В тім то й ціла штука!”

Била четверта година коли Сарканій і Сіляс Торонталь подумали собі, що прийшла вже й на них пора брати ся до гри. При однім столі рулетовім було кілька місць порожних. Оба сіли собі там один коло другого. Проводир гри побачив зараз доокола себе повно грачів і таких, що приглядали ся з цікавости, як будуть відгравати ся оба грачі, котрі минувшого вечера так дуже прославили ся тим, що програли великі гроші.

Розуміє ся, що Поент Пескаде висунув ся аж на сам перед поміж цікавими: а й він певне так само, як і другі, був дуже цікавий

знати, кому тепер послужить щасте.

Зразу, через одну годину, щасте їх ані некончє покидало, ані некончє їм сприяло. Щоби ліпше використати із щастя, грали кож дий окремо, сам про себе і уживали всіляких способів. Межи четвертою а шестою годиною щасте їм найбільше сприяло. Виграли були кілька разів найвисші ставки на всі нумери, а на рулеті значить то шість тисячів франків.

Сілясеви Торонталеви аж руки дрожали коли він виггягав їх понад зеленим сукном кладучи свою ставку, або коли загортав золото та банкноти, таки майже спід кочержечки крупера[1]).

Сарканій був все спокійний, ані трошечки не давав по собі пізнати, що внім діяло ся. Лиш від часу до часу кинув оком на свого товариша, додаючи йому охоти, а то Сілясеви Торонталеви щасте доси найбільше сприяло.

Поент Пескаде все-таки не пускав їх обох з ока, хоч йому вже аж в голові крутило ся, від того вічного суваня золотом та банкнотами. Він лиш думав собі, чи буде у них на стілько розуму, щоби в догідній порі перестати грати і задержати ту величезну суму гроший, яка призбирала ся вже під їх руками.

---

[1]) При рулеті чи при якій иншій грі в Монте Карльо мусить кождий грач добре уважати на свої гроші і скоро згортати суму, котру виграє, бо коли не уважає, то загорне їх йому, ніби „нехотячи", або таки сам крупер своєю кочержечкою, або перший ліпший сусід.

Відтак прийшло йому на гадку, що коли-б Сарканій і Сіляс Торонталь були дійсно настілько розумні — о чім він впрочім сумнївав ся — то може покинули би Монте Карльо і втекли десь в яку закутину Европи, де би їх знову треба було шукати. Коли-б знов мали досить гроший, то докторови не так легко прийшлось би дістати їх в свої руки.

Таки ліпше — сказав він сам до себе — щоби вони зовсім зруйнували ся а я би дуже ошибав ся, коли-б думав, що той падлюка Сарканій з тих людий, що готові в догідній порі перестати грати.

Але яка там і не була гадка та надія у Поента Пескадого, щастє таки не покидало обох спільників. Три рази були би розбили банк, коли-б проводир гри не випросив був собі по двайцять тисяч франків.

Отож то було зворушенє серед тих, що приглядали ся сій грі! Більша часть з них держала сторону грачів. Хиба-ж то їм не належало ся відограти ті гроші, які у них забрала адміністрація тамтого вечера?

Коли о пів до семої Сіляс Торонталь і Сарканій відступили від гри, загорнули красну суму виграних гроший: двайцять тисячів люйдорів[2]). Они встали з своїх місць та

---

[1]) Люйдор, давна золота монета французька, нині штука по 20 франків золотом.

відступили ся від рулетового стола. Сілас Торонталь ступав непевним кроком, як коли-б був трохи підпитий — йому крутило ся в голові від великого роздразненя і утоми мозку. Його без чутя товариш пильнував його, бо неміг ще напевно знати, чи Торонталя не возьме охота втікати з тими в поті чола заробленими кілька сот тисячами франків і так вирвати ся зпід його власти.

Оба не говорячи до себе анї слова перейшли через присїнок, зійшли відтак з підсїня на долину і пустились до свого готелю.

Поент Пескаде пішов здалека за ними.

Коли Поент Пескаде вийшов на двір, побачив там в огороді, недалеко якогось кіоска, Капа Матіфу, котрий сидів на лавочці.

Поент Пескаде приступив до него.

— Чи може вже пора? — спитав Кап Матіфу.

— Нїби до чого пора?

— А щоби.... щоби....

— Щоби виступити на сцену?... Нї, мій Капуню!... Ще не пора!... Стій ще за кулїсами!... А чи ти вже що їв?

— А вже-ж що їв.

— Видихайже здоров! Бо менї, бачиш, жолудок стягнув ся аж до самих пят... а то по правдї сказавши не повинно так бути. Але я вже його якось знову підтягну, скоро лиш буду мати!... Отже не відходи звідси

скорше, аж я знову до тебе прийду.

Поент Пескаде вийшов знову на рампу котрою Сіляс Торонталь і Сарканій сходили в долину.

Коли він переконав ся, що оба спільники казали принести собі вечерю до своїх комнат, то й він позволив собі повечеряти при „табль д'от"[1]). Була вже найвисша пора, і за пів години був його жолудок знову на тім місци, яке мусить займати сей важний орґан в чоловічій машині.

Відтак вийшов він на двір, закурив собі знамените циґаро і став знову на варті коло готелю.

— Бог свідком, що з мене дуже добрий вартівник. Як би до того уродив ся!

Але все лиш одно і то само приходило йому на гадку: чи ті вельможні панове вернуть ще нині до Монте Карльо, чи ні?

О осьмій годині показали ся Сіляс Торонталь і Сарканій в дверах готелю. Поентови Пескаде здавало ся, що він таки добре чує і розуміє, що вони чогось перечать ся з собою.

Банкир хотів, видко, послідний раз оперти ся покусі і намовам свого товариша, бо Сарканій сказав наконець до него при-

[1]) Табль д'от — слова французькі — значить: „обід господарський", обід, при котрім подають на стіл не кождому окремо, але для всіх разом, а кождий гість бере собі кілько хоче.

казуючим голосом:

— Коли бо так мусить бути, Сілясе!... Я так хочу!

Вони пішли знову рампою в гору, як до парку в Монте Карльо. Поент Пескаде пішов і собі за ними, але, на жаль, не міг нічого чути, о чім вони розмовляли.

А то ось що Сарканій сказав таким приказуючим голосом до банкира, що той не важив ся ставити йому опору:

— Хибаж би хтось з розуму зійшов, коли-б переставав тогди, коли йому щастить ся... Чи ви одуріли, чи що такого?!.. Як то? То тогди, коли нам щасте не сприяло, ми хотіли його до себе на силу притягнути, як би ті, що подуріли, а тепер вже нам, як пристало на людий розумних, не держати його при собі?.... Нам лучає ся нагода, як рідко, нагода, якої вже може ніколи не буде, щоби зловити щасте в свої руки і запанувати над ним, а ми маємо з власної вини пустити його з рук?... Хиба-ж ви не видите того, Сілясе, що воно само суне ся...

— Коби лиш не перестало сунути ся — замуркотїв Сіляс Торонталь.

— Ні, сто разів, не раз кажу вам, що ні — відповів Сарканій. — Там до чорта, та-ж того не можна так словами сказати, як то є, але чоловік чує то по собі, що щасте таки само суне ся йому в руки!.... Нинїшного вечера жде нас за столами в Монте

Карльо ще міліон!... Кажу вам, цілий міліон і він мені не втече!

— То грайте самі, Сарканіє!

— Я?... Сам грати?... Ні. буду з вами грати, так, з вами, Сілясе!... Коли-б мені прийшло ся вибирати, хто з нас має грати, то я би безусловно вас вибрав!... Щастє, бачите, держить ся одного чоловіка, а воно нині очевидно до вас загостило!... Грайте ви, а будете видїти, що виграєте!

По правдї сказавши, хотїв Сарканій лиш того, щоби Сіляс Торонталь не остав ся лиш при тих кілька сот тисяч франків, котрі би дали йому можність видобути ся зпід його власти; він хотїв, щоби Сіляс Торонталь або знов став міліонером, або зійшов на жебрака. Коли-б він став богачем, чи нї, мусїв би всюди іти за Сарканїєм, куди би той його вів. В обох случаях не потребував він побоювати ся Сіляса Торонталя.

В прочім хоч Сіляс Торонталь старав ся ставити опір, то все-таки відозвала ся внїм вся пристрасть грача. Він так якось сам в собі був не рішимий, що й страх і охота брали його, коли вертав до касина. Слова Сарканього нїби огнем розпалили йому кров. Щастє очевидно було по його сторонї і то в послїднїй годинї так упорно його держало ся, що дїйстно було би не простимим гріхом, не грати дальше.

Дурний! Він думав так само, як і всї

грачі, що теперішність принесе то само, що вже давно належало до минувшости. Замість сказати собі: я мав щасте — що було таки правдою. А мимо того всї ті, що пускають ся на щасте, не розважають в своїй голові инакше лиш так само. Они аж надто часто забувають на то, що сказав не давно великий математик французький: Щасте має примхи, але не навичку.

Тимчасом станули Сарканїй і Сіляс Торонталь перед касином, а Поент Пескаде все ішов за ними. Тут спинили ся они на хвильку.

— Та чого стоїте, Сілясе? — напирав Сарканїй. — Та-ж ви преці рішили ся вже грати. А може нї?

— Рішив ся!.... Що буде, то буде — відповів банкир, котрий вже набрав відваги, коли станув на послїднім ступени касинового будинку.

— Ви знаете — відозвав ся Сарканїй знову — що я не люблю нїкому дораджувати. Радьте собі самі, бо я би ще може зле вам дорадив.... Підете до рулети?...

— Нї, до „трант е каран" — відповів Сіляс Торонталь і зайшов на підсїнє.

— Добре робите, Сілясе. Спускайтесь лиш самі на себе!.... Рулета принесла вам майже цїлий маєток.... „Трант е каран" нехай доповнить то, чого не стає.

Оба зразу ходили по салях. В десять мінут опісля видїв їх Поент Пескаде, як они

засіли до стола, при котрім грали в „трант е каран“.

При сій грі можна дійсно сьміло грати. Тут виносить найбільша ставка двайцять тисячів франків. При сій грі можна бачити самих найбільших грачів. Тут в одній хвили виграють або прогають цілї маєтки і нічим гра на біржах в Ню-Йорку або Льондонї.

При „трант е каран“ забув Сіляс Торонталь зараз на всю свою журу. Він вже не грав зі страхом, але як скажений, або лїпше сказавши, як той, що готов би й себе самого поставити на карту. А чи можна в прочім сказати, що є при тім якесь правило, після котрого можна грати і ставити свої гроші? Очевидно, що нема, хоч великі картярі кажуть, що є. Тут рішає лиш чистий припадок. Банкир грав отже під дозором Сарканього, котрий в сій високій грі мав подвійний інтерес, який би не був конець з неї.

В першій годинї були зиск і втрата майже однакові. Щастє починало вже хилити ся на сторону Сіляса Торонталя.

Сарканій і він думали вже, що щастє їх не покине. Дразнили самі себе і домагались ще найвисшої ставки. Але не задовго став банк знову брати верх. Пішли страшні удари один за другим. Аж лячно було дивити ся, як Сіляс Торонталь з викривленим лицем та з

вибалушеними очима ловив ся за край стола, за своє крісло, як тиснув банкноти та звитки золота, котрі не хотів випустити з рук, як кидав собою підскакував, як той, що потапає. А не було нікого, що здержав би його над берегом пропасти. Не було кому подати йому руки, котрої би він схопив ся! Сарканьому ані на думці рушити його з місця та вивести, заким би він ще зовсім зруйнував ся, заким би його голова занурила ся в повени банкротства.

О десятій годині поставив Сіляс Торонталь послідну ставку, зважив ся на послідну, найбільшу ставку. Насамперед виграв, а відтак знову програв. А коли тепер з розчухраним волосєм встав з місця, хотів би був, щоби всї салї касина завалили ся і присипали собою все, що вних було, бо він вже не мав нічого - пропали мілїони, яких він доробив ся на ново своїм банком при помочи мілїонів ґрафа Сандорфа.

Сіляс Торонталь вийшов з Сарканїєм, котрий пильнував його, як би якого арештанта, із саль; оба перейшли через підсінє, а відтак вибігли з касина на двір. Оба стали втікати стежками через парк.

Поент Пескаде пігнав зараз за ними. Переходячи попри Капа Матіфу, котрий сидів на лавці та дрімав, аж перепудив його сказавши до него:

— Лагодь ся!... Давай знати очам і

ногам!

Та й Кап Матіфу пустив ся зараз разом зним тим самим слідом, котрого не можна їм тепер було згубити.

Сарканій і Сіляс Торонталь ішли побіч себе дальше, та ступаючи крутою стежкою, що ве ся по сім боці гори по між оливні та оранжеві дерева підпимали ся чим раз висше. Крута стежка була для Капа Матіфу і Поента Пескаде як раз догідна, бо оба грачі не сходили їм з очий, але они не могли чути, що ті оба говорили з собою.

— Вертайте, Сілясе, до готелю — повтаряв Сарканій заедно приказуючим голосом. — Вертайте назад!... Опамятайте ся!...

— Ні!... Ми зруйновані!... Розійдім ся!. Не хочу вас і на очи видіти!... Не хочу вже...

— Ми, розійти ся?.. Та на що!... Ви підете зі мною, Сілясе!... Завтра виїдемо з Монака!...Ще нас на стілько стане, щоби заїхати до Тетуану, а там довершимо свое діло!

— Ні, ні!... Вступіть ся від мене, Сарканіє, вступіть ся! — відповів Сіляс Торонталь і трутив Сарканього сильно від себе, коли той хотів взяти його попід руку.

Сіляс Торонталь пустив ся опісля так скоро на перед, що Сарканій ледви міг його здогонити. Сам незнаючи, що робить, готов був колишний банкир кинути ся у рвучу воду бистриці повисше котрої кругила ся стежка. Одно лиш у него було на думці, одно не да-

вало йому спокою: втікати чим скорше з Монте Карльо, де зруйнував ся, втікати від Сарканього, котрого ради загнали його в пропасть, словом втікати, куди очи понесуть, не зважаючи, що зним стане ся.

Сарканій міркував добре, що коли-б у него не було більше розуму, як у його товариша, то той би йому утік. Ба, коли-б так банкир не знав тої тайни, яка могла би згубити Сарканього, або коли-б не міг рішучо пошкодити ще тій послідній грі, яку він хотїв відограти, то Сарканій не богато би робив собі з того чоловіка, котрого завів на сам беріг пропасти. Але заким би Сіляс Торонталь міг вню влетїти, наробив би крику, а Сарканьому треба було не допустити до того.

Від гадки злочину, котрого він готов був допустити ся до самого злочину, був лиш один крок і Сарканій готов був його зробити. Що хотїв зробити на дорозї до Тетуану, то міг зробити і сеї ночи, скоро би лиш не було нікого в парку.

Але о сїй порі було ще в Монте Карльо богато людий, котрі ішли то горі рампою, то сходили в долину. Сіляс Торонталь міг би укрикнути і збіглись би люди на поміч, а убійник хотїв, щоби убійство стало ся серед таких обставин, аби на нікого не було підозріня. Тому то він і постановив ще гиждати. Трохи висше, по тамтім боцї границї держави Монако, на дорозї до Корніш, що є вирубана

у висоті двох тисячів метрів в убочи найнизшого підгіря морских Альп, міг Сарканій зовсім безпечно виконати то, що задумав. Хто-ж би тут прийшов його жертві на поміч? Як би тут віднайшли тіло Сіляса Торонталя на самім споді тої дебри, що припирає як раз до сего гостинця?

Сарканій хотів ще раз здержати свого товариша і завести його до Монте Карльо.

— Ходи, Сілясе, ходи — відозвав ся він і вхопив його за руку. — Завтра ще раз спробуємо!... У мене ще є трохи гроший!

— Ні!... Не піду! Пустіть мене!...Пустіть мене!... Крикнув Сіляс Торонталь, розлючений до крайности.

Коли-б так було у него сила, щоби бити ся з Сарканієм, коли-б мав при собі яку зброю, то певно був би пімстив ся на своїм давнім аґенті тріполітанськім за все нещасте, до якого він його привів.

Сіляс Торонталь пхнув рукою з цілою злостию Сарканього, що той аж мало не перевернув ся; відтак пустив ся до послідного закруту стежки, перейшов через кілька сходців, що були виковані в скалї і незадовго станув на гостинци, що іде вузкою прогалиною, котра відділяє „песю голову" від гори Аґаль, давної границї межи Італією а Францією.

— Іди собі, іди, Сілясе — крикнув за ним Сарканій ще раз. Не далеко ти зай-

деш!

Він кинув ся на право, переліз через низкий камінний вал, перейшов борзо через терасовий огород і пустив ся бігцем на гостинець, щоби Сілясеви Торонталеви зайти дорогу.

Поент Пескаде і Кап Матіфу, хоч не розуміли, о що розходить ся, але виділи, як Сіляс Торонталь трутив Сарканієм і як Сарканій щез серед темноти.

— Лихий нам попутав! — відозвав ся Поент Пескаде. — Самий найважнійший готов нам ще втечи.... А не богато бракуе, то ще й другий зробить так само!... Коби хоч Торонталя імити і то буде добре!... Впрочім нема вибору.... Спішім ся, Капуню, спішім!

Вони пустились жваво і незадовго здогонили Торонталя. Він ішов борзо гостинцем. Минувши горб, на котрім стоїть вежа Августа і лишаючи його ліворуч, гнав він майже бігцем попри позамикані вже доми і вийшов наконець на дорогу як до Корніш.

Поент Пескаде і Кап Матіфу були лиш на пятьдесять кроків від него.

О Сарканім не було вже й бесіди. Він або пішов дальше горою по правім боці, або покинувши рішучо свого товариша, зійшов в долину до Монте Карльо.

Дорога до Корніш є останком старого римського гостинця. Вона від Турбі спускае ся в долину як до Ніцци та веде в поло-

вині висоти гір попри величаві скали і поодиноко стоячі шпилї та глубокі яруги, що тягнуть ся аж до шляху зелїзничого, котрий іде вздовж побережа. По тамтім боцї видїли ся сеї ясної ночи — на всходї зійшов був як-раз під ту пору місяць — аж шість заливів, усте Вару, півостров Ля Ґаруп, пригірок д'Антіб, залив Жіан, острови Леренські, затока Напуль, затока Канн, а поза нею пасмо гір Естерель. Деинде видко світло лїхтарень морських та сиґналові огнї рибацьких людий, котрі відбивали ся у спокійній водї моря.

Було вже по півночи. Сіляс Торонталь зійшов тепер з гостинця і пустив ся вузенькою доріжкою, що веде просто до Еци, того нїби орлиного гнїзда, що серед пінїєвих[1]) лїсів розложилось на стрімких скалах, а де люди ще дуже темні.

Дорога була пустїсенька. Сіляс Торонталь гнав нею як шалений і навіть анї разу не оглянув ся. Аж нараз звернув на стежку, що веде саме попри високі скали побережа, попід котрі іде зелїзниця і дорога через тунель.

Понт Пескаде і Кап Матіфу були вже таки близько коло него.

Нараз, ще о сто кроків дальше, Сіляс

[1]) Пінїя є рід сосни; зернята, які в шишках її находять ся, можна їсти.

Торонталь пристанув. Він виліз був на скалу, що піднимала ся понад пропастию, глубокою може на яких кілька сот метрів, до чути було шум води.

Що задумав Сіляс Торонталь вдіяти? Чи може в його розпаленім мозку зробила ся гадка смерть собі самому зробити? Чи він може хотів кинути ся звідси у пропасть і так зробити конець свому нужденному житю?

— Сто чортів би він з'їв! — крикнув Поент Пескаде. — Мусимо живцем дістати його в свої руки!... Лови його Капе Матіфу і держи добре!

Оба не уйшли ще й двайцять кроків, як на право від стежки показав ся якийсь чоловік і очевидно хотів дістати ся кояче на ту скалу, на котрій стояв Сіляс Торонталь. То був Сарканій.

— Господи! — відозвав ся Поент Пескаде. — Він певно готов свому товаришеви вязи скрутити, щоби його вислати на тамтой світ!... Лови ти, Капе Матіфу, одного, а я буду ловити другого!

Але Сарканій став.... Він очевидно бояв ся, щоби його не пізнали. Лиш закляв, а відтак кинув ся на право і щез в корчах, заким ще Поент Пескаде міг його зловити.

За хвилю пізнійше, саме тогди коли Сіляс Торонталь хотів кинути ся у пропасть, схопив його Кап Матіфу і звів на дорогу.

— Пустіть мене! — кричав він. — ...їть мене!

— На то, щоби вам посовгла ся нога? ...оли в світ, пане Торонталь! — сказав ...оент Пескаде.

Оглядний сей чоловік не був приготовлений на таку пригоду, котрої годі було предвидіти. Але хоч йому Сарканий утік, то бодай зловив Сіляса Торонталя і тепер розходило ся о то, щоби його завести до Антекірту, де би його повитали з всіма почестями на які він собі заслужив.

— Може ти підоймеш ся — за дешеву ціну — транспортувати сего панка? — спитав Поент Пескаде Капа Матіфу.

— Чому би ні? Підоймуся ся!

Сіляс Торонталь ледви знав, що стало ся і для того не важив ся ставити ніякого опору. Поент Пескаде пустив ся спадистою стежкою до берега понад пропасть а Кап Матіфу то ніс, то тягнув за ним як би нежившого банкира. Треба було великої зручности, щоби зійти щасливо і не упасти в пропасть. Може зо двайцять разів висіло їх житє лиш на волоску, але наконець станули щасливо при послідних скалах над самим морем. Там при березі є цілий ряд малих заток, котрі вибила вода у червонавім пісківци, від котрого й тоті затоки виглядали як би озера з крови. Вже зачинало свитати, коли Поент Пескаде коло одної із тих заток випукав

печеру, в котрій можна було примістити Сіляса Торонталя і лишити Капа Матіфу коло него на варті.

— Ти, Капе, лишиш ся тут і будеш на мене чекати — сказав Поент Пескаде до велита.

— Доки буде потреба — Поенте Пескаде!

— Хоч би й двайцять годин, коли-б мені прийшло ся так довго забарити ся?

— Навіть і двайцять годин.

— Хоч би й в голоді?

— Хоч не буду нині снідати, то буду чей обідати, але тогди вже за двох.

— А коли на обід не будеш міг за двох попоїсти, то зато попоїш собі на вечеру за чотирох.

Кап Матіфу сів собі на якийсь камінь, але так, що міг свого вязня мати завсігди на оці. Поент Пескаде пішов відтак понад затоки, аж зайшов до Монака.

Він вернув ся скорше, як гадав. До несповна двох годин відшукав він корабель „Електрік”, що пристанув був в якійсь давній пристани, де вода була спокійна. В годину опісля підплив поспішний корабель до вузкої затоки, коло котрої сидів Кап Матіфу, як той мітольоґічний Промитей[1]), що

[1]) Прометей був після грецької і римської мітольоґії півбожком, сином Япета і Азиї, котрий милосердячись над людьми викрав найстаршому богови, Зевесо-

пильнував Нептунові стади.

За малу хвилю опісля були вже Сіляс Торонталь і Кап Матіфу на кораблі. Ані сторожа погранична, ані рибаки з побережа не добачили „Елєктріка”, котрий з як найбільшою скоростию пустив ся в дорогу до Антекірти.

Божою ласкою.

Придивім ся тепер ліпше антекірській кольонії.

Сіляс Торонталь і Карпена були тепер в руках доктора, котрий неутомимо слідив ще за Сарканім. Його аґенти, котрим він поручив пошукувати пані Баторової, шукали дальше, але доси без всякого успіху. Від коли пропала десь мати, котрої одинокою підпорою був Борик, бралась Петра хвилями розпука. Та й яку-ж потіху міг доктор подати два рази зраненому серцю? Коли Петро розмовляв з ним о його матери, хибаж не міг доктор зміркувати, що Петро думав рівночасно і о Сарі, хоч ніколи о ній не

ви, вогонь і дав його людям. На приказ Зевеса прикував Прометея божок коваль Гефайстос (Вулькан) з своїми челядниками Кратосом і Біем до гори Кавказу, а орел що дня виїдав там Прометееви печінку, котра через ніч знов наростала. З тої муки визволив Прометея аж півбожок, велит Гераклій (Геркулес). — Нептун був богом моря а Прометей доглядав йому через якийсь час його морських коний.

говорив з ним?

В малій столици антекірської кольонії, недалеко від ратуша, мешкала Марія Феррато в однім з найкращих двірків. Доктор рад би був, щоби вона тут зазнала всякої розкоши, якої лише можна в житю зазнати. Її брат мешкав з нею разом, коли случайно не їздив по морю в справі якого транспорту або якого надзору. Не було майже дня, в котрім би брат і сестра не навідали ся до доктора, або щоби доктор до них не заходив. Його прихильність для дітий ровіньського рибака ставала тим більша, чим ліпше і докладнійше він їх пізнавав.

— Які би ми були щасливі — говорить бувало Марія — коли-б ще й Петро був щасливий.

— Буде ще й він щасливий — відповідає їй тогди Люїджі — скоро лиш відшукає свою матір. А я, Марійко, ще не стратив всеї надії! Хто має на то такі способи, як доктор, то в кінци може довідати ся, куди завів Борик паню Баторову, коли вони виїхали з Дубровника.

— Та й я маю також надію, Люїджі. Але хиба ти думаєш, що Петро був би вже таки зовсім щасливий, коли-б відшукав свою матір?

— То правда, що ні, Марійко, бо Сара Торонталівна ніколи не буде могла стати його жінкою.

—А хиба-ж то у Бога не можливе, що чоловікови здає ся неможливим? — спитала Марійка.

Коли Петро сказав до Люіджа, щоби вони жили собі, як братя, не знав ще, яку щиру та сердечну сестру знайде він в Марії Феррато. Коли її пізнав близше, то й звірив ся я їй зі всею своєю журбою. Коли бувало поговорить собі з нею, то й стане спокійнійший. О чім не хотів говорити з доктором, бо то й ніяково було, о тім розмовляв він з Марією. Знайшов у неї любе серце, котре милувалось над ним, понимало його і потішало, знайшов душу, котра уповала на Бога і не знала розпуки. Коли Петро страшно страдав, коли превеликий біль роздирав йому грудь, тогди ішов він до неї, а Марія уміла завсїгди додати йому трохи віри в будучність.

В казематах Антекірти був тепер чоловік, котрий мусїв знати, де обертає ся Сара і чи вона все ще укриває ся під властию Сарканього. Тим чоловіком був Сілас Торонталь, від коли його зловили, був так фізично прибитий, що не був бу міг нїчого сказати, хоч би то й могло було вийти в його користь. Загально взявши, не мав він в тім і ніякого інтерес виявляти то, що знав про Сару, бо раз і не здогадував ся, що то є доктор Антекірт, у котрого він тепер сидить у вязници, а відтак і не знав, що на о-

строві Антекірта жиє Петро Баторий, котрого навіть само імя було йому незнакоме.

Добре то казала Марія Феррато, що хиба лиш сам Господь Бог міг би все то довести до щасливого кінця.

Щоби представити малу кольонію в повнім світлї, не можна поміж иншими людми на Антекірті поминути мовчки Поента Пескадого і Капа Матіфу.

Хоч Сарканьому удало ся утечи, хоч хвилево і слід за ним пропав, то все-таки прихоплене Сіляса Торонталя було так великої ваги, що Поента Пескадого обсипувано щедро похвалами. Хоробрий молодець дїлав зовсїм на власну руку, так, як серед даних обставин не можна би було инакше дїлати. Від тої хвилї, коли доктор був вдоволений, зле би було, коли-б оба приятелї не були також вдоволені.Они вернули отже знову до своїї любої домівки, і чекали, коли знову зажадають від них їх послуги. Они були кріпко о тім переконані, що ще дуже прислужать ся справедливій справі.

Поент Пескаде і Кап Матіфу, скоро лиш приїхали на Антекірту, зробили зараз візиту Марії і Люїджеви Ферратам, а так само представили ся і кільком другим достойникам в Артенаку. Всюди приняли їх радо, бо всї були їх вже полюбили. Аж сьміх брав, коли було дивити ся при всїх тих мирних нагодах на Капа Матіфу; його велика особа, для ко-

трої здалась би була таки окрема комната, була йому на кождім кроці на заваді.

— За то я такий маленький, що ми якось вирівнаємо ся — говорив бувало Поент Пескаде.

Ціла кольонія мала з Поента Пескадого не малу радість, бо він своєю веселостию забавляв всіх. Його розум і його зручність були для кождого на услуги. Коли-б так все повело ся щасливо, то-ж то би він устроював всілякі торжества і забави, що ціле місто і його околиця мали би на що подивити ся!

Але поки що займали ся Поент Пескаде і Кап Матіфу тим, що украшали свій городець затінений величавими деревами та свій двірок, що губив ся цілий серед множества цьвітів. До того ще й лагодили собі малий ставочок. Коли було дивити ся, як Кап Матіфу ломив величезне камінє та носив його, то можна було зараз переконати ся, що провансальский Геркулес зовсім ще не стратив своєї незвичайної сили.

Але ані аґенти, котрим доктор припоручив пошукати, де перебуває пані Баторова, ані ті що мали слідити за Сарканієм, не могли повеличати ся успіхами. Ніякий зних не міг викрити, де подів ся той нужденник по своїм виїзді з Монте Карльо.

Може Сіляс Тороталь знав, куди він утік? І о тім можна було сумнівати ся в виду тих обставин, серед яких они оба розлу-

чили ся на дорозї до Ніцци. А припустім, що він би й знав, чи сказав би то добровільно?

Доктор чекав дуже нетерпеливо тої хвилї, коли би банкира можна було о то розпитати.

Сіляс Торонталь і Карпена сидїли під строгим надзором в малій кріпости, положеній на північно-всхіднім кінци міста Артенак. Оба знали ся, але лиш по імени, бо банкир не мішав ся ніколи безпосередно в сицилїянські дїла Сарканього. Видано також розпорядженє в тій цїли, щоби не дати їм обом здогадати ся, що они сидять разом в однїй кріпости. Кождий зних сидїв в окремій казематї, а випускали їх також на окремі подвіря на прохід. На вірність тих, котрі їх стерегли - а було то завсїгди два підофіцири антекіртської міліції — міг доктор спустити ся і бути певним, що оба вязнї нїколи зсобою не сходять ся.

Не було отже обави, щоби хтось з чимсь виговорив ся, ба, що більше: кілько разів Сіляс Торонталь і Карпена спитали, де они перебувають. нїхто їм на то не відповідав і певно би не відповів. Анї один, анї другий не могли по нічім здогадувати ся, що они дістали ся в руки загадочного доктора Антекірта, котрий знав банкира, бо видів його нераз в Дубровнику.

Доктор лиш тим одним заєдно займав ся, щоби випукати і зловити Сарканього, так,

як то стало ся з його товаришем. Аж на конець 16 жовтня коли вже переконав ся, що Сіляс Торонталь буде в силї відповідати на поставлені йому питаня, рішив ся він, взяти з него протокол.

Перед тим ще порадив ся він з Петром і Люїджім, а до ради покликано також і Поента Пескадого, бо його погляду не можна було собі легковажити.

Доктор розповів їм, що задумує зробити.

— Коли Сілясеви Торонталеви дамо пізнати, що хочемо довідати ся від него де перебуває Сарканій — відозвав ся Люїджі— то він зараз здогадає ся, що розходить ся о то, щоби й його товариша зловити.

— Певно, що так — відповів доктор.— але втім нема нїчого небезпечного, бо він преці знає, що вже нам не втече.

— А всеж-таки пїяково — відповів йому Люїджі. — Сіляс Торонталь може бути тої гадки що в його інтересі є, не говорити нїчого, що могло би пошкодити Сарканьому.

— А то для чого?

— Бо тим би сам собі пошкодив.

— А менї можна докинути своє слово до вашої бесїди? — спитав Поент Пескаде, котрий держав ся з боку — шануючи старшину.

— А вже-ж, що можна — сказав доктор.

— Мої панове — відозвав ся тогди Поент Пескаде — менї видить ся, що коли те-

пер оба ті вельможі розлучили ся, то вже й не будуть оден другого щадити. Сіляс Торонталь мусить з цілої душі ненавидіти Сарканього, бо той пустив його з торбами. Коли-ж Сіляс Торонталь знає, де тепер перебуває Сарканій, то він певно не буде того таїти — так бодай мені здає ся. А коли-б нічого не сказав, то видко, що й нічого не знає.

В тих словах було трохи рациї. Коли-б банкир знав дійстно, куди Сарканій утік, то він би певно не уважав того за свій обовязок, мовчати о тім, скоро би з того могла вийти якась користь для него.

— Ще нині будемо знати чого маємо держати ся — відповів доктор — і я вже довідаю ся, чи Торонталь нічого не знає, чи не хоче знати. Але що він ще не повинен знати, що дістав ся в руки доктора Антекірта, а відтак що й Петро Баторий ще жиє, то нехай Люїджі його розпитає.

— Я готов до услуги, пане доктор! — відповів молодий мужчина.

Внаслідок того пішов Люїджі до кріпости і там завели його до казумати, в котрій сидів замкнений Торонталь.

Банкир сидів в кутику коло стола. Він як-раз встав був із тапчана, на котрім лежав. Видко було по нім, що його душевний стан ще не зовсім був поліпшив ся. Йому не був тепер в голові ані Сарканій, ані то, що він зруйнований. Далеко більше непокоїло

його то, для чого його хтось зловив і де його держать в арешті та хто та якась могуча особа, котра мала в тім якийсь інтерес, щоби його дістати в свої руки. Він знав лиш тілько, що має чого бояти ся.

Коли побачив перед собою Люіджа Ферратого, встав, але коли той дав йому знак, сів він собі знову. Розпочав ся отже слідуючий, короткий протокол з Сілясем Торонталем.

— Ви називаєтесь Сіляс Торонталь, були давнійше банкиром в Триєсті, а в послідних часах мешкали в Дубровнику?

— На се питанє не маю що відповісти. Ті, що мене держуть у вязниці, мусять знати, хто я.

— Они й знають.

— Хто они?

— То довідаєтесь пізнійше.

— А ви хто?

— Чоловік, котрий має приказ, вас випитати.

— А хтож дав той приказ?

— Ті, перед котрими ви маєте здати справу.

— Хто-ж они, ще раз вас питаю?

— Я не потребую вам того сказати.

— В такім случаю я не потребую вам відповідати.

—Нехай і так! Ви були в Монте Карльо разом з одним чоловіком, котрого вже

від давна знаєте, а котрий не відступав від вас, відколи ви виїхали з Дубровника. Той чоловік родом Триполітанець, називає ся Сарканій. Він утік як-раз під ту пору, коли вас зловили на гостинци як до Ніцци. Я маю приказ спитати вас: Чи знаєте, де той чоловік обертає ся, а коли знаєте, чи скажете то?

Сіляс Торонталь бояв ся на то відповісти. Коли комусь треба було знати, де Сарканій обертає ся, то очевидно для того, щоби й його так само зловити. В якій цїли? Чи задля їх спільних вчинків з їх минувшости, або ще лише сказавши, задля справ, що відносять ся до заговору в Триєсті? Але як би то хтось о тім міг довідати ся і хто би то мав якийсь інтерес в тім, щоби мстити ся за ґрафа Матія Сандорфа і його обох товаришів? Отсе було перше, що насунулось банкирови на гадку. На всякий случай був оправданий здогад, що його не поставлено перед звичайний суд, котрий мав би судити його ще і його товариша вчинки — а то мусїло його ще більше непокоїти. Хоч він і не сумнївав ся, що Сарканій втік до Тетуану, де мешкала Наміра та хотів там в найблизшім часї заграти послїдну гру, то все таки постановив собі не говорити о тім нїчого. Коли пізнїйше колись його інтерес позволить йому о тім говорити, то він скаже; але аж до того часу уважав він за дуже відповідне для себе зовсїм мовчати.

— Ну, що-ж ви на то?... — спитав Люіджі, лишивши банкирови трохи часу, щоби він надумав ся.

— Мій пане, — відповів Сіляс Торонталь — я міг би вам відповісти, що знаю, де є той Сарканій, про котрого ви мене питаєте, і що того не скажу. Але по правді сказавши, я таки дійстно того не знаю.

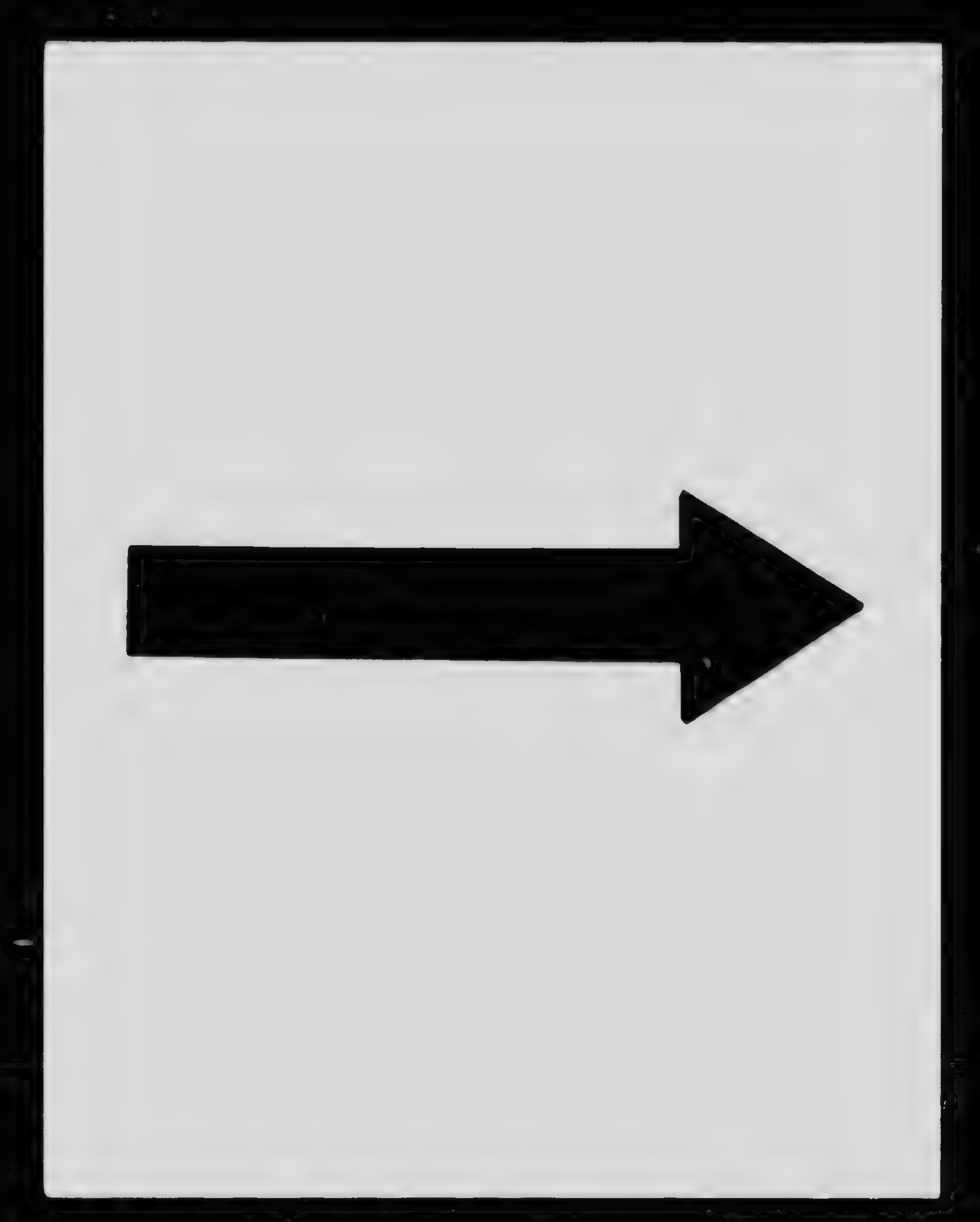
— Чи то вся ваша відповідь?

— Вся і правдива.

Люіджі пішов і здав доктcorrectly справу зі своєї розмови з Сілясем Торонталем. Позаяк у відповіди банкира не було таки по правді нічого такого, що виглядало би на якийсь упір, то поки що треба було вдоволити ся нею. Щоби відшукати знову сліди за Сарканієм, не можна було поки що нічого більше робити, лиш хиба шукати його у всіх сторонах і не щадити ані гроша, ані трудів.

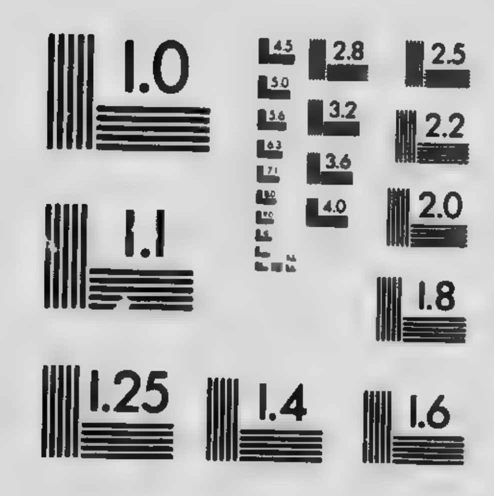
Підчас коли доктор вижидав якихсь познак, дотрі дозволили би йому розпочати знову похід, займав ся він справами, котрі дуже обходили безпечність острова.

Він дістав був знову тайні вісти з африканських провінцій. Його аґенти припоручали йому стерегти добре побережа заливу Сидри. На їх погляд товариство Сенуситів збирало своє військо на тріполітанській границі. Поволи ішов загальний рух на побережах Сирти. Головний проводир і

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

начальник братства а поодинокі жвавії в північни Африці порозумівали ся з собою на рахунок братсва. У Віляєті Бен-Гаці, в найблизшім сусідстві Антекірти, стягано таки зовсім отверто військо.

Щоби відвернути грозячу небезпечність, мусів доктор поробити все, що йому наказувала розвага. Через три послідні тижні місяця жовтня помагали йому Петро і Люїджі жваво при сій роботі, а також і другі кольоністи приходили йому в поміч. Поента Пескадого висилано кілька разів потайком на африканське побереже, щоби він там порозумів ся з аґентами. Показало ся, що то не була видумка, бо островови грозила таки направду небезпечність. Морскі розбишаки з Бен-Гаці знайшовши поміч в загальнім руху военнім религийного братства в цілій провінції лагодили ся до походу на Антекірту. Коли мав розпочати ся похід, того не можна було довідати ся. На всякий случай були ще проводирі Сенуситів в своїх полудневих Віляетах, а річ була майже певна, що без їх особистого проводу не зробить ся нічого важного. Для того одержали „Електріки” приказ плавати по водах Сирт і пильнувати як побережа киренейського півострова та тріполітанського, так також і побережа туніського аж до пригірка Бон.

Приготовленя до оборони острова, як звісно, не були ще покінчені, але хоч їх і не

можна було докінчити в найблизшім часі, то все-таки були бодай в антекірських арсеналах великі запаси всілякого рода амуніції.

Антекірта, що лежить на яких двайцять миль далеко від побережа киренэйського півострова, була би таки зовсім відокремлена серед сего заливу, як би не малий островець, звістний під назвою острова Кенкраф, що виринає зпід води на полуднево-всхіднім кінци Антекірти і має в обемі не більше як около триста метрів. Сей островець, після думки доктора, мав служити за місце для арештантських рот, наколи-б який кольоніст заслужив собі колись на таку кару. Звичайний трибунал острова засуджував би того рода людий — але доси не було ще такого случаю. В тій цїли були виставлені бараки.

Але островець Кенкраф був зовсім неукріплений і коли-б яка неприятелська фльота зачепила Антекірту, то сей островець міг ще й стати небезпечним через своє положенє. Треба би лиш вийти на него, щоби зробити знего кріпку підставу до военних операцій. На нім можна було легко зробити склади провіянту і амуніції, ба, навіть можна було уставити кілька батерій. Ліпше було би, коли-б сего острова таки зовсім не було, бо доси не було часу, щоби його укріпити.

Доктора непокоїло дуже положене сего острова і та догідність, яку міг мати з него неприятель на случай війни. Розваживши все добре, постановив він його розбити, висадити у воздух, але при тім і убити хоч кілька сот розбишаків морських, котрі би зважили ся вийти на остров Кенкраф.

Він взяв ся зараз до виконаня сего пляну. Перекопано цілий островець і заложено міни та сполучено їх дротами попід море з Антекіртою. Електрична протока, котру би пущено сим дротом, вистала би цілком на то, щоби сей кусник землї щез зовсім з поверхні моря.

Але до сеї роботи не хотів доктор ужити анї звичайного пороху, анї стрільної бавовни[1]), анї динаміту[2]). Він знав иншу матерію вибухову, котру лише що недавно тому відкрито, а котрої сила, в порівнаню з динамітом, була так велика, як динаміту в

[1]) Стрільна бавовна або пірокселїна є то вибухова матерія, котра робить ся в той спосіб, що мішає ся по рівній части кислоту сїркову, (вітриоль) з азотовою кислотою, а до тої мішанини дає ся тілько поскубаної бавовни, кілько в нїй може змістити ся. Бавовну стрільну винайшли в 1846 р. Шенбайн в Базилеї і Бетґер у Франкфурті на Меном.

[2]) Динаміт є то нітро-ґлїцерина змішана з трачинем або глиною. Динаміт винайшов Швед Нобель в 1862 р. Нітро-ґлїцерину винайшов Собреро в 1847 р.; є то мішанина кислоти азотової з ґлїцериною, густим молодкавим олїєм, який творить ся при фабрикації мила.

порізнаню з порохом. Її можна було далеко вигіднійше уживати і перевозити, як нітроґліцерину, бо треба було лиш двох окремих плинів,котрі мішали ся аж тогди, коли їх треба було уживати, а до того вони й не замерзали, хоч би мороз доходив до 20 степенів, підчас коли динаміт замерзає лиш при пять або шість степенях морозу; а тота нова вибухова матерія в капсли, і так стає ся страшним, хоч в уживаню дуже простим средством.

А як же її робить ся? Виключно лиш діланєм безводного і чистого окису салітри в плиннім стані на всілякі творила, що мають в собі вуголь, або на тіла, що мають в собі ростинний та звірячий товщ. З обох тих плинів, котрі, коли відділені від себе, суть зовсім нешкідливі і в собі розпускають ся, робить ся один, так, як коли-б хтось перемішав вино з водою. При робленю тої матерії нема ніякої небезпечности. Є то „панклястіт“, слово, котре значить: „все розриваючий”, а той панклястіт таки на правду все розриває.

Із сеї матерії вибухової пороблено богато мін і запущено їх у землю на острівци. При помочи підморського дрота, з Антекірти, що мав переносити електричну іскру на капслї, котрими була заосмотрена кожда міна, міг в одній хвили настати вибух. Але що могло би й так стати ся, що проводовий дріт

наслідком якоїсь случайної перешкоди не ділав би добре, то задля більшої осторожности запущено кільканайцять електричних приладів на острівци в землю і сполучено їх дротами. Досить було, щоби хтось случайно зачепив ногою о плиточку від одного із сих приладів, вистаючу понад землю, а всі батериї замкнули би ся та викликали би страшенний вибух. Отже можна було легким способом збурити островець Кенкраф, скоро би на нім станули якісь вороги.

Ті роботи поступили були в перших днях падолиста вже досить далеко, коли стало ся щось такого, що спонукало доктора виїхати на кілька днів з острова.

Дня 3 падолиста рано приїхав був транспортовий корабель, що привозив вугле з Кардіфу[1]) до Антекірти і станув в порті. Буря спонукала його була поступити в дорозі до Гібральтару і там через якийсь час перестояти. Там застав капітан на почті лист, заадресований до доктора. Той лист ходив вже від довшого часу з одної почти на другу вздовж побережа середземного моря, але не міг дійти до того, до кого був заадресований.

Доктор взяв той лист до рук і дивить ся, а на нім є почтові печатки з Мальти, Катанії, Дубровника, Цевти, Отранта, Маляґи і Ґібральтару.

---

[1]) Місто приморське в Англії.

З написи — виписаної покрученими і не рівними буквами — видко було, що їх писала рука, котра вже не мала вправи або може й сили до писаня. В прочім на адресї було виписане лиш одно імя доктора зі слїдучим трогаючим порученєм:

Пан Доктор Антекірт.
Божою ласкою.

Доктор розломив печатку і отворив лист — кусень пожовклого паперу. В листї було написано:

Пане доктор!

Дай Боже щоби сей лист дістав ся у ваші руки!.. Я вже дуже старий.... Можу умерти ... Она лишить ся сама на світї.... Змилуйте ся над панею Баторовою, та не дайте їй на послїднї дни житя в білї та нуждї горювати!... Подайте її поміч.... Приїдьте!...

Ваш покірний слуга
Борик.

А на самім кінци паперу було написано: „Картаґо“ а над тим „Реґентия туніска“.

Доктор був сам один в ратуши, коли дістав отсей лист. Він аж крикнув з радости але заразом і з безнадійности. — з радости, що знайшов слїд панї Баторової — з безнадійноси, а радше з обави, бо з почтових печаток було видко, що лист був писаний вже

місяць тому назад.

Закликано зараз Люїджа.

— Люїджі — відозвав ся доктор — скажи капітанови Кестрікови, щоби до двох годин прилагодив пароход до дороги.

— До двох годин буде він готов — відповів Люїджі. — Чи то для нас самих?

— Для мене.

— А чи довго треба буде їхати?

— Всего лиш три або чотири дни.

— Самі поїдете?

—Ні! Пошукай за Петром і скажи йому, щоби лагодив ся їхати зі мною.

— Петра нема всїй хвили в дома, але найдальше за годину верне з роботи на Кейкрафі.

— Я би хотїв, щоби також і твоя сестра поїхала знами. Нехай також лагодить ся в дорогу.

— В сїй хвили.

Люїджі пішов, щоби зробити все, що йому доктор приказав.

В годину пізнїйше прийшов Петро до ратуша.

— На, читай! — сказав до него доктор і подав йому лист від Борика.

Зявище.

Пароний яхт під командою капітана Кестріка і другого підручника, Люїджі Фер-

рата, виплинув в полудне на отверте море. На яхті були лиш доктор, Петро і Марія яко пасажири. Марія мала лишити ся коло пані Баторої і доглядати її, наколи-б не можна було перевезти її зараз з Картаґа на Антекірту.

Не треба й казати, що діяло ся в серци Петра. Він знав вже, де його мати, він мав її побачити знову!... Але длячого Борик завів її так, ні сіло, ні впало, з Дубровника аж на туніське побереже? То-ж то десь біда та нужда коло неї!

Марія заєдно розважала та потішала Петра, коли він перед нею жалував ся. Вона, видко, виділа в тім провидінє Боже, що лист Борика дістав ся в руки доктора.

Дано приказ, щоби „Феррато" плив з як найбільшою скоростию. При помочи своїх машин до підгріваня води, робив він пересічно пятнайцять миль на годину. Розстайність межи заливом Сидри а пригірком Бон, що лежить на самім північнім кінци туніського побережа, виносить що найбільше тисяч кільометрів; від пригірка Бон аж до Ля Ґулетти, котра є портом Тунісу, потребував послідний яхт лиш півтора години їзди. Припустивши, що ані буря, ані ніяка пригода не стане на перешкоді, міг „Феррато" до тринайцяти годин станути на своїм місци призначеня.

Поза заливом було море спокійне, але

з північного заходу дув вітер, хоч не здавало ся, що стане сильнїйший. Капітан Кестрік правив кораблем просто до побережа понизше пригірка Бон, щоби тут бути безпечнїйшим на случай, коли-б звіяла ся буря. Мусів отже лишити остов Пантелярію зовсім на боцї, бо хотів о скілько можна плисти близько пригірка, а той остров лежить в половинї дороги з Мальти до пригірка Бон

Поза заливом Сидри іде побереже широким каблуком на захід. Там вже починає ся побереже реґентії тріполійської, що тягне ся аж до заливу Габес, межи островом Джерба, а містом Сфакі. Відтак звертає ся побереже знову трохи на всхід проти пригірка Лімас і творить залив Гаммамет, а відтак розтягає ся вже на північ і полудне аж до пригірка Бон.

Отже, докладно сказавши, пустив ся був „Феррато" простісенько до заливу Гаммамет. Там мусів він два рази обпливати ся аж до Ля Ґулетти.

Дня 3 падолиста і слїдуючої ночи ставали филї очевидячки чим раз більші. Не треба було великого вітру, щоби розбурхати море Сирт, котрим ідуть найпризнїйші струї середземного моря. Слїдуючого дня рано, около осьмої години, показала ся якраз в тім місци, де пригірок Лемас, земля, а корабель плив тепер спокійно і борзо попід високі береги.

„Феррато" держав ся несповна дві милї від берега і з него можна було видїти немало, що діяло ся на березї. По тамтім боцї гаммаметського заливу, в тім місци, де Келибія, приплив він ще близше до маленької пристани Сіді-Юсуф, котру від півночи охороняють довгі ряди густо стоячих коло себе скал.

Позаду тягне ся величаве побереже, вкрите піском, а за ним ідуть ряди горбів, зарослих малими, знидїлими корчами; вони виростають тут з землї, де більше каміня, як урожайної почви. В глубинї припирають до горбів високі гори, що тягнуть ся дальше в глубину краю. Деинде виднїє ся самотний марабут[1]), як біле пятно серед зелених далеких горбів. З переду показують ся розвалини малої кріпости, а дальше в горі піднимає ся трохи лїпша і цїла ще кріпость на горбі, котрим кінчить ся затока Сіді-Юсуф.

Місцевість ся не була зовсїм пуста. Під скалами стояло кілька кораблїв з Леванти, шебеки та полякки, трохи подальше від берега, де вода є глубша. А вода тут така чиста, що можна зовсїм виразно видїти аж до самого спода вкритого чорним камінем, з легкою верствою піску міжним. Вода світила ся тут у всїляких фантастичних видах.

---

[1]) Могила турецького або магометанського святого.

Вздовж берега, при оніжу малих видм, зарослих мастиксовими деревами і тамариндами видко було намети з небіленого полотна з жовтими пасами; був то дуар[1]), зложений може з яких двайцять ґурбій. Дуар той виглядав як би величезний арабський бурнус, кинений в неладі на землю. Поза фалдами того бурнуса пасли ся вівці та кози. Здалека виглядали вони як би яке грубе чорне гайвороне, що розлетить на всї боки від першого вистрілу. Над берегом, до котрого приставали кораблї, лежало кільканайцять верблюдів та жували або повитягали ся в піску.

Доктор, переїзджаючи попри пристань в Сіді-Юсуф, міг побачити, як з кораблїв зносили амуніцію та зброю а навіть і кілька малих пушок польних. Пристань в Сіді-Юсуф, положена побіч граничного побережа тунїйської реґентії, надавала ся дуже добре до достави такої контрабанди.

Люїджі звернув також увагу доктора на виношене тих предметів на беріг сего побережа.

— То, видиш, — каже йому доктор — коли не ошибаю ся, відбирають Араби сей матеріял воєнний. Я вже знаю досить богато

---

[1]) Дуар значить тілько, що табор, в котрім є намет головного команданта, а довкола котрого розставляють ся другі намети відділами або ґурбіями.

і не дам ся тим успокоїти, що та зброя є призначена для мешканців в горах, щоби вони мали чим боронити ся від французського війська, котре прийшло тепер до Тунезиї. На жаль, треба припускати, що та достава відбуває ся на рахунок численних союзників Сенуситів, тих розбійників, що тепер зачинають збирати ся на киренейськім півострові. Мені видить ся, що межи тими Арабами є далеко більше лиць з середини Африки, як з тунезийських провінций.

— А хиба-ж в. тій реґенції, а бодай французькі власти не противлять ся сему перепачкованю зброї і амуніції? — спитав Люіджі.

— В Тунісі ледви чи й знають, що діє ся по сім боці пригірка Бон — відповів доктор, а коли французи й стануть панами в Тунезиї, то все таки можна побоювати ся, що всхідні зубоча Джебелів, довго ще остануть ся самостійними. Але що буде, то буде, а ті товари мені дуже підозріні і коли-б так скорість нашого „Феррата“ не забезпечувала нас від нападу, то онта фльотиля певно би зараз кинула ся на нас.

Коли у Арабів була дійсно така думка, яку їм доктор підсував, то не було чого боятись ся. Паровий яхт переплив в несповна пів години пристань в Сіді-Юсуф. Допливши

до пригірка Бон, що так масивно висуває ся з тунїского краю, оплив скоренько морску ліхтарню, котра стоїть на самім кінци чудно уґрупованих скал.

Повною скоростию поплив „Феррато“ тунїским заливом, що лежить меже пригірками Бон а Картаґо. По лївім його боцї тягне ся ряд гір: Джебель Бон-Карнїн, Джебель Роса і Джебель Цаґран та кілька осель розкинених по ярах. По правім боцї ясніло в повнім світлї арабского касба[1]) святе місце Сіді-Бу Саід, котре є може передмістем старої Картаґени[2]). Дальше поза ним виринав Тунїс, білїючись в світлї сонця над озером Багіра, трохи позаду за тим каменем, котре витягає Ля Ґулетта до всїх, котрих тут привозять европейські кораблї пакетові.

На яких дві або три милї від пристани стояла французька ескадра воєнна; трохи близше берега були знов привязані ланцюхами кораблї торговельні, котрі своїми різнобарвними фляґами надавали пристани живого виду.

---

[1]) „Касба“ або „Касоба“ — палата давного альжірського або тунїського бея, а „бей“ або „дей“ є титул, котрий значить тільки, що наше слово „князь“.

[2]) Картаґо або Картаґіна було в дуже давних часах великим і богатим містом купецьким, котре довгі лїта вело борбу з Римом о пановане над Середземним морем. Картаґінський вожд, Ганнїбаль зайшов був з військом аж до Риму, але остаточно Римляни побідили і збурили до тла Картаґіну. Нинї з неї ледви слїди видко.

Була перша година, коли „Феррато“ запустив якор коло порту Ля Ґулетта. По сповненю звичайних формальностий, позволено пасажирам парового яхту вийти на беріг. Доктор, Петро, Люїджі та його сестра сіли на корабельну лодку та поплили вузким каналом в котрім завсїгди повно кораблїв. По якімсь часї станули они коло якоїсь площі, обсадженої деревами і забудованої по боках двірками, аґентурами та кавярнями. На сїй площи, перед входом до головної улиці Ля Ґулєтта, було повно людий: Мальтанцї, Жиди, Араби, француські вояки та місцеві жителї.

Лист Борика був писаний з Картаґа, а се імя, та кілька верх землї лежачих розвалин є і все, що лишило ся з Ганнїбалевого міста.

Щоби дістати ся до берегів Картаґени, не конче потреба уживати малої, італїяньскої зелїзниці, що сполучає Ля Ґулетту з Тунїсом та іде доокола озера Багіра. Можна вигідно піти або стежкою вздовж берега, або дорогою, повною пороху, аж до обніжа горба, на котрім стоїть каплиця святого Людвика і монастир альжірских місіонарів.

Коли доктор і його товариші вийшли з лодки, стояло на площи як-раз кілька возів з малими кониками. Як стій сїли они на один з тих возів і приказали візникови їхати чим

скорше до Картаґени. Віз переїхав скоренько через головну улицю Ля Ґулєтти і минув прекрасні двірки, в котрих мешкають богаті Тунетанці підчас великої спеки, дальше палати Керадіне і Мустафа, що стоять над берегом при входах до старих портів картаґіньскої столиці. Більше як два тисячі літ тому назад занимала ціле се місце на березі соперниця Риму, почавши від кінця Ля Ґулєтти аж до пригірка, котрий тепер називає ся по її імени.

Каплиця святого Людвика, на малім, двіста стіп високім горбі, стоїть на тім самім місци, на котрім погиб французький король в 1270 р. Вона стоїть посеред парку, в котрім більше старосвітських черепів, архітектонїчних розбитків, відламків від статуй, ваз, написий і стовпів, як дерев та корчів. Поза ним є монастир місіонарів, котрих ігуменом є тепер отець Делятер, учений археольоґ[1]). З вижини сего парку видко на ціле пісковате побереже від пригірка Картаґо аж до перших домів Картаґени.

При споді горба стоїть кілька палат арабської будови з рядами стовпів на лад анґлїйський. По тамтім боцї є залив, котрого всї пригірки та роги і пасма гір, хоч не мають розвалин, славлять ся історичними згад-

---

[1]) Археольоґ зве ся той, хто збирає і розслїджує памятники старини.

камп.

Побіч палат і сільских дворків, що тягнуть ся аж до старого порту военного і торговельного, можна денеде в ярах між горбами побачити і нужденні хати, в котрих мешкають бідні люди з околиці. Мало що не всї зних не знають ніякого иншого ремесла, як лиш шукати в земли за більше або менше цінними черепами з картаґінських часів, за бронзами, дорогоцінними каменями, медалями та грішми, котрі від них купує монастир для свого археольоґічного музея — більше з милосердія, як з потреби.

Деякі із тих хат мають лиш дві або три муровані стїни; можна би їх назвати розвалинами марабутів, котрі в підсоню сего побережа остались білими.

Доктор і його товариші їздили від одної до другої із сих хат та заглядали до кождої; шукали, де мешкає панї Боторова, хоч аж не хотїли вірити, щоби вона зійшла на таку велику нужду.

Нараз станув віз перед якоюсь дрантивою хатою, котрої двері подобали на діру, вибиту в мурі, зарослїм буряном. В сих дверах на порозї сидїла якась старенька бабуся в чорнім чіпци на голові.

Петро зараз її пізнав! — Він аж крикнув!... То була його матїр!.. Він припав до неї упав на колїна і обняв її руками... Але вона була байдужа на його повитанє, видко,

що не пізнала.

— Мамо!... Мамо!... — кликав він, підчас коли доктор, Люіджі та його сестра приступили до них.

Зпоза угла розваленої хати вийшов в сій хвили якийсь дідусь.

То був Борик.

Він пізнав насамперед доктора Антекірта і припав перед ним на коліна. Відтак побачив Петра... Петра, за котрого тілом ішов аж на кладовище в Дубровнику... То вже було забогато для него. Він повалив ся як неживий і лиш його уста прошептали слова:

— Вона зійшла з розуму.

Тепер, коли син відшукав матір, лишилось з неї ще лиш бездушне, несвідомо ділаюче тіло. На вид своєї дитини, котру уважала за помершу, а котра нараз станула живцем перед нею, вона не була навіть в силі пригадати собі минувшости.

Пані Баторова встала і лиш завернула як не своїми очима. Як би нічого не виділа, не сказавши ані слова, зайшла у марабут, куди на знак доктора Антекірта пішла Марія за нею.

Петро станув як би остовпілий перед дверми і не міг ані кроком поступити ся.

Тимчасом доктор відтер Борика і той знову прийшов до памяти.

— Ви, пане Петре, ви.... ви жиєте! —

відозвав ся він.

— Та жию — відповів Петро — жию.. хоч волів таки не жити:

Доктор кількома словами пояснив Борикови, що стало ся було в Дубровнику, а старий слуга розповів йому відтак з великим трудом, в якій нужді жиють вони вже від двох місяців.

— Передовсім скажіть мені — спитав доктор — чи пані Баторова зійшла з розуму за своїм сином?

— Ні, паноньку, ні — відповів Борик і ось що розповів:

Пані Баторова, що була тогди сама одна, як палець, на світі, виїхала з Дубровника та осіла в селї Вінтічельо, де мешкало кількох її свояків. В тім часї задумала вона продати все то, що ще було лишило ся в її малій хатї, бо не хотіла вже там мешкати.

В шість неділь опісля вернула вона для того з Бориком знову до Дубровника, щоби тут залагодити своє діло, а коли прийшла до дому при улици Маріцеля, застала там в скринцї на листи якесь письмо.

Вона прочитала то письмо і крикнула якимсь таким несамовитим голосом, як коли-б вже тогди їй в голові щось перевернуло ся. Відтак побігла улицею на Страдоне, зайшла до Торонталевого двора і там запукала до дверий і її зараз пустили.

— До Торонталевого двора? — спитав

Петро.

— Так! — відповів Борик, а коли я паню Баторову здогонив, вона вже мене не пізнала.... Вже була....

— Чого-ж моя мати побігла була до Торонталевого двора?... Чого? — спитав Петро ще раз, і споглядав на старого слугу, як коли-б не міг того зрозуміти, що той говорив.

— Видко, що хотіла поговорити з паном Торонталем, — відповів Борик. — але того вже від двох днів не було дома; виїхав кудись разом з донькою, а ніхто не знав, куди.

— А той лист... той лист?

— Я його не міг вже опісля знайти, пане Петре — відповів дідусь. — Або його пані Боторова десь загубила, або подерла, а може хтось взяв його від неї, коротко сказавши, я ніколи вже не довідав ся, що було в тім листі написано.

Отже тут була якась тайна. Доктор, котрий не обзиваючись анї одним словом слухав сего оповіданя, не міг відгадати сего кроку пані Баторової. Щоби то так гнало її до двора при Страдоне, до котрого вона не повинна була заходити, та щоби то так насильно потрясло нею, що вона довідавшись, що Сіляс Торонталь десь щез, аж зійшла з розуму?

Старий слуга до кількох мінут докінчив своє оповіданє. Коли йому удало ся затаїти стан здоровля пані Баторової, по-

продав він все, що ще їй було лишило ся. Божевільність нещасливої пані Баторової проявляла ся спокійно і тихо, а то дало йому можність усунути всяке підозрінє. Він хотів конче покинути Дубровник і за кілька днів удало ся йому виїхати пакетовим кораблем за море і так дістав ся він до Туніса, чи радше до Ля Ґулетти. Тут постановив він осїсти.

В отсїм розваленім марабутї доглядав він як міг паню Баторову, котра разом з розумом стратила і мову. Але його средства були так скупенькі, що він предвиджував хвилю, в котрім обоє попадуть в найбільшу нужду. Тогди то прийшов старому слузї на гадку доктор Антекірт, і він написав лист до него, а що не знав де доктор перебуває, то здав той лист на ласку Божу. Видко, що провидїнє Боже було добрим почтарем, бо лист дійшов до того до кого був написаний.

Тепер вже всїм стало ясно, що треба робити. Паню Баторову, котра не ставила зовсїм нїякого опору, посадили на віз, а її син, Борик і Марія сїли собі коло неї. Підчас коли віз пустив ся дорогою до Ля Ґулетти, пішли доктор і Люїджі туди пішки понад беріг.

В годину пізнїйше сїли на корабель. Зараз підтягнено якор і скоро „Феррато“ обплив пригірок Бон, показало ся світло лїхтарень морских на Пантелярії. На другий день

рано, таки ще досьвіта, станув корабель в антекіртськім порті.

Паню Баторову вивели на остров та привели її до Артенака, де їй в ратуші визначено одну комнату, а Марія таки перенесла ся сюди із своєї малої хати, щоби бути близше пані Баторової.

Отто-ж то була знов мука для Петра Баторого! Його мати зійшла з розуму, його мати збожеволіла серед обставин, котрі, видко, позістануть не вияснені! Коли-б можна було знати причину, то може було би можна підобрати якийсь лік на то. Коли-ж бо ніхто не знав нічого, не міг нічого знати.

— А таки треба її вилїчити!... Таки конче треба!... говорив доктор сам до себе, котрий підняв ся був сам її лічити.

Була то трудна задача, бо пані Баторова все була як би непритомна і не знала, що робить, анї не пригадувала собі зовсім минувшости.

А хиба-ж то не була добра нагода ужити сили піддання гадок, котру доктор мав в так великій мірі та котрої докази дав вже тілько разів. Хиба-ж не можна було при помочи маґнетичного впливу розбудити в ній память і придержувати її доти, доки би она аж зовсім не подужала?

Петро Баторий благав доктора, щоби пробував всїлякими способами вилїчити його матїр.

— Коли-ж бо годї — говорив йому доктор — бо то не удасть ся. Божевільні найтруднійше піддають ся переношеню волї. Щоби можна того впливу ужити, то твоя мати, Петре, мусїла би мати особисту волю, котрій би я міг піддати свою. Кажу тобі ще раз, що я не міг би зробити на ню тепер нїякого впливу.

— Таки нї!... Я не можу того зрозуміти, що ви кажете — відповів Петро, котрий не хотів вдоволити ся словами доктора. — Я таки тої гадки, що моя мати пізнасть знову колись свого сина.... того, котрого уважає доси за померпого!...

— Ну, так.... котрого уважає за помершого! — відповів доктор — Може й бути.... коли буде знати, що ти жиєш.... або коли-б її привести до твої могили, а ти би їй нараз показав ся!

Доктор імив ся сеї гадки. Для чого би таке моральне зворушенє не могло зробити якогось впливу на духа панї Баторової, коли-б оно відбуло ся при сприяючих обставинах.

— Зроблю пробу — відозвав ся доктор.

Коли він Петрови розповів, яким способом хоче зробити пробу, та що має надію вилїчити тим способом його матїр, Петро за то аж обняв його за шию.

Від того часу взяли ся они оба лагодити цїлу ту сценерію, котра мала бути помічна

для проби. Розходило ся о не малу річ, лиш о то, щоби на паню Баторову зробити таке вражінє, аби їй пригадало ся все то, що при теперішнім її стані вийшло їй з памяти і що би серед таких обставин дух її в ній знову [redacted].

Доктор взяв собі до помочи ще й Борика та Поента Пескадого і всї разом зробили з як найбільшою точностию ціле дубровницьке кладовище та и памятник на могилї Баторової родини.

На кладовищи острова, на милю від Артенака станула незадовго під купкою зелених дерев мала капличка, майже зовсїм подібна до каплички в Дубровнику. Треба ще було так все упорядкувати, щоби подібність обох памятників ще більше впадала в очи. В мурі запущено чорну мармурову таблицю, на котрій було виписане імя „Стефан Баторий“ і рік 1867.

День 13 падолиста здавав ся бути догідний для зробленя проби, чи не можна би поволи привести панюю Баторову знову до памяти і здорового розуму.

Около семої години взяли Марія і Борик вдовицю по під руки, вийшли знею з ратуша та повели її почерез поля на кладовище. Там станула пані Баторова перед ступенями від каплиці, тиха і німа, як звичайно, хоч лямпа, що осьвічала середину каплиці, давала можність відчитати імя Стефана Бато-

рого на чорній марморовій таблици. Лиш коли Марія і дідусь приклякнули на ступени, засвітились у неї очи, але відтак знову стали стовпом.

В годину пізнійше вертала пані Баторова домів а з нею і всі ті, що при сій першій пробі близше або дальше були пішли за нею.

На другий день і в слідуючих відбували ся проби знову, але так само без успіху. Петро був при всіх і вже брала ся розпука, що то не доводить до нічого, хоч доктор казав йому, що треба все лишити часови, бо час найліпший лікар. А відтак і не хотів би він зробити послідного кроку, доки би пані Баторова не була настілько приготовлена, щоби могла все видержати.

А всеж-таки не було сумніву, що в пани Баторовій за кождим разом, коли була на кладовищи наставала якась зміна. Одного вечера, коли Борик і Марія приклякнули були перед капличкою, приступила пані Баторова, що прилишилась була трохи позаду, поклала руку на зелізний замок, споглядала через хвильку на позадну стіну, осьвічену лямпою, а відтак відступила ся нагло.

Марія, що приступила близенько до неї, почула, як она кілька разів вимовила якесь імя.

Було то перший раз від довшого часу, що уста пані Баторової зложили ся до мови.

Але яке-ж було здивоване всіх котрі почули що она говорить! То імя, яке она вимовила, не було іменем її сина, Петра, лиш імя — Сари!

Хто-ж годен то поняти, що відозвало ся в души Петра Баторого, хто годен то описати, що діяло ся в серци доктора Антекірта, коли пона так несподівано вимовила імя Сари Торонталївної? Доктор не сказав на то нічого, не дав пізнати по собі того, що він відчув.

Другого вечера повторено ту саму пробу. Сим разом приклякла й сама пані Баторова на порозї каплички, як коли-б повела її туди якась невидима рука. Схилила голову, зітхнула глубоко, а з очий покотились її сльози. Але сим разом не вимовила ніякого імени; видко, що імя Сари вийшло вже її було з памяти.

Коли пані Баторова вернула опісля до ратуша, дістала якогось такого нервозного нападу, якого доси ніколи не мала. Як-раз дотеперішний спокій був характеристичний для її душевного стану; замість него настало тепер якесь роздразнене. В її мозку проявила ся очевидно якась іскра житя, котра могла додати надії.

В ночи по сім вечері спала она неспокійно і часто кидала собою; вимовила навіть кілька слів, котрих Марія не могла собі спамятати; видко, що їй щось снило ся. А коли

її вже снило ся, то й розум почав вертати; иншими словами, она би подумала, скоро би й на яві осталась та сама діяльність її ума.

Доктор рішив ся для того зробити на другий день нову пробу в той спосіб, щоби пани Баторовій поставити перед очи ще більше трогаючу сцену.

Через цілий день 18 падолиста була пані Баторова незвичайно роздразнена. Марію то дуже дивувало, а Петро котрий майже не відступав своєї матери, перечував, що все щасливо закінчить ся.

По дуже горячім дни, як звичайно в тих сторонах до Антекірта, настала темна і тиха ніч, без вітру.

Пані Баторова, в супроводі Марії і Борика, вийшла з ратуша около пів до девятої години. Доктор ішов за ними здалека з Люіджім і Поентом Пескаде.

Ціла кольонія ждала зі страхом того, що тепер могло настати. Кілька смолоскипів, запалених під розлогими деревами, кидали неодностайне світло доокола каплички. Здалека було чути, як в артенацькій церкві дзвонили дзвони в правильних перервах, як коли-б відбував ся якийсь похорон.

Поволи посував ся похоронний похід наперед; лиш одного Петра Баторого там не було. Він остав ся був, щоби виступити аж під конець сеї найсильнійшої проби.

Було вже около девятої години, коли

пані Баторова прийшла на кладовище, тут вирвала ся она нараз від Марії Феррато і пустилась до малої каплички.

Під впливом сего нового чувства, котре її, як видко було, зовсім опанувало, позволено їй робити що хотіла.

Серед глубокої тишини, перериваної лиш від часу до часу звуком дзвонів, опинила ся пані Баторова перед капличкою і станула як би остовпіла. Відтак клякнула на найнизшім ступени перед капличкою, схилила ся на перед і чути було, як стала плакати.

В тій хвили почали поволи отвирати ся зелізні дверці від каплички. Убраний в біле одіяло вийшов Петро, як коли-б лише що встав з могили, і серед ясного світла почав сходити ступенями в долину.

— Сину мій!.. сину! — крикнула пані Баторова витягнула руки і зімлївши, упала як би не жива на землю.

То омлінє не значило нічого; бо память і мисленє мусіло у неї знову вернути. В ній віджило знову чувство матери. Она пізнала знову свого сина.

Заходам доктора удало ся її знову привести до свідомости, а коли она відтак, отворивши очи, стала розглядати ся і побачила свого сина, відозвала ся до него:

— Петре! ти жиєш?... Петрусю, мій Петрусю!

— Жию, мамо... жию для вас, щоби вас любити!

— Та щоби і — її — любити.

— Її?

— Її! Сару!

— Сару Торонталївну? — відозвав ся на то доктор.

— Нї! Сару Сандорфівну!

Панї Баторова виймила тогди зімятий папір, на котрім були написанї послїднї слова рукою умираючої панї Торонталевої, і подала його докторови.

З отсих слів показало ся, хто була Сара зроду і не було вже о тім ніякого сумніву... Сара була одиначкою, котру хтось викрав із замку Артенак!... Сара була донькою ґр. Сандорфа.

Кінець Четвертої части.

Часть пята.

Як Кап Матіфу стискав руку.

Коли ґраф Матїй, значить ся доктор Антекірт, хотів і дальше позістати доктором Антекіртом, хоч не для Петра, але для всїх людий в кольонії, то лиш для того, що хотів позістати доктором Антекіртом аж до повного переведеня своїх плянів. Для того то, коли пані Баторова вимовила так нагло імя його доньки, він мав досить сили, щоби запанувати над собою і не зрадити свого зворушеня. Але в нїм аж серце перестало на хвильку бити ся, і коли-б він не умів був так дуже панувати над собою, то був би таки зараз коло каплиці повалив ся на землю, як би нагло ражений громом.

Отже його донька ще жила! То її Петро любив і она його любила. А він сам, Матїй Сандорф, робив, що лиш було можна, щоби їх розлучити, щоби они не побрали ся. Тої тайни котра вернула йому назад його доньку, був би в[illegible] нїколи не довідав ся, коли-б пані Баторова, як би якимсь чудом не була знову прийшла до розуму.

Що-ж стало ся пятнайцять лїт тому назад на замку Артенак? Аж тепер показало ся! Ту дївчинку, що осталась одинокою спадкоємницею маєтностий ґрафа Матїя Сандорфа, ту дитину, котрої смерть не можна було ніяк доказати, хтось викрав і віддав в руки Сіля-

са Торонталя. В якийсь час пізнійше, коли банкир осів в Дубровнику, мусіла пані Торонталева виховувати Сару Сандорфівну за свою доньку.

Аж тепер вийшло на верх ціле злодійство, яке придумав був Сарканій та його спільничка Наміра. Сарканій знав дуже добре що Сара, коли дожиє до вісімнайцять літ стане ся властителькою значного майна і він хотів скоро би она стала його жінкою, зажадати щоби її признати спадкоємницею. Отсе мало бути вінцем його поганого способу житя. Він хотів стати ся паном артеницьких посілостий.

Чи сей плян йому доси не удав ся? А вже-ж, що ні. Коли-б Сарканій був оженив ся, то певно був би чим скорше постарав ся о то щоби забезпечити собі самому всї користи з того.

А чи доктора Антекірта не мусіла гризти совість? Хиба-ж то не він став ся причиною тих нещасних запутанин? Та-ж він насамперед відмовив Петрови помочи; відтак дозволив Сарканьому спокійно переводити свої пляни, хоч міг тогди дуже добре зробити його нешкідливим, коли зійшов ся зним в Котарі; наконець і втім його вина, що він не сказав нїчого пани Баторовій о тім, що її син не вмер, бо він виратував його від смерти. Якого-ж великого нещастя було би тогди уникнуло ся, коли-б Петро був тогди

при своїй матери, коли до дому при улици Марінеля прийшов лист від панї Торонталевої! Коли-б Петро був знав, що Сара є донькою графа Сандорфа, хиба-ж не був би він умів позбути ся ненависти, Сарканього і Сіляса Торонталя?

Де-ж обертала ся тепер Сара Торонталївна? Безперечно була она в руках Сарканього. Але де би той укрив ся? Як її від него відобрати? А крім того мала донька графа Сандорфа скінчити за кілька неділь вісімнайцятий рік житя — законом назначений речинець, коли не хотїла стратити яко спадкоємниця своє право — а та обставина мусїла змушувати Сарканього робити, що лиш можна щоби зневолити Сару до сего проклятого супружества.

Весь той хід подій пересунув ся в однїй хвили в голові доктора Антекірта. Роздумавши собі всю минувшість, подібно, як то зробили панї Баторова і Петро, почув він всї ті закиди, які могли йому робити, хоч не справедливо, жінка і син Стефана Баторого. Бо коли-б дійсно так було, як то він мусїв припускати, то чи не повинен він був удобрити зближеня Петра до тої, котра в очах всїх і його носила імя Сари Торонталївної?

Він мусїв тепер за всяку цїну відшукати свою доньку Сару. Не можна було тратити анї хвильки часу.

Паню Баторову завели вже були назад

до ратуша, коли туди прийшов доктор разом з Петром, котрий і радував ся і сумував в безнадійности. По дорозї они анї словом до себе не обізвали ся.

Панї Баторова була дуже ослаблена тою зміною, яка внїй проявила ся, але була вже таки зовсїм вилїчена. Она сидїла в своїй комнатї, коли доктор і її син зайшли до неї.

Марія вийшла до великої салї, знаючи, що яло би ся лишити їх самих.

Доктор Антекірт приступив близше до старенької женщини і поклавши Петрови руку на плечі відозвав ся:

— Панї Баторова я вже взяв вашого сина за свого. Доси був він менї сином лиш з огляду на дружбу; тепер же я буду старати ся всїма силами щоби він був менї сином задля вітцївської любови, коли оженить ся з Сарою..... моєю донькою.....

— Вашою донькою? — спитала Панї Баторова.

— Я ґраф Матїй Сандорф.

Панї Баторова встала нараз, витягнула руки і кинулась синови на шию. Але хоч она й не могла нїчого промовити, то могла за то все чути. Петро розповів їй в коротких словах все, чого она ще не знала: як ґраф Сандорф виратував ся через прихильність рибака Андрія Феррата, як вже від пятнайцяти лїт люди думають, що він помер, бо він того сам хотїв, та як він появив ся був в Дубров-

нику під іменем доктора Антекірта. Він розповів, що зробили Сарканій і Сіляс Торонталь, щоби видати властям заговірників в Триєсті, і згадав про зраду Карпени, котрої жертвою став ся його батько і Володислав Затмар; на конець, як доктор його ще живого добув з могили на кладовищи в Дубровнику, щоби опісля разом з ним взяти ся до діла відплати. Оповідане своє закінчив він тим, що два злочинці, банкир Сіляс Торонталь та Іспанець Карпена, знаходить ся вже в їх руках, а третого Сарканього, треба ще зловити, того самого Сарканього, що хоче оженити ся з Сарою Сандорфівною.

Доктор, пані Баторова, та її син, котрі в будучности мали стати собі близькими свояками, радили ще цілу годину о молодій дівчині. Очевидно, що Сарканій ужив би всяких способів, щоби змусити молоду дівчину віддати ся за него, через що майно ґрафа Сандорфа дісталось би в його руки. Они пояснили собі зі всїх боків теперішний стан річий. Правда, що то все , що доси стало ся, попсувало Сарканьому дуже його пляни, але то, що мало стати ся, було найстрашнїйше. Передовсїм треба було порушити небо й пекло, щоби відшукати Сару.

Насамперед умовили ся, що крім пані Баторової і Петра не сьміє нїхто знати, що під іменем доктора Антекірта укриває ся ґраф Сандорф. Коли-б ся тайна стала звістна,

то й зараз пішла би чутка, що Сара його донькою. Але в інтересі дальшого пошукування була річ важна, щоби о тім всім ще мовчати.

— Але де Сара?... Де її шукати?... Де її знайти? — спитала пані Баторова.

— Ми вже довідаєм ся — відповів Петро, котрому надія додала ще більшої енергії.

— Таки довідаємо ся — сказав доктор.

— А припустім, що Сіляс Торонталь таки на правду не знає, куди Сарканій утік, то він буде бодай знати, де той нужденник держить мою доньку!..

— А скоро він лиш то знає, то й мусить нам сказати — відозвав ся Петро.

— Таки мусить сказати — відповів доктор.

— В сій хвили!

— В сій хвили!

Доктор Антекірт, пані Баторова і Петро не були вже в силі видержати довше в сій непевности.

Прикликаний зараз Люіджі, котрий разом з Поентом Пескаде і Капом Матіфу був у великій сали ратушевій, де до них прийшла ще й Марія. Йому поручено, щоби він разом з Капом Матіфу взяв його за руку і повів улицями міста. Коли він спитав Люіджа, куди його ведуть, не хотів йому Люіджі нічого сказати. Башкир був для того в немалім

страху, тим більше, що все ще не знав, хто та могуча особа, в котрої руках він знаходить ся від часу, коли його зловили.

Сіляс Торонталь увійшов до салї; Люіджі ішов наперед, а Кап Матіфу все ще держав банкира за руку. Банкир побачив на самперед Поента Пескадого, бо панї Баторова і її син держали ся здалека. Нараз увидів він перед собою доктора, з котрим на дармо старав ся увійти в близші зносини підчас його побуту в Дубровнику.

— То ви.... ви? — відозвав ся він.

Але відтак, стямившись, говорив дальше:

— Ах, отже то пан доктор Антекірт той, хто казав мене зловити на француській граници.... Отже то він держить мене в арештї без всякого права....

— Але чей не зовсїм несправедливо — відповів на то доктор.

— А що-ж я вам зробив? — спитав банкір, котрий очевидно набрав трохи довіря, побачивши доктора перед собою. — Скажіть, будьте ласкаві, що я вам зробив?

— Менї?... Ви вже довідаетесь о тім — відповів доктор. — Але передовсїм спитайте ся, Сілясе Торонталю, що ви зробили отсїй нещасливій женщинї....

— Панї Баторова! — кринув банкир і відступив ся трохи взад від вдовиції, котра поволи підходила до него.

— Та її синови — додав ще доктор.

— Петро!.... Петро Баторий!... вимовив Сіляс Торонталь на силу.

Він був би таки зараз повалив ся на землю коли-б Кап Матіфу не піддержав був його на місци такою силою, котрій годі було оперти ся.

Перед ним стояв Петро Баторий, той сам Петро, котрого він уважав за помершого котрого похорон переходив попри його двір і котрого похоронено на дубровницькім кладовищи. Він стояв перед ним, як той дух, що вийшов з могили. На його вид Сіляс Торонталь помяк. Аж тепер він зміркував, що не уйде відплати за свої вчинки... Він зміркував, що вже пропав.

— Де є Сара? спитав доктор остро.

— Моя донька?

— Сара не ваша донька!... Сара є донькою ґрафа Сандорфа, котрого Сарканій і ви в смерть загнали, зрадивши погано його і його товаришів Стефана Баторого і Володислава Затмара.

Се формальне обжаловане прибило банкира таки до послідка. Доктор Антекірт знав не лиш, що Сара не є його донькою, але він знав навіть, що она є донькою ґрафа Сандорфа. Він знав, хто і як зробив донос на заговірників в Триєсті. Ціла погана минувшість Сіляса Торонталя віджила нараз.

— Де є Сара? — Спитав доктор знову.

котрий ледви що ще міг вдержати ся. — Де є Сара, котру Сарканій ваш товариш і спільник у всіх злодійствах, викрав пятнайцять літ тому назад із замку Артенак?.... Де є Сара, котру той нужденник десь укриває в такім місци, котре ви знаєте... котре мусите знати, бо він хоче змусити її до подружа, котре она уважає за ганьбу... Питаю ся посліднний раз, де є Сара?

Хоч і як перестрашаюча була постава доктора, хоч і як грізні були його слова, Сіляс Торонталь все-таки не відповів нічого. Він зміркував, що теперішне положене молодої дівчини мусїло бути для него охороною що йому доти й волосжиття. Він відчував то, з голови не спаде, доки він буде в посїданю сеї послїдної тайни.

— Послухайте мене, Сіляcе Торонталь— відозвав ся доктор, котрий віднискав був знову свою холоднокровність — послухайте мене. Ви хочете щадити свого товариша. Ви боїте ся може, щоби його не зрадити, коли щось скажете. Аби же-сте знали, Той Сарканій, зруйнувавши вас, хотів вас убити бо боя ся щоби ви зчим не вимовили ся, хотів вам так само зробити, як зробив в Дубровнику Петрови, пробивши його ножем... Оттак!... В тій хвили, коли мої відпоручники імили вас на дорозї до Нішши, хотів він на вас напасти .. Чи будете ще й тепер мовчати?

Але Сіляс Торонталь так уперто держав

ся тої гадки, що коли він нічого не скаже, то й його спільник не виговорить нічого на него — що мовчав дальше і не хотів нічого сказати.

— Де Сара.... де Сара? — крикнув доктор, котрого вже знову взяла лють.

— Я не знаю.... не знаю нічого — відновів банкир, постановивши собі і дальше уперто мовчати.

Нараз крикнув він таким голосом, що аж всім лячно стало і почав крутити ся зболю та старав ся відопхнути від себе Капа Матіфу хоч на дармо.

— Змилуйте ся надомною..... змилуйте ся! — став він просити ся.

То Кап Матіфу, може й не сьвідомо, так стиснув банкира за руку.

— А скажете?

— Скажу вже.... скажу.... Сара.... Сара— говорив Сіляс Торонталь урваними словами — є в домі Наміри.... шпігунки Сарканього.. в Тетвані.

Кап Матіфу пустив Торонталеви руку, котра повисла йому, як би увяла.

— Відведіть арештанта назад — сказав доктор. — Тепер вже знаємо то, чого нам було потреба знати.

Люіджі вивів Сіляса Торонталя з ратуша і завів знову до каземати.

Сара в Тетвані! Коли доктор Антекірт і Петро Баторий були два місяці тому назад

в Цевті, щоби звідтам забрати Іспанию з Президія, відділяло їх лиш кілька миль ві того міста де Марокканка держала молоду дівчину як би у вязниця.

— Ще сеї ночи поїдемо до Тетуану — сказав доктор спокійно до Петра.

Тогди не було ще зелїзниці з Туніса просто до марокканської границї. Щоби в найкоротшім часї дістати ся до Тетуану, було найлїпше сїсти на котрийсь з електричних кораблїв Антекіртської фльоти і плисти скоро туди.

Ще перед північчю виплив „Електрик ч. 2“ на широке море і пороз море в Сиртах.

На кораблн були лиш доктор, Петро, Люіджі, Поент Пескаде і Кап Матіфу. Сарканій знав лиш Петра, а прочих не знав. Аж в Тетуанї мали нарадити ся, що мають робити. Чи мали би взяти ся до підступу, чи до насильства, се зависїло би від того, яке було би його уряджене в домі Наміри та від осіб, які були би йому до послуги. Передовсїм треба було дістати ся до Тетуану.

Від Сирт аж до марокканьскої границї числять два тисячі пять сот кільометрів— значить ся, більше як тисяч триста пятьдесять морских миль. „Електрік ч. 2“ міг при найбільшій своїй скорости робити двайцять і сїм миль на годину. Навіть богато поїздів зелїзничих не їздить з такою скоростию. Се зелїзне, веретенувате судно, що не настав-

ляло ся до вітру ніякою площею і не бояло ся ніякої бурі, а по розбурханім мори сунуло ся дуже гладенько, потребувало що найбільше пятьдесять годин, щоби прибути на своє місце призначеня.

На другий день досьвіта плив вже „Електрік ч. 2“ доокола пригірка Бон. Минувши залив туніский, потребувало оно плисти ще лиш кілька годин і минути пригірок коло Бізерти. Ля Каль, Бон, пригірок зелізний, від котрого металевої маси, як кажуть, аж відклонює ся ігла компасова[1]), альжірське побереже, Стора, Буґі, Деллї Альжер, Шершель, Мостаґанем, Оран, Немур, відтак побереже Ріфів, ріг Мелїлї, котра так само як і Цевта належить до Іспанії, пригірок Трес Форкас, від котрого Африка заокруглює ся аж до пригірка Неґро — словом цїла панорама Африканського побережа пересунула ся перед очами наших подорожних в днях 20 і 21 падолиста. Машина, порушувана електричними протоками з акумуляторів, ще ніколи так знаменито не робила. Коли-б хтось чи то з побережа, чи серед заливу був заздрів сей корабель електричний, то мимоволї погадав би собі, що то якесь чудо, не корабель, або що то появив ся в середземнім

---

[1]) Компас є то прилад, в котрім тоненька, маґнетична стрілка, звана маґнетичною голкою, показує, в котрій сторонї є північ і полудне. Компасу уживають на кораблях.

мори кит надзвичайної сили.

Около сьмої години вечером вийшли доктор Антекірт, Петро, Люїджі, Поент Пескаде і Кап Матіфу на беріг при устю малої річки під Тетуаном, де причалив був поспішний корабель. На сто кроків від ріки, посеред Каравансерії[1]), знайшли они мулів і арабського провідника, котрий обіцяв ся завести їх до міста, положеного може на чотири милї від берега. Згодили ся без торгу і мала громадка вибрала ся зараз в дорогу.

В сій части Ріфу[2]) не мають Европейцї чого бояти ся тутешних місцевих мешканців, хоч би навіть тих кочуючих племен, що переходять в краю з одного місця на друге. Є то впрочім мало залюднена і майже зовсїм не управлювана сторона. Гостинець іде рівниною зарослою змарнілими корчами; та й гостинець же то! — більше видоптаний звірятами як зроблений людскою рукою. По однім боці є ріка, що котить ся тут великими закрутами а на березї не чути більше нїчого лиш рараканє жаб, та цвірканє свещиків і пільних коників. Посеред води стоять рибацькі лодки, декуди на піску видко повитягані човна. По другім боці, на право, тягне ся пасмо каменистих горбів, що припирають дальше на полудне до масивних гір.

---

[1]) Будинок і місце, де стають каравани.

[2]) Ріфом зве ся побереже африканське коло Мелїлї, Тетуану і Цевти.

Ніч була прекрасна. Ціла околиця купала ся в світлї місяця. У воді відбивали ся легенькими чертами горби, а гень далеко в глубині краю, ясніло щось білого серед густої мраки — то було місто Тетуан, ніби убране в білу одежу.

Араб вів свою громадку скорим кроком. Два чи три рази треба було задержати ся коло стоячих на самоті стаций, де звичайно у вікнах освітлених світлом місяця видко було жовтаве сьвітло. Тогди вийшли один або два Мароккаицї з хати з ліхтарнею в руці, поговорили щось з проводиром і подорожні ішли відтак дальше.

Анї доктор, анї його товариші не розмавляли з собою. Всї задумавшись пустили мулів свобідно, а ті ішли по знаній їм дорозї, як хотїли; де на дорозї було каміне та груда, або коли де вистало коріне, то осторожні звірята самі оминали зручно ту перешкоду. Але сильнїйший мул оставав ся правильно по заду. Та й не диво, бо на нїм їхав — Кап Матіфу.

Поентови Пескадови прийшло для того на гадку, чи не лїпше було би, щоби мул їхав на Капі Матіфу, як Кап Матіфу на мулї.

Около пів до другої станули они перед великим, білим муром; в сїм мурі є отвори до стріляня, а на горі ще й башнї і він служить до оборони міста із сего боку. В мурі є тут низка брама, украшена арабесками на марок-

канський лад. З отворів до стріляня їжать ся против надходячих пушки, що при світлї місяця подобають на оттак собі задрімавших крокодилїв.

Брама була замкнена. Треба було з грішми в руцї розпочати переговори, щоби она отворила ся. Звідси увійшли подорожні у вузкі, круті улицї, по найбільшій части криті зверха. І ті улицї були одна від другої позамикані брамами, котрі треба було таким самим способом отворити.

В чверть години опісля зайшли на конець доктор і його товариші до „фонди" — однїсенької гостинницї, яка є в огеїм містї. Властителем гостинницї був жид ,а його донька сліпа на одно око, обслугувала гостий.

В сїй господї, котрої комнати виходили до подвіря, не було ніякої вигоди, а то дасть ся тим пояснити, що лиш мало хто з чужинців важить ся заходити до Тетуану. Там є лиш один одинокий консуль, що жиє сам один серед кількох тисячів душ по найбільшій части місцевого населеня.

Хоч і як хотїло ся докторови Антекіртови спитати, де є хата Наміри і казати завести себе туди, то все таки він поки що не зробив того. Треба було братп ся до дїла дуже осторожно. Серед таких обставин, серед яких Сара імовірно там проживала, було би дуже трудно її відобрати і взяти з собою.

Треба було добре все розважити, що промовляло за тим, а що против того. Може би було можна викупити молоду дівчину, все одно за яку ціну? В такім случаю мусіли доктор і Петро дуже стерегти ся, щоби їх хтось не пізнав — особливо же Сарканій, котрий міг бути в Тетуані. Сара в його руках давала йому забезпеку на будучність і він за що небудь не дав би був її собі відобрати. А до того ще той край то не в цивілізованій Европі, де могли би станути до помочи суд і поліція. Як же доказати в тих сторонах де торгують невільниками, що Сара не є законною власностию Марокканки? Як же доказати, що вона є донькою ґрафа Сандорфа, коли-б лист пані Торонталевої і зізнане банкира не мало тут ніякого значіня? А ті арабські доми тут, дуже старанно позамикані і не так легко приступні. Не легко до них дістати ся. То й поміч кадого[1]) ледви чи нащо би тут придала ся.

Постановлено отже покищо, щоби не звернути на себе ні найменшого підозріня, стерегти дуже пильно хату Наміри. Поент Пескаде пішов вже був досвіта з Люїджім, котрий ще на Мальті впучив ся був трохи по арабськи, на місто, щоби тут дещо розвідати. Оба старали ся допитатись, в котрій части міста і при котрій вулици мешкає На-

[1]) Кадий то саме що „судія".

міра, котру преці хтось мусів тут знати. Від того мало завнсіти їх дальше поступованє.

Тимчасом „Електрік ч. 2" сховав ся у якісь маленькій затоці при устю ріки і був готовий зараз на перший знак виплисти на море.

Отже сю першу ніч котрої години так чогось поволи минали, перебули доктор і Петро у фонді. Поентови Поскадови і Канови Матіфу певно ніколи й на гадку не прийшло, що вони будуть колись спати в постелях, вложених фаянсами; тепер могли бути раді з того.

На другий день пішли Поент Пескаде і Люіджі на базар, де вже було зійшло ся богато тетуанських мешканців. Поент Пескаде знав Наміру, бо він видів її певно може яких двайцять разів на вулицях в Дубровнику, коли то вона була шпігункою в службі Сарканього. Могло отже так стати ся, що він би її тут стрітив; але що вона Поента Пескадого не знала, то ся стріча не могла би була в нічім пошкодити. Коли би її можна було стрітити, то треба було лиш іти за нею.

Головний базар в Тетуані складає ся з кільканайцяти шоп та низких і вузких буд, окружених вогкими алеями. Розтягнені на шнурах всілякої краски полотняні дахи хоронять їх від страшенної спеки сонця. Всюди в них чорні крами, а в тих крамах висять

вишивані яскравими красками шовкові матерії: бурнуси і торбини з магометанськими святощами, стоять турецькі вистушці, глиняна посудина, ліхтарі і т. п. — словом все то разом, чим в Европі торгують окремі купці.

На базарі було вже богато людий, бо ходом з рана найліпше було залагодити орудки. Були там заслонені по самі очи Мавританки, жидівки з відслоненим лицем, Араби, Кабілї та Марокканці, а всї зглядали ся на тих кількох чужинців і зачіпали їх та бесідували з ними. Присутність Люіджа і Поента Пескадого не дуже впадала для того в очи.

Вони оба волочили ся цілу годину по базарі, думаючи, що стрітять тут Наміру, але на дармо. Марокканки не було нїгде видко, а тим менше Саркаиього.

Люіджі хотів відтак спитати кількох малих голодранців, — яких всюди на мароканських базарах повно — є то мішанції всіляких африканських рас, які плодять ся почавши від Ріфу аж до границь Сагари.

Перші, котрих він спитав ся, не могли його справити. Аж якийсь дванайцять літний хлопець кабільський, котрому таки добре було видко з лиця, що він великий урвитель, сказав йому, що знає, де мешкає Марокканка і обіцяв ся навіть завести туди Европей-

ців, але хотів також, щоби вони йому наперед за то заплатили...

Вони пристали на то і пішли відтак крутими вулицями, що виходять в ту сторону, де є укріпленя міста. За десять мінут опинили ся вони на опустілім передмістю, де стояло зрідка кілька хат без вікон.

Доктор і Петро Баторий дожидали нетерпеливо повороту Люіджа і Поента Пескадого. Може яких двайцять разів брала їх охота вийти на місто і самим шукати. Але Сарканій і Марокканка знали їх обох. На случай стрічи треба було бути приговлешими на то, що Сарканій і Наміра були би всякими силами старали ся, щоби їх не виcліджено. Тому то вони оба не виходили хоч і як вже їм терпцю не ставало. Була вже девята година, коли Люіджі і Поент Пескаде вернули назад до фонди.

По їх сумнім лици було видко аж надто виразно, що они не добру вість приносять.

Сарканій і Наміра виїхали ще пять неділь тому назад з Тетуану разом з якоюсь дівчиною, котру тут ніхто не знав; хата осталась під доглядом якоїсь старої жінки.

Доктор і Петро не були приготовлені на таку вість: она спала на них, як грім з ясного неба.

— Причина сего виїзду є досить ясна — сказав Люіджі. — Хиба-ж Сарканій не міг того побоювати ся, що Сіляс Торонталь

або з мести, або з якої иншої причини зрадить, де він укриває ся?

Доки розходило ся лиш о то, щоби гонити за зрадниками, доктор Антекірт ніколи о тім не сумнївав ся, що він доїде їм кінця; але тепер коли розходило ся о то, щоби власну доньку вирвати з рук Сарканього, стратив він вже віру в себе самого.

Але й він і Петро годили ся на то, щоби таки зараз піти до хати, де мешкала Наміра. А може там знайдуть щось більше, як лиш саму згадку по Сарі? Може будуть могли по чімсь пізнати, що знею стало ся. Може й стара жидівка, що пильнує хати, розкаже їм дещо, хоч би й за гроші, що їм би придало ся до дальшого пошукуваня.

Люіджі повів їх зараз туди. Доктор, котрий умів так добре говорити по арабськи, як коли-б родив ся у пустини, удав, що він приятель Сарканього. Він сказав, що уважав би то собі за щастє, коли-б в переїзді через Тетуан був його застав, а коли його нема, то він хотів би бодай навідатись тимчасом до його помешканя.

Стара жидівка робила зразу трудьноси, але від жмені гроший стала зараз прихильнійша. Аж тепер готова она була відповідати доктори, котрий очевидно з великою цікавостию розвідував ся про її пана.

Она сказала що та молода дівчина, котру привела сюди Марокканка, мала стати

жінкою Сарканього. То було вже давно постановлено і весіле було би таки в Тетуані відбуло ся, коли-б так наглий виїзд не був тому перешкодив. Тота молода дівчина від часу свого приїзду, то є, може від трох місяців, ані разу не вийшла хоч би за поріг. Кажуть що дівчина арабського роду, але она, жидівка, таки думала собі, що дівчина звідкись з Европи. Она сама дуже мало коли виділа її на власні очи, хиба лиш тогди, коли Марокканки не було в дома. Більше не знає нічого.

Так само не знала вона сказати, куди, до котрого краю, поїхав Сарканій з обома женщинами. Знала лиш то, що они може пять неділь тому назад вибрали ся з караваною, котра ішла кудись на вехід. З тої пори лишилась хата під її дозором і она має її дотти дозирати, доки Сарканьому не лучить ся нагода її продати. Річ очевидна, що він вже не думав вертати назад до Тетуану.

Докторови аж мороз пішов по тілї, коли почув таку відповідь, але Петрови Баторому переклав він з арбського лиш то, що уважав за відповідне.

Взявши все разом, було лиш то одно певне, що Сарканій не уважав за порадне для себе їхати якимсь із тих пакетових кораблів, що иноді підпливають до Тетуану, або зеліз-

ницею, котра кінчить ся двірцем в Орані[1]). Отже він прилучив ся до каравани, котра вибрала ся з Тетуану в дорогу, куди? — не знати. Може до якоїсь оази[2]) в пустині, або ще дальше поміж на пів дикі народи, де би Сара мусіла зовсім піддати ся його волі. Як же тут розвідатись, куди він пішов? На шляхах в північній Африці так само трудно розпитати про яку каравану, як і про одинокого подорожного.

Доктор став для того випитувати ще дальше стару жидівку. Він казав кілька разів, що дістав важні вісти, котрі будуть Сарканього інтересувати, бо то як раз розходить ся о ту хату, котрої він хоче позбути ся. Але що він і не наговорив ся, а таки не міг нічого довідати ся. Видко, що стара жидівка таки на правду не знала, де Сарканій подів ся.

Доктор, Петро і Люїджі зажадали відтак щоби она позволила їм оглянути помешкане, розділене арабським звичаєм, після котрого світло до всіх комнат доходить з одного місця, окруженого ґалерією.

Они увійшли до комнати, в котрій мешкала Сара — була то справдішна вязниця. Молода дівчина мусіла сидіти тут довгі часи і аж розпука її брала ся, бо не могла з нізвід-

[1]) Місто в Альжірі.

[2]) Зелене, заросле травою і деревами місце в пустини.

ки сподівати ся ніякої помочи. Доктор і Петро розглядали ся по комнаті не промовивши і слова; шукали якого небудь знаку, котрий міг би їх навести на слід.

Нараз приступив доктор скоренько до малого, мідяного кітлика з вуглем, що стояв на триніжку. На споді в тім кітлику були на вуглю якісь недогарки паперу. Видко, що Сара щось писала. Виїзд заскочив її не сподівано і она рішила ся спалити лист перед самим виїздом з Тетуану. Або може — що також могло дуже легко бути — Сарканій чи Наміра знайшли лист Сари і спалили його.

На попаленім папери, котрий найлекший вітрець міг розвіяти на попіл, слідно ще було кілька слів, написаних чорним письмом — між иншим було там написано, та на нещасте, без кінця: П.... Бат...

Сара, котра не знала і не могла знати, що пані Баторової небуло вже в Дубровнику, хотіла очевидно написати до сеї одинокої людини на світі, від котрої могла ще сподівати ся якоїсь помочи.

Побіч імени пані Баторової можна було дочитати ся ще й другого — її сина....

Петро аж дух в собі запер, так хотів дошукати ся ще якогось слова, котре можна би було відчитати.... Але на дармо напружав очи.... Не міг нічого доглянути....

Але там було ще одно слово, котре могло навести на слід за дівчиню — слово, ко-

тре вишукав доктор майже таки не нарушене...

— Тріполї — крикнув він.

Отже то Сарканій утік до Тріполїса, до свого рідного краю, де безусловно буде безпечний. Отже то до сего краю пішла каравана і она вже пять недїль в дорозї.

— Їдьмо до Тріполїса! — сказав доктор.

Ще того самого вечера виплив „Електрік ч. 2" на широке море. Сарканій, котрий певно спішив ся, щоби дістати ся до столиці сего краю, міг що найбільше на кілька днїв наперед туди прибути.

Сьвято бузьків.

Дня 23 падолиста представляла рівнина Суніґ-Еттелатех, що тягне ся поза мурами Тріполїса дивний вид. Хто би міг був того дня сказати, чи та рівнина урожайна, чи нї? Она вкрита була ріжнобарвними наметами, украшеними яскравими кутасами і хоругвками. Нужденні шинки, вкриті полатаним полотном, могли лиш дуже слабо хоронити своїх гостий від „ґіблї" — сухого полудневого вітру. Тут і там видко було стада коний осїдланих на спосіб всхідний, верхоблюдів з плоскими, як до половини порожні бордуги, головами, що лежали в піску. малі ослы, що виглядали як великі пси, що подобали на ма-

лих ослів, та мули з величезними сідлами. Поміж товпами мужчин, жінок та дітий уганяли їзці з довжезними рушницями через плече, а ноги держали в стременах, подібних до пантофлів, і підтягнених так високо, що коліна досягали їм аж до грудий; за поясом мали они по дві шаблї, а уганяючи, зовсім не зважали на то, чи когось розтратують, чи ні. На конець були там і місцеві мешканцї, поубирані майже без впімку в бурнуси, так, що не можна би було пізнати, чи в тім бурнусї мужчина, чи женщина, коли-б не то, що у мужчин були бурнуси сшпілені на грудех мідяними пряжками, а у жінок горішні кінцї так спадали на лице, що видко їм було лиш ліве око. Ноша та зміняє ся після стану того, хто її носить — бідні носять лиш простий, полотняний бурнус, а під сподом у них голе тїло, маючі мають ще під сподом кафтан і широкі, арабські шаравари, а богачі мають під сподом другий, тоненький в білї і синї пасочки бурнус з шовку і вовни, під котрим є ще й сорочка, нашивана золотими лелїтками.

Але не самі лиш Тріполїтанцї крутили ся по широкій рівнинї. При входах до столицї було повно купцїв з Гаддамес і Сокни[1]) разом зі своїми чорними невільниками; дальше були там жиди і жидівки з провінциї, не заслонені і після звичаю в краю замаще-

[1])Міста в глубинї краю Тріполї.

ні на лици та убрані в неконче хороші шаравари. Були також і мурини з сусїдного села; вони покинули були свої нужденні кабахи-хати з пальм та очерету і прийшли сюди, щоби й собі тут забавити ся в день великого свята. Вони мали на собі не тілько одежи, кілько всїляких прикрас як ось: грубі нараменники з міди на руках, по кілька шнурів мушлїв на шиї, та срібні обручки в носї й ухах. Наконець були ще й Бенулїйцї та Аваґуї з побережа великої Сирти, котрим дактилева пальма в їх краю дає віно, овочі, хлїб та всїлякі ласощі. Посеред сего збору Маврів, Берберів, Турків, Бедуїнів, а навіть „мусафірів", то є Европейців, походжували собі паші, шейхи, кадії і вся місцева шляхта, а їм розступала ся за кождий раз товпа простих людий, котра з покорою і обачно клонила голови, коли вояки з добутими шаблями, а заптії[1]) своїми полїцийними палицями, робили місце ґенерал-ґубернатогови сеї турецької провінциї, коли він ішов з поважною байдужностию.

На цїлу провінцию Тріполї числять більше як півтора мілїона душ і шість тисячів вояків, але саме місто Тріполїс має що найбільше двайцять або дванайцять і пять тисячів людий. Того дня однакож можна було сказати, що тут було вдвоє тілько людий.

---

[1]) Турецькі жандарми.

Але ті „селяни” не шукали приміщеня в столици, бо анї доми так лихо будовані, що готові би кождої хвилї завалити ся, анї вузкі та круті улиці, анї та часть міста, що припирає до порту і де є консуляти, анї західна часть жидівська не були би помістили всобі так величезної маси народу.

Рівнина Сунґ-Еттелатех була досить велика, щоби помістити свято бузьків, котре все ще у всхідних краях африканських обходить ся з великим торжеством. Тота рівнина — кусень Сагари, засипаний жовтим піском, котрий при всхіднім вітрі заливає нераз вода з моря — окружає місто з трох боків і є на кільометер широка. На її полудвім кінци є оаза Менджех, на котрій виднїють ся білі будинки і красні огороди оранжеві, цитринові і дактилеві дерева, а серед зелених корчів можна побачити нераз антильопи, ґазелї[1]) та фляміґи[2]). Є то єчклява, на котрій містить ся що найменше трийцять тисячів людий. По тамтім боцї оази починає ся пустиня, котра нїгде не підходить так близько до моря, як тут. Пустиня починає ся там пересуваючими ся видами та піском, котрий тут так само, як вода на мори, збиває ся у филї; є то лїбійське море піскове, котре має навіть свою мраку, що робить ся з ду-

[1]) Антильопи і ґазелї — рід кіз.

[2]) Фляміґи — птах подібний до бузька, цїлий рожевий, з дуже довгою шиєю і дуже високими ногами.

же мілкого пороху.

Тріполї — край майже так само великий, як ціла Франція — розтягає ся межи реґентиєю туніською, Египтом і Сагарою та займає може яких триста кільометрів побережа над середземним морєм.

Отже до сего краю утїк Сарканій з Тетуану, до краю найменше знаного у північній Африцї, де може найдовше можна було укривати ся. Він був Тріполїтанцем зроду, то й не диво, що вернув назад туди, де перший раз пустив ся на злодійства. Крім того, як добре звісно, знав ся він знайнебезпечнїйшою в північній Африцї сектою і знав дуже добре, що Сенусити, котрим він завсїгди купував за границею зброю та амуніцію, возьмуть його в обороту. Для того зараз по приїздї до Тріполїса закватирував ся в домі Мояддема, звісного начальника сектярів сего округа.

Зараз по зловленю Сіляса Торонталя на дорозї до Ніцци — факт, котрий позістав для Сарканього зовсім загадочний — виїхав він з Монте Карльо. Тих кілька тисячів франків, що лишили ся йому з послїдної гри — а він був на стілько осторожний, що не виставив гроший на карту до послїдного крейцара — вистали йому на дорогу і на найконечнїйші, перші потреби. Можна було дїйсно побоювати ся, що Сіляс Торонталь, доведений до розпуки, готов би на нїм

пімстити ся в той спосіб, що або зрадить минувшість Сарканього, або скаже, хто є Сара і де вога обертає ся, бо банкир знав добре, що вона в Тетуані, в руках Наміри. Тому то постановив був собі Сарканій винести ся як найскорше з Марокко.

Він і розумно зробив, бо Сіляс Торонталь був би певно сказав, в котрім краю і в котрім місті перебуває молода дівчина під дозором Мароккапки.

Сарканій постановив для того вернути назад до Тріполіса, де міг знайти способи до діланя і до своєї оборони. Але їхати туди або пароходом пакетовим, або альжірською зелїзницею, значило би — як то доктор справедливо здогадав ся — виставляти себе занадто на небезпечність. Він волів для того прилучити ся до каравани сенуситів, котра ішла на киренейський півостров і складала ся з новобранців з трох найбільших вілнєтів: Марокка, Альжіру і туніської провінції. Та каравана, котра в поспішних маршах мусіла зробити межи Тетуаном а Тріполісом пять сот миль вздовж північної границі пустині, вирушила дня 12-го жовтня.

Тепер була Сара зовсім в руках своїх гнобителів. Мимо того її постановлене остало ся непохитним. Анї погрози Наміри, анї люта напасть Сарканього не могли зробити на ню вражіня.

Коли каравана виходила з Тетуану, мала вже пятьдесять членів або кванів, під проводом одного імама[1]), котрий з орґанізував їх на лад військовий. Провінції французькі обминали вони впрочім здалека, щоби не було якої перешкоди в переході.

Африканський континент творив своїм альжірським і туніським побережем великий каблук аж до західного побережа великої Сирти, котре тут стрімко спадає. З того виходить, що найпростійша дорога з Тетуану до Тріполіса є та, котра творить тятиву того каблука, а котра на півночи не дальше сягає, як до Ляґвату, міста на самій граници Сагари, стоячого під верховною властию Франції.

Каравана ішла насамперед вздовж границі альжірських провінцій, котрі дехто називає „новою Францією“, а котрі по правді представляють таки саму Францію — більшим може правом, як Нова Калєдонія, Нова Голяндія і Нова Шкоція представляють Шкоцію, Голяндію та Калєдонію, бо ся африканська провінція Франції є віддалена від неї лиш трийцять годин дороги по мори.

В Бені-Мутан, Улад Маін, Шафрат-ель Гамель скріпила ся каравана значним числом членів братства.. Було їх вже більше як триста, коли дійшли до туніскої границі при

[1]) Імам — учитель, низший степень магометанських духовників.

кінци великої Сирти. Мусіла ще лиш іти вздовж побережа, а скріпившись новими кванами станула дня 20 падолиста по шести недільній дорозі на границі реґентії

Під ту пору, коли серед великого крику мало обходити ся свято бузьків, гостили Сарканій і Наміра ще лиш від трох днів в домі Мояддена Сіді Газама, де рівночасно перебувала і Сара Торонталївна немов у вязници.

Той дім зі своєю тоненькою а високою вежею, з білими стінами без вікон а замість них з отворами до стріляня і вузонькими та низькими дверми, виглядав дійсно як би яка кріпость. Та правдива жвавія була положена по за містом, край пустинї і оази Менджєх, а огороди її, обведені високими мурами, лежали вже на оазї.

У внутрі був той дім уладжений звичайним способом арабским; лиш замість одного мав три подвіря. Ті подвіря були обведені під сінями на стовпах і аркадами, на котрі виходили численні і по більшій части богато устроєні комнати. В глубині другого подвіря була для гостий Мояддена величезна „скіфа“ рід присїнка, де вже не раз відбували ся наради під проводом Сіді Газама.

Дім обезпечували його високі мури, але крім того містилось в нім ще й богато людий, котрі на случай якогось нападу кочуючих племен або й тріполїтанських властий, що старали ся зробити Сенуситів сеї провін-

ції нешкідливими, могли би були успішно його боронити. В сім домі було пятьдесять членів сенуситського брацтва, узброєних добре чи то що оборони, чи до нападу.

До сеї жвавії можна було зайти лиш однісенькими дверми. Ті двері були дуже грубі та мали міцні замки і не легко би було їх виважити, а хоч би їх і виважено, то ще не легко би було дістати ся ними до середини.

Отже Сарканїй знайшов собі у Маяддема дуже безпечне прибіжище. Там то мав він надію довести розпочате своє діло щасливо до кінця. Коли-б він з Сарою оженив ся, то дістав би в свої руки значний маєток, а на случай потреби міг би числити на поміч Сенуситів, бо й для них було би то добре, коли-б його плян йому удав ся.

Сенусити що прийшли були з Тетуану і других вілястів, розійшли ся по оазї Менджєх, готові кождої хвилї на даний знак зійти ся разом. Тріполїтанська полїція знала дуже добре, що свято бузьків було для сенуситської справи дуже догідне. Там на рівнинї Сунґ- Еттелатех мали квани з північної Африки одержати від муфтів[1]) знак, щоби зібрати ся на киренейськім півострові і утворити під верховною властию Калїфа[2]) справдїшну

[1]) Муфті — законо-учитель, котрий надає законні постанови, на підставі котрих судія (каді) судить; каді є рангою старшим над муфті.

[2]) Калїф — намісник пророка, найвисший духовний

державу розбишаків.

Обставини були дуже сприяючі, бо якраз у віляєті Бен-Ґаці мало се релїґійне товариство як найбільше приклонників.

В день свята бузьків в Тріполїсї походжували собі серед товпи на рівнині Сунґ-Еттелатех три чужинці.

Ті чужинці були перебрані по арабськи і ніхто не був би їх взяв за Европейців. Найстарший з тих трох чув ся в тій арабській ношп так свобідний, як хиба лиш той, що вже від давна навик до неї.

Був то доктор Антекірт, а зним були Петро Баторий і Люіджі Феррато. Поент Пескаде і Кап Матіфу лишились були в місті, де мали прилагодити ся до чогось; они хотіли, видко, аж тогди явити ся на місци, коли-б їх робота мала розпочати ся.

Лише ще на двайцять чотири годин перед тим приплив був по полудни „Електрік ч. 2“ попід скали, що в тріполїскім порті творять рід природної греблї. Їзда була й сим разом дуже скора. Лиш у Філїпвіль, в малій пристани Фільфіля, станув був корабель на три години — досить часу, щоби собі купити арабське одїне. Зараз по тім поплив був „Електрік ч.2“ так скоренько, що в нумідийскім заливі ніхто його й не доглянув.

достойник у народів магометанського віроістовіданя; каліф може бути заразом і султаном.

Коли доктор і його товариші вийшли на беріг в Тріполісї, але не в самім містї, лиш по за портом, там де скали — не були вже зних Европейцї, але справдішні араби, котрих одіж не могла ніяк звернути на себе уваги. Хиба лиш може Петро та Люїджі були би зрадили ся, коли-б їм був хто ліпше придивив ся, бо они не були навикли до такої ношї. Але Поент Пекаде і Кап Матіфу яко давні акробати навикли були перебирати ся і то не робило їм тепер клопоту.

Коли ніч настала, сховав ся „Електрік ч. 2“ по другім боцї порту, в мало стереженім заливі під берегом. Там мав він стояти готовий до дороги кождої хвилї, чи в день чи в ночи. Там вийшли доктор і його товариші на беріг і пустились брамою від моря до міста. Перша гостинниця, яку они собі знайшли — а тут їх не богато — була для їх потреб на кілька днів зовсїм догідна. Они удавали тут людий без великих претенсий, простих собі туніских купцїв, що задержавшись в Тунїсї, хотїли придивити ся, як тут відбуває ся свято бузьків. А що доктор умів добре говорити по арабськи, то й мовою не міг зрадити ся.

Властитель гостинницї приняв тих пятьох подорожних, що зробили йому велику честь, зайшовши до него, з великою почестию. Був то собі присадкуватий, дуже балакливий чоловік. Доктор, котрий завів зним розмову, довідав ся зараз де чого від него,

що для него було цікавим знати. Насамперед довідав ся, що до Тріполіса прийшла недавно тому каравана з Марокко; відтак довідав ся, що Сарканій, котрого тут в краю дуже добре знають, прилучив ся був до каравани і гостить тепер у Сіді Газама.

Отже там була Сара Сандорфівна замкнена. Від того часу, коли доктор був в Дубровнику, батько і донька не були ще ніколи так близько себе як т пер. Але їх розділяли мури , через котрі годі було перебрати ся. Петро будби на все пристав, щоби лиш її звідтам видобути, навіть і на якусь угоду з Сарканім. Граф Матій Сандорф і він були би навіть охотно відреклп ся і того маєтку, на який той падлюка вже острив собі зуби. Але годі їм було забувати на то, що они мають рівночасно й відплатити ся зрадникови за Стефана Баторого і Володислава Затмара.

Зловлене Сарканього і відобране Сари з дому Сіді Газама представляло майже непоборимі трудности. Відобране Сари на силу мусіло би не удати ся, а хиба хитрим способом могло би оно удати ся? Чи торжество слідуючого дня було би дало можність до того? Доктор мав на то надію і для того він Петро і Люіджі розважали той плян ще того самого вечера — плян, котрий вийшов з голови Поента Пескадого. Відважний акробат міг би був при тім головою наложити; а хоч би йому й удало ся дістати ся до дому Мояд-

дома, то все таки прийшлось би дуже трудно вивести звідтам Сару Сандорфівну. Але для його відваги і зручности, здавало ся, що нема нічого неможливого.

Згодили ся отже на сей плян, а щоби його виконати, пішли доктор Антекірт, Петро і Люіджі на другий день вечером на рівнину Сунґ-Еттелатех. Поент Пескаде і Кап Матіфу лишили ся дома, щоби приготовити ся до тої ролї, яку мали відограти на торжестві в день свята бузьків.

Аж до сеї пори не було ще на площи нічого такого, по чім можна би було здогадати ся, який то настане крик та глота пізнїйше вечером, при світлї множества смолоскипів. Серед величезної маси народу можна було ледви доглянути, що там крутило ся множество сенуситських сторонників, котрі були поубирані о скілько можна як найпростійше і тайними знаками давали со[illegible] знати прикази своїх проводирів.

Тут тепер пора послухати тої всхідної, а радше африканської казки, з котрої головна подія мала бути представлена сим святом бузьків, що так велику робить радість всім музулманам.

На африканськім континенті була колись раса Джінів. Тоті Джіни жили колись під назвою Бу-лебрів на величезнім просторі, положенім на границі пустині Гамада, межи краєм Тріполї а королївством Феццан. Був то

могучий і страшний нарід, котрого всї бояли ся, бо то був нарід, що не знав нї справедливости, нї людскости, нарід зрадливий і готовий завсїгди до війни. Ще нїякому володїтелеви африканському не удало ся було його завоювати.

Одного разу стало ся, що пророк Сулейман задумав той нарід не завоювати, але навернути його на віру магометанську. В тій цїли вислав він до Джінів одного апостола, котрий мав їм проповідати, що треба любити все, що добре а ненавидїти все, що зле. Та дармо! Дикі орди зловили провідника і убили його.

Джіни були для того такі зухвалі, бо они знали, що до їх краю, положеного на боцї і дуже трудно доступного, не важив би ся зайти нїякий король з своїм військом. А відтак они ще й думали, що нїякий післанець не дасть знати пророкови Сулеймановн, яка доля стрітила його посланника. Але они в тім ошибнули ся.

В їх краю було множество бузьків. А то є, як звісно, дуже ласкаві і розумні птахи а до того ще й звеликим чувством, бо, як кажуть, они не осїдають нїколи в тім краю, котрого імя є вписане на грошех — гроші, бачите, є причиною всего злого на сьвітї і найбільше спокушують чоловіка до всего злого.

Бузьки видїли добре, в якім безвірю жи-

ють Джіни і скликали одного разу раду та постановили одного з посеред себе вислати до пророка Сулеймана і сказати йому, щоби він покарав по справедливости убійників свого посланника.

Пророк післав тогди свого улюбленого післанця, вудвуда, щоби він скликав всіх бузьків цілого світа у високі воздушні простори під африканським небом.

Так і стало ся, і коли безчисленні стада тих птахів зібрали ся перед пророком Сулейманом „зробили“ — так каже побожне оповідане дословно — „таку хмару, котра заслонила світло сонця над цілим краєм межи Мезда а Морзуком“.

Відтак взяв кождий бузько камінь в дзюб і полетів до краю Джінів. Перелітаючи так понад край, каменували они ту погану людску расу, котрої души замкнені тепер по вік віків на споді пустині Гамада у пеклї.

Отсе то казка, котру мало представляти свято бузьків. Під величезною сіткою, розтягненою понад рівниною Сунґ-Еттелатех, було кілька сот бузьків. Там стояли они по найбільшій части на одній нозї і чекали, коли їх пустять на волю, та клекотали дзюбами так, що нераз здавало ся, як би то хтось бубнив. На даний знак мали они підлетіти в гору і серед крику зрітелів та оглушаючих звуків всіляких інструментів, при вистрілах з пушок і світлї ріжнобарвних смолоскипів

мали они на своїх вірних посипати з гори нешкідливими грудками землї.

Поент Пескаде знав програму сего торжества і она піддала йому гадку, що и він відограв тут якусь ролю. Серед таких обставин він міг найлекше дістати ся до середини дому Газама.

Скоро сонце зайшло, дали з тріполїскої кріпости вистрілом з пушки знак, на котрий вже так нетерпеливо чекали товпи народу на рівнинї Суп'-Еттелатех.

Доктор, Петро і Люїджі мало аж не оглухли від того крику та гуку, який роздав ся доокола, а опісля мало аж не осліпли, коли на цілій рівнинї засвітили ся тисячі а тисячі світел.

Коли стрілили з пушки, була ще ціла громада кочуючих племен занята лагодженем вечері. Для Турків, або тих, що удавали Турків, пекли на рожнах баранів та варили курки; для маючих Арабів лагодили кускусу[1]; для великої маси бідаків, що в кишенях мали більше дір, як гроший приготовляли просту „бацихну“ — рід ячмінного клеїку з оливою. „Лаґбі“ напиток з дактилевої пальми, котрим можна упити ся так, як пивом, лив ся струями.

В кілька мінут по вистрілї не могли вже

---

[1]) Кускусу — звірина, подібна трохи до наших вивірок.

всидіти анї мужчини, анї жінки та діти; Турки, Араби та мурини не мали спокою. Треба було сильної музики, щоби могла була всіх заглушити. Їздцї на конях уганяли собою та стріляли при тім з довгих рушниць і пістолетів, а серед глоти, яку трудно описати, летіли у воздух штучні огні та пукали з лоскотом, мов би хтось там в горі стріляв.

Якийсь фантастично убраний мурин, що був оперізаний поясом, на котрім висіло повно якихсь костий, а лице закрив собі поганою і страшною, як чорт, маскою, вів при світлї смолоскипів і під звуки решітки може яких трийцять жінок до танцю; всї они крутили ся доокола, покручували собою на всї боки, плескали в долонї, а при тім так викривляли лицем, що аж страшно і гидко було на то дивити ся.

Дикі Аісасуї, пяні вже до безтяму, котрим аж піна з рота точила ся і очи на верх були вийшли, розкусували зубами дерево та зелїзо, дерли на собі тїло, показували штуки з жаріючим вуглем, обвивали собі руки та ноги гадинами і давали ся їм кусати в губи, а за то відтак їх самі кусали, відкушували їм хвости і зараз таки їх їли.

Але не задовго почав нарід пхати ся чогось під дім Сіді Газама, мов би там хтось показував якусь нову штуку.

Там взяло ся звідкись двох людий — один грубий а другий тоненький, два акро-

бати, що показували штуку своєї сили і зручности. Доокола них стали люди в чотири ряди, а всї за кождою штукою підоймали такий крик, на який можуть здобути ся хиба лиш тунетанські горла.

То були Поент Пескаде і Кап Матіфу. Вони вибрали собі місце для своїх представлень під самим домом Сіді Газама. Оба взяли ся при сїй нагоді ще раз до свого аркобатського ремісла. Понавішували на себе всїляких арабських прикрас і пустились, як колись бувало на ярмарках, шукати собі слави.

Доктор, Петро і Люїджі стануло й собі посеред товпи та не спускали своїх товаришів з очий.

Кап Матіфу держав ся таки добре. Давна його сила ще не була його опустила. Насамперед кинув він пять чи шість Арабів до землї. Відтак пішла штука зі смолоскипами. Кап Матіфу і Поент Пескаде підкидали ними і ловили їх так зручно. що Араби аж не могли тому надивувати ся.

А не так то легко було вдоволити сю публику. Тут було богато таких, що виділи вже не такі штуки, що виділи Самсона пустинї. Мустафу, та штуки Туареґів, людий так зручних, як найстрашнїйших звірів в Африцї. Але Кап Матіфу не потребував нїчого боятп ся, бо йому не дорівнав би таки нїхто в цїлім світї.

Ще послідну штуку хотіли вони показати та удушевити свою публику до найвисшого степеня. Тоту штуку показують часто по аренах в Европі, але тріполітанські роззяврути ще певно її ніколи не виділи.

Люди пхали ся так близько, як лиш було можна, до акробатів, котрі „працювали“ при світлі смолоскипів. Кап Матіфу вхопив якусь трийцять стіп довгу жердку і поставив її собі на груди та держав руками простісенько в гору, а Поент Пескаде вилїз по ній, як малпа, аж на сам вершок і стояв там сміло або держав ся так, що аж ціла жердка нагинала ся.

Але Кап Матіфу стояв непохитно; лиш від часу до часу переступав з ноги на ногу, щоби так удержати рівновагу. Як-раз коли підступив ся був під сам мур, мав ще на стілько сили, щоби удержати жердку у витягненій руці, підчас коли Поент Пескаде з її вершка розклонював ся і кидав публиці поцілунки.

Одушевлена товпа Арабів та муринів аж вила та плескала в долині і тупала ногами. Такої штуки не доказав ще ніколи навіть сам Самсон пустині, непоборимий Мустафа, найсмілійший зі всіх Туареґів.

Нараз роздав ся другий вистріл з армати. На той знак підняли ся з під сітки сотки бузьків, пущених на волю, полетіли висо-

ко в гору, а на цілу площу посипав ся цілий град грудок. Музика заграла, а з гори з неменшою силою, як той гамір на долині, заклекотіли бузьки.

Торжество дійшло до найвисшого степеня радости і одушевленя; товпа аж не знала вже, що робити. Сміло можна було сказати, що на рівнину Суньґ-Еттелатех коло Тріполіса збігли ся нараз божевільні із всіх заведень цілого світа.

Лиш дворище Мояддема стояло через цілий час торжества і загальної веселости замкнене, як коли-б всї, що в нім жили, були глухі й німі. Анї один із приклонників Сіді Газама не показав ся анї у дверех, анї на терасах.

Але ось, стало ся чудо! Саме тогди, коли полетіли бузьки і смолоскипи нараз погасли, щез десь нагло і Поент Пескаде, мов би й він полетів з тими вірними птахами пророка Сулеймана кудись світами.

Що з ним стало ся? Де він подів ся?

Кап Матіфу не виглядав на то, мов би то він сею пригодою дуже журив ся. Підкинувши жертку в гору, зловив її за другий конець і став нею крутити між пальцями, як той тамбурмайор своєю лїскою. То, що Поент Пескаде десь нараз щез, було для него, видко, чимсь найприроднїйшим в світї.

Для тих, що на то все дивили ся, було то вже таке диво, що аж не могло їм помі-

стити ся в голові і вони підняли так грімкі оклики, що їх було чути далеко аж поза край оази. Ніхто не сумнївав ся, що той акробат полетів разом з бузьками до їх краю.

Широким масам народу подобає ся, бачите, завсїгди найлїпше то, чого вони не можуть понята.

Дворище Сіді Ґазама.

Доходила вже девята година. Крики, музика і все нараз притихло. Товпа почала вже дозходити ся; одні вертали назад до Тріполїса, другі забирали ся до оази Менджех і розходили ся по сусїдних селах. Не минула й година, а цїла рівнина була вже пуста і порожна. Намети поскладано, з таборів лиш слїд остав ся, мурини та Араби вибрали ся вже були в дорогу до своїх провінцій, а сенусити пустились на кирейський півостров, іменно же до Бел-Ґаці, де мала зібрати ся збройна сила Калїфа.

Лиш Доктор Антекірт, Петро і Люіджі мали гадку лишити ся на площи хоч би через цїлу ніч. Приготовлені на все, що могло би стати ся по зникненю Поента Пескадого, станув кождий зних на місци, котре сам собі вибрав, під мурами дворища Сіді Газама та уважав, що де робить ся.

Поент Пескаде, котрий в тій хвили, коли

Кап Матіфу витягнув руку з жердкою, пустив ся її незвичайно зручно, упав на одну із тих ґалерійок, що окружали мінарет, з котрого видко було на всї подвіря дворища.

Серед темної ночи не міг його ніхто видїти, анї з надвору, анї з середини дворища, анї навіть і зі скіфи; а та скіфа була на другім подвірю, на котрім зібрало ся було кілька десять кванів, з котрих одні спали, а другі чекали ще на прикази Мояддема.

Розуміє ся, що Поент Пескаде не міг уложити собі укогось певного пляну, бо могли настати такі обставини, котрі би повернули всї його пляни до гори ногами. Внутрішного подїлу Сіді Газамового дому він не знав, та й не знав, де є замкнена молода дївчина, чи она спала, чи може хтось її стереже та чи стане її фізичної сили до втечі. Мусїв отже спустити ся на своє щастє. А він так собі розважав:

— Передовсїм мушу або хитрим способом або на силу дістати ся до Сари Сандорфівної. Коли она не буде могла зараз зі мною іти, коли менї не удасть ся вивести її звідси таки зараз сеї ночи, то нехай бодай довідає ся, що Петро Баторий жиє, що він тут під отсими мурами, та що доктор Антекірт і його товариші готові прийти її на поміч; накопець, щоби она, коли-б не могла так борзо втечи не піддала ся ніякій погрозї.... Правда, що й так може бути, що заким би я міг знею по-

бачити ся і поговорити, то мене би хтось несподівано заздрів.... Але тогди мав би я ще досить часу подумати о тім, що мені дальше треба робити.

Відтак скочив він на примурок, поза котрим сторчали зуби мура. Тут розмотав він тонкий шнур, на котрім були повязані ґудзи, а котрий він міг дуже легко сховати під своїм одінєм клявина. Один конець того шнура привязав він до зуба на мурі так, що він звисав аж до землї поза муром. Відтак положив ся як довгий на той примурок і сунув ся по нїм на животї, а запираючи дух в собі надслухував, чи хтось тут може не рушає ся коли-б його тут хтось побачив, то служба Сіді Газама певно би зараз вилїзла на мур, а в такім случаю трудно би йому було ужити для себе того шнура, котрим він хотїв спустити на долину Сару Сандорфівну.

Глубока тишина панувала доокола дворища Мояддема. Позаяк анї Сіді Ґазам, анї його служба, анї Сарканій не брали участи в торжестві бузьків, то двері жвавії не отвирали ся від самого досвіта.

Поент Пескаде підождав кілька хвиль відтак посунув ся до того кута, з котрого підоймав ся мінарет. Сходами, котрими виходило ся на вершок сего мінарету, можна було очевидно зійти на долину аж на перше подвіре. Дверцями, що виходили на ґалерійку, можна було дістати ся аж на долину.

Дверці ті були замкнені із середини,але не на ключ лиш на засувку, котру можна би було хиба аж тогди відсунути, коли-б вивертіти діру в дверех. Поент Пескаде був би й з тим дав собі раду, бо мав в кишени ножик зі всілякими вістрями — цінний дарунок доктора, котрий міг йому тепер придати ся. Але ся робота заняла би богато часу наробила би певно шуму.

Та й не треба було аж до того брати ся, бо може на три стопи понад ґалерійкою було в мурі мінарету віконце у виді отвору до стріляня. Правда, що оно було вузке, але й Поент Пескаде не був грубий. Впрочім він умів так, як той кіт, витягнути ся, коли йому треба кудись конче в лїзти. Він спробував і влїз, хоч здер собі трохи шкіру на плечах, тепер вчинив ся він в середині мінарету.

— Того би певно не доказав Кап Матіфу — подумав він собі зовсім справедливо.

Він домацав ся до дверий і відсунув засувку, щоби двері стояли отвором, коли би треба вертати тою самою дорогою.

Крутими сходами мінарету зійшов він на долину, а радше зісунув ся, бо ледви дотикав ногами деревляних ступенів, боячись, щоби они під ним не скрипіли. Зійшовши на долину, побачив він знову перед собою замкнені двері, але потребував їх лиш трутити,

щоби они отворили ся.

Сими дверми виходило ся на підсїнє, що окружало перше подвірє. По темноті на сходах здавало ся йому тут в двоє яснїйше, як було. Впрочім в дворищи не було нїгде видко світла, анї нїхто тут не рушав ся.

На серединї подвіря була керниця з водограєм, окружена всїлякими цьвітами, пальмами, кактусами, та олєандрами, що творили цїлий лїс зелени доокола керницї.

Поент Пескаде сунув ся дальше підсїнєм, як той вовк, та приставав коло кождої комнати. Здавало ся, що в них нїхто не мешкав, але під дверми одної все-таки чув якийсь голос.

Поент Пескаде зразу відступив ся. То був голос Сарканього — той сам, котрий він нераз чув в Дубровнику. Опісля приложив він ухо до дверий, але не міг нїчого дослухатись.

За хвильку поніс ся сильний шум. Поент Пескаде відскочив летом блискавки і сховав ся між цьвіти коло керницї.

Сарканій як-раз отворив двері від тої комнати. З ним вийшов якийсь араб високого росту і оба походжуючи по підсїню розмавляли з собою.

На нещастє Поент Пескаде не міг розуміти, о чім они розмавляли, бо они говорили по арабськи, а він тої мови не знав. Але два слова таки зрозумів: імя Сіді Газама - то був

таки дійсно сам Мояддем, з котрим Сарканій бесідував — і слово Антекірта, котре кілька разів повторило ся в розмові.

— То таки трохи дивно — Подумав собі Поент Пескаде. — Длячого они все щось говорять о Антекірті?... Може таки на правду Сіді Газам, Сарканій, та всї розбишаки морські хотять напасти на наш остров? От тобі й лихо! Годї зрозуміти, що тоті падлюки говорять!

Сіді Газам розмавляв з Сарканїм може яких двайцять мінут. Імя Сари згадували кілька разів, і то все з додатком арабського слова, котре як то Поент Пескаде нераз чув, значить „заручена“. Мояддем, видко, знав пляни Сарканього і давав йому поміч.

Оба мужчини вийшли опісля дверми в кутї подвіря, котрі сполучали се підсїнє з другими частями дворища.

Скоро они щезли, пішов Поент Пескаде й собі за ними тим самим підсїнєм та станув під тими самими дверми. Отворив їх і опинив ся у вузеньких сїнех, котрими пустив ся дальше, сунучись попід стїну. На кінци тих сїний був вихід з подвійно каблукуватим склеплїнєм, піддержуваним по серединї високим стовпом. Сюди виходило ся на друге підсїнє.

З отворів скіфи від сторони подвіря виходило ясне світло і відбивало ся на земли. Не порадно було пускати ся тепер туди. Гоза

замкненими дверми сеї салї було чути голоси многих людий.

Поент Пескаде пристанув на хвильку. Йому треба було вишукати ту комнату, в котрій держали Сару, але ледви міг на то числити, що знайде її случайно.

Нараз показало ся на другім кінци подвіря яскраве світло. Якась жінка, що несла арабську ліхтарню з всїлякими мідянними прикрасами, вийшла із комнати на противнім кінци подвіря і пустилась підсїнем, на котре виходили двері від скіфи.

Поент Пескаде пізнав зараз, що тота жінка то.... Наміра.

Могло бути що она йшла до комнати, в котрій перебувала молода дївчина; треба отже було придумати якийсь спосіб, щоби можна піти за нею; але, щоби іти за нею треба було її пустити наперед так, щоби вона Поента Пескадого не доглянула. Ся хвиля мусїла рішати о смілім предприємстві Поента Пескадого і о судьбі Сари Сандорфівної.

Наміра підходила близше. Вона несла ліхтарню так низько при земли, що горішна часть підсїня була тим темнїйша, чим яснїйше був освітлений мозаїковий поміст. А що вона мусїла іти попід аркади, то Поент Пескаде таки дїйсно не знав що має робити. Аж нараз промінь світла з ліхтарнї показав йому, що горішна часть аркади є зроблена з наскрізь вирізуваних арабесок на лад мав-

рийський.

Поент Пескаде вихопив ся в одній хвили на середний стовп, зловив за одну арабеську і підтягнув ся в гору та прилип там до стовпа недвижимо, як той якийсь святий що стоїть де в своїм кутику.

Наміра перейшла попід него не заздрівши його та зайшла на другий конець підсіня. Прийшовши до дверий скіфи, отворила їх.

Ясне проміне світла показало ся на подвірю і щезло знову, коли вона замкнула двері за собою.

Поент Пескаде розважав тепер, чи міг би він був знайти собі ліпше місце, як отсе, котре вибрав недобровільно?

— Отже то до сеї салї пішла Наміра — подумав собі Поент Пескаде. — Видко, що вона не пішла до комнати, де є Сара. Але може вона вийшла з тої кімнати, а в такім случаю мусить та комната бути на тамтім кінци.... Подивимось зараз.

Поет Пескаде підождав ще хвильку, заким зліз на долину. Світло в серединї скіфи поволи слабло, та й розмова там вже була притихла. Видко, що настала вже була пора, в котрій вся служба Сіді Газама лягла спочивати. Обставини були отже користні, як лиш можна, для переведеня діла, бо в цілій сій части дворища настала тишина, хоч не погасло ще було послїдне світло. Але

незадовго і то стало ся.

Поент Пескаде спустив ся по сто... долину та пішов на пальцях попід скіфи, обійшов підсїнє доокола подвіра прийшов під комнату на противнім кінци, з котрої вийшла була Наміра.

Поент Пескаде отворив двері, котрі не були замкнені на ключ. При світлї арабсько-ї лямпи, розглянув ся він скоренько по комнатї.

На стінї висїло кілька коврів, денеде стояли малі стільчики маврийської роботи, в кутах лежали подушки одна на другій. На подвійнім коврі, розстеленім на мозаіковім помостї, стояв низонький стіл, на котрім були ще останки з вечері, і софка, вкрита якоюсь вовняною матеріою.... Все то побачив Поент Пескаде насамперед.

Він зайшов близше і замкнув за собою двері.

Якась женщина — котра більше спочивала, як спала, — лежала на софцї прикрита трохи бурнусом, яким Араби вкривають ся звичайно з головою і ногами.

То була Сара Сандорфівна.

Поент Пескаде лиш оком кинув і вже пізнав молоду дївчину, бо стрічав її нераз на улицях в Дубровнику. Але як же вона від того часу змінила ся! Її блїде личко, таке саме, як було тогди, коли вона їдучи на своє вінчане, стрітилась з похороном Петра

Баторого, її постава, її сумний вигляд, її невичайне пригноблене — все то показувало аж надто ясно, скілько вона вже натерпіла ся та й ще тепер терпить.

Не можна було тратити ані хвильки часу.

Позаяк двері не були замкнені, то можна було здогадувати ся, що Наміра готова кождої хвилї вернути. Видко, що Мароккanka стерегла її день і ніч. Непотрібна осторожність! Навіть коли-б молода дівчина могла й вийти з сеї комнати, то й як би могла вона втечи, коли-б не мала ніякої помочи? Ціле дворище Сіді Газама стережено як яку вязницю.

Поент Пескаде нахилив ся над софку. Його то не мало здивувало, що вона так подібна до доктора Антекірта — а доси то не впало йому в очи.

Молода дівчина отворила очи.

Коли побачила перед собою якогось чужого чоловіка в дивнім одіню акробата, котрий поклав палець на уста і нібп аж благав її очима, вона зразу більше змішала ся як перепудила ся. Вона схопила ся, але мала на стілько притомности, що не крикнула.

— Мовчіть — відозвав ся Поент Пескаде. — Не маєте чого боятя ся. Приходжу, щоби вас ратувати.... За сими мурами ждуть на вас ваші приятелї, котрі готові би й житєм наложити, лиш щоби вас вирвати з рук

Сарканього.... Петро Баторий жиє!

— Петро.... жиє? — промовила Сара і серце в ній живійше забило ся.

— Читайте!

Поент Пескаде подав молодій дівчині карточку, па котрій було написано:

„Саро, спустіть ся на того, котрий з з нараженєм власного житя добув ся до Вас.. Я жию.... Я тут....

Петро Баторий”.

Петро жиє! Він тут за муром. Яким чудом?.. Сара мала о тім пізнійше довідати ся.... Поки що досить було того, що Петро тут коло неї недалеко!

— Втїкаймо! — відозвала ся вона.

— Будемо втїкати — відповів Поент Пескаде — але при сприяючих обставинах. Позвольте лиш на одно питанє: Чи Наміра ночує звичайно в отсій комнатї?

— Нї — відповівла Сара.

— А чи вона на стілько осторожна, що замикає вас на ключ, коли виходить на довший час?

— Замикає.

— Коли так, то вона верне?

— Верне.... Втїкаймо звідси!

— Сейчас — сказав Поент Пескаде.

Передовсім треба було дістати ся на сходи мінарету і на ту ґалерійку, що була від сторони площі поза мурами. Звідтам можна вже було легко спустити ся по шнурі,

що звисав по там тім боці муру аж до самої землї і так в течи.

— Ходїть! — сказав Поент Пескаде і взяв Сару за руку.

Хотів ьже отворити двері, коли на плитах підсіня почули ся якісь кроки. Рівночасно заговорив хтось як би видавав якісь прикази. Поент Пескаде пізнав голос Сарканього і пристанув на порозї.

— То він.... то він.... — шепнула молода дівчина — коли він вас тут застане.

— Він мене не знайде — відповів Поент Пескаде.

Зручний молодець кинув ся на землю і при помочи своєї акробатичної штуки, яку нераз вже показував у ярмарочних будах, завинув ся в килим, лежачий на земли та закотив ся в найтемнійший куток комнати.

Сарканій і Наміра увійшли до комнати і замкнули двері за собою.

Сара сїла собі знов на софцї. Чого хотів Сарканій від неї в сїй порі? Чи хотів знову предложити їй якісь нові причини, котрі зломили би її опір?.. Сара почула вже тепер силу в собі! Вона знала, що Петро жиє і дожидає її поза дворищем.

Поент Пескаде міг під килимом все чути , хоч нїчого не бачив.

— Саро — сказав Сарканій — завтра в полудне поїдемо звідси та пошукаємо собі иншого місця, де будемо жити. Але я не

уступлю ся звідси, доки ви не пристанете на наше супружество, доки не відбуде ся наше вінчанє. Все вже готове, вінчанє може хоч би й в сій хвили....

— Анї в сій хвили, анї нїколи — відповіла молода дївчина спокійним, але рішучим голосом.

— Саро — говорив Сарканій дальше, як коли-б не дочув її відповіди — у твоїм і моїм інтересі мусите добровільно на то пристати, мусите пристати на то в нашім спільнім інтересі; розумієте мене добре?

— Ми не мали нїколи спільного інтересу і не будемо мати.

— Стережіть ся!... Пригадую вам то, що ви вже були згодили ся ще в Дубровнику....

— Тогди була причина, котрої нинї вже нема.

— Послухайте мене , Саро, — говорив Сарканій удаючи спокійного, хоч і яка лють, його брала — прошу вас послїдний раз, щоби ви на те пристали...

— Не пристану доки менї сили стане.

— Ну, добре, то вже вам тоту силу відберуть — крикнув Сарканій. — Не доводїть мене до крайности! З тою силою, котрої ви против мене уживали, дасть вже собі Наміра раду, навіть против вашої волї, коли-б того потреба! Не ставте менї дальше упору, Саро!... Тут є імам, котрий повінчає нас піс-

ля звичаю в сім краю, котрий є моєю вітчиною....

Сарканій підійшов до молодої дівчини, котра схопила ся і побігла аж під задну стіну комнати.

— Нужденнику! — крикнула она.

— Таки мусите іти зі мною.... Зараз таки підете! — крикнув Сарканій, котрий вже не міг сам над собою запанувати.

— Не піду! Ніколи не піду!

— Стережіть ся!

Сарканій вхопив її за руку і хотів її разом з Намірою на силу затягнути до скіфи, де на них чекали Сіді Газам та імам.

— Ратуйте!.. Ратуйте! — крикнула Сара. — Петре Баторий, ратуй!

— Петро Баторий! — крикнув Сарканій. — Ти помершого кличеш з гробу на поміч?

Ні, він не помер.... він жиє!... — Петре, ратуй!

Ся відповідь нагнала Сарканьому нараз великого страху; він мабудь не був би більше перепудив ся , коли-б Петро таки живцем станув перед ним. Але він і зараз опамятав ся. — Петро Баторий жиє!.. Той сам Петро, котрого він пробив власною рукою, той сам, котрого тіло несли на кладовище в Дубровнику, як то він видів на власні очи.... То могла говорити хиба божевільна, та й могло бути, що Сара в приступі розпуки зійшла з

розуму.

Поент Пескаде чув цілу розмову. То річ була певна, що Сара могла й житєм наложити, зрадивши Сарканьому, що Петро жиє. На той случай, коли-б Сарканій повторив свою напасть, то Поент Пескаде готов був стануги з ножем против него. Хто би думав, що Поент Пескаде не зарізав би його, той би хиба його не знав.

Але до того не прийшло. Сарканій вхопив Наміру і потягнув за собою. Комнату замкнено на ключ і молода дівчина, котрої судьба мала тепер рішити ся, була увязнена.

Поент Пескаде скинув з себе килими і схопив ся на рівні ноги.

— Ходіть! — сказав він до Сари.

Але що двері були замкнені, то зручний той чоловік відшрубував своїм ножем борзенько замок без всякого шуму.

Скоро отворили двері і заперли їх за собою, пустив ся Поент Пескаде підсїнєм навперед Сари, ідучи заєдно попід стіну.

Може було пів до дванайцятої. У скіфі було ще видко слабе світло. Поент Пескаде оминув длятого скіфу, щоби дістати ся на противнім кінци до сїний, котрими можна би вийти на саме передне подвірє.

Обоє перейшли через сїни. До дверий мінарету було ще лиш кілька кроків, коли Поент Пескаде нараз пристанув і задержав Сару, котру заєдно держав за руку.

Трох мужчин ходило по подвірю доокола керниці. Один з них — то був Сіді Газам— видавав двом другим прикази. Ті оба щезли зараз на сходах мінарету, а Мояддем зайшов до комнати в присподі. Поент Пескаде зміркував що Сіді Газам поставив варту. Коли-б він з Сарою вийшов на ґалерійку, то певно там застав би вже варту. А таки треба було на то зважитись.

Обоє підійшли до сходів і стали дуже осторожно іти на гору. На горі Поент Пескаде пристанув на хвильку.

Не було чути, щоби хтось на ґалерійці ходив. Поент Пескаде отворив техенько двері, а відтак пустив ся попід зубатий вершок мура.

Нараз вартівник, стоячий на вершку мінарету крикнув. В тій хвили вже й прискочив другий до него, підчас коли Наміра вибігла на ґалерійку, а служба Сіді Газама почала збігати ся на подвірю.

Хиба-ж Сара мала дати ся зловити? Ні.. Коли-б її зловили, то она-б пропала. Сто разів воліла згинути.

Відважна дівчина, здавшись на волю Божу, скочила з примурка на другий бік мура в долину.

Поент Пескаде не міг вже її удержати; але йому удало ся вирватись від того чоловіка, що його був прихопив, він вхопив ся шнура, і спустив ся в долину В одній секун-

ді стояв вже під муром.

Саро!... Саро! — кликав він!

— Панна Сара вже тут! — відозвав ся знакомий йому голос. Нїчого її не стало ся. Я на щастє був тут, щоби її...

Роздав ся якийсь страшенний крик, а відтак щось тяжко гримнуло на землю так, що аж Кап Матіфу не міг вже слова докінчити.

То Наміра, котра не хотіла випустити з своїх рук жертву, кинулась за нею з муру і забилась на місци. Така сама судьба була би може стрітила й Сару, коли-б не Кап Матіфу, котрий своїми сильними руками зловив її у воздусї.

Кап Матіфу і Поент Пескаде стали втїкати до берега, а доктор Антекірт, Петро і Люіджі прилучили ся до них, Сара, хоч була зімлїла, не важила в руках Капа Матіфу й за перо.

В кілька хвиль пізнійше пустив ся Сарканїй з горсткою добре узброєних людий в погоню за втїкачами.

Коли та громадка добігла до берега малої затоки, де стояв „Електрік ч. 2“. були вже доктор Антекірт і його товариші на кораблі; шруба корабля обкрутила ся кілька разів і вже не грозила їм нїяка небезпечність.

Сара що осталась була сама з доктором і Петром, прийшла незадовго знову до себе. Тепер довідала ся она, що она донь-

кою ґрафа Матія Сандорфа та що спочиває на руках рідного батька.

Антекірта.

В пятнайцять годин потім, коли „Електрік ч. 2” відплив від тріполїтанського побережа, дала побережна сторожа на Антекірті знати, що допливає сей корабель; по полудни заплив він до порту.

Можна собі легко уявити, як повитали доктора всї вірні його піддані.

Хоч Сарі не грозила вже ніяка небезпечність, то все-таки постновлено, щоби нічогісенько не говорити о тій звязи, яка сполучає її з доктором Антекіртом.

Ґраф Матій Сандорф хотів аж до послідної хвилї, аж до часу, коли би йому його дїло вповні удало ся, позістати непізнаним. Стануло лиш на тім, що Петро, яко його син, заручив ся публично з Сарою на превелику радість цїлого міста.

Можна також подумати собі, що дїяло ся в серци панї Баторової, коли по кілько муках віддано Сару під її опіку. Молода дївчина прийшла борзо до сил; кілька днів щастя вернули їй давне її здоровлє.

Що Поент Пескаде наставив був за ню своє власне житє, о тім ніхто не сумнївав ся. Але що він то уважав за щось зовсїм звичайного, то й не було иншого способу, як

хиба йому за то лиш подякувати. Петро пригорнув його таки зовсім до свого серця, а доктор Антекірт лиш з любовю споглядав на него, бо він не хотів навіть нічого слухати. Впрочім своїм звичаєм всю заслугу в сім предприємстві приписував Капови Матіфу.

— То йому належить ся за то подяка — говорив він бувало. — Він то все зробив. Коли-б мій Капуньо не був так зручно держав жердки в рівновазї, то я би не міг був одним скоком дістати ся до дому того падлюки Сіді Газама, а Сара була би певно забила ся на смерть, коли-б її мій Капуньо не зловив був у свої руки.

— Та не кепкуй собі з мене.... не кепкуй — казав на то Кап Матіфу. — Не складай всего лиш на мене. А хиба-ж то не твоя була гадка....

— Та бо мовчи вже раз, Капе — обзивав ся тогди на то Поент Пескаде. На якого біса менї того? У мене нема настілько сили, щоби всї ті похвали двигати на собі! Ти що иншого; у тебе... Але ходім до огорода, будемо щось садити!

І Кап Матіфу мовчав; вернув до свого двірка і приймав там ґратуляції, які йому складали, щоби не прогнївати малого Пескада.

Постановлено, що весїля Сари і Петра має відбути ся в як найкоротшім часї, вже 9-го грудня. Петро, яко муж Сари, мав від-

так постарати ся о то, щоби признано їй її права та щоби вона могла відобрати спадщину по графі Сандорфі. Лист пані Торонталевої міг бути найліпшим доказом, хто є з роду молода дївчина, а коли-б було потреба, то банкир мусів би дати формальне заявлене. Все то треба би аж по згаданім речинци зробити, бо Сара не мала ще тих літ, в котрих би можна упоминати ся о свої права. Ще шість неділь не ставало їй до вісімнайцять літ.

Судьба Іспанця Карпени і банкира Сіляса Торонталя мала аж тогди рішити ся, коли-б вже й Сарканій сидів в казематах на Антекірті. Аж тогди довершило би ся цілком діло справедливости.

Але в тім самім часї був доктор змушений думати і над тим, як би обезпечити свою кольонію. Його аґенти в Тріполісї і на киренейськім півострові дали йому знати, що сенуситський рух стає чим раз більший, особливо же в Бен-Ґаці, положенім найблизше коло острова. Межи Джарабубом, розиденцією головного проводиря сенуситського братства, Сіді Могаммеда Ель-Магдія, а другорядними у всїх провінціях була безустанна звязь, котру удержували тайні післанці. Доктор мусів мати ся дуже на осторожности, бо сенусити не були нїчим, лиш потомками давних берберських розбишаків морських і ненавиділи кождого Ев-

ропейця.

То ніхто лиш Сенусити допускали ся від двайцяти літ страшних убійств в Африці. То з їх руки згинули: Бурман в 1865 р., в Канен, Фон дер Декен і його товаші на ріці Джуба в 1865 р., панна Алексина Тінне в Уаді Аберджус в 1865 р., священники Ріпер, Морра і Пупляр в місії Гадамес на північ від Асджер, та богато инших — кровожадні союзники Сенуситів виконували, бачите, практично їх науку на шкоду смілих подорожників.

В сій справі розмовляв доктор нераз з Петром Баторим, Люіджі Ферратом, капітаном своеї фльоти, командантами війська та з другими достойниками кольонії. Чи могла би Антекірта видержати напад розбишаків морських? Чому би ні? видержала би, хоч всі укріпленя не були ще викінчені, коби лиш не спала на ню велика тьма ворогів. А що-ж би прийшло Сенуситам з того, як би вони взяли той остров? Стали би панами в цілім заливі Сидри, на побережу киренейського півострова і в Тріполісї.

Треба ще й на то не забути, що на полудневий всхід від Антекірти був малий островець Кенкраф. Той островець, котрий доктор не вспів вже укріпити, був тим дуже небезпечний, що міг би стати ся підставою для военної операції неприятелської фльоти. Доктор був для того на стілько осторожний,

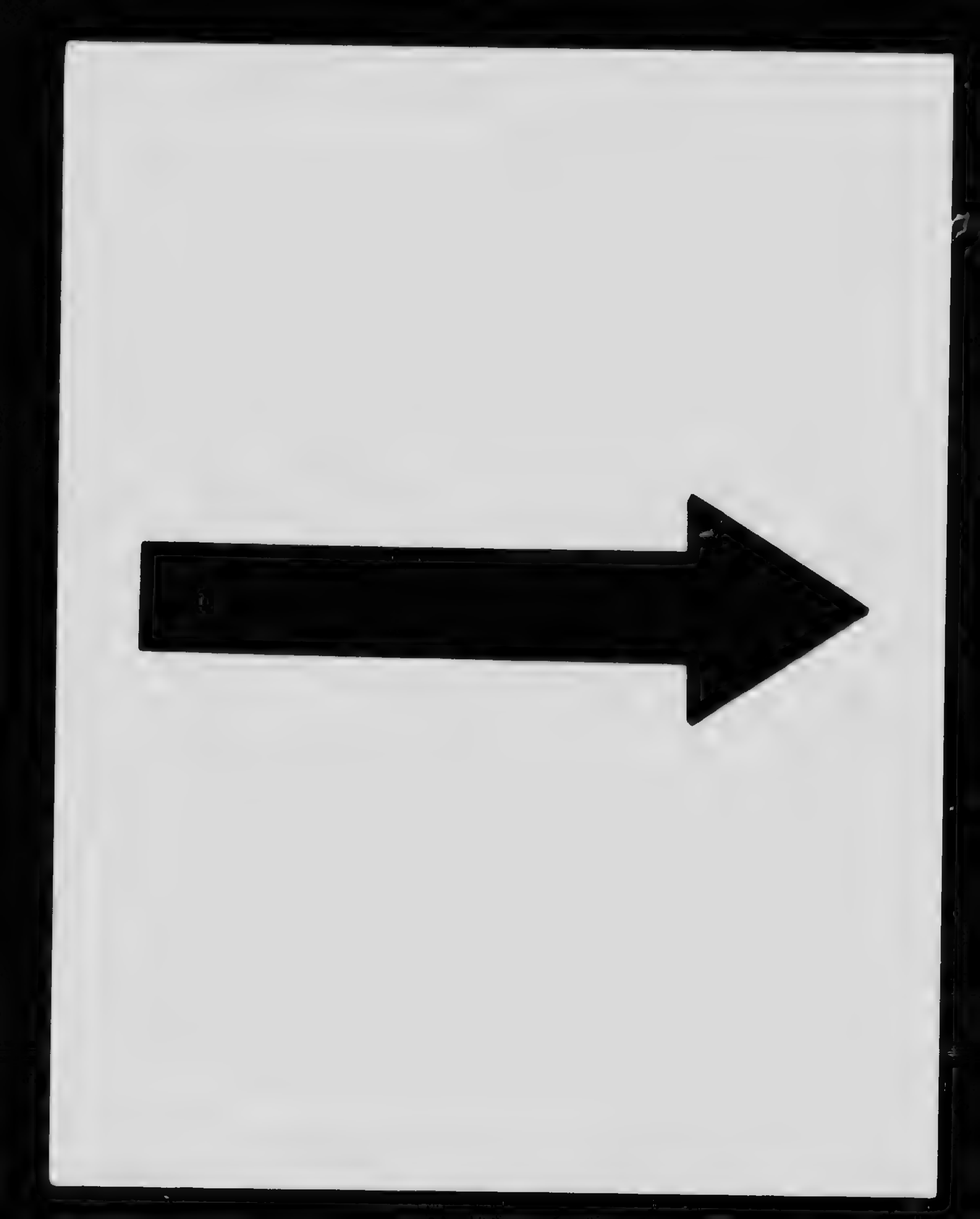
що велів його підмінувати. Скали на острівци були для того на многих міцях підложені страшною матерією вибуховою.

Одна іскра електрична, пущена під морським дротом з Антекірти на остров, вистала би зовсім, щоби розсадити цілий Кенкраф зі всім, що би на нім було.

А саму Антекірту ось як укріплено. Побережні батерії були вже готові і треба ще лиш було визначити до їх обслуги відділи війська. Мала кріпость була також вже зовсім узброєна і готова кождої хвилї розпочати огонь своїми далеконосними пушками. При в'їздї до порту запущеного богато торпедів під воду. „Феррато” і три „Електріки” були також приготовлені на всякий случай, чи то вижидати нападу, чи розбивати нападаючу фльоту. Лиш з полуднево-західної сторони не був остров добре укріплений. Із сего боку, кули не могли засягнути анї кулї побережних батерій, анї з пушок кріпости, можна було дуже легко дістати ся на остров. А то було вже за пізно і се місце укріпити.

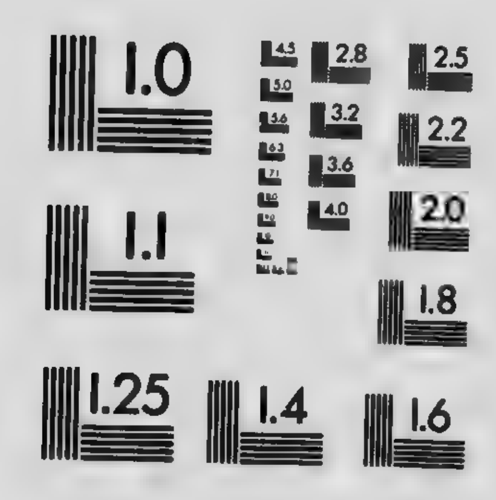
Але чи то вже була певна річ що Сенусити хотять напасти на Антекірту? По правдї сказавши, не була то так легка річ, а було таки досить небезпечно та й треба було до того не малого приготовленя.

Люіджі ще не хотів вірити, щоби Сенусити на то зважили ся. Одного дня, коли доктор разом з Петром і зним ходив оглядати

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

укріплення, він щось натякав в тім взгляді.

— А я иншої думки — сказав йому на то доктор. — Антекірта богата і панує на всіх водах Сиртів. Того досить, щоби вороги скорше, чи пізнійше напали на остров. Сенуситам було би дуже на руку, коли-б вони могли взяти сей остров.

— То річ певна — відозвав ся Петро і собі — а ми мусимо на такий случай бути добре узброєні.

— А я ще й для того бою ся нападу в недалекім часі — відозвав ся доктор Антекірт знову, — бо Сарканій є сторонником Сенуситів; я знаю преці, що він був завсігди їх аґентом за границею. Пригадайте собі ще й то, мої приятелї, що Поент Пескаде підслухав в домі Мояддема Сіді Газама, як там кілька разів в розмові згадувано про Антекірту. Сарканій знає дуже добре, що сей остров належить до доктора Антекірта, того котрого він боїть ся і против котрого вислав був на Етнї Ціронa. Що йому не удало ся там на Сицилії, то схоче ся йому тут осягнути серед користнійших обставин.

— А хиба-ж той чоловік вас особисто чогось ненавидить, пане доктор? — спитав Люїджі — чи він вас знає?

— Може бути, що він видів мене в Дубровнику — відповів доктор. — На всякий случай він знає, що я в тім місті зносив ся з родиною Баторих, Впрочім йому пригада-

ли, що Петро ще жиє, під ту пору, коли Поент Пескаде вивів Сару з дворища Сіді Газама. Все то разом мусіло навести його на здогад що Петро і Сара знайшли для себе пристановище на Антекірті. Більше йому й не потреба, щоби підбунтувати проти нас Сенуситів, а ті певно не приняли би нас в комірне, коли-б взяли наш остров.

Був то досить ясний доказ. То правда, що Сарканій ще не знав, що доктор Антекірт — то таки сам ґраф Матій Сандорф, але він знав більше, як потреба, щоби його взяла охота відобрати від него спадкоємницю замку Артенак. Отже нікому не стане дивно, що то він був тим, котрий підбунтував каліфа до воєнного походу на остров Антекірту.

Тимчасом настів день 3 грудня, але ще не було видко ніяких ознак, щоби лагодив ся якийсь напад на остров.

Радість з того, що преці раз зійшли ся всі разом, сповила всіх у красні мрії; лиш до одного доктора не мали приступу ті мрії. Галка о недалекім вінчаню Петра Баторого з Сарою Сандорфівною наповняла серця і уми всіх. З огляду на сю радісну подію вмавляли всі в себе, що минули вже злі часи і більше не вернуть ся. Поент Пескаде і Кап Матіфу були так само того певні та радували ся щастєм других і тим, що будуть могли заєдно жити собі вигідно.

— Аж не хоче ся вірити — говорив бувало Поент Пэскаде.

— Що не хоче ся вірити? — питає Кап Матіфу.

— Що з тебе мій Капуню, зробив ся череватий дук. Треба мені таки направду подумати о тім, щоби тебе оженити.

— Мене... оженити?

— А вже-ж, з якоюсь хорошенькою і маленькою жіночкою.

— Чому-ж аж маленькою?

— Бо годі инакше! Велика, хороша жінка!... Пані Капова Матіфу!... Оттак би тобі придала ся, що; може не правда? Але такої треба би нам шукати для тебе хиба де в Патаґонії!

Але заким би де знайшла ся жінка для Капа Матіфу — хоч, коли-б вже конче потреба, то й йому можна би підобрати пару — займав ся Поент Пескаде весілєм Петра і Сари Сандорфівної. За призволенєм доктора лагодив він плян для народного торжес[illegible] з музикою, танцями і співами, з вистрілами з пушок та з великим пиром під голим небом. Відтак мала відбути ся серенада і похід зі смолоскипами. А він знав ся на таких річах. То-ж то буде величаво! Довго, довго будуть люди о тім згадувати!

Але тій загальній веселости мав вже в самім зародку прийти конець.

В ночи з 3 на 4 грудня задзвонили елек-

тричні дзвінки в комнаті доктора в ратуши. Була як раз десята година.

Доктор і Петро вийшли зараз із сальону, де вечером сиділи з панею Баторовою і Сарою Сандорфівною. Увійшовши до комнати, побачили вони, що то дала знак сторожа військова з середного горба на Антекірті. Завелась зараз розмова телефоном і сторожа дала знати, що від полудневого всходу підходить якась фльотиля, котрої силу серед темноти годі розпізнати.

— Нехай зараз збере ся воєнна рада — приказав доктор.

В десять мінут опісля зібрали ся на нараду доктор, Петро, Люіджі, капітани Нарзос і Кестрік та команданти війська. В чверть години пізнійше пішли всї до порту і станули тут на самім кінци великої греблї, на котрім світила ся лїхтарня морська.

Із сего місця, що лиш мало виставало понад море, годї було розпізнати фльотилю; з горба серед острова лїпше було видко. А при помочи освітленя полуднево-всхідного овиду можна було без сумніву розпізнати число кораблїв і побачити, як вони підходять під остров.

Але чи то добре було зраджувати таким способом положенє острова? Доктор був тої гадки, що то нічого не вадить, бо неприятель і без того не плив на осліп; він мусїв знати положенє Антекірти і ніщо не було би здер-

жало його в поході.

За помочию приладів до освітлюваня на морській ліхтарни пущено далеко широке пасмо проміня і освітлено значну часть овиду.

Сторожа не опшибнула ся. Двіста суден всілякого рода, шебеки, поляки, трабоколя, саколєви та инші підпливали рядом під Антекірту. То була без сумніву фльота Сенуситів, яку ті розбишаки морські постягали з ріжних сторін побережа. А що на мори не було вітру, то судна ті гнано веслами.

В сій хвили була фльота може на яких чотири або пять морских миль далеко на полудневім всході від Антекірти. Ледви чи перед всходом сонця могла она причалити до острова, але було би дуже не розважно допустити її аж до того часу до побережа, котре й так на полудни було лихо укріплене.

По сім першім розгляді загашено світло і ціле небо закрила знову чорна пітьма. Треба було чекати аж до рана.

На приказ доктора зібрала ся зараз вся міліція.

Треба було поробити найважнійші приготовленя, бо від того зависів цілий успіх дальшої борби.

Тепер була вже річ певна, що неприятель не буде міг спустити ся на то, що заскочить остров несподівано, позаяк світло з морської ліхтарні дало пізнати не лиш на-

прям ворожої фльоти, але й її силу.

Через цілу ніч стережено остров дуже пильно і пускано ще кілька разів світло, щоби переконати ся о позиціях неприятельської фльоти.

Річ була певна, що неприятель підпливав з великою силою війська і мав подостатком средств, щоби видержати огонь побережних батерій. Не ставало йому може лиш одної артелерії. Але зате мали сенусити тілько війська, що могли легко в кількох місцях рівночасно вийти на беріг, і тим могли они стати ся страшними.

На конець засвитало і сходяче сонце освітило низше положені верстви мраки. Всїх очи звернули ся на широке море на всхід і на полудне від Антекірти.

Фльота станула тепер довгим півколесом, котрого один конець старав ся підійти до острова. Можна було тепер досить вигідно начислити яких двіста суден, а на всїх них разом було може півтора або й дві тисячки вояків.

О пятій годинї зрівнала ся фльота з острівцем Кенкраф. Треба ще було зачекати, чи неприятель стане на сїм острівци, заким розпічне зачіпку. Колиб станув на нїм, то не було би нїчого лїпшого: при помочи підложених там мін можна було вже в самім початку всїх сенуситів висадити у воздух.

Минуло пів години. Можна було при-

пускати, що з підходячих одно за другим до острівця суден буде військо виходити на беріг.... Але ані сліду з того. Ані одно судно не задержало ся, лишали островець на боці, а плили просто до Антекірти, очевидно хотіли обступити її зі всіх боків.

— Тепер не остаєсь нам нічого, як лиш хиба боронитись — сказав доктор до комендантів міліції.

На даний знак почали люди з цілого острова збігати ся до міста і кождий ставав на означенім місци.

Після розпоряджeня доктора обняв Петро команду над полудневою частию укріплень, а Люіджі над всхідною. Оборонці острова — всего що найбільше пять сот вояків — розставлено так, що з котрої би небудь сторони неприятель хотів приступити до міста, они би зараз могли станути до него фронтом. Доктор постановив собі, іти зараз всюди туди, де би його було потреба.

Пані Баторова, Сара Сандорфівна і Марія Феррато мусіли остатись в ратуши. Всі жінки разом здітьми мали сховати ся до казамат, наколи-б неприятель заняв місто. Там могли они бути безпечні, хоч би неприятель стріляв і пушками.

Справа острівця Кенкраф була отже порішена — і то в не користь Антекірти; оставалась ще лиш справа порту. Коли-б неприятельска фльота хотіла на силу добути ся

до порту, то її взяли би тут в два огні форти, уставлені на обох греблях, а відтак ще й канони „Феррата“, та електричні лоди торпедові, а запущені під воду торпеди могли би були таки на прах розбити неприятельську фльоту, коли-б она схотіла нападати остров із сеї сторони.

Але проводирі Сенуситів знали очевидно дуже добре оборонну силу Антекірти, і зміркували, що від полудня найлекше дістати ся на остров. При нападі на порт чекала їх не минуча погибель. Они для того не зважали так само на порт, як на островець Кенкраф, а вся фльота пустилась на найслабшу точку острова Антекірти.

Доктор зміркувавши сей плян неприятеля, видав зараз відповідні розпорядженя. Капітани Кестрік і Нарзос сіли на лоди торпедові і виплинули з порту.

В чверть години опісля кинулись „Електріки“ на неприятельську фльоту, переломили її лінію, висадили пять чи шість суден у воздух, а може яких дванайцять затопили. Але неприятельських суден було так богато і они їх так обскочили, що не було иншої ради, як хиба втікати до порту.

Тимчасом почав „Феррато“ стріляти до фльотилї; але анї його кулї, анї кулї батерій не могли спинити великої сили розбишаків морських, хоч богато зних було вже погибло, і богато суден було ушкоджених та не-

здібних до битви. Все таки було ще яких тисяч людий, готових лїзти на скали від полудня, до котрих можна було легко підплисти, позаяк не було вітру.

Але бо показало ся, що Сенусити мають і артелерію. Найбільш шебеки везли ляфети і здоймлені пушки, котрі можна було легко винести на беріг і уставити поза містом так, що їх не досягнули би кулї анї з фортів, анї з осередного горба.

Доктор видів, що робить ся, але не міг тому перешкодити, бо мусів щадити і без того малу горстку своїх людий. Його сила була в борбі з поза мурів, і в сїм случаю була дуже непевна річ, чи ворогови удалось би, хоч би й як він був численний, побідити залогу міста.

Сенусити розділились на дві колюмни, тягнули пушки за собою і машерували наперед не ховаючись, звичайно як Араби, котрими гонить фанатична відвага і надія на рабунок та ненависть до Европейцїв.

Коли підійшли близше, посипав ся на них град куль з батерій. Більше як сто зних повалилось трупом на землю, але другі не уступались. Они уставили свої пушки і незадовго вибили діру в мурі, котрий ще не був зовсїм готов.

Їх проводир стояв зовсїм холоднокровно, хоч доокола него падали трупи, і видавав прикази. Коло него стояв Саркалїй і намав-

лив його, щоби він вислав до приступу кольонну, зложену з кілька сот людий. Доктор Антекірт і Петро Баторий пізнали його. Та й він їх пізнав.

Збита маса сенуситського війська пустилась тепер до пролому в мурі. Коли-б їй було удало ся добутись туди до міста, то оборонці його мусіли би уступити ся, а тогди певно настала би була в місті кровава різня.

Розпочала ся завзята борба на сім місци; лицем до лиця станули одні против других. Петро Баторий і його товариші під оком доктора, котрий стояв неустрашимо серед граду куль, доказували чудес хоробрости. Поент Пескаде і Кап Матіфу помагали їм. Велит, що мав в одній руці ніж а в другій сокиру, змітав страшно ворогів доокола себе.

— Бий, Капе, бий!... Вали, що можеш! - додавав йому Поент Пескаде охоти, а сам пукав із свого револьвера, як з мітрайлєзи.

Але неприятель не уступав. Кілька разів відогнали його були від діри в мурі, а він таки пер ся на перед і здавало ся вже, що влізе до міста, коли нараз позаду зробив ся якийсь рух.

„Фератови“ удало ся підплисти під беріг з тої сторони і почав з відтам сипати кулями із револьверових канон та ґатлінґівських мітрайлєз на неприятеля та взяв так його з заду. Рівночасно розбив він і кілька

неприятельських кораблів.

То був для Сенуситів тяжкий і не сподіваний удар. Тепер не лиш взяли їх з заду, але ще й заступили дорогу до втечі, а „Феррато“ готов був ще й на дрібні кусні порозбивати їм їх судна.

Кольонна Сенуситів стала тепер перед проломом в мурі, котрий завзято боронила міліція. Вже більше як пять сот Сенуситів згинуло на березї а з Антекіртської міліції погибло розмірно дуже мало.

Начальний комендант Сенуситів побачив, що треба чим скорше вертатись на море, коли не мають тут погинути всї його люди. На дармо старав ся Сарканій намовити його, щоби він взяв місто приступом; він дав знак, щоби Сенусити вертали на море, а они почали вертати так само рівнодушно, як коли-б він їм приказав дати ся вирізати що до одного.

Але розбишаки морські мали ще дістати науку, котру би папятали.

— Наперед, приятелї. — крикнув доктор... Наперед!

Під командою Петра і Люїджа кинуло яких сто вояків за втікачами, що гнали до берега. Діставшись межи огонь з корабельних пушок „Феррата“ і пушок з валів міста, мусїли они розбічи ся і серед загального розладу пустились до сїмох чи вісьмох суден, котрих „Феррато“ не міг засягнути своїми пушками.

Петро і Люіджі старали ся в сій хвили загального заколоту лиш одного дістати в свої руки, а то - Сарканього. Они хотіли живцем його зловити, але лиш якимсь чудом уйшли куль з револьвера сего нужденника.

Здавало ся що судьба хоче ще раз охоронити його від справедливої заплати.

Сарканій і начальний командант Сенуситів та кільканайцуть його людий добігли щасливо до якоїсь малої поляки, котра вже підтягнула була якор і хотіла плисти на широке море. „Феррато“ був за далеко, щоби йому можна було дати знак, аби він гнав ся за тим судном здавало ся, що оно таки втече.

Але в сій хвили побачив Кап Матіфу якусь армату, що лежала на піску з розбитою ляфетою.

Він вхопив зараз за набиту пушку і з надлюдскою силою видвигнув її в одній хвили на якусь скалу, розпер ся ногами і взяв її за оба чопи і так держав, а відтак крикнув на все горло: „Ходи сюди, Поенте Пескаде, ходи сюди:

Поент Пескаде, почувши голос Капа Матіфу, прибіг зараз до него, а побачивши, що його Кап зробив, здогадав ся, о що розходить ся та вимірив пушку, підперту живою ляфетою, на поляку а відтак і випалив з неї.

Куля поцілила в задну часть судна і

розбила його на дрібні кусні... Геркулес ледви й почув, що його сіпнула пупка, подаючись в зад по вистрілї.

Начальний командант Сенуситів і його товариші пішли під воду і майже всї потопили ся. Сарканій держав ся ще довго верх води, аж Люіджі чим скорше кинув ся за ним у море.

За хвилю опісля опинив ся Сарканій в руках Капа Матіфу, котрі обняли його мов дві лопати.

Побіда була світла. З двох тисячів ворогів що напали були на остров, уйшло смерти ледви кілька сот і вернули щасливо до рідного краю

Тепер вже можна було сподївати ся, що Антекірта буде мати на многі літа спокій від сих розбишаків морских.

Заплата.

Ґраф Матій Сандорф сплатив Марії і Люіджови Феррато довг своєї вдячности. Панї Баторова, Петро і Сара були знов разом. Тепер мали ще й другі одержати також свою заплату.

В слїдуючих днях по поражцї Сенуситів були всї люди на острові занятї роботою около направи всего, що зруйновано підчас нападу. Петро, Люіджі, Поент Пескаде і Кап

Матіфу, — отже всї ті, що стояли в близшій звязи з подіями сеї історії — були лиш легко покалїчені, подужали і остались всї при добрім здоровлю. Але кождий чоловік на острові знав добре що они себе не щадили. То-ж то була радість, коли они вернули назад до ратуша, до Сари Сандорфівної, Марії Феррато, панї Баторової і старого Борика! Коли погибшим віддано послїдну честь, поплило житє на острові знов давним руслом, всї жили собі безжурно, бо річ була майже певна що вже нїчого не закаламутить в будучности їх спокою. Сенусити були таки зовсїм розбиті і не стало Сарканього, котрий би їх бунтував і заохочував до мести та намавляв до нового нападу на Антекірту. Мимо того стояв доктор при своїм, щоби в як найкоротшім часї довести всї укріпленя до кінця. Він хотїв не лиш забезпечити місто Артенак від всякого нападу, але й цїлий остров так укріпити, щоби неприятель нїгде не міг дістати ся на него. Крім того була гадка спровадити ще й нових кольонїстів, котрим богатства землї могли забезпечити правдивий добробит.

Тепер вже не стояло нїчого на перешкодї подруженю ся Петра Баторого з Сарою Сандорфівною. Весїлє визначено первістно на день 19 грудня і воно мало того дня та-

ки дійстно відбути ся. Поент Пескаде взяв ся знову до своєї роботи, котрій перешкодив був напад Сенуситів.

Але й судьба Сарканього, Сіляса Торонталя та Карпени мала безпроволочно рішити ся. Вони були замкнені окремо в казематах і не знали, що всі разом знаходять ся в руках доктора Антекірта.

Дня 6 грудня, в два дни по уступленю Сенуситів, велів доктор привести їх до ратуша і з Петром Баторим та Люіджім виступив проти них.

Тут станули вони перший раз під військовою ескортою перед артенацьким трибуналом судейським, зложеним з найвисших урядників кольнії.

Карпена був занепокоєний, але з його очий виглядала все ще давна його хитрість; зиркав на право і ліво, а не важив ся споглянути судіям сміло в очи.

Тіляс Торонталь, що був дуже прибитий, лиш спустив голову в долину і держав ся віддалік від своїх давних товаришів.

Сарканього лиш злість брала, що він дістав ся в руки сего доктора Антекірта.

Люіджі станув тепер перед судіями і промовив. Він звернув ся до Іспанця.

— Карпено — відозвав ся він — я Люіджі Феррато, син рибака з Ровіня, котрий через твій донос дістав ся до вязниці в Штайні і там помер.

Карпена відвернув ся на хвильку. Від злости, яка була його взяли, аж лице йому набігло кровю. Та таки була Марія, тота, котру він пізнав на улици в Мандераджо на Мальті против него яко жалібник.

Петро виступив також, а показавши рукою на банкира, сказав:

— Сілясе Торонталю, я називаю ся Петро Баторий і є сином Степана Баторого, того самого угорського патріота, на котрого ви в порозуміню з вашим спільником Сарканїм підлим способом зробили донос в триестинській поліції і через то загнали його у страшну смерть.

А відтак звернувшись до Сарканього:

— Я той Петро Баторий, котрого ви на вулици в Дубровнику хотіли убити. Я заручений з Сарою, донькою ґрафа Матія Сандорфа, котру ви пятнайцять літ тому назад казали викрасти із замку Артенак.

Сілясеви Торонталеви здавало ся так, як коли-б хтось з цілої сили вдарив його палкою по голові, коли він побачив нараз перед собою живцем Петра Баторого.

Сарканїй заложив руки і як безвстидний стояв зовсім спокійно, лиш повіки йому легко дрожали.

Анї Сіляс Торонталь, анї Сарканїй не відповідали нічого. Та й що-ж мали відповісти своїй жертві, котра ніби з гробу встала, щоби запізвати їх перед суд?

Зовсім що иншого було, коли виступив доктор Антекірт і відозвав ся поважним голосом:

— А я, я приятель Володислава Затмара і Стефана Баторого, котрих через вашу зраду розстріляли на подвірю в кріпости Пізіно. Я батько Сари, котру ви викрали, щоби присвоїти собі її майно.... Я ґраф Матій Сандорф!

Наслїдок того заявленя був такий, що Сіляс Торонталь мало аж колїнами не дотикав ся землї, а Сарканій так скорчив ся, як коли-б хотїв сам в себе влїзти.

Всїх трох обжалованих переслухано відтак одного по другім. Їх злочини були того рода, що їх не можна було анї виперти ся, анї годї їх було їм простити. Пресїдатель трибуналу пригадав Сарканьому, що то він намовив Сенуситів до нападу на остров, і через него погибло богато людий, котрих кров кличе тепер о месть. Давши обжалованим повну свободу боронити ся, покликав ся відтак на замок і після права. яке дала йому, ся зовсім законно передана розправа, оголосив вирок:

„Сіляс Торонталь, Сарканій і Карпена завинили смерть Стефана Баторого, Володислава затмара і Андрія Феррата; їх засуджує ся за то на кару смерти!"

— Нехай і так буде — промовив Сарканій, в котрім відозвала ся знов його без-

встидність.

— Помилуйте! — крикнув боягуз Карпена.

Сілясеви Торонталеви не стало сили щось сказати.

Всїх трох злочинців відведено назад до каземат, де їх дуже строго стережено.

Але як стратити тих нужденників? Чи їх розстріляти де на кінци острова? То значило би споганити землю Антекірти кровою зрадників. Постановлено для того, що страчене має ся відбути на островці Кенкраф.

Ще того самого вечера один з „Електриків“ з десятьма моряками під проводом Люіджі забрав засуджених і повіз на островець, де вони аж до рана мали чекати на відділ війська, що їх мав розстріляти.

Сарканій, Сіляс Торонталь і Карпена аж тепер побачили, що їм вибила послїдна година. Коли їх випустили на беріг, підійшов Сарканій до Люіджі спитав:

— Чи вже сего вечера?

Люіджі не відповів нїчого. Всїх трох засуджених лишено самих на острові, і вже западала ніч, коли „Електрік” вернув знову до Антекірти.

Остров позбув ся тепер зрадників. З острівця Кенкрафт годї було утечи, бо він був віддалений від суші на яких двайцять миль.

— До рана з'їсть там певно один дру-

гого — сказав Поент Пескаде.

Пфе! — відозвав ся на то Кап Матіфу і аж стряс ся, так йому гидко стало.

Ніч минула спокійно, лиш ґраф Матій Сандорф анї на хвильку не спочив. Він замкнув ся був в своїй комнатї і вийшов звідтам аж о пятій годинї рано та зійшов на підсіне, куди прикликано зараз Петра Баторого і Люіджа Феррато.

Відділ війська вже чекав на подвірю на знак, коли має відплисти на островець Кенкраф.

— Петре, і ти, Люіджі — спитав ґраф Сандорф, — чи справедливо, що тих зрадників засуджено на смерть?

— Справедливо, вони на то заслужили — відповів Петро.

— Справедливо — додав Люіджі нема чого жалувати тих падлюків!

— Стало ся отже по справедливости! Нехай їм Господь Бог простить, коли люди могли простити....

Ледви що ґраф Сандорф скінчив говорити, коли страшенний гибух потряс ратушем і цїлим островом, як коли-б настало землетрясене.

Ґраф Сандорф, Петро і Люіджі вибігли на отверте місце, а перепуджені в містї люди почали чим скорше утїкати з домів.

Величезний стовп огню і пари, цїлих скал і дрібного каміня піднимав ся високо

в гору аж ніби до неба, а відтак ціла ся маса стала спадати у море коло острова, що вода розбрискувала ся й утворила густу хмару.

З острова Кенкрас не остало ся і сліду а всіх трох засуджених на смерть розірвало на дрібні кусні.

Що-ж такого стало ся?

Треба собі пригадати, що цілий остров був підмінований на той случай, коли-б там хотіли були станути Сенусити, а для більшої певности були ще в ріжних місцях закопані електричні прилади; треба лиш було зачепити ногою о такий прилад, а всї міни з панклястином могли би були відразу вибухнути і розсадити цілий остров. Не що инщого, лиш котрийсь із засуджених зачепив о такий прилад і островець вилетїв у воздух.

— Ласка Божа не допустила нас до страшного діла траченя — сказав ґраф Матїй Сандорф.

В три дни опісля відбуло ся в артенацькій церкві вінчанє Петра Баторого з Сарою Сандорфівною. При сій нагоді підписав ся доктор Антекірт своїм правдивим іменем Матїй Сандорф. Не потребував вже з тим крити ся, бо заплата була вже довершена.

Кількома словами можемо вже закінчити наше оповіданє.

В три неділї опісля признано Сару Сандорфівну спадкоємницею ґрафа Сандорфа. Лист панї Торонталевої і заявлене, яке зложив був банкир — в тім заявленю було сказано, длячого і серед яких обставин викрадено дитину — вистали щоби доказати, що то тота сама особа. Все що осталось з посїлостий в Семигородї, припало на Сару.

Ґраф Сандорф міг би був тепер на основі амнестиї, даної всім полїтичним виновникам, вернути назад до своїї вітчини, але він волїв остати ся головою родини на Антекіртї. Там хотїв він доживати свого віку серед тих, що його поважали.

Мала кольонія більшала очевидячки заходами около її добра. Учені та винаходцї, спроваджені туди ґрафом Сандорфом, доводили там до кінця своїї винаходи, котрі без його ради і гроший були би пропали для сьвіта. Антекірта стала ся незадовго найважнїйшою точкою на водах обох Сирт, а по викінченю її укріплень сталась її безпечність непорушима.

А що-ж сказати вам о пани Баторовій, Марії та о Люіджім Ферратї, о Петрі й Сарі? Щось такого можна лекше чувством поняти, як описати. Що сказати на конець о Поентї Пескадї та о Капі Матіфу, котрі належали до найзнаменитших кольонїстів на Антекіртї? Они жалували лиш того, що не могли вже жертвувати ся за того, котрому завдячували

так вигідне житє.

Ґраф Матій Сандорф довів своє діло щасливо до кінця і колиб не згадка про його товаришів, Стефана Баторого і Володислава Затмара, то він був би мабудь так щасливий, як лиш може ним бути кождий благородний чоловік, коли ширить доокола себе щастє.

Не шукайте на цілім середземнім мори, ані на других морях цілої землї — хоч би й в громадї „островів щастя"[1]) — за островом, котрий був би щасливійший від Антекірти...

Коли Кап Матіфу, повен щастя, спитав ся одного разу:

— Чи ми таки на правду заслужили собі на таке щастє? — відповів йому Поент Пескаде:

— Нї, мій Капуню. Але що-ж діяти? Хоч не хоч, мусиш приймати!

---

[1]) Остров Фортуна і кілька маленьких коло него, межи островами Багама в середній Америцї.

Конець.